

Н. Г. Салухіна, О. М. Язвінська

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТА СЕРТИФІКАЦІЯ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ

ПІДРУЧНИК

*Затверджено
Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2010

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1.4/18-Г-2047 від 09.09.2008)*

Рецензенти:

Яловий Г. К. — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної і прикладної економіки Національного технічного університету України «КПІ»;

Рудавська Г. Б. — доктор сільськогосподарських наук, професор кафедри товарознавства та експертизи продовольчих товарів Київського національного торговельно-економічного університету, Заслужений діяч науки і техніки України;

Рокоча В. В. — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки та бізнесу, декан факультету міжнародних відносин Університету економіки і права «КРОК».

Салухіна Н. Г., Язвінська О. М.

С 16 Стандартизація та сертифікація товарів і послуг: Підручник. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 336 с.

ISBN 978-611-01-0022-9

Підручник є узагальненою працею з концептуальних проблем стандартизації та сертифікації продукції (процесів, робіт, послуг).

Важлива увага приділяється організаційно-методичним та правовим принципам стандартизації і сертифікації в світі та в Україні, визначенню місця системи технічного регулювання в управлінні якістю продукції (процесів, робіт, послуг).

Підручник розрахований на студентів, магістрів і викладачів вищих навчальних закладів, підприємств, торговців. Книга зацікавить широке коло читачів, яких цікавлять проблеми технічного регулювання.

ББК 88.53я73
УДК 316.48(075.8)

ISBN 978-611-01-0022-9

© Салухіна Н. Г., Язвінська О. М., 2010
© Центр учбової літератури, 2010

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. Стандартизація товарів і послуг	7
1.1. Стандартизація як важлива складова системи технічного регулювання	7
1.2. Історичне коріння міжнародної стандартизації	14
1.3. Історія становлення вітчизняної стандартизації	30
1.4. Основна термінологія стандартизації	44
1.5. Методичні засади стандартизації	50
1.6. Основні сфери застосування міжнародних стандартів	67
1.7. Національна система стандартизації України	80
1.8. Порядок розроблення, затвердження та впровадження стандартів	99
Висновки	120
Питання та завдання для самоконтролю	126
РОЗДІЛ 2. Сертифікація товарів і послуг	128
2.1. Сутність сертифікації. Динаміка її історичного розвитку	128
2.2. Стандартизація термінів у галузі сертифікації	137
2.3. Види сертифікації. Схеми, засоби і методи здійснення сертифікації	145
2.4. Сертифікація і технічні бар'єри в торгівлі	152
2.5. Національна система сертифікації України	159
2.6. Сертифікація товарів	200
2.6.1. Сертифікація радіоелектронної апаратури, побутового електричного та аналогічного обладнання	207
2.6.2. Сертифікація дорожніх транспортних засобів, їх складових та приладдя	211
2.6.3. Сертифікація іграшок	216
2.6.4. Сертифікація косметичних засобів	217
2.6.5. Сертифікація будівельних матеріалів, виробів та конструкцій	219
2.7. Сертифікація продовольчих товарів	223
2.8. Сертифікація послуг	243
2.8.1. Сертифікація готельних послуг	263
2.8.2. Сертифікація послуг автомобільного транспорту	268

2.8.3. Сертифікація послуг з ремонту та технічного обслуговування	
дорожніх транспортних засобів та їх складових	271
2.8.4. Сертифікація послуг громадського харчування	274
2.9. Сертифікація систем якості	277
Висновки	287
Питання та завдання для самоконтролю	294
Додатки	296
Бібліографічний опис	316

ПЕРЕДМОВА

Зростання якості життя, забезпечення розвитку цивілізованого ринку і демократичних реформ, захист конституційних прав громадян, в тому числі їх прав як споживачів є невід'ємною умовою вступу України до Ради Європи, Світової організації торгівлі (СОТ), інших впливових міжнародних організацій. Стратегічний курс на поліпшення якості й конкурентоспроможності вітчизняної продукції, забезпечення захисту інтересів споживача має широку нормативно-правову базу і налічує нині майже 300 законів та інших нормативних актів. Методологія підвищення якості життя закладена в основу діяльності багатьох державних і громадських структур.

Розвиток української системи технічного регулювання якості та безпеки продукції (процесів, робіт, послуг) відбувається нині переважно у руслі розвитку світової практики. При цьому значною мірою методи, схеми та організація національної стандартизації і сертифікації коригуються, адаптуються до особливостей сучасного стану вітчизняної економіки, все більше стають дійовими інструментами регулювання ринкової економіки. У період переходу від адміністративно-командної системи управління економікою до ринку, росту підприємництва вони у значній мірі забезпечили захист споживача від надходження в сферу обігу неякісних і небезпечних товарів. На даному етапі українська стандартизація і сертифікація вимагають свого удосконалення та подальшого розвитку.

Сьогодні споживач хоче бути впевненим у тому, що надана постачальником продукція за сукупністю своїх характеристик здатна задовольнити його потреби, і має право за бажанням отримати від постачальника відповідні докази цього. Найкращий спосіб доведення, що об'єкт відповідає задекларованим у технічних регламентах супроводжувальній документації чи рекламних проспектах показникам якості, – це здійснення контролю цього об'єкта експериментальними методами, оцінювання його відповідності шляхом спостережень, випробувань, калібрування, тобто вимірювань. Лише на підставі отриманих об'єктивних оцінок можна робити висновки щодо придатності продукції до застосування (використання) за призначенням.

Даний підручник є узагальненою працею з узагальненою працею з концептуальних проблем стандартизації та сертифікації продукції (процесів, робіт, послуг). Важлива увага приділяється визначенню місця системи технічного регулювання в управлінні якістю, висвітлено організаційно-методичні та правові принципи стандартизації і сертифікації в світі та в Україні.

З урахуванням сучасних методологічних і методичних підходів щодо написання підручників та навчальних посібників в даній роботі автори сконцентрували увагу на таких суттєвих моментах, як:

- оновлення концептуальних проблем;
- концентрованість викладу теоретичного матеріалу;
- використання допоміжних засобів.

Структура підручника стандартизована згідно сучасних вимог до підготовки підручників та посібників для вищих навчальних закладів. Кожний розділ супроводжується фундаментальними висновками, контрольними питаннями та завданнями для самостійної перевірки знань. Для більш зручного засвоєння матеріалу надаються приклади, ключові терміни та поняття, бібліографічний опис, який містить перелік нормативних актів, додаткову спеціальну літературу. Підручник містить ряд схем, які логічно доповнюють викладений матеріал та полегшують його засвоєння. Як додатки надаються основні нормативно-правові акти, що регулюють проблеми стандартизації, сертифікації та управління якості.

Підручник відповідає структурно-логічній схемі підготовки спеціалістів з менеджменту, маркетингу, експертизи товарів та послуг, митної справи, консюмеризму. Враховує взаємозв'язок з такими дисциплінами, як «Стандартизація і сертифікація товарів та послуг», «Економіка підприємства», «Маркетинг», «Менеджмент», «Товарознавство», «Експертиза товарів і послуг», «Управління якістю», «Захист прав споживачів», «Поведінка споживача», «Комерційна діяльність посередницьких підприємств» «Правознавство» і таке інше.

Вивчення проблеми відіграє важливу загальноосвітню, світоглядну, патріотичну, методологічну роль у підготовці висококваліфікованих спеціалістів з питань технічного регулювання й управління якістю продукції. Саме їм доведеться реалізовувати прийдешні політичні, економічні, соціальні, інші реформи, які допоможуть розв'язанню проблеми якості в нашій державі.

Автори висловлюють подяку всім, хто допомагав у створенні підручника, і будуть вдячні читачам за пропозиції щодо вдосконалення змісту та структури роботи.

Розділ 1

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ

1.1. Стандартизація як важлива складова системи технічного регулювання

Ключові слова та поняття: вимірювання, глобалізація, інтеграція, конкурентоспроможність, контроль, маркування, метрологія, міжнародна стандартизація, національна стандартизація, нормативні документи, оцінювання відповідності, продукція (товари, процеси, роботи, послуги), сертифікація, система нормативної документації, система технічного регулювання, стандарт, стандартизація, технічне регулювання, технічний прогрес, функції стандартизації, якість

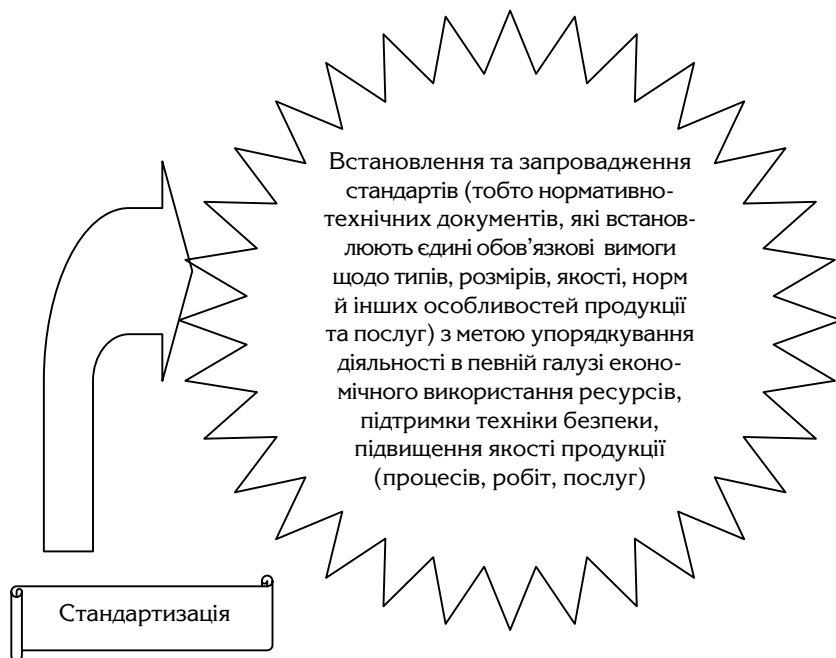
Система технічного регулювання як дійовий важіль керування економікою відіграє значну роль у виробленні конкурентоспроможної якісної продукції, захисті довкілля та ощадливому використанні ресурсів — основах сталого розвитку будь-якої країни. Її значення впливає з процесів у економіці та громадському житті, характерних для кінця XX — початку XXI ст.

Перший серед них — глобалізація торгових відносин та світового ринку, якій притаманне усунення кордонів на шляху вільного руху капіталу, товарів, людей, ідей та інформації. Не менш важливим є другий — прискорення науково-технічного прогресу, стрімкий розвиток прогресивних галузей і сфер діяльності, в першу чергу, інформаційних і комунікаційних технологій та біотехнологій. З цим тісно пов'язане використання високих технологій для скорочення циклу проектування і виготовлення продукції, забезпечення оптимального співвідношення між якістю, вартістю і часом виготовлення продукції. Нарешті, третій процес — посилення охорони довкілля та раціонального використання ресурсів. Ця проблема пов'язана з комплексом завдань щодо забезпечення прийнятної якості життя.

Технічне регулювання¹ — це правове регулювання відносин у сфері встановлення, застосування та виконання обов’язкових вимог до продукції або пов’язаних з нею процесів, систем і послуг, персоналу та органів, а також перевірка їх дотримання шляхом оцінювання відповідності та/або ринкового нагляду (ст. 1 Закону України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 01.12.2005 р. № 64-IV).

Безперечно, що одним з найдієвішим і загально визнаним світовою спільнотою, урядовими інституціями та бізнесовими колами добровільним механізмом є **стандартизація** на засадах консенсусу та узгодженості на різних рівнях стандартизації (міжнародному, регіональному, національному, підприємства).

Стандартизація (рис. 1.1.1) є одним з найбільш результативних шляхів удосконалювання виробничих і торгівельних відносин, зниження витрат, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції. Вона встановлює правила, загальні принципи чи характеристики стосовно різних видів діяльності або її результатів (тобто продукції, процесів, робіт, послуг), розробляючи і приймаючи доступні всім нормативні документи, стандартизація спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості, і це стає можливим за умови, що нормативні документи ґрунтуються на досягненнях науки, техніки та практичного досвіду і створюють за участі всіх заінтересованих сторін з урахуванням потреб суспільства в цілому.

Рис. 1.1.1.

Визначення поняття «стандартизація»

¹ Поняття «технічне регулювання» вперше було запроваджено а Указі Президента України «Про Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики» від 01.10.2002 № 887/2002, хоч і без конкретизації його змісту.

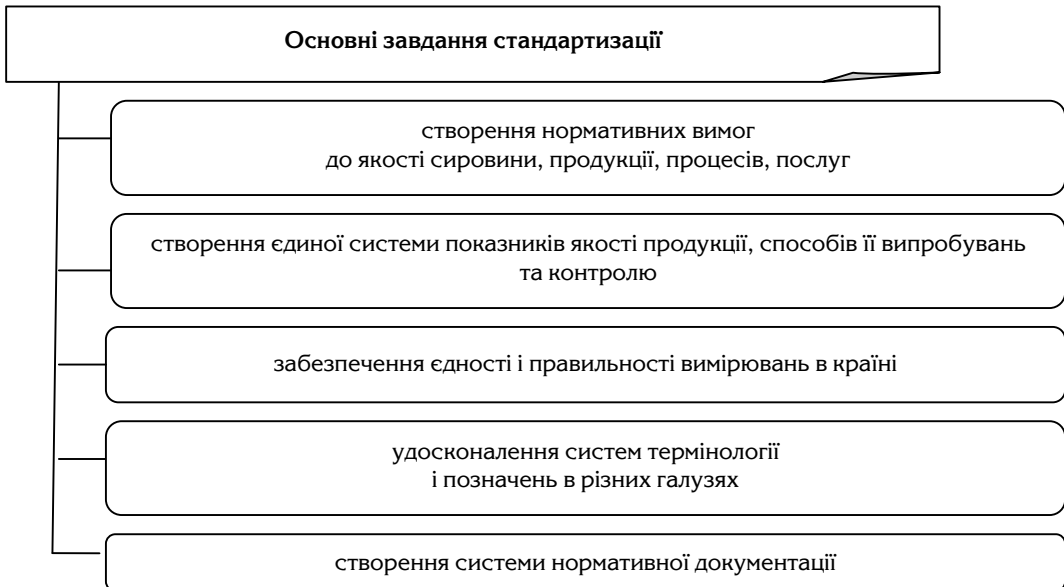

Основна мета стандартизації — це оптимальне впорядкування об’єктів стандартизації для прискорення науково-технічного прогресу, підвищення ефективності виробництва, поліпшення якості продукції, удосконалення організації управління народним господарством, розвиток міжнародного економічного, наукового і технічного співробітництва.

Стандартизація відповідно до основної мети має різні завдання (рис. 1.1.2). Головним завданням стандартизації є *створення системи нормативної документації*, яка визначає прогресивні вимоги до продукції, що виготовляється для потреб народного господарства, населення, оборони держави та експорту, до її розробки, вироблення та застосування, а також забезпечення контролю за правильністю використання цієї документації.

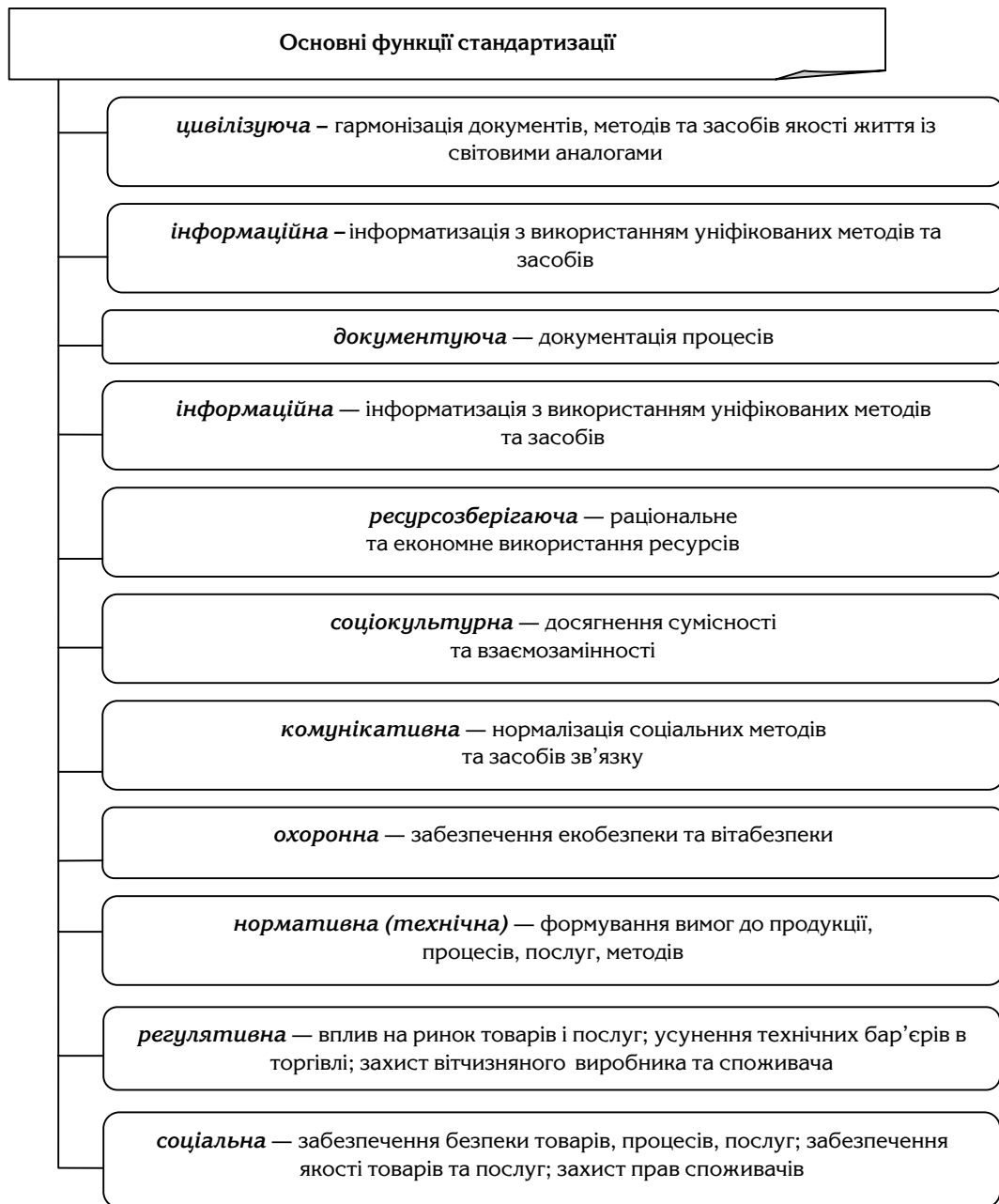
Основні функції стандартизації представлені на рис. 1.1.3.

Слід сказати, що у сучасному світі стандарти існують у динамічному та змінному середовищі. Оновлення продукції та технологій, технологічні прориви та руйнація традиційних меж галузей, занепад одних сфер діяльності та стрімке зростання нових — це загальна риса сучасних розвинених економік. З іншого боку для них характерне глибоке протиріччя, яке є одним із «прихованих двигунів» сучасного ринку, а саме — глобальна стандартизація виробництва за індивідуалізації споживання. Практичний наслідок цього — постійна наявність великого попиту на вироби, які виходять за межі усталених, застандартизованих рішень. Усе це ставить певні вимоги до стандартизації, зумовлюючи її динамізм. Разом з тим, необхідно не тільки розроблювати нові стандарти на основі досягнень науки і техніки, але й підтримувати на належному рівні чинні стандарти, не допускати помітного відставання вимог стандартів від, у першу чергу, прогресу технологій.

Рис. 1.1.2.

Основні завдання стандартизації

Рис. 1.1.3.
Основні функції стандартизації

Для організації та координації стандартизації і суміжних видів діяльності в кожній країні створюють спеціальний орган — національний орган стандартизації, основною функцією якого є розроблення та прийняття національних стандартів, доступних широкому колу користувачів. Національний орган має право бути членом міжнародних і регіональних організацій зі стандартизації та представляти інтереси країни в цих організаціях.

Характерною особливістю стандартизації є те, що сфера її дії та застосування, рівень розвитку знаходяться у широкому діапазоні. Немає такої сфери діяльності людини, до якої б не була причетна стандартизація. Адже з поширенням і поглибленням пізнання, розвитком науки і техніки, удосконаленням виробництва масштаби робіт значно зростають і поширюється сфера використання принципів стандартизації.

Стандартизація акумулює найновіші досягнення науки і техніки, органічно з'єднує фундаментальні та прикладні галузі науки, сприяє швидкому впровадженню наукових досягнень в практику, допомагає визначити найбільш економічні та перспективні напрями розвитку науково-технічного прогресу і народного господарства країни. Вона поєднує науку, техніку і виробництво, сприяє забезпеченню єдиної технічної політики в різних галузях народного господарства, технічному переозброєнню виробництва, широкому впровадженню сучасної техніки і технологій, інтенсифікації виробництва, механізації і автоматизації виробничих процесів, підвищенню якості товарів. Усе це сприяє розвитку економіки країни.

Останнім часом однією з ключових проблем науково-технічного та економічного розвитку країн є проблема підвищення якості та конкурентоспроможності продукції. Поліпшення якості продукції (процесів, робіт, послуг) — це проблема не тільки споживача чи технічна, але й економічна, соціальна й політична проблеми суспільства. Так, стандарти відіграють важливу роль в судовій практиці під час розв'язання конфліктних ситуацій між виробником і споживачем. Стандарт може стати аргументом, який обтяжує провину, або, навпаки, виправдовує підприємство або фірму, на яку надійшов позов у зв'язку з дефектами в продукції.

Поліпшення якості та підвищення конкурентоспроможності товарів (процесів, робіт, послуг) можливе тільки на основі стандартизації. Вона дозволяє регламентувати вимоги до якості продукції, більш ефективно вирішувати проблеми спеціалізації, визначати найбільш раціональні способи виробництва продукції і переробки сировини, здійснювати управління якістю товарів в виробництві та сфері обігу тощо.

Вплив стандартизації на підвищення конкурентоспроможності та якості продукції реалізується в основному через комплексне розроблення стандартів на сировину, матеріали, напівфабрикати, комплектувальні вироби, оснащення, проектування і готову продукцію; на технологічні вимоги до найважливіших процесів і показників якості, а також на єдині методи випробування та вимірювання, засоби контролю та оцінювання відповідності. Стандарти полегшують вибір оптимального розмірного ряду та найкращих зразків, забезпечують організацію спеціалізованих виробництв, зменшують затрати на проектування і виготовлення, скорочують строки освоєння продукції.

Стандарти встановлюють однозначну термінологію, системи одиниць, познач, вимоги до метрологічного забезпечення, маркування, пакування, транспортування, експлуатаційних

документів (інструкцій) та інформації для споживачів, необхідної для оцінювання та вибору ними продукції. Очевидно, що наявність стандартів істотно полегшує та спрямовує діяльність виробника продукції щодо забезпечення її ринкової відповідності за критеріями конкурентоспроможності та якості.

Останнім часом, процес переміщення аспектів конкуренто-спроможності та якості із загальнодержавного рівня на рівень безпосереднього виробника, на якому, власне, і створюється якість продукції, робить необхідним зміцнення системи стандартизації саме на підприємствах. Зростання ролі стандартизації на підприємстві диктується двома основними чинниками. Перший з них — за умови господарської самостійності створюються об'єктивні передумови до неузгодженої діяльності суміжних підприємств стосовно параметрів створюваної продукції, методів контролю її якості тощо. Усе це виявляється під час виробництва і споживання продукції, впливає на попит і на збут продукції та, а у підсумку, на економічний стан виробників. Другий — раціональне застосування стандартизації під час проектування і виробництва продукції дозволяє суттєво знизити витрати та підвищити доходи підприємств. Обсяг робіт із стандартизації на підприємстві залежить від масштабів виробництва і кооперування, від номенклатури і конструктивної складності вироблюваної продукції, ступеня її новизни та інтенсивності розвитку тощо.

Наголосимо ще на таких аспектах установаження якості продукції.

Перше. З огляду на те, що стандарти відповідають рівню розвитку техніки та є визнаним технічним правилом, їх застосовують як документовану технічну доказову базу під час розгляду спорів, зокрема у суді.

Друге. Відповідність стандартам використовують як вимогу під час державних закупівель, проведення тендерів, укладання договорів та контрактів на постачання, складання каталогів продукції виробниками, проведення маркетингових та рекламних компаній.

Третє. Відповідність міжнародним стандартам — це усунення технічних бар'єрів у торгівлі, задоволення потреб технічного, економічного та торговельного розвитку.

Проте, доречно наголосити, у певних умовах застосування принципу обов'язковості стандартів, надмірна деталізація вимог та орієнтація стандартизації на певні конструкційні рішення, застосування лише визначених матеріалів чи сировини тощо є гальмом у створенні належної продукції. Негативний вплив стандартизації на розвиток виробництва і якість готових виробів відчувається у тому випадку, коли стандарти та інші нормативні документи будуть розроблені без урахування досягнень науки і техніки, або вони не будуть своєчасно переглянуті з урахуванням цих досягнень і з деяким випередженням.

З огляду на це вимоги до якості продукції підпорядковано вимогам конкурентоспроможності, а сама проблема її забезпечення (досягнення) потребує комплексного підходу і врахування чинників загальнодержавного рівня та різних сфер державного управління.

Слід пам'ятати, що стандартизація є важливим і необхідним, але лише одним із чинників забезпечення конкурентоспроможності та якості продукції, причому затрати на стандартизацію є мізерними порівняно із затратами на забезпечення інноваційного розвитку, технічне і технологічне оновлення виробництва, підготовку висококваліфікованих кадрів тощо.

Стандарти та інші нормативні документи складають значну і частину нормативної бази економіки країни. Розробку стандартів здійснюють вчені та спеціалісти головних і базових організацій зі стандартизації усіх галузей народного господарства. На основі результатів науково-дослідних, проектно-конструкторських і дослідницько-технологічних робіт у стандартах встановлюються перспективні вимоги, тобто закладаються не тільки показники, що визначають якість продукції на даному етапі, але й перспективні показники технічного рівня, якості та економічності, відповідно до яких повинна проектуватися і освоюватися нова продукція.

Стандарти з випереджаючими вимогами є своєрідним прогнозом технічного прогресу продукції, що розробляється. Стандарти для усіх є джерелом найважливішої інформації, оскільки в них зібрано норми і правила, засновані на досягненнях у різних галузях техніки, технологи та практичного досвіду і визнані методом консенсусу представниками усіх заінтересованих сторін. При цьому повинні використовуватися найсучасніші методи прогнозування і оптимізації. Математичні методи оптимізації кількісних вимог стандартів дають можливість отримувати найвищий ефект від стандартизації.

Стандарти та інша нормативна документація відіграють важливу роль при вирішенні технічних, економічних і соціальних проблем країни, тому належить постійно підвищувати науково-технічний рівень чинних стандартів, оновлювати їх з метою заміни застарілих показників і своєчасного відображення вимог народного господарства.

Стандартизація є організаційно-технічною основою економічного і науково-технічного співробітництва між країнами, ефективним засобом поширення зв'язків між країнами і ліквідування технічних бар'єрів у міжнародній торгівлі. Зміцнення науково-технічних та економічних зв'язків привертає увагу до стандартизації усіх розвинутих країн світу та країн, що розвиваються, а також технічних, економічних, міжнародних, регіональних і національних організацій, фірм і підприємств. Це є наслідком об'єктивної необхідності стандартизації в управлінні економічними і виробничими процесами.

Завдання членства України у СОТ та інтеграції до ЄС вимагають прийняття міжнародних та європейських стандартів. Це дозволяє зорієнтуватись у вимогах глобальних і регіональних ринків та визначити рівень характеристик продукції, прийнятний для них. Але, на наш погляд, навіть відповідність міжнародному стандарту не гарантує досягнення конкурентоспроможності. Скоріше це перепустка, умови доступу на глобальний ринок і потенційна конкурентоспроможність, реальність якої буде визначено лише після позиціонування продукції на ринку та її оцінювання споживачем за критеріями, встановленими зазначеною тріадою: «якість — вартість — час».

Як ми можемо впевнитися, створення нової системи стандартизації, адекватної економічним змінам, що відбуваються в Україні, має на меті гармонізацію її положень з вимогами міжнародних, регіональних та національних (країн з ринковою економікою) стандартів. Удосконалення національної системи стандартизації — нагальна передумова для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції та створення підприємствами систем забезпечення якості. Важливим є визнання таких систем вітчизняним та зарубіжним споживачем.

Отже, стандартизація — незамінний і практично єдиний засіб забезпечення сумісності, взаємозамінності, уніфікації, типізації, надійності техніки та інформаційних мереж, норм безпеки та екологічних вимог, єдності характеристик і властивостей, якості продукції. Розвиток стандартизації нерозривно пов'язаний з удосконаленням управління якістю виробництва, зокрема, з впровадженням систем керування якістю, систем екологічного керування та інтегрованих систем.

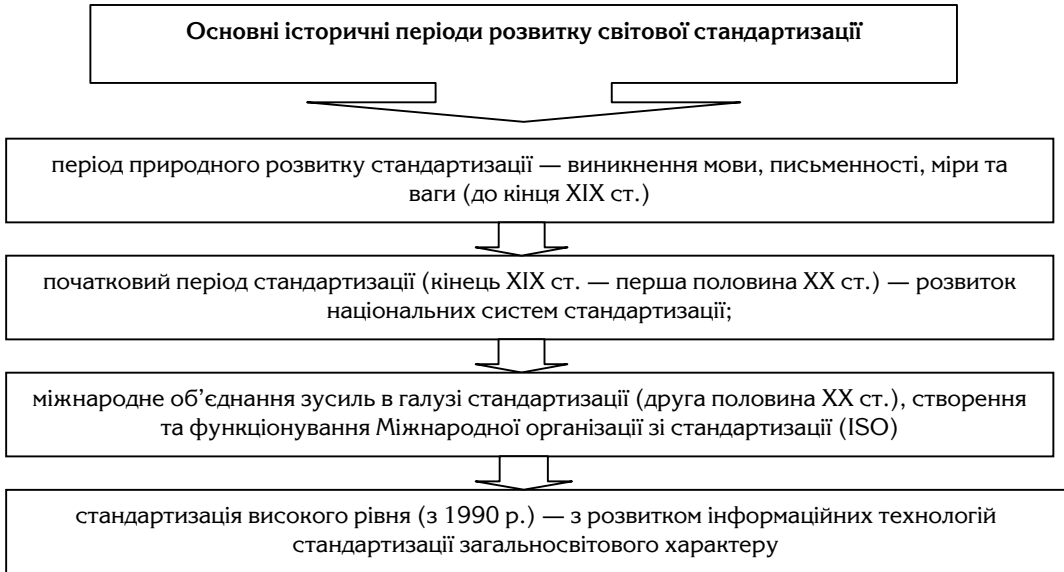
1.2. Історичне коріння міжнародної стандартизації

Ключові слова та поняття: директиви ЄС, Євро-Азіатська Рада з стандартизації, Європейський комітет з стандартизації (CEN), історичні періоди розвитку світової стандартизації, Комітет ISO з оцінки відповідності продукції вимогам стандартів (CASCO), Конвенція по організації Міжнародної комісії мір і ваг, Міжнародна електротехнічна комісія (IEC), Міжнародна конференція мір і ваг, Міжнародна організація законодавчої метрології (OIML), Міжнародна організація з стандартизації (ISO), Міжнародна організація з стандартизації тестування (ISTO), Міжнародна спілка електрозв'язку (ITU), Міжнародна федерація національних асоціацій з стандартизації (ISA), Міжнародне бюро мір і ваг, модернізації капіталістичних відносин, Світова організація торгівлі (WTO), стандарти ISO, технічний комітет, членство в ISO

Багатовікова історія стандартизації дуже цікава та корисна для суспільства, хоча її зародження та становлення відображають лише розрізнені дані. Роботи зі стандартизації аж до 1901 р. здійснювались в основному шляхом приватної ініціативи на території окремої країни, міста підприємства. Основні історичні періоди розвитку світової стандартизації представлені на рис. 1.2.1.

Стандартизація виникла у глибокій давнині, розвивалася поступово, її успіхи сприяли культурному, науково-технічному та економічному прогресу на усіх ступенях цивілізації. Динаміка розвитку суспільства свідчить про удосконалення трудової діяльності людей, створення нових знарядь праці та різних виробів, освоєння нових методів і навичок їх застосування. Тому з'явилась потреба у відборі та фіксуванні найбільш вдалих результатів трудової діяльності з метою їх повторного використання. Письменність, система лічення, грошові одиниці, одиниці міри і ваги, архітектурні стилі, різні гіпотези та теорії, взагалі всі закони і моральні норми — все це прояви фактичної стандартизації. Ще на зорі свого розвитку суспільство зрозуміло переваги спрямованого обмеження, яке забезпечує єдність методів, і зручність виготовлення та використання виробів.

Елементи стандартизації з'явилися тоді, коли ще не існувало поняття про цей термін. Вже за 2400 років до н. е. у Китаї було впроваджено єдину систему п'яти мір. За одиницю цієї системи мір була прийнята відстань між двома вузлами бамбукової жердини, які давали звуковий тон.

Рис. 1.2.1.

Основні історичні періоди розвитку світової стандартизації

Історичні факти підтверджують гіпотезу про те, що історія стандартизації передусім почалася з нормування і контролю розмірних параметрів та уніфікації виробів. Так, протягом тисячоліть людство не мало жодної будівлі, яка б могла порівнятися з грандіозністю пам'ятників єгипетської культури — пірамід у Гізі. Секрет незламності пірамід простий: їх складено зі стандартних, рівномірних, точно підібраних блоків розміром 410 x 200 x 130 мм. Історики стверджують, що багато років до нашої ери у стародавньому Єгипті існував інститут чиновників, які контролювали дотримання розмірів виготовленої цегли. Завдяки дотриманню стандартизованих розмірних параметрів єгиптянам вдалося побудувати дивовижні витвори мистецтва.

Як і єгипетські, унікальні пам'ятки грецької архітектури. Достатньо сказати, що видатні храми, їхні колони та портики — зібрано з невеликої кількості стандартних деталей. З історії Стародавнього Риму відомо, що тут також використовували цеглу стандартних розмірів. Під час будівництва водогону використовували труби єдиних діаметрів (5 пальців). Труби інших діаметрів до міського водогону підключати було заборонено. Для вибору розмірів водяних коліс римляни застосовували метод пропорційних чисел. Зведення архітектурних споруд в античну добу свідчить про існування розгалуженої будівельної індустрії. Очевидно, вже тоді масово виробляли збірно-розбірні конструкції з каміння, а технологічний рівень будівництва був досить високим.

Єгипетські воїни були озброєні однаковими, «стандартними» луками, стрілами, римські легіонери також мали уніфіковане озброєння і таке ін.

У стародавні часи на лісових складах Японії продавали різні будівельні деталі стандартних розмірів, що були готові до використання. Як будівельний стандарт для вимірювання площі забудови використовували спеціальну циновку (татамі), довжина якої відповідала росту самого високого японця.

У Середньовіччі з розвитком ремесел методи стандартизації запроваджуються все частіше і знаходять все більш широке застосування. Скажімо, було встановлено єдині розміри ширини тканини, єдина кількість ниток в її основі, а також єдині вимоги до сировини, яку використовували у ткацькому виробництві.

У XV ст. в епоху Відродження з розвитком торгово-економічних зв'язків між країнами виникла потреба у будівництві великої кількості кораблів, для чого необхідно було по-новому організовувати їх виробництво. У Венеції, великої на той час морської держави, будували дерев'яні кораблі з уніфікованих деталей. Це робилося для того, щоб кожен корабель в одних і тих умовах міг пливати з однаковою швидкістю і стріляти на однакову відстань. Тому під час бою всі кораблі ескадри трималися гуртом, їх було практично неможливо перемогти. А на складах венеційських консульств зберігалися стандартизовані вузли та деталі: однотипні вітрила, весла щогли, керма тощо.

Широкого розвитку стандартизація набуває в Новітній час з переходом до машинного виробництва. Так, у 1785 р. французький інженер Леблан виготовив партію (50 шт.) замків для рушниць, які були придатні для будь-якої із виготовлених рушниць і мали важливу якість — взаємозамінність. Ця ідея привертає увагу військових і в 1793 р. американський фабрикант Є. Вітней укладає з урядом США угоду щодо постачання великої партії рушниць із взаємозамінними частинами. Виготовлення таких рушниць відкрило шлях до їх масового виробництва, але при цьому виникла потреба у стандартизації основних параметрів. Тому в Німеччині на королівському збройному заводі «Оберндорф» прийняли стандарт на рушницю, згідно з яким їхній калібр повинен був становити 13,9 мм.

Слід зауважити, що ідеї, закладені в основу сучасної стандартизації, одержали свій розвиток з виникненням крупної промисловості, тобто за капіталістичного суспільного устрою. В Європі та США у другій половині XIX ст. роботи зі стандартизації здійснюються майже на всіх промислових підприємствах. Слід зазначити, що в умовах жорсткої конкуренції, виробники не могли випускати продукцію погоджено, і були вимушені це робити ізольовано один від одного. Тому на кожному підприємстві використовувалися свої стандарти. Внаслідок внутрішньозаводської стандартизації стала можливою раціоналізація процесів виробництва. Основна мета, про яку дбали підприємці під час впровадження стандартизації виробів — отримання більш високих прибутків.

Проте, наприкінці XIX ст. — на початку XX ст. активізувався процес модернізації капіталістичних відносин, розвитку суспільного розподілу праці та торгівлі, концентрації виробництва. Людство досягло великих успіхів у розвитку науки і техніки, промисловості та транспорту. Все це поставило на порядок денний об'єктивну вимогу суспільного поділу праці в національному та міжнародному масштабі. Найбільшого значення набуває національна та міжнародна стандартизація.

Значною подією стало введення в Англії у 1891 р., а потім і в інших країнах, єдиної системи гвинтових нарізей з дюймовими розмірами (розробленої Джоном Вітвортон), використовуваних і сьогодні в ряді країн поряд з метричною нарізкою. У 1846 р. у Німеччині уніфіковано ширину залізничної колії та розміри зчепів для вагонів. У 1869 р. уперше видано довідник, в якому надано розміри стандартних профілів катаного заліза. 1870 р. у деяких країнах Європи було встановлено стандарти на розміри цегли.

Початок міжнародної стандартизації припадає на кінець XIX ст., коли у 1875 р. в Парижі була підписана Конвенція по організації Міжнародної комісії мір і ваг, Міжнародного бюро мір і ваг, Міжнародної конференції мір і ваг. Це стало значною подією для того часу і подальшого розвитку суспільства та науково-технічного прогресу. Створення метричної системи пов'язано з підвищенням вимог до точності вимірювань та можливістю покласти край невинуватому розмаїттю, непостійності мір і ваги, що значно заважало розвитку промисловості та торгівлі.

В 1886 р. у Дрездені (Німеччина) відбувся перший конгрес з стандартизації, на якому обговорювалися питання міжнародної координації в галузі випробування матеріалів. У конгресі брали участь представники 10 промислово розвинених країн світу, в тому числі російські інженери. Конгрес сприяв створенню Міжнародної асоціації з випробування матеріалів, що стала своєрідним форумом для обговорення завдань, що виникли на національному рівні. Слід зазначити, що в рамках асоціації не ставилося завдань щодо розробки міжнародних норм і правил а галузі випробувань матеріалів.

Ці перші результати національної і міжнародної стандартизації мали велике практичне значення для розвитку продуктивних сил і призвели до створення національних організацій зі стандартизації. Першу національну інституцію з стандартизації — *Комітет технічної стандартизації* (пізніше перетворений на *Британську асоціацію стандартизації*) — було організовано в 1901 р. у Великобританії. Головним завданням Комітету стало розроблення та впровадження стандартів на сировину, промислові вироби, військову техніку. Опублікування стандартів на продукцію було спрямовано на підсилення економічної могутності Британської імперії.

Економічне розділення світу між великими західними країнами призвело до перерозподілу територій. Посилена мілітаризація вимагала великого виробництва озброєння з обов'язковим дотриманням принципу взаємозамінності. Стандартизація якнайкраще задовольнила ці вимоги часу і стала сприйматися як об'єктивна економічна необхідність. Тому не дивно, що під час Першої світової війни слідом за Великобританією ідею стандартизації підхопили й інші промислово розвинені країни, створивши національні організації зі стандартизації: у Голландії (1916 р.), Німеччині (1917 р.), Франції, Швейцарії, США (1918 р.). Одразу ж після війни організації зі стандартизації було створено в Бельгії та Канаді (1919 р.), Австрії (1920 р.), Італії, Японії та Угорщині (1921 р.), Австралії, Швеції, Чехословаччині (1922 р.), Норвегії (1923 р.), Фінляндії, Польщі (1924 р.), Данії (1926 р.), Румунії (1928 р.).

З 1920-х рр. визнаним авторитетом у царині стандартизації було визнано Німеччину, яка завжди приділяла велику увагу науковому обґрунтуванню стандартів. В Америці переважали стандарти, які закріплювали досягнутий рівень виробництва конкретних виробів. Такий підхід не вимагав спеціальних наукових досліджень, а припускав лише

узагальнення наявного досвіду та узгодження інтересів зацікавлених сторін. У Європі переважала стандартизація, заснована на результатах наукових досліджень. Стандартизація розвивалася в напрямі вдосконалення форм, розмірів і споживчих властивостей виробів. Така робота пов'язана з довготривалими теоретичними дослідженнями і не менш тривалим впровадженням розроблюваних стандартів.¹

Наступним кроком на шляху втілення ідеї міжнародної стандартизації стало проведення у 1921 р. першої конференції секретарів семи національних комітетів з стандартизації. Ця конференція виробила організаційні принципи, на основі яких у 1926 р. у Нью-Йорку було створено *Міжнародну федерацію національних асоціацій зі стандартизації* (International Federation of the National Standardizing Associations — ISA), яка стала прототипом майбутньої ISO (International Standardization Organization). Зокрема, багато правил і процедур сучасної ISO являють собою модернізовані процедури колишньої ISA. Більша частина тих 67 технічних комітетів ISO, які були сформовані в 1947 р., існувала ще у структурі ISA.

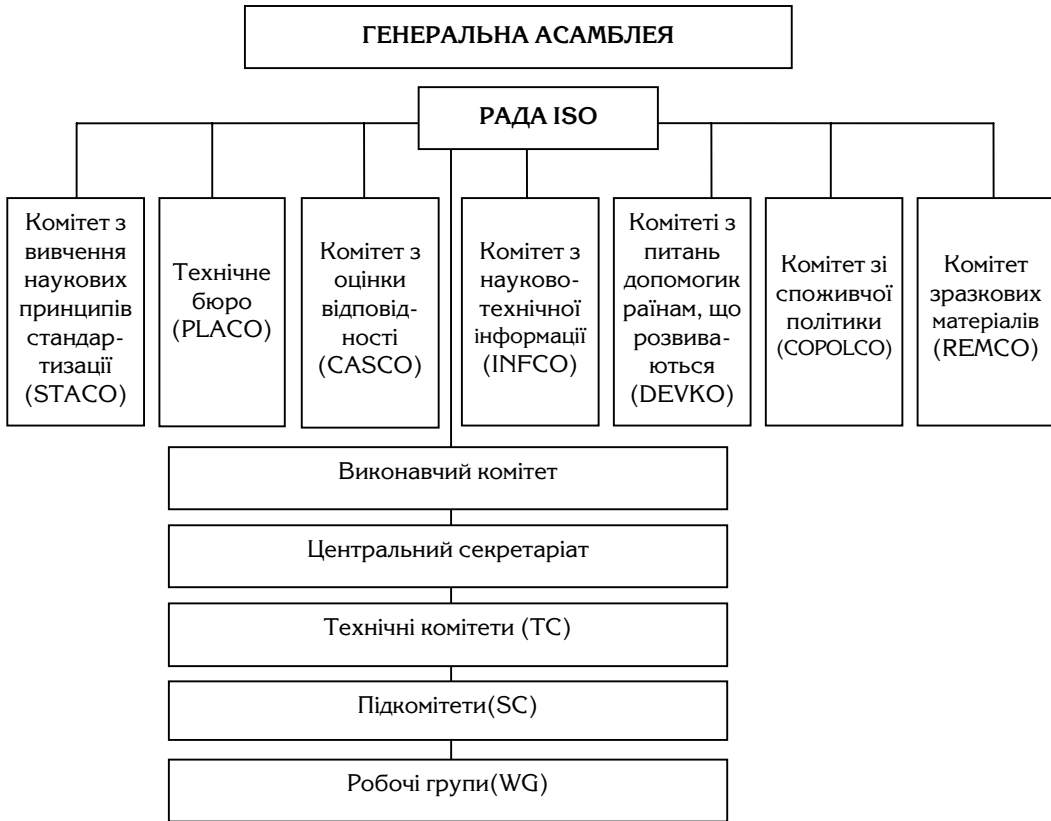
Хоча ISA і не видавала міжнародних стандартів, її діяльність вплинула на міжнародну консолідацію в галузі стандартизації. ТК, що входили до складу ISA розробляли рекомендації зі стандартизації та розсилали їх 20 країнам-членам асоціації, у тому числі СРСР. Було розроблено майже 180 міжнародних рекомендацій з стандартизації. ISA також забезпечувала систематичний обмін інформацією в галузі стандартизації між країнами. У рамках ISA були також закладені методичні підходи до розробки міжнародних стандартів.

Розвиток міжнародної стандартизації було призупинено в період Другої світової війни. Роботи було відновлено у 1945 р., коли в рамках Організації Об'єднаних Націй було створено *Координаційний комітет з питань стандартизації з бюро* в Лондоні та Нью-Йорку, до складу якого увійшли 18 країн антигітлерівської коаліції. Основним завданням Комітету було збереження досвіду міжнародної стандартизації та координація діяльності країн у галузі стандартизації у воєнний час.

У жовтні 1946 р. у Лондоні, на базі існуючого Координаційного Комітету засновано *Міжнародну організацію зі стандартизації* (International Standardization Organization — ISO), до складу якої увійшли 33 країни. ISO офіційно вступила в права у 1947 г. У Статуті ISO, затвердженому на Генеральній Асамблеї ООН, наголошено на неурядовому статусі цієї організації, а також записано, що «метою організації є сприяння розвитку стандартизації у всесвітньому масштабі для полегшення міжнародного товарообміну та взаємодопомоги, а також для розширення співробітництва в галузі інтелектуальної, технічної та економічної діяльності». Структуру ISO показано на рис. 1.2.2.

---

¹ Усупереч загальноприйнятій уяві американські компанії досить неохоче опікуються нововведеннями у виробництво. На думку німецьких стандартизаторів, що вивчали стан стандартизації в Америці, американці починають цікавитися новим винаходом лише після того, як у Європі закінчується все наукове опрацювання його. Американці чекають, щоб Європа обґрунтувала проблему теоретично, щоб новий продукт було випробувано на практиці. Після цього вони впроваджують його у своїй країні, швидко випереджаючи Європу завдяки більш розвинутому рівню техніки і прогресивним виробничим методам.

Рис. 1.2.2.
Організаційна структура ISO

ISO сьогодні — це 160 країн-учасниць, близько 3000 структурних підрозділів — 190 технічних комітетів (ТК); 650 підкомітетів; 2188 робочих груп; це — понад 15 000 опублікованих стандартів

ISO як неурядова організація користується консультативним статусом ООН і є найбільшою міжнародною організацією в галузі стандартизації і сертифікації з широкого кола питань. До основних пріоритетів діяльності ISO, передусім, належать:

- заходи, які сприяють координації та уніфікації національних стандартів;
- розроблення та затвердження міжнародних стандартів;
- обмін інформацією з проблем стандартизації;
- співробітництво з іншими міжнародними організаціями, які зацікавлені у вирішенні суміжних проблем, і на їх прохання, вивчає проблеми стандартизації та ін.

Членами ISO є не уряди, а національні організації з стандартизації і сертифікації (комітети-члени) з правом одного голосу (рис. 1.2.3). У складі ISO працюють понад 80 комітетів-членів, опорою яких є сильні національні організації з стандартизації розвинених держав, які сплачують пільгові внески і мають доступ до всіх доробків міжнародної стандартизації. Крім комітетів-членів, до ISO введено статус членів-кореспондентів, якими є організації з стандартизації країн, що розвиваються (близько 25). Останні обмежені у доступі до інформації про стандарти, які розробляються. Національні організації — це провідники всіх досягнень ISO, а також — виразники національної точки зору у відповідних технічних комітетах організації.

Повноправний член організації має право брати участь у усіх робочих органах, бути обраним до керівних органів, отримувати копії всіх робочих документів, представляти на розгляд зауваження щодо них. Для цього виду членства встановлена шкала щорічних внесків до бюджету ISO.

Члени-кореспонденти за рахунок сплати незначного внеску до бюджету ISO мають право отримувати комплект всіх міжнародних стандартів, що видаються, інших інформаційних видань. Членами-кореспондентами є країни, що розвиваються, їх економічний стан не дозволяє стати повноправними членами.

Члени-абоненти сплачують пільгові внески і мають можливість отримувати інформацію щодо міжнародної стандартизації.

Сьогодні органи цієї організації дислокуються у Женеві (Швейцарія). Офіційні мови ISO — англійська, французька, російська. На цих мовах видаються усі матеріали та документи ISO.

ISO складається із керівних і робочих технічних органів. Вищим органом ISO є Генеральна Асамблея, яка скликається один раз на три роки. Генеральна Асамблея — це збори посадових осіб і делегатів, призначених комітетами-членами. Кожний комітет-член має право представляти не більше трьох делегатів, але їх можуть супроводжувати наглядачі. Члени-кореспонденти та члени-абоненти беруть участь як наглядачі.

До керівних органів належать Рада, Технічне бюро та Центральний секретаріат. Вищими керівними особами є Президент, який обирається на три роки, і Центральний секретаріат. Рада керує роботою ISO в перервах між сесіями Генеральної Асамблеї. На засіданнях Ради рішення приймаються більшістю голосів присутніх на засіданні комітетів-членів Ради. У період між засіданнями і за потребою Рада може приймати рішення шляхом переписки. Поточну адміністративно-технічну роботу здійснює Центральний секретаріат. Технічне бюро з питань управління готує пропозиції щодо планування, організації та координації роботи комітетів. До сфери роботи Бюро входить розгляд пропозицій щодо створення та розпуску технічних комітетів (ТК); визначення галузі стандартизації і сертифікації, якими повинні займатися комітети.

Рис. 1.2.3.
Види членства в ISO

Технічними органами Ради ISO є Комітети, що розробляють питання міжнародної стандартизації. Так, *Комітет з принципів стандартизації* (STAKO) надає методичну та інформаційну допомогу по принципам і методикам розробки міжнародних стандартів. Комітет здійснює вивчення наукових принципів стандартизації і сертифікації та підготовку рекомендацій по досягненню оптимальних результатів у даній області, займається питаннями термінології й організацією семінарів по використанню міжнародних стандартів.

На початку 1970-х рр., у зв'язку з бурхливим розвитком сертифікації в усіх країнах світу, створено *Комітет з оцінки відповідності продукції вимогам стандартів* (CASCO). CASCO розглядає питання відповідності продукції, послуг, процесів і систем якості вимогам нормативних документів. Вивчає практику діяльності в галузі відповідності, здійснює аналіз отриманої інформації. Комітет розробляє міжнародні рекомендації з сертифікації, створює методологічну базу для розробки й акредитації національних систем сертифікації по взаємному визнанню результатів випробувань. CASCO періодично проводить аналіз усіх чинних національних, регіональних і міжнародних систем сертифікації з метою своєчасного прийняття заходів з організації міжнародних систем сертифікації продукції на відповідність вимогам ISO.

Результати роботи Комітету з оцінки відповідності набувають особливого значення для країн, де створюються національні системи сертифікації. CASCO спільно з ISO підготував ряд керівних рекомендацій з основних аспектів сертифікації. Ці документи набули широке визнання у країнах-членах ISO і IEC. У ряді країн вони покладені в основу національних систем сертифікації.

До компетенції *Комітету з інформації* (INFCO) входить координація та гармонізація діяльності в галузі інформаційних послуг, банків, даних маркетингу, продажу стандартів і технічних регламентів. INFCO тісно співпрацює з Комітетом з питань інформаційних мереж (ISONET).

Комітет з допомоги країнам, що розвиваються (DEVCO), здійснює обслуговування цих країн по усіх питаннях міжнародної стандартизації та метрології, створює умови для обміну досвідом з розвиненими країнами та підготовки спеціалістів тощо. DEVCO тісно співпрацює з цих напрямів з ООН. Результатом їх спільних зусиль стало створення та функціонування міжнародних центрів навчання.

Як видно, в структурі ISO є спеціалізований *Комітет по захисту інтересів споживачів* (COPOLCO), створений у 1977 р. з метою стандартизації в галузі інформації споживача та забезпечення зв'язку між ISO та міжнародними організаціями, які займаються питаннями споживчої політики. До завдань цього Комітету входить:

- визначення шляхів сприяння споживачам в отриманні максимального ефекту від стандартизації продукції;
- розроблення рекомендацій щодо забезпечення інформацією споживачів, захист їх інтересів;
- узагальнення досвіду участі споживачів у роботах зі стандартизації, використанню стандартів на споживчі товари;
- підтримування зв'язків з різними органами ISO, діяльність яких зачіпає інтереси споживачів.

COPOLCO проводить щорічні практикуми для представників споживачів, органів державної влади, виробників та експертів товарів з таких проблем, як безпека товарів,

інформування споживачів, упакування, економія енергії, безпека товарів для дітей, переваги застосування міжнародних стандартів тощо. Результатом діяльності CAPOLCO є періодичне видання переліку національних і міжнародних стандартів, які становлять інтерес для організацій споживачів, а також підготовка Настанов з питань товарів народного споживання. Наприклад: Настанова 12 «Порівняльні випробування споживчих товарів», Настанова 14 «Інформація про товари для споживачів».

Комітет зі стандартних зразків (REMCO) займається питаннями методичної допомоги та розробки настанов по стандартних зразках. REMCO, координатор робіт зі стандартних зразків, тісно співпрацює з міжнародними метрологічними організаціями.

Робоча сфера діяльності ISO розподілена між ТК. Основним видом роботи ТК є розробка, погодження та подання на затвердження Ради проектів міжнародних стандартів. Кожний ТК має затверджену Радою ISO конкретну сферу діяльності. наприклад: ТК 10 «Технічні креслення», ТК 12 «Одиниці вимірювання», ТК 22 «Автомобілі», ТК 37 «Технологія», ТК 176 «Управління якістю та збереження якості». ТК поділяються на загальнотехнічні та на комітети, які працюють в конкретних галузях техніки. Діяльність загальнотехнічних комітетів спрямована на вирішення загальнотехнічних і міжгалузевих проблем. Решта комітетів здійснюють свою діяльність в конкретних галузях техніки.

Особлива увага в роботі ТК приділяється проблемам якості. До речі, у 1979 р. було створено ТК 176 «Забезпечення якості», який у 1987 р. перейменовують в «Управління якістю та забезпечення якості». Цей ТК був створений з метою розробки однакового підходу до вирішення питань якості продукції на підприємствах та у сфері обігу. У 1987 р. Комітет опублікував 4 стандарти ISO серії 9000, що стало початком впровадження систем якості в різних країнах світу.

Для безпосередньої розробки проектів міжнародних стандартів у межах ТК створюються підкомітети (ПК) і робочі групи (РГ). Сьогодні налічується близько 650 підкомітетів, 2188 робочих груп.

За ініціативи колишнього Президента ISO пана Лью Ман Леонга була підготовлена «Біла книга ISO», яка являє собою стисле, але важливе звернення до високих посадових осіб країн стосовно міжнародних стандартів та інших технічних регламентів з визначенням їх ролі у міжнародній торгівлі, в усуненні технічних перешкод в торгівлі, використання міжнародних стандартів для покращання системи управління якістю та збереження навколишнього середовища.

ISO визначила «Довгострокові стратегії технічного регулювання на 1999–2001 рр.», а згодом — Стратегічний план ISO на 2005–2010 роки «*Стандарти для стабільного світу*», метою якого є розроблення узгодженого та багатосекторного фонду міжнародних стандартів, що відповідають глобальним потребам та залучення всіх заінтересованих сторін до цього процесу. Пріоритетами тут є:

- Стандарти ISO повинні зробити виробництво й торгівлю більш ефективними;
- Стандарти ISO мають бути придатні для використання під час оцінки відповідності мають сприяти якості та надійності на всіх рівнях виробництва і торгівлі за умови конкурентоспроможних цін та для кінцевого задоволення споживача;
- Стандарти ISO, коли і де б вони не застосовувалися, мають сприяти задоволенню людських та суспільних потреб з точки зору безпеки, охорони здоров'я й навколишнього середовища, а також в аспекті ринкових та всезростаючих торговельних вимог;

- Стандарти ISO мають діяти як еталони під час регуляційної та контрольної діяльності федеральних, державних та місцевих органів влади;
- Стандарти ISO в країнах, що розвиваються або знаходяться на стадії перехідної економіки, мають відігравати роль стратегічного знаряддя сприяння національному економічному розвитку і торгівлі.

Досить широкими є ділові контакти ISO: з нею підтримують зв'язки понад 500 міжнародних організацій, в тому числі всі спеціалізовані агентства ООН, що працюють у суміжних напрямках. ISO співпрацює з усіма регіональними організаціями з стандартизації, члени яких одночасно є членами ISO. Тому під час розробки регіональних стандартів за основу приймається стандарт ISO часто на стадії проекту. Найбільш тісні робочі стосунки підтримуються ISO з *Міжнародною електротехнічною комісією* (IEC), *Європейським комітетом з стандартизації* (CEN), *Міжнародною організацією з стандартизації тестування* (ISTO).

ISO сприяє розробці міжнародних стандартів у всіх галузях, за винятком стандартів у електротехнічній та електронній промисловості, які відносяться до сфери компетенції *Міжнародної електротехнічної комісії* (IEC, 1906 р.). Доцільно зазначити, що початок міжнародного співробітництва в галузі електрики і електротехніки було покладено у 1881 р. Міжнародним конгресом з електрики, коли бурхливий розвиток цієї нової галузі потребував встановлення уніфікованих у міжнародному масштабі одиниць. На Міжнародному електротехнічному конгресі в 1904 р. було прийнято рішення щодо створення з метою технічного співробітництва Комісії для розгляду питань стандартизації, термінології в галузі електротехніки і номінальних параметрів електричних машин. IEC було засновано на конференції в Лондоні в 1906 р. представниками 13 країн.

Структура IEC (Рада, технічні комітети, підкомітети, робочі групи) аналогічна структурі ISO. Вищим керівним органом IEC є *Рада*, в якій представлені національні комітети країн. Очолює IEC *Президент*, який обирається на 3 роки. При Раді IEC створено *Комітет дії*, який підпорядкований Раді та надає їй свої рішення на затвердження. Комітет дії розглядає питання з координації роботи окремих технічних комітетів IEC або загальні питання щодо діяльності всієї організації.

У 1947 р. IEC приєдналась до ISO на автономних правах як її електротехнічний відділ, при цьому вона повністю зберегла свою фінансову й організаційну самостійність. У 1993 р. прийнято новий Статут цієї організації. Нині IEC об'єднує 60 країн. Майже 200 робочих органів IEC розробили понад 2,5 тис. стандартів. Серед пріоритетів діяльності IEC — сприяння координації і уніфікації національних стандартів в галузі електротехніки, радіоелектроніки та зв'язку; створення міжнародних систем сертифікації у цій галузі; вивчення, пропаганда і обмін передовим досвідом різних країн і таке ін.

Особливістю діяльності IEC в сфері якості продукції є створення міжнародних систем сертифікації. На початку 1970-х років вона перша з міжнародних організацій почала створювати під своєю егідою системи сертифікації. Першою з міжнародних систем сертифікації була створена система виробів електричної техніки, на відповідність вимогам

стандартів IEC. Другою системою сертифікації, створеною в рамках IEC, є система сертифікації електротехнічних виробів. З 1984 р. діє система з випробувань електричного обладнання на відповідність стандартів безпеки (IECEE). У 1986 р. створена система з сертифікації виробів електронної техніки (IECQ) і таке ін.

У 1976 р. між IEC і ISO була підписана Угода про сумісну діяльність і створення єдиної системи міжнародної стандартизації. Сфери впливу цих організацій розмежовані галузями техніки, які входять до їх компетенції. З загальних питань стандартизації ISO та IEC виступають узгоджено. Вони видають спільні рекомендації та нормативні документи. Співробітництво IEC та ISO здійснюється шляхом встановлення безпосередніх зв'язків між ТК і робочими групами цих організацій у системі ISO/IEC, а також поза нею утворюються тимчасові та постійно діючі робочі органи, які здійснюють серйозні наукові дослідження, аналіз, розробку прогнозів, змісту, форм і методів роботи з стандартизації в умовах безперервного розвитку науки і техніки.

Ці дві організації, ISO та IEC, разом з *Міжнародною організацією законодавчої метрології (OIML)*, *Міжнародною спілкою електрозв'язку (ITU)* та *Міжнародною конференцією з виміральної техніки та приладобудуванню (IECO)* створюють найкрупнішу в світі неурядову систему для здійснення добровільного промислово-технічного співробітництва на міжнародному рівні, вирішення проблем міжнародної стандартизації. Створені ними стандарти, незалежно від того, стосуються вони товарів або послуг, являють собою колективні знання та досвід сторін, які беруть участь в їхньому розробленні — виробників, урядових органів, науково-дослідних інститутів, випробувальних лабораторій, організацій споживачів тощо. Загалом, у світі існує понад 350 різних міжнародних організацій, які займаються проблемами технічного регулювання та управління якістю.

2001 року ISO, IEC та ITU створили *Всесвітнє співробітництво щодо стандартів* (WSC — Wold Standart Cooperation) з метою:

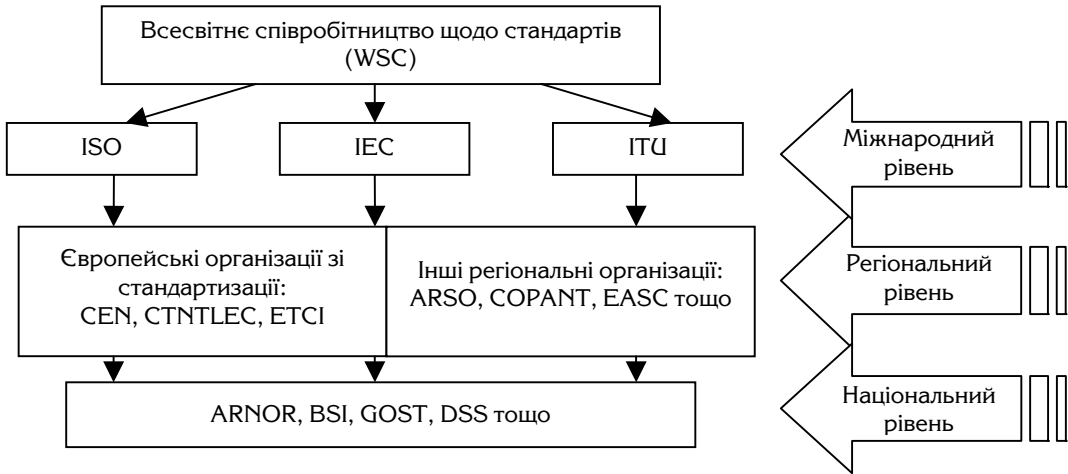
- посилення ролі та поширення системи добровільних міжнародних стандартів;
- забезпечення прозорості міжнародної стандартизації на основі консенсусу в усьому світі;
- координації питань технічного характеру з метою усунення дублювання та більш ефективної співпраці у сфері конвергентних (взаємно проникних) технологій.

Міжнародна, регіональна та національна стандартизація складають систему *глобальної стандартизації*, яка охоплює практично всі сфери економічного та суспільного життя (рис. 1.2.4).

У цілому глобальна система стандартизації базується на угодах про співпрацю:

- між ISO, IEC і ITU на міжнародному рівні;
- між організаціями зі стандартизації на регіональному рівні, наприклад, CEN, CTNTEC та ETCI в Європі;
- двосторонніх між національними органами стандартизації.

Рис. 1.2.4.
Система глобальної стандартизації

Крім вищеназваних міжнародних організацій з технічного регулювання стандартизація впроваджується багатьма регіональними організаціями. (Перелік міжнародних і регіональних організацій з стандартизації надано у табл. 1.2.1).

Так, у межах ЄС система стандартизації та підтвердження відповідності пройшла два етапи формування. Чинна практика веде свій відлік від 1985 р., коли було прийнято директиви «нового», а потім і «глобального підходу» до технічної гармонізації. Раніше в країнах ЄС діяли системи національних стандартів, обов'язкових до застосування. Згідно з «новим підходом» вимоги до продукції та послуг устанавлюють на основі таких принципів:

- обов'язкові вимоги зазначають не в стандартах, а в директивах ЄС, що їх приймають на законодавчому рівні, та в технічних регламентах;
- обов'язкові вимоги до продукції суворо обмежено лише її безпечністю;
- стандарти не є обов'язковими, вони лише визначають шляхи досягнення обов'язкових вимог директив;
- уведено категорію «гармонізований стандарт», виконання якого не є обов'язковим; він передбачає презумпцію відповідності директивам, тому застосування таких стандартів звільняє виробників і постачальників від необхідності звертатися до органів сертифікації;
- наявність переліку добровільних стандартів, які в директивах розглядають як основу презумпції відповідності.

Таблиця 1.2.1

Міжнародні і регіональні організації із стандартизації та оцінки відповідності

Назва організації	Позначення організації
Міжнародна організація зі стандартизації	ISO
Міжнародна електротехнічна комісія	IEC
Міжнародна організація законодавчої метрології	OIHL
Міжнародна спілка електрозв'язку	ITU
Міжнародна конференція з вимірювальної техніки та приладобудуванню	IIECO
Міжнародний союз телекомунікацій	ITU
Міжнародне бюро по стандартизації синтетичних волокон	BISFA
Міжнародна організація зі стандартизації та тестування	ISTO
Міжнародний консультативний комітет по телеграфії і телефонії	CCITT
Міжнародний світотехнічний комітет	CIE
Міжнародна асоціація з ацетилену	IAA
Міжнародне агентство з атомної енергії	IAEA
Міжнародна асоціація хімії зерна	ICC
Міжнародна федерація по молоку	IDF
Міжнародне бюро з документації на какао та шоколад	IOCC
Міжнародна асоціація шовку	ISA
Міжнародна комісія з правил приймання (сертифікації) електрообладнання	CEE
Всесвітня Рада якості	WQC
Європейський комітет з стандартизації	CEN
Європейська організація з якості	EOQ
Європейський фонд управління якістю	EFQM
Європейський Комітет з оцінювання та сертифікації систем якості	EQS
Європейська організація з випробувань та сертифікації	EOTC
Європейський комітет з електронних компонентів	EECC
Європейський комітет зі стандартизації в електротехніці	CENELEC
Міждержавна Рада зі стандартизації, метрології та сертифікації (країн-членів СНД) (zareєстрована в ISO як Євро-Азійська Рада зі стандартизації)	МДР (EASC)

Європейська економічна комісія ООН є форумом для урядів з метою розширення їхньої співпраці у питаннях політики у сфері стандартизації та більш ефективного залучення неурядових організацій до процесу прийняття міжнародно узгоджених стандартів. Робоча група ЄЕК ООН з політики в галузі технічного узгодження і стандартизації є міжурядовою групою експертів, які вивчають пов'язані зі стандартизацією проблеми на міжнародному, регіональному і національному рівнях. У рамках своєї діяльності Робоча група, починаючи з 1970 р., розробила 12 рекомендацій щодо стимулювання і здійснення процесів стандартизації, які сприяють торгівлі. Остання з них стосується механізмів і принципів міжнародного узгодження національних технічних правил. ЄЕК ООН складає з урахуванням пропозицій урядів «Перелік ЄЕК зі стандартизації», в якому зазначено пріоритетні галузі та сфери розроблення НД. Цей перелік використовують міжнародні та регіональні організації зі стандартизації у процесі планування робіт

1953 року було створено *Координаційну комісію зі сталі*, що уповноважена розробляти Європейські стандарти для шести країн — Франції, Бельгії, Нідерландів, ФРН, Італії, Люксембурга, які входили до Європейського об'єднання вугілля. У 1961 р. на нараді в Парижі представники національних організацій зі стандартизації різних країн, що входять до складу Європейського економічного товариства, Європейського товариства вільної торгівлі, Комітету з загального ринку, утворили *Комітет європейської координації стандартів*: нині — **Європейський комітет з стандартизації (CEN)** — з великою кількістю робочих груп, головним чином, таких галузей промисловості, як металургія, будівництво, суднобудування, текстильна та нафтова промисловості тощо. Основне завдання Комітету — розробка загальних стандартів для країн, які входять до складу Європейської співдружності (ЄС) й Європейського товариства вільної торгівлі.

CEN займається питаннями усунення технічних бар'єрів, які пов'язані з відмінністю у національних стандартах на продукцію, суперечливими правилами щодо її експлуатації, з різними нормами по техніці безпеки, охорони здоров'я і природи, визначає порядок використання національних і міжнародних стандартів при розробці Європейських стандартів. Велику роботу здійснює CEN стосовно виявлення національних стандартів країн-учасниць та міжнародних стандартів, які можна застосовувати як єдині стандарти без їх переробки в європейський стандарт. Комітет контролює виконання європейських стандартів країнами-учасницями організацій.

Оновлена стратегія CEN до 2010 року визначає такі ключові цілі:

- сприяння розвитку гармонічної системи європейської стандартизації;
- забезпечення ділового підходу разом з ефективною маркетинговою стратегією в межах CEN;
- забезпечення споживачів своєчасними та відповідними до їхніх вимог виробами і послугами за умови дотримання принципів відкритості, прозорості та консенсусу;
- забезпечення стабільного фінансування системи стандартизації CEN;
- створення ефективних стосунків з ЄС та Європейською асоціацією вільної торгівлі (EFTA) заради посилення ролі європейської стандартизації як інструмента для підтримання європейської політики та спрощення законодавства в Європі;
- здійснення ролі провідного провайдера європейських стандартів з оцінювання відповідності та розповсюдження знака відповідності;

- перегляд корпоративної керівної структури з метою спрощення процесів прийняття рішень та забезпечення політики у межах CEN;
  - відкритість до партнерства для ефективного розроблення європейських стандартів, що забезпечує тісну співпрацю з міжнародними партнерськими організаціями
- До складу CEN входить і *Асоціація з сертифікації* (CENCEP), яка об'єднує національні органи з стандартизації Європейського економічного товариства й Європейської асоціації вільної торгівлі. Діяльність (CENCEP) здійснюється під загальним керівництвом CEN.

Велику роботу з стандартизації та оцінення відповідності на регіональному рівні проводять також *Європейська організацією з якості* (EOQ, 1956 р., до складу входять понад 100 країн), *Європейський фонд управління якістю* (EFQM, 1988 р.), *Європейський комітет зі стандартизації в електротехніці* (CENELEC, 1972 р.) та ін.

В рамках пострадянського простору активно працює ***Міждержавна Рада зі стандартизації, метрології та сертифікації*** (МДР)¹. Так, 13 березня 1992 р. 11 країн Співдружності незалежних держав (СНД) підписали «Угоду про проведення узгодженої політики у галузі стандартизації, метрології та сертифікації». У цьому ж році була створена Міждержавна Рада, членами якої є керівники національних органів стандартизації, метрології та сертифікації. Засідання Міждержавної ради відбуваються двічі на рік. Як міждержавний орган МДР бере участь в роботі Міжпарламентської Асамблеї держав-членів СНД з розробки модельних законодавчих актів і рекомендацій в сфері стандартизації, метрології й сертифікації та акредитації в цих галузях діяльності. Була визначена «*Програми робіт з міждержавної стандартизації на 2007–2009 роки*». Укладені та діють в межах СНД двосторонні міжурядові та міжвідомчі угоди в сфері стандартизації, метрології й сертифікації. У складі МДР працюють понад 300 міждержавних технічних комітетів з стандартизації. Сьогодні ними розроблено, а МДР прийнято близько 1500 міждержавних стандартів, порядків та рекомендацій у сфері міждержавної стандартизації. Важливим є рішення МДР щодо визначення діючих раніше в СРСР стандартів «ГОСТ» як міждержавних в рамках СНД. Це надало можливість використання як міждержавних понад 20 тис. державних стандартів колишнього Радянського Союзу. На XXXIV засіданні МДР (10–12 грудня 2008 р.) країнами-учасницями було узгоджено «*Стратегію розвитку МДР на період до 2020 року*».

Важливо зазначити, що на *національні системи стандартизації* має вплив політичний та економічний вибір, зроблений суспільством. Незважаючи на швидкий розвиток міжнародної стандартизації та застосування єдиних загальноприйнятих принципів організації робіт, у сучасному світі є відмінні системи стандартизації. Виокремлюють три основні моделі: північноамериканську, японську та європейську.

Північноамериканську модель базовано на ринку та конкуренції як основі його ефективного існування. Головне завдання держави — забезпечити стабільні умови функціонування ринку без прямого втручання. Це обумовило принципи організації системи стандартизації: добровільні стандарти, які розробляють науково-технічні чи професійні

---

¹ В жовтні 1995 р. ISO визнала МДР як міждержавну регіональну організацію з стандартизації і МДР зареєстрована в рамках ISO як регіональна Євро-Азійська Рада зі стандартизації (EASC).

товариства, і технічні регламенти, прийняті органами державного управління. Систему характеризує велика кількість стандартів, дублювання та неузгодженість вимог. Прикладом такої моделі є система стандартизації США.

Японську модель базовано на тісній співпраці економічних кіл та органів державного управління. Стандарти розробляють промисловці в рамках професійних об'єднань у співробітництві з відповідним міністерством, що затверджує стандарти. Особливістю системи є спрямованість на внутрішній японський ринок, який створена система ефективно захищає, оскільки заінтересовані зарубіжні сторони позбавлено прав участі в стандартизації.

Європейська модель підтримує загальну для всіх країн Західної Європи концепцію розвинутої держави, зобов'язаної узгоджувати демократичні, соціальні та культурні інтереси суспільства з ринковою економікою. Національні органи є асоціаціями, з якими уряди укладають угоди щодо виконання окремих державних управлінських функцій.

Для організації та координації стандартизації та суміжних видів діяльності в кожній країні створюють спеціальний орган — *національний орган стандартизації*, основною функцією якого, за визначенням ISO, є розроблення та прийняття національних стандартів, доступних широкому колу користувачів. Національний орган має право бути членом міжнародних і регіональних організацій зі стандартизації та представляти інтереси країни в цих організаціях. Державна політика у сфері стандартизації базується на концептуальних принципах, які представлені на рис. 1.2.4.

Концептуальні принципи державної політики у сфері стандартизації

- відкритість та прозорість процедур стандартизації;
- доступність інформації щодо плану стандартизації;
- забезпечення участі заінтересованих юридичних та фізичних осіб у розробленні стандартів;
- доступності стандартів та інформації щодо них для користувачів;
- відповідність стандартів законодавству;
- адаптація до сучасних досягнень науки і техніки з урахуванням стану національної економіки;
- пріоритетність прямого впровадження міжнародних та регіональних стандартів;
- дотримання міжнародних та європейських правил і процедур стандартизації;
- участь у міжнародній (регіональній) стандартизації;
- усунення технічних бар'єрів у торгівлі;
- сприяння міжнародному науково-технічному співробітництву в галузі стандартизації

Рис. 1.2.4.

Концептуальні принципи державної політики у сфері стандартизації

Узагальнюючи тенденції у глобальній системі стандартизації, можна виділити такі особливості:

- на міжнародному рівні діяльність зі стандартизації спрямовано на забезпечення узгодженої політики розроблення та використання міжнародних стандартів з метою усунення технічних бар'єрів та підвищення ефективності стандартизації в усьому світі; крім того, об'єктом стандартизації стають не лише продукція та послуги, але й соціально-економічні системи, що забезпечують сталий розвиток, якість життя тощо;
- на регіональному рівні діяльність зі стандартизації спрямовано на урахування потреб певного географічного, політичного чи економічного регіону, на прискорення процесу входження товарів на ринок регіону та на забезпечення конкурентоспроможності товарів;
- на національному рівні діяльність зі стандартизації має два спрямування: перше — це активне поширення та використання міжнародних і регіональних стандартів відповідно до вимог СОТ, друге — це запровадження інновацій, новітніх технологій з метою підвищення конкурентоспроможності продукції та зростання економіки країни.

Отже, міжнародна стандартизація з кожним роком набуває все більшого значення. Вона є одночасно і наслідком, і інструментом ефективного управління суспільно-політичними, науково-технічними та торговельно-економічними процесами у світі. Вона сформувалась на базі міжнародного розподілу праці, поглиблення на цій основі процесів спеціалізації та кооперації виробництва. Міжнародний розподіл праці у сфері стандартизації сприяє підвищенню ефективності суспільного виробництва та якості суспільного життя. Починаючи з 1989 р., щорічно 14 жовтня на честь дня створення ISO відзначається Міжнародний день стандартизації.

1.3. Історія становлення вітчизняної стандартизації

Ключові слова та поняття: Головна палата мір і вагів Росії, Головний інформативний фонд стандартів України, ГОСТ СРСР, Громадська рада Держспоживстандарту України, Двінська грамота Івана Грозного, Державна програма стандартизації на 2006–2010 роки, Державна програма розвитку еталонної бази на 2006–2010 роки, Державна система стандартизації СРСР, Державна система стандартизації України (ДСТУ), Держстандарт СРСР, Держстандарт України, Держспоживстандарт України, директиви ЄС, законодавство в галузі технічного регулювання, інформаційний фонд стандартів, Комісії вагів та мір Росії, Комітет зі стандартизації при Раді праці і оборони СРСР, Комітет стандартів, мір та вимірювальних приладів СРСР, Концепція розвитку технічного регулювання та споживчої політики на 2006–2010 роки, міждержавні стандарти (ГОСТ), міжурядові угоди, Московська держава, національна система стандартизації України, національна система технічного регулювання, національне законодавство з технічного регулювання, Національний фонд стандартів України, Помірна ізба, промислова стандартизація, Рада стандартизації та технічного регулювання України,

ринкова економіка, Російська імперія, Сенат, СРСР, стандарти ДСТУ ISO, Статут князя Володимира 996 р., технічний регламент, «Торговий устав», Укази царя Петра I, центральний орган виконавчої влади з питань технічного регулювання

В **Україні**, як і в Росії, елементи стандартизації зароджуються ще в Середньовіччя. Так, у Київській Русі перші з відомих історикам писемних свідчень про уніфікацію мір і вагів Русі містить Статут князя Володимира (996 р.). В ньому серед обов'язків єпископа, зокрема, відображено: «Поручено святым пискупьям городскыя и торговые мерила и спуды, извесы, ставила блюсти без пакости, ни умалити, ни умножити». По суті Статут князя Володимира 996 р. є документальним підтвердженням того, що понад тисячі років існує вітчизняна стандартизація і метрологія.

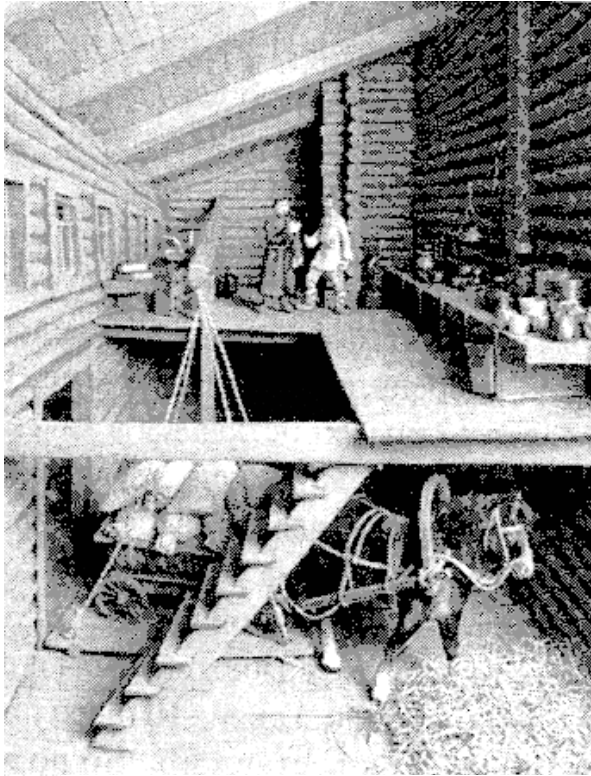
Довгі роки хранителями торгових мір і вагів були монастирі та церкви. Церковні старости й виборні від купецтва стежили за правильністю вимірювань, за збереженням та правильністю мір. На вагах для надання їм законності позначалися імена князів, назви міст.

Будівельники на Русі використовували цеглу «стандартної» форми, створюючи при цьому із обмеженої кількості цегляних профілів, безліч різних сполучень.

З кінця XV — початку XVI ст. починається тенденція щодо прилучення українських земель до Московської держави, згодом — Російської імперії. Як відомо, вона завершується в кінці XVIII ст. абсолютно новою геополітичною конфігурацією: переважна частина етнічних українських земель (до 80 %) увійшла до складу Російської імперії. На українських землях поступово поширюються всі суспільно-економічні трансформації, характерні для Росії. У тому числі запроваджуються елементи стандартизації.

Із створенням централізованої Московської держави великі князі намагалися встановити загальнодержавні міри, що були обов'язковими для використання по всій країні. Зокрема, відомий спеціальний Указ Івана Грозного — так звана «Двінська грамота». У грудні 1550 р. цар відправив старостам, сотським та целовальникам на Північну Двину мідну осьмину (міра для сипучих речовин), наказавши зробити з неї «зап'ятнані» (тобто клеймовані) дерев'яні копії для міських вимірників. З цих копій, у свою чергу, знімалися інші, а зразок, що було надіслано з Москви, залишався як контрольний еталон. Подібні еталони розсилалися й по інших містах. Відзначаються також конкретні стандарти з метою підвищення якості продукції, засновані на єдності величин. Зокрема, були запроваджені стандартні калібри — кружала — для вимірювання гарматних ядер з метою підвищення їх якості і таке інше.

На початку XVII ст. в Росії приймається «Торговий устав», який потребував «хлебным мерам и всяким весам, и сажениям, и аршинам на Москве и в городах быти равными и уточнить весы против фунтов, а хлебные меры учинить в одно кружало с железными обручами и мерить всякий хлеб с верхом. А сажени быти мерой трех аршин, и мерити той саженью впредь...». Хоч й епізодично, але проводилася перевірка мір та вагів, про що вказувалось, зокрема, у наказі 1681 р. так званій «Померной избе» (спеціальний установі, що контролювала стан мір у торгівлі).

«Те меры, что есть в Померной избе, и также из житного и мучного рядов и изо всех уличных торжков... все собрать в Померную избу и... досмотря и переписав, припустить (тобто перевірити) при себе, все ли те меры против государев указных орленных мер прямы (тобто правильні) и нет ли в них воровских печатных мер... Те воровские меры собрать в одно место и запечатать, а вместо тех не прямых, воровских мер велеть сделать новые меры против государевых орленных мер... А как год минет: и те меры иметь у тех людей для припуску в Померную избу... и те меры припускати в Померной избе по часту, чтобы по уличным торжкам воровских не прямых мер ни у кого не было».

Рис. 1.3.1.
«Померная изба»

Промислова стандартизація в Росії почалася з часів правління Петра I. Вже в першому зібранні законів Російської імперії був уміщений Указ, який свідчив про запровадження в Росії елементів стандартизації та взаємозамінності. Стандартизацію використовували при виробництві військової техніки, сільськогосподарської сировини, продуктів харчування, зведенні будинків, а також у будівництві флоту. Так, під час створення флоту для Азовського походу як зразок була використана галера, за якою були виготовлені ще 22 галери. У 1694 р. галеру-еталон було доставлено до села Преображенське під Москвою, і там на лісопильному заводі було вироблено окремі частини для усієї серії суден. Готові частини транспортувалися до Вороніжу на корабельню, де з них складали судна. Водночас із будівництвом суден було уведено єдину термінологію їхніх частин. Це унікальне на той час будівництво тривало протягом двох років.

Якщо прокоментувати цю подію в сучасній інтерпретації, то це був типовий випадок серійного виробництва стандартних суден, виготовлених за контрольним зразком.

У петровські часи деякі елементи стандартизації виявилися й в архітектурі. Коли будували солдатські слободи, було наказано розташовувати будинки за однією лінією

для того, щоб вулиці пересікали одна одну під прямим кутом. Креслення, що збереглися, свідчать, що солдатські двори були типовими будівлями. Особливої ваги Петро I надавав якості та стандартизації зброї. В Указі царя від 15 лютого 1712 р. сказано: «А ружье драгунское, так и солдатское, также и пистолеты, когда будет повелено, делать одним калибером». Укази, згідно з якими слід було виробляти різні вироби за точними зразками, можна вважати за прототипи сучасних стандартів.

У 1736 р. Сенат дійшов висновку щодо утворення Комісії вагів та мір, яка визначила нормальну довжину аршину та рекомендувала згідно з нею виготовляти по всій російській імперії інші аршини. Серед сипучих речовин зразком став четверик московської великої митниці. А для рідин — відро московського Каменомостьського пітейного двору. Одинадцять років працювали майстри Петербурзького монетного двору над виготовленням бронзової золоченої фунтової гирі, що в єдиному екземплярі протягом майже ста років була державним еталоном російських мір ваги. На Сестрорецькому заводі за вказівкою Комісії були виконані еталонні ваги.

Розвиток промисловості й транспорту в Російській імперії сприяв розширенню робіт щодо стандартизації у XIX ст. Зокрема, в 1860 р. було встановлено єдиний розмір залізничної колії (1524 мм) і затверджені габаритні норми наближення будівель та рухомого складу. В 1889 р. були затверджені перші технічні умови щодо проектування та спорудження залізниць, а в 1898 р. — єдині технічні вимоги до постачання основних матеріалів і виробів для потреб залізниці. В 1899 р. був визначений єдиний сортамент профілів металопрокату. А в 1900 р. було прийнято низку правил та норм щодо проектування та експлуатації електротехнічних пристроїв тощо.

В Росії Національне товариство з стандартизації було організовано в 1911 р. — *Головна палата мір і вагів Росії*, першим керівником якої став Д.І. Менделєєв (правонаступником якої у подальшому став Держстандарт СРСР).

Впровадження національних стандартів та єдиних вимог до якості продукції в Російській імперії ускладнювалося через велику кількість іноземних концесій, власники яких, як правило, запроваджували свої стандарти. Зокрема, таке положення справ призвело до розповсюдження в країні трьох систем вимірювання: старовинної російської (аршин, фунт), британської (дюйм) і метричної (метр), що перешкоджало розвитку стандартизації. Це, зрозуміло, ускладнювало виробництво продукції та контролю її якості.

Одним з перших після революції 1917 р. був прийнятий декрет «Про введення міжнародної метричної системи мір та важелів» (14 вересня 1918 р.). Офіційною датою виникнення стандартизації в колишньому СРСР офіційно вважається 15 вересня 1925 р., коли був створений *Комітет зі стандартизації при Раді праці і оборони*. Комітетом запроваджено перші обов'язкові стандарти, які одержали силу державного закону. Перший радянський загальносоюзний стандарт — «Борошно. Селекційні сорти зерна. Номенклатура» — було затверджено у 1926 р. В тому ж році були прийняті стандарти на новий сортамент металопрокату, що дозволив скоротити кількість типорозмірів у 6 разів, а також стандарти на метричне та дюймове різьблення, на допуски та посадки тощо. Вони стали базою для оволодіння методами передових зарубіжних фірм, таких як Форд, Тейлор стосовно контролю якості продукції на основі допусків та посадок. Як бачимо, однією з перших форм управління якістю в Радянському Союзі стала перевірка виробів методом сортування та розбраковки на придатні та непридатні.

Згодом радянська наука у сфері стандартизації стала займати домінуючі позиції в світі. Публікації показували реальну користь стандартів і популярно розкривали їхню сутність. Проводилася роз'яснювальна робота серед працівників. До обговорення стандартів та їх проектів широко залучалися робітники. Це були аналоги сучасних гуртків якості.

У роки Другої світової війни пропагандистську діяльність у сфері стандартизації було згорнуто, але це аж ніяк не означало, що знизилася творча активність робітників та інженерно-технічного персоналу підприємств. Навпаки, завдяки ініціативам знизу воєнна промисловість країни спромоглася забезпечити перевагу військової техніки у багатьох видах озброєння не тільки у кількісному, але й у якісному відношенні. Достатньо сказати, що на початок Великої Вітчизняної війни в СРСР діяло понад 6000 стандартів, з яких 35 % належало до машинобудівельної та металургійної промисловості. За роки війни затверджено біля 2000 нових стандартів і понад 1000 стандартів набули змін, що було обумовлено умовами воєнного часу та необхідністю економії матеріальних ресурсів, заміною дефіцитних матеріалів на менш дефіцитні.

У післявоєнні роки у СРСР ретельно вивчався світовий досвід стандартизації. Перекладалися книги і статті, у журналах друкувалися анотації закордонних публікацій, видавалися їх бібліографії. Вражає кількість популярних видань і доступність матеріалу як із загальних питань стандартизації, так і з стандартів спеціального призначення. В Радянському Союзі в умовах централізованої системи управління народним господарством, мінімальною самостійністю підприємств діяла відповідна система нормативно-технічної документації, згідно з якою існували три категорії стандартів (державні, республіканські, галузеві), а також технічні умови, які були обов'язковими для відповідних підприємств, оскільки затверджувалися державними органами. Особливого розвитку стандартизація набула в галузях машинобудування, металургії, хімії. Одночасно з державною розвивалась галузева та заводська стандартизація. У 1947 р. країна вступає до ISO.

Зазнала деяких змін система управління державної стандартизації У 1954 р. створено **Комітет стандартів, мір та вимірювальних приладів** для координації роботи зі стандартизації в галузях народного господарства країни. Зростає роль стандартизації як засобу прискорення технічного прогресу, поліпшення якості продукції і створення основи для поширеної спеціалізації виробництва. Розробляються єдині системи нормативно-технічної, проектно-конструкторської і технологічної документації, міжгалузеві системи, Державна система стандартизації тощо.

Швидкий розвиток народного господарства в країні, бурхливий темп технічного прогресу в усіх галузях промисловості викликали нові, більш високі вимоги до організації роботи зі стандартизації. В 1965 р. впроваджується державна атестація якості продукції. У 1970 р. Комітет стандартів, мір і вимірювальних приладів перетворено у **Державний комітет зі стандартизації (Держстандарт)**. Період 1970–1980-х рр. характеризується тісним зв'язком робіт зі стандартизації з розв'язанням важливих завдань розвитку народного господарства. Вперше застосовуються економічні санкції за випуск продукції, яка не відповідає вимогам стандартів і технічних умов. Відбувається перетворення набутого досвіду в галузі стандартизації, удосконалюється Державна система стандартизації, яка визначає правила проведення робіт зі стандартизації в країні та прогресивні вимоги до якості продукції.

Фактично в СРСР у 1970 р. в умовах централізованої системи управління народним господарством, мінімальною самостійністю підприємств було запроваджено *Державну систему стандартизації*, яка об'єднала роботи зі стандартизації на усіх рівнях управління народним господарством (у 1985 р. було прийнято її нову редакцію). Діяла відповідна система нормативно-технічної документації, згідно з якою існували три категорії стандартів (державні, республіканські, галузеві), а також технічні умови, які були обов'язковими для відповідних підприємств, оскільки затверджувалися державними органами. Підприємства могли встановлювати вимоги до якості продукції, що випускається ними, лише тоді, коли вони не були встановлені вищими структурами.

До Державної системи стандартизації було залучено через посилання в стандартах на них більше тисячі документів з питань охорони праці, санітарної гігієни, охорони здоров'я, органів влади з наглядовими функціями (будівельні норми і правила, правила конструювання, виготовлення та (чи) безпечної експлуатації, санітарні та ветеринарно-санітарні правила, санітарні норми і правила, гранично допустимі концентрації чи рівні, мікробіологічні нормативи, медико-біологічні вимоги тощо).

В окремих галузях (озброєння та військова техніка, авіаційно-космічна техніка, суднобудування, залізничний транспорт, атомна енергетика) визначальною була галузева стандартизація. Були чинні система повноважних представників чи державне приймання продукції на заводах-виробниках; існували класифікаційні товариства (морський, річковий та авіаційний реєстри), які затверджували правила безпечності техніки на всіх етапах її життєвого циклу. Транспортні засоби, як правило, відповідали міжнародно визнаним вимогам, адже вони виконували транскордонні перевезення і страхувалися великими страховими компаніями.

З подальшим розвитком економіки змінюється законодавство і в цій сфері. Постановою Ради Міністрів СРСР від 21 квітня 1988 р. (№ 489) «Про перебудову діяльності та організаційної структури Державного Комітету СРСР по стандартах» було ліквідовано галузеві нормативно-технічні документи і встановлено два рівні нормативно-технічної документації: державні (республіканські) стандарти та технічні умови. При цьому підкреслювалась необхідність забезпечити на практиці право підприємств самостійно затверджувати після погодження із споживачем технічні умови, технічні описи, зразки-еталони та іншу аналогічну документацію, що необхідна для випуску продукції.

Наступний крок в цьому напрямі було зроблено Постановою Ради Міністрів СРСР від 25 грудня 1990 р. (№ 1340) «Про удосконалення організації робіт по стандартизації в СРСР». Було передбачено, що державні й республіканські стандарти повинні мати обов'язкові та рекомендовані вимоги щодо якості продукції, її безпеки для життя і здоров'я населення, охорони навколишнього середовища, сумісності та взаємозамінюваності. Одноразово промисловим структурам було надано право затверджувати стандарти підприємства на продукцію, що випускається. Основні положення цієї Постанови були закріплені згодом Законом РФ «Про стандартизацію». (Сам факт закріплення в Законі переліку нормативних документів означав, по-перше, що цей перелік може бути змінений лише законом; по-друге, інші документи, що встановлюють обов'язкові вимоги до продукції, не є документами з стандартизації).

Усі роботи зі стандартизації здійснювались згідно з річними планами та фінансувались з державного бюджету. ГОСТ затверджував Держстандарт СРСР за винятком стандартів у сфері будівництва, які разом з будівельними нормами та правилами затверджував Держбуд СРСР.

Система стандартизації відзначалася детальною регламентацією робіт на всіх етапах: проектування, виготовлення та експлуатації продукції, у тому числі аспектів безпеки, захисту природного довкілля, маркування, пакування, зберігання, транспортування тощо. Стандарти мали обов'язковий статус: в ГОСТах на продукцію навіть було введено запис «Несоблюдение стандарта преследуется по закону».

Проте, доречно відмітити, що визначені стандарти та відповідні нормативні рішення щодо якості продукції та послуг в СРСР були розкидані по багатьох законодавчих актах, і окремі, туманні, нечіткі рішення з цього питання тільки підкреслювали значну відмінність між метою та реальністю. До того ж Держстандарту СРСР самому було важко керувати вищеназваними системами якості. Інші ж відомства (Держплан, Держкомпраця тощо) не вбачали в цьому нагальної необхідності.

Безумовною заслугою Держстандарту СРСР в кінці 1980-х — на початку 1990-х рр., у перехідний до ринкових відносин період, стала робота по гармонізації вітчизняних стандартів з міжнародними, в яких знайшов своє відображення й радянський досвід управління якістю продукції.

Накопичений науковий заділ і високий професіоналізм радянських стандартизаторів, у тому числі й українських, у подальшому став основою для успішного розвитку теорії та методології національної системи стандартизації та дозволив брати активну участь у розробленні міжнародних стандартів.

Національна система стандартизації України практично створювалась з моменту проголошення незалежності. Становлення національної системи стандартизації України та системи сертифікації УкрСЕПРО значно активізувалось з прийняттям Декрету Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.93 № 46-93.

Національні стандарти є одним з атрибутів державності та віддзеркалюють специфіку розвитку національної економіки залежно від історичних, географічних та соціальних умов.

У цілому, становлення та розвиток вітчизняної стандартизації відбувається в загальному контексті світових тенденцій, але він має і свої особливості. Так, Національна система стандартизації України створювалась в умовах переходу до ринкової економіки, нестабільної економічної та фінансової ситуації. Вона формувалась на розгалуженій системі стандартизації колишнього СРСР, яка провадилась на всіх рівнях: державному (загальносоюзному), республіканському, галузевому, на рівні підприємств чи установ. За техніко-економічним потенціалом Україна посідала друге місце в Союзі, а тому практично весь фонд державних (понад 20 тис. ГОСТ) та галузевих (понад 43 тис. ОСТ, РТМ, РД) документів застосовували підприємства та організації України.

Фактично до 2001 р. (до прийняття Закону України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 № 2408-ІІІ.) в Україні існувала система стандартизації, що залишилась у спадщину від колишнього СРСР. В її основу було покладено жорсткий централізований

принцип керування господарським комплексом, що забезпечувало стабільність фінансування, налагодження стійких зв'язків між виробниками та постачальниками, передбачало обов'язковість застосування наведених у стандартах норм і вимог. Тобто, стандартизація дбала лише про інтереси держави (виконувала функції основного інструменту державного регулювання), і фінансувала її лише держава.

У 1992 р. було створено *Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації (Держстандарт України)*, який став національним органом державного управління, що забезпечував реалізацію державної політики в галузі стандартизації, єдності вимірювань, акредитації органів і випробувальних лабораторій, сертифікації і державного нагляду, створює сприятливі умови для економічного розвитку країни, підвищення конкурентоспроможності українських виробів на світовому ринку, представляє інтереси держави в міжнародних організаціях. З 1993 р. Україна є членом Міжнародної організації зі стандартизації (ISO).

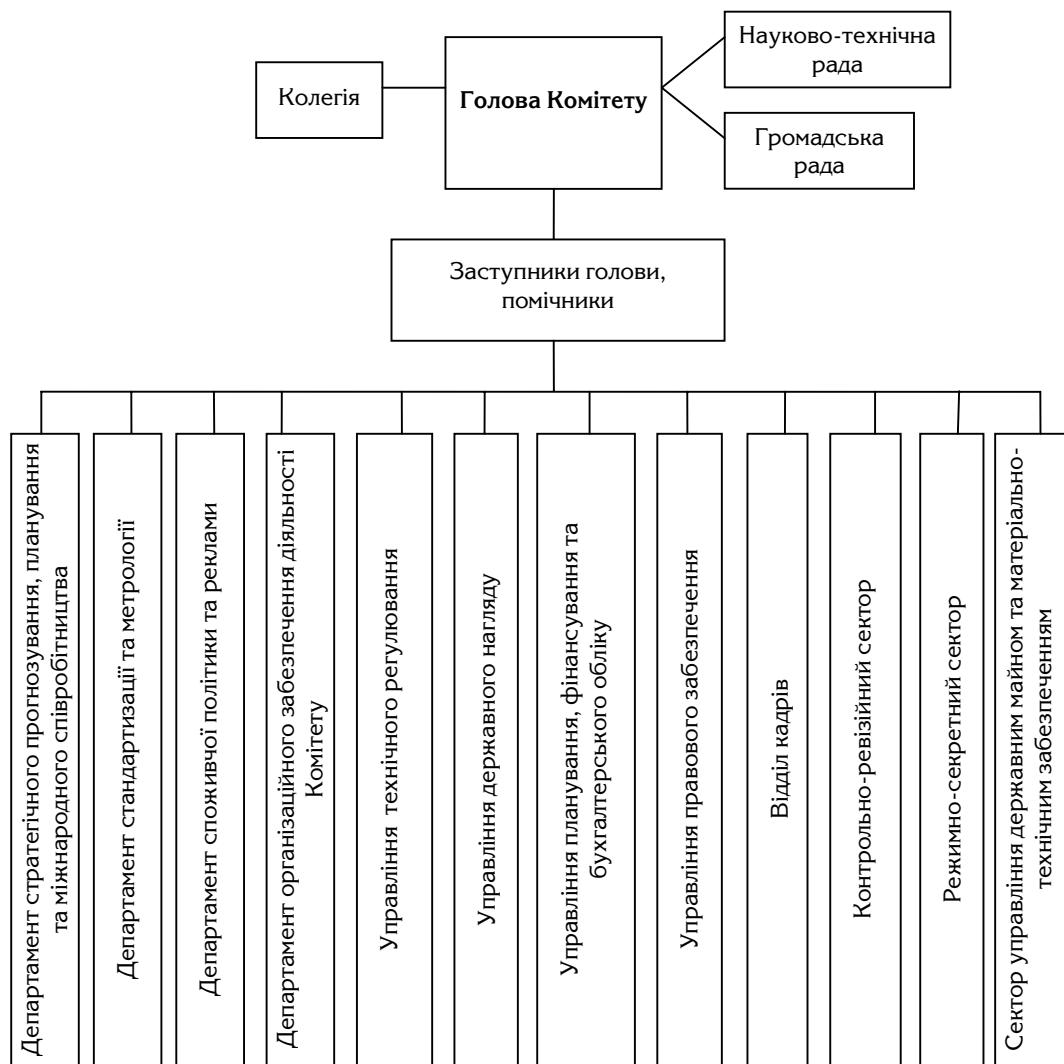
Доцільно зазначити, що на початковому етапі становлення ринкової економіки за відсутності дієвого нагляду ринок України заповнила неякісна і фальшива вітчизняна та імпортна продукція. Це стало однією з причин розширення переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, і виникненню розгалуженої мережі органів сертифікації системи УкрСЕПРО. Процедура оцінювання відповідності оплачувалась виробником (постачальником) і збільшувала собівартість продукції чи послуг.

Відсутність чіткого розмежування компетенції та повноважень центральних органів виконавчої влади, нестабільне бюджетне фінансування сприяло комерціалізації наглядових функцій. Починають створюватись госпрозрахункові структури, які оцінюють стан обладнання, проводять експертизу та регламентацію нових речовин, матеріалів, продукції, що надходять на ринок.

Така ситуація викликала критичні зауваження з боку наших закордонних торгових партнерів, а також експертів країн-членів Світової організації торгівлі (СОТ) чи Європейського Союзу (ЄС) на переговорах щодо вступу до цих організацій. Заява Держстандарту України в грудні 1996 року щодо приєднання до Кодексу усталеної практики розроблення, прийняття і застосування стандартів Угоди про технічні бар'єри в торгівлі СОТ (Угода ТБТ) не була підтверджена дотриманням цього Кодексу всіма суб'єктами, що розробляють та приймають нормативні документи.

Указами Президента України розпочато реформу системи центральних органів виконавчої влади. У результаті реформи до Держстандарту приєднали Державний комітет у справах захисту прав споживачів.

Отже, з 1 жовтня 2002 р. Центральним органом виконавчої влади у сфері стандартизації, метрології, підтвердження відповідності та захисту прав споживачів є *Державний Комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт)* та його територіальні органи в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі. Держспоживстандарт є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України (структура Держспоживстандарту України представлена на рис. 1.3.2).

Рис. 1.3.2.

Структура Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики (затверджена Наказом Наказ Міністерства економіки України від 29 вересня 2008 р. № 513)

Головна мета Держспоживстандарту — вдосконалення технічного регулювання та реалізація споживчої політики відповідно до вимог СОТ та ЄС, сприяння сталому зростанню економіки, створення більш сприятливих умов для розвитку підприємництва,

добросовісної конкуренції, поліпшення захисту життя, здоров'я людей, навколишнього середовища, прав споживачів, усунення технічних бар'єрів у торгівлі (ТБТ).

Серед основних пріоритетів діяльності Держспоживстандарту є:

- вдосконалення національної системи технічного регулювання та споживчої політики й адаптація законодавства відповідно до практики країн-членів СОТ, Євросоюзу, Єдиного економічного простору (ЄЕП) з метою усунення ТБТ. Створення системи ринкового нагляду, такої як в Євросоюзі;
- забезпечення розвитку національної системи стандартизації, її відповідності вимогам Угоди з технічних бар'єрів в торгівлі та гармонізації з європейською моделлю стандартизації ЄС та ЄЕП;
- забезпечення розвитку національної еталонної бази;
- підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції (товарів, робіт, послуг);
- розвиток міжнародного співробітництва у сфері захисту прав споживачів, стандартизації, метрології, якості та оцінки відповідності з країнами-торговельними партнерами України. Участь у формуванні європейського економічного простору;
- підвищення рівня захисту прав та інтересів споживачів;
- підвищення дієвості та ефективності державного управління в системі Держспоживстандарту та забезпечення відкритості в його роботі.

Задекларований в останньому десятиріччі XX ст. перехід на ринкову економіку змусив тодішній уряд розпочати реформу системи стандартизації. Найрадикальнішою була відмова від обов'язковості всіх положень стандартів. Було встановлено, що державні (ГОСТ) та республіканські (РСТ) стандарти містять обов'язкові та рекомендовані вимоги. До обов'язкових віднесено вимоги до якості продукції, які гарантують її безпеку для життя і здоров'я населення, захист довкілля, сумісність та взаємозамінність. Втратив чинність згаданий запис у стандартах на продукцію щодо покарання за недотримання вимог стандартів.

Описана ситуація зумовила конкретні заходи на початковому етапі становлення української стандартизації: адаптацію існуючої системи та залучення її до створюваної, адже в стандартах накопичено значний науковий потенціал, в тому числі організацій України. Завдання було складним, оскільки наукові установи в сфері стандартизації, спеціалізоване видавництво та фонд чинних нормативних документів залишились за межами України. Труднощі завдавала і неузгодженість положень нормативних документів щодо технічного регулювання в певних сферах. Так, встановлення в них організаційних засад, досвіду управління, базованого на адміністративно-командній системі, обумовили появу низки систем нормативних документів загальнодержавного рівня (Міністерства охорони здоров'я, Міністерства внутрішніх справ, Мінбудархітектури, Держнаглядохоронпраці, Держатомнагляд та ін.). Це — санітарні, будівельні, ветеринарно-санітарні, мікробіологічні нормативи, норми і правила, чинність яких на території України підтверджено відповідним центральним органом виконавчої влади (ЦОВВ). Зазвичай ці системи мають відмінності як у термінології, позначеннях та класифікації, так і в правилах їх розроблення, викладу, оформлення і прийняття.

Нагадаємо, що лише Держстандарт з моменту створення організував систему оперативного та доступного інформаційного забезпечення користувачів, налагодивши

публікування і розповсюдження офіційних видань щорічних каталогів та щомісячних додатків до них. З 1997 р. каталоги українських нормативних документів укладаються за Міжнародною класифікацією стандартів (ISO), що забезпечило інформаційну сумісність і спростило пошук потрібного стандарту.

Важливо зробити аналіз процесу створення **національного законодавства з технічного регулювання**. Адже сьогодні в Україні діяльність в галузі технічного регулювання регламентується майже 100 законами та декретами України, постановами та розпорядженнями президента та Кабінету Міністрів України.

Якщо аналізувати віхи розвитку української стандартизації, то можна з певністю стверджувати, що правові засади вітчизняної стандартизації заклали у 1993 р. Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.93 № 46-93 та і комплекс основоположних стандартів Державної системи стандартизації України (ДСТУ 1–93), у яких:

- йдеться про систему нормативних документів (НД), адресованих користувачам незалежно від їхньої форми власності;
- уперше встановлено дві категорії стандартизованих положень — обов'язкові та рекомендовані;
- передбачено поступову заміну чинних радянських НД всіх рівнів національними з можливим використанням міжнародних стандартів;
- доручено розроблення НД уперше створюваним технічним комітетам зі стандартизації (як неприбутковим організаціям);
- запроваджено двомовне викладення тексту НД — українською та російською мовами.

Наступним кроком удосконалення правової основи стандартизації став Закон України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 № 2408-111. Ситуація суттєво змінилась — розпочалась активна перебудова національної стандартизації відповідно до принципів, прийнятих у розвинених країнах світу з ринковою економікою, хоча вади колишньої системи значною мірою залишаються невикоріненими і досі.

У Законі України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 № 2408-111:

- уточнено функції Держстандарту та запроваджено Раду із стандартизації як консультативно-дорадчий орган при Уряді;
- сформульовано вимоги до стандартів, які, зокрема, повинні відповідати ринковим потребам і запобігати введенню в оману споживачів;
- відповідно до практики європейського законодавства (директив ЄС) акцент зроблено на добровільності застосування стандартів та розмежування положень стандартів і законодавчих нормативно-правових актів (технічних регламентів). Іншими словами, були виокремлені законодавчо регульована та нерегульована сфери використання нормативних документів і запроваджено упорядкування першої з цих сфер документами нового типу — *технічними регламентами* (ТР). ТР визначено як нормативно-правовий акт, прийнятий органом державної влади, що встановлює технічні вимоги до продукції, процесів та послуг.

Тепер національні стандарти України покликані на добровільних засадах забезпечити підвищення конкурентоспроможності та безпечності продукції, робіт і послуг, а як гармонізовані бути доказовою базою дотримання обов'язкових вимог технічних регламентів,

тобто реалізовувати «презумпцію відповідності» основним (суттєвим) вимогам технічних регламентів, що їх стосуються.

В одночасно прийнятому Законі України «Про підтвердження відповідності» від 17.05.2001 № 2406-III такий документ названо «*технічний регламент з підтвердження відповідності*» і йому надано статус урядового нормативно-правового акту. Тут встановлено, що цей ТР має містити: опис видів продукції, що підлягає обов'язковому підтвердженню відповідності; вимоги до такої продукції, які мають убезпечувати людей, тварин, рослини, майно і довкілля; процедури підтвердження відповідності таким вимогам.

2002 р. в Указі Президента України «Про Державний комітет України і питань технічного регулювання та споживчої політики» від 01.10.2002 № 887/2002 запроваджено (хоч і без конкретизації його змісту) нове поняття «*технічне регулювання*». Пізніше Постановою Кабінету Міністрів України «Про делегування Держспоживстандарту повноважень на затвердження нормативно-правових актів» від 26 грудня 2003 № 2002 Держспоживстандарту було доручено затвердження ТР, що суттєво принижувало рівень таких документів.

У 2005 р. наявні засади доповнено Законом України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 01.12.2005 № 3164-IV (нову редакцію прийнято 31.05.2007 р.), в якому нарешті, визначено поняття «технічне регулювання». Постановою Кабінету Міністрів України «Про делегування Держспоживстандарту повноважень на затвердження нормативно-правових актів» від 26 грудня 2003 № 2002 встановлено нове визначення ТР, яке позбавило легітимності доручення, а також підкреслено необхідність оприлюднення проектів НД та ТР, що створить можливість вільного обговорення їх заінтересованими сторонами. Постанова закріпила викладення НД та ТР лише національною мовою, і лише у разі потреби додатково названо мови міжнародних та регіональних організацій. Було узаконено вимоги враховувати конкретні ризики для споживачів, довкілля та природних ресурсів, що спричиняють дійсну потребу прийняття ТР, та встановлювати процедури оцінки відповідності, які досі (у сфері давно запровадженої сертифікації) залишаються ігнорованими.

Водночас було внесено зміни до Закону України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 № 2408-III, але чомусь не скасовано залишки раніше скоригованого Декрету Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.93 № 46–93.

Отже, на сучасному етапі правові основи технічного регулювання (стандартизації та сертифікації) в Україні визначають **Закони України**: «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.93 р. № 46-93; «Про Державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення» від 08.04.93 р. № 30-93; «Про метрологію та метрологічну діяльність» від 11.02.98 р. № 113/98-ВР (в редакції від 15.06.2004 р. № 1765-IV); «Про підтвердження відповідності» від 17.05.2001 р. № 2406-III; «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» від 17.05.2001 р. № 2407-III; «Про стандартизацію» від 17.05.2001 р. № 2408-III; «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 01.12.2005 р. № 3164-IV (в редакції від 31.05.2007 р. № 1107-V (1107-16) та ін.

Політика в сфері технічного регулювання віддзеркалена також у визначених правових нормах щодо якості продукції, які містяться в нормативних актах з широкого кола питань. До прикладу, **Закони України**: «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26.06.91 р.

№ 1264-XII; «Про захист прав споживачів» від 15.12.93 р. № 1023-XП (в редакції від 01.12.2005 р. № 3161-IV); «Про забезпечення санітарного й епідеміологічного благополуччя населення» від 24.02.94 р. № 4004-XII; «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» від 23.12.97 р. № 771/97-ВР; «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 06.09.2005 р. № 2809-IV; «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007 р. № 1103-V, та ін.

Закони запровадили новації, які наближують національну систему технічного регулювання до міжнародної. Найважливіші з них:

- добровільність застосування стандартів;
- впровадження нової категорії нормативних документів — «технічного регламенту» для встановлення обов'язкових вимог;
- створення колегіального консультативно-дорадчого органу — Ради стандартизації;
- встановлення та застосування знака відповідності національним стандартам як добровільної процедури;
- можливість вибору процедури оцінювання відповідності в законодавчо регульованій сфері;
- впровадження поняття «центральный орган виконавчої влади» (ЦОВВ), на які покладено функції технічного регулювання у визначених сферах діяльності;
- розмежування повноважень ЦОВВ, на які покладено функції оцінювання відповідності, та органів, які надають уповноваження на проведення робіт з оцінювання відповідності.

Закони встановлюють такі основні принципи державної політики у сфері технічного регулювання:

- забезпечення участі фізичних та юридичних осіб у розробленні нормативних документів та вільного вибору ними стандартів, якщо інше не передбачено законодавством;
- відкритість, прозорість та доступність процедур стандартизації та оцінювання відповідності;
- дотримання міжнародних та європейських правил і процедур у сферах стандартизації та оцінювання відповідності, пріоритетність прямого впровадження міжнародних та регіональних стандартів;
- забезпечення повного та всебічного інформування всіх заінтересованих сторін за рівних умов;
- координація дій органів виконавчої влади, розмежування повноважень та уникнення дублювання.

Окремі аспекти технічного регулювання регламентовано **декретами та постановами Уряду України** («Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення» від 08.05.93 р. № 30-93; «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.93 р. № 46-93; «Про заходи щодо поетапного впровадження в Україні вимог Директив Європейського Союзу, санітарних, екологічних, ветеринарних, фінансових норм та міжнародних і європейських стандартів» від 19.03.97 р. № 244; «Державна програма розвитку еталонної бази на 2006–2010 роки» від 1.03.2006 р. № 228; «Державна програма стандартизації на 2006–2010 роки» від 1.03.2006 р. № 229; «Про затвердження Програми запровадження системи управління якістю в органах

виконавчої влади» від 11.05.2006 р. № 614; «Про схвалення Концепції розвитку технічного регулювання та споживчої політики на 2006–2010 роки» від 11.05.2006 р. № 267-р.; «Питання Ради стандартизації та технічного регулювання» від 26.07.2006 р. № 1016, «Порядок координації робіт із стандартизації, які виконуються центральними органами виконавчої влади за кошти державного бюджету» від 04.02.2009 р. № 77 та ін.), а також **указами Президента України** («Про вдосконалення державного контролю за якістю та безпекою продуктів харчування, лікарських засобів та виробів медичного призначення» 01.02.99 р. № 109/99; «Про заходи щодо підвищення якості вітчизняної продукції» від 23.02.2000 р.; «Про заходи щодо вдосконалення діяльності у сфері регулювання та споживчої політики» від 13.07.2005 р. № 105 та ін.).

Важливі пріоритети технічного регулювання регламентовано також **міжурядовими угодами**. Зокрема, Угодою про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації (далі — Угода), підписаної на міжурядовому рівні країн-членів Союзу незалежних держав (СНД) у березні 1992 р., згідно якої започатковано нову регіональну систему стандартизації. Відповідно до Угоди державні стандарти колишнього СРСР (ГОСТи) набули статусу міждержавних, що стало правовою основою їх застосування на території України. Подальші рішення Міждержавної Ради стандартизації, метрології та сертифікації країн СНД (МДР) — головного органу євразійської регіональної системи стандартизації — надали право державам-членам МДР застосовувати галузеві нормативні документи, прийняті органами влади СРСР до 1 січня 1992 р.

Як вже відзначено, нормативно-правові акти було доповнено комплексом основоположних стандартів — «Державна система стандартизації» (ДСТУ 1–93), що встановлювали правила розроблення, затвердження та застосування нормативних документів, їхню структуру, виклад та оформлення. Положення нормативно-правових та нормативних документів базувались на досягнутому міжнародному рівні цієї діяльності з урахуванням тодішніх реалій: прийнятої адміністративної схеми управління економікою та соціальною політикою, набутого досвіду та існуючої практики. У 2001–2007 рр. на заміну Державної системи стандартизації України (ДСТУ 1–93) було прийнято комплекс правил і положень системи ДСТУ «Національна стандартизація...».

З метою подальшого поліпшення вітчизняної системи технічного регулювання у 2006 р. згідно з постановами уряду України схвалено **Концепцію розвитку технічного регулювання та споживчої політики на 2006–2010 роки**, а також започатковано здійснення цільових державних програм: «**Державної програми стандартизації на 2006–2010 роки**» та «**Державної програми розвитку еталонної бази на 2006–2010 роки**».

Зокрема, в **Концепції** зазначалося, що технічне регулювання та захист прав споживачів повинні здійснюватися за такими принципами:

- відкритість і прозорість процесу розроблення та прийняття технічних регламентів і застосування процедур оцінки відповідності;
- застосування інноваційних підходів до розв’язання проблем;
- забезпечення рівності щодо захисту прав вітчизняних та іноземних виробників;
- адаптація національного законодавства до вимог законодавства ЄС, Угоди про технічні бар’єри в торгівлі Світової організації торгівлі, запровадження міжнародних і європейських стандартів.

У тому ж році постановою уряду було створено Раду стандартизації та технічного регулювання.

Крім цього, у рамках проекту «Створення груп аналізу політики в центральних органах виконавчої влади» було сформовано групу аналізу з метою адаптації вітчизняного законодавства в галузі норм і стандартів до європейських вимог. Результатом роботи групи, стала підготовка відповідно до існуючої європейської практики так званих Зеленої та Білої книг:

- *Зелена книга* «Про політику адаптації національного законодавства у сфері технічного регулювання та споживчої політики до європейських вимог»;
- *Біла книга* «Про політику адаптації вітчизняного законодавства в галузі норм і стандартів до європейських вимог».

З метою створення системи постійно діючого діалогу та взаємодії інститутів громадського суспільства і влади у сфері технічного регулювання та захисту прав споживачів при Держспоживстандарті створено консультативно-дорадчий орган — **Громадську раду**. До її складу входять 46 членів, які представляють інтереси підприємців, виробників, наукової еліти, споживачів, професійних спілок та роботодавців. Створено 4 робочі групи за напрямками роботи (Стандартизація, метрологія; Стратегія розвитку технічного регулювання; Сертифікація; Захист прав споживачів), які очолюють заступники Голови Ради.

В Україні створено Національний фонд стандартів, до складу якого входить Головний інформативний фонд стандартів, а також Національний інформаційний центр міжнародної інформаційної мережі (ISONET).

Сьогодні Національний фонд стандартів містить майже 130 тис. одиниць збереження, у тому числі міжнародних і національних стандартів інших країн

Удосконалення національної системи стандартизації України нині спрямовано на підвищення якості вітчизняної продукції та досягнення нею конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках і забезпечення на цій основі стійкого розвитку економіки країни та інтеграції її до світової економіки. Першочергово якість і конкурентоспроможність треба досягти у визначених державною політикою пріоритетних секторах економіки, які мають бути забезпечені необхідними науковими, технологічними, фінансовими та кадровими ресурсами для здійснення інноваційного розвитку.

1.4. Основна термінологія стандартизації

Ключові слова та поняття: безпека, виконавчий орган з питань регламентації, галузева стандартизація, гармонізовані стандарти, державна система стандартизації, державна стандартизація, керівний нормативний документ, міждержавна стандартизація, міждержавні стандарти, міжнародна стандартизація, міжнародні стандарти, національна стандартизація,

національні стандарти, нормативний документ, об'єкт стандартизації, орган регламентації, охорона довкілля, регіональна стандартизація, регіональні стандарти, сумісність, термінологія, технічний регламент, технічні умови

Стандартизація як одна з форм розумної діяльності людства починається з узагальнення понять. За допомогою узагальнених понять абстракцій може бути відображено деяку кількість реальних об'єктів. Просторові та часові властивості об'єктів є однією з форм абстрагування. Отже, можна припустити, що стандартизація починалася з нормування розмірних параметрів. Це підтверджує велика кількість прикладів.

Отже, для успішної діяльності в галузі стандартизації, як і в інших галузях науки і техніки, потрібна точна, науково обґрунтована термінологія. Невпорядкованість термінології перешкоджає взаєморозумінню спеціалістів, створенню єдиних методик, негативно впливає на впровадження обчислювальної техніки в управлінні народним господарством.

Питанням стандартизації термінології надається велике значення як за кордоном, так і в нашій країні. Потреба у стандартизації науково-технічної термінології обумовлюється тим, що терміни, поняття та визначення є невід'ємною частиною нормативної, технічної, проектно-конструкторської і технологічної документації.

В Україні упорядкування і стандартизацію термінології здійснюють Український науково-дослідний інститут стандартизації, сертифікації та інформатики Держспоживстандарту України (УкрНДІСЦІ), Академія наук України, галузеві науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади і науково-технічні товариства. Розроблено комплекс стандартів термінології в основних галузях знань та галузях народного господарства.

Визначення терміна «**стандартизація**» пройшло тривалий еволюційний шлях. З поширенням науково-технічних та економічних зв'язків на національному та міжнародному рівнях відбувалося уточнення терміну «стандартизація» паралельно з розвитком самої стандартизації. На різних етапах цей термін відображав досягнутий рівень її розвитку.

В Україні термін «стандартизація» вперше почали застосовувати у 1920-х рр., коли він з'явився в російському технічному словнику під впливом зарубіжного досвіду промислового виробництва.

У 1952 р. Міжнародною організацією стандартизації (ISO) створено Комітет по вивченню наукових принципів стандартизації (STACO), який здійснює розробку та перегляд визначення найважливіших термінів у галузі стандартизації. Починаючи з 1962 р., коли ISO прийняла перше визначення терміна «**стандартизація**», періодично відбувалось його уточнення, що відображало розвиток стандартизації, обумовлений рівнем розвитку науково-технічного прогресу.

Сучасний термін має наступне визначення:

«стандартизація» — це діяльність з метою досягнення оптимального ступеня упорядкування в певній галузі шляхом встановлення положень для загального і багаторазового використання реально існуючих чи можливих завдань

На перший погляд, це визначення здається складним, але його можна пояснити по-іншому. Стандартизація — це галузь сумісної діяльності вчених, інженерів, економістів, яка полягає перш за все у відборі із численних видів продукції (процесів, робіт, послуг) однакового призначення, одного або невеликої кількості видів цієї продукції (процесів, робіт, послуг) з найкращими якісними показниками і властивостями. Відібрані зразки продукції (процесів, робіт, послуг) повинні відповідати сучасному досягненню науки та техніки, практичному досвіду і задовольняти потреби людини та суспільства. Стандартизація встановлює єдині, найбільш раціональні для народного господарства норми, параметри, розміри продукції (процесів, робіт, послуг), вимоги до якості та технології виготовлення, методи контролю та випробувань, правила пакування, маркування, транспортування та зберігання.

Прогресивні вимоги до розробки, виробництва і застосування продукції (процесів, робіт, послуг) встановлюються на основі науково-технічного прогресу і повинні визначати не тільки основу сучасного, але і майбутній розвиток народного господарства. В той же час, як вже було наголошено, стандартизація може стати гальмом у створенні належної продукції (процесів, робіт, послуг), якщо стандарти та інші нормативні документи будуть розроблені без урахування прогресивних досягнень науки і техніки.

Так як стандартизація залежно від масштабів роботи діє на різних рівнях (в окремій країні, між державами, у регіонах) існують наступні види стандартизації: національна, міжнародна, регіональна та міждержавна (рис. 1.4.1).

Тут важливо звернути увагу на зміст та функції поняття «**державна система стандартизації**». Це — система, яка визначає основну мету і принципи управління, форми та загальні організаційно-технічні правила виконання всіх видів робіт зі стандартизації. Вона являє собою комплекс взаємопов'язаних правил і положень, які регламентують організацію та порядок проведення робіт з усіх питань практичної діяльності в галузі стандартизації країни.

У міжнародній та європейській стандартизації існують також такі поняття: «**орган регламентації**» — орган влади, відповідальний за розроблення чи прийняття регламентів — документів, вимоги яких є обов'язкові» і «**виконавчий орган з питань регламентації**» — орган влади, відповідальний за забезпечення дотримання регламентів» (в Україні знайшло розповсюдження поняття «**центральный орган исполнительной власти**» (ЦОВВ). Останній може також виконувати функції органу регламентації.

Наслідком діяльності в галузі стандартизації є створення нормативних документів. **Нормативний документ (НД)** — це документ, що встановлює правила, загальні принципи чи характеристики щодо різних видів діяльності або їх результатів. Через нормативні документи стандартизація впливає на сфери трудової діяльності людини, на розвиток народного господарства країни, прискорення науково-технічного прогресу, економію та раціональне використання сировини, матеріалів, енергетичних ресурсів, підвищення якості продукції (процесів, робіт, послуг). НД розробляються на об'єкти стандартизації, які обов'язкові для використання в певних галузях діяльності, і установленому порядку і затверджуються компетентними органами. До нормативних документів належать стандарти, технічні умови, зводи правил, регламенти, керівні нормативні документи, державні класифікатори тощо.

Рис. 1.4.1.
Основні види стандартизації

Об’єкт стандартизації — це предмет, який підлягає стандартизації. До об’єктів стандартизації належать продукція, процеси, послуги, які однаковою мірою стосуються будь-якого

матеріалу, компонента, обладнання, системи, їх сумісності, а також правила, поняття, визначення, процедури, функції, методи, що служать предметом роботи зі стандартизації і можуть бути охарактеризовані кількісно і якісно за допомогою понять, визначень, умовних одиниць тощо. На усі об'єкти стандартизації розробляються стандарти.

Стандарт (від англ. *standard* — норма, зразок, мірило) в широкому розумінні — це зразок або еталон якості, через який держава здійснює науково обгрунтоване управління якістю

Стандарт є основним нормативним документом у галузі стандартизації. Правильне визначення цього терміну має важливе значення. Згідно з ДСТУ 1.0 цей термін має таке визначення: **стандарт** — нормативний документ, розроблений на засадах відсутності протиріч з істотних питань з боку більшості зацікавлених сторін і затверджений визначним органом, у якому встановлені для загального та багаторазового використання правила, вимоги, загальні принципи чи характеристики щодо різних видів діяльності або їх результатів для досягнення оптимального ступеня упорядкування в певній галузі.

Згідно із Законом України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 р. № 2408-III цей термін має визначення: **стандарт** — це документ, розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, що встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги, дотримання яких є обов'язковим. Стандарт може містити вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи послуги.

Стандарт є результатом конкретної роботи зі стандартизації, яка виконується на основі досягнень науки, техніки та практичного досвіду, і має визначений юридичний статус на всіх рівнях управління народним господарством. Стандарти можуть бути розроблені як на матеріальні предмети (продукцію, еталони, зразки тощо), так і на норми, правила, вимоги до об'єктів організаційно-методичного та загальнотехнічного характеру.

Відповідно стандарти розрізняють національні, міжнародні, регіональні та міждержавні.

Національні стандарти — це стандарти, що прийняті національним органом з стандартизації та доступні широкому колу підприємців і споживачів. Національні стандарти є одним з атрибутів державності та віддзеркалюють специфіку розвитку національної економіки залежно від історичних, географічних та соціальних умов.

Міжнародні стандарти — це документи, які базуються на консенсусі та приймаються міжнародними організаціями на добровільній основі. Вони, як правило, розробляються та приймаються ISO та іншими міжнародними організаціями з стандартизації і доступні широкому колу підприємців та споживачів. Міжнародні стандарти ISO серії 9000 з управління якістю продукції прийнято європейськими країнами як національні. Згідно з міжнародним стандартом продукція (процеси, роботи, послуги) мають відповідати сфері використання або призначення, задовольняти вимогам споживача, відповідати стандартам і технічним умовам, чинному законодавству та іншим нормативним вимогам (з екології, безпеки і тощо), забезпечувати отримання прибутку.

Регіональні стандарти — стандарти, які прийняті регіональною міжнародною організацією зі стандартизації лише одного географічного, політичного або економічного регіону. Вони чітко визначають суть та межі економічних і торгівельних договорів, тому що об'єднують діяльність країн, які визначені близькими за географічним положенням і традиційними зв'язками.

Міждержавні стандарти — стандарти, прийняті країнами, що приєдналися до Угоди про проведення погодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації, і застосовані ними безпосередньо. Міждержавні стандарти діють в усіх країнах СНД. Міждержавна стандартизація може служити прикладом регіональної стандартизації, а стандарти з позначенням індексу ГОСТ — регіональними стандартами.

Гармонізовані стандарти — це стандарти, що стосуються одного й того ж об'єкта, які затверджені різними органами, що займаються стандартизацією. Ці стандарти можуть бути різними за змістом і формою подання матеріалу. Гармонізовані стандарти, які ідентичні за змістом і формою подання матеріалу, називають **ідентичними стандартами**.

Національні, міжнародні, регіональні, міждержавні стандарти та стандарти підприємств повинні становити визнані технічні правила та умови.

Технічні умови (ТУ) у системі нормативної документації посідають особливе місце, адже вони є основним документом на постачання продукції. Технічні умови встановлюють певні вимоги до конкретної продукції і є невід'ємною складовою комплексу технічної документації на продукцію, в якій належить визначати комплексність показників. Ці показники повинні забезпечувати повну характеристику споживчих властивостей виробів і можливість всебічного визначення та контролю якості виробів, які підлягають виготовленню та постачанню споживачам. Технічні умови загалом регулюють стосунки між постачальником (розробником, виробником) і споживачем (замовником) продукції, для якої відсутні державні чи галузеві стандарти (або за потребою конкретизації вимог зазначених документів), їх затверджують на продукцію, яка знаходиться в стадії освоєння і виробляється невеликими партіями.

Технічний регламент (ТР)¹ — прийнятий органом влади нормативно-правовий документ, що передбачає обов'язковість правових положень і містить технічні вимоги до продукції, процесів, послуг безпосередньо у технічному регламенті або через посилання на стандарти чи відтворення їхнього змісту. Передусім технічний регламент встановлює обов'язкові вимоги щодо: захисту життя, здоров'я та майна людини; захисту тварин, рослин і довкілля; безпеки продукції, процесів, послуг; запобігання введення в оману стосовно призначення та безпеки продукції; усунення загрози для національної безпеки.

---

¹ Це — новий вид нормативного документу, який створено з метою розмежування законодавчо регульованої та нерегульованої сфери використання нормативних документів. Водночасно прийнятому Законі України «Про підтвердження відповідності» від 17.05.2001 № 2406-III такий документ названо *технічний регламент з підтвердження відповідності* і йому надано статус урядового нормативно-правового акту. Тут встановлено, що цей ТР має містити: опис видів продукції, що підлягає обов'язковому підтвердженню відповідності; вимоги до такої продукції, які мають убезпечувати людей, тварин, рослини, майно і довкілля; процедури підтвердження відповідності таким вимогам.

Керівний нормативний документ (КНД) — нормативний документ, який встановлює норми, правила, вимоги організаційно-методичного та загальнотехнічного характеру. До КНД належать методичні вказівки, методики розрахунків, типові положення про служби та порядок проведення робіт тощо. Технічні умови та керівні нормативні документи можуть розроблятися для розвитку стандартів, а також при їх відсутності на ту чи іншу продукцію (процес, роботу, послугу).

Стандарти, технічні умови та керівні нормативні документи містять показники, що можуть бути охарактеризовані кількісно й якісно. Вони називаються *показниками стандартів*. **Показники стандартів** — це характеристика об'єктів стандартизації, що виражаються за допомогою умовних одиниць, позначень чи понять. До показників стандартів належать показники щодо розмірів виробів, хімічного складу, фізичних властивостей, маси, експлуатаційних якостей, економічності, надійності, нешкідливості, безпеки тощо.

Поряд з вищенаведеними термінами та визначеннями, стандартизація використовує такі терміни, як сумісність, безпека, охорона навколишнього природного середовища та ін.

Сумісність — придатність продукції, процесів, послуг до спільного використання, що не викликає небажаних взаємодій за заданих умов для виконання встановлених вимог.

Безпека — відсутність недопустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдання будь-якої шкоди здоров'ю людини під час звичайних умов використання, зберігання, транспортування, виготовлення й утилізації продукції (процесів, робіт, послуг).

Охорона навколишнього природного середовища — комплекс міжнародних, державних, регіональних заходів (адміністративних, господарських, політичних та громадських) щодо підтримування параметрів функціонування природних систем (фізичних, хімічних, біологічних) у межах, що забезпечують здоров'я та добробут людини.

1.5. Методичні засади стандартизації

Ключові слова та поняття: агрегативання, арифметична прогресія, взаємозамінність, випереджуюча стандартизація, геометрична прогресія, градації параметричного ряду, класифікація, комплексна стандартизація, методи стандартизації, методичні принципи стандартизації, номенклатури параметрів, параметр, параметри продукції, параметрична стандартизація, параметричний ряд, похідні ряди, принципи стандартизації, ряди Ренара, симпліфікація, система переважних чисел, систематизація, спеціалізація, типізація, уніфікація

Згідно з методологією та практичною діяльністю стандартизації для вирішення поставлених перед нею завдань слід виділити низку *методичних принципів*, а саме:

- принцип плановості;
- принципи перспективності;
- принцип оптимальності;
- принцип динамічності;
- принцип системності;
- принцип обов'язковості (див. табл. 1.5.1).

Таблиця 1.5.1
Методичні принципи стандартизації

Назва принципу	Зміст
Принцип плановості	<p>Забезпечується шляхом складання перспективних і поточних планів з розробки, розвитку і проведення робіт зі стандартизації. Планування в галузі стандартизації є складовою частиною системи державного планування. Планування слід здійснювати для послідовного, системного розвитку народного господарства, правильного розподілення ресурсів. Ефективність планування є однією з ланок управління народним господарством, засобом забезпечення темпів розвитку економіки країни, гарантією успішного створення матеріально-технічної бази промисловості.</p> <p>Планування здійснюється шляхом складання на науковій основі перспективних і поточних планів для усіх рівнів народного господарства, координування і контролю за виконанням, досягнення високих кінцевих результатів при правильному розподіленні матеріальних і грошових ресурсів. Об'єм і спрямованість планів зі стандартизації визначається завданнями, які стоять перед народним господарством на конкретний період. Плани включають програми комплексної стандартизації та метрологічного забезпечення</p>
Принципи перспективності	<p>Забезпечуються розробкою і випуском випереджаючих стандартів, в яких запроваджуються підвищені норми та вимоги до об'єктів стандартизації відносно досягнутого рівня. До того ж норми та вимоги, які запроваджуються у стандартах, будуть оптимальними в майбутньому. Випереджаючі стандарти містять норми і вимоги, що перевищують існуючий рівень, і тим самим орієнтують науку і виробництво на динамічний розвиток науково-технічного прогресу. Базою для розробки випереджаючих стандартів є науково-технічні прогнози.</p> <p>Випереджаючі стандарти дають змогу планувати процес підвищення якості, надають розробникам і споживачам інформацію щодо параметрів виробів у майбутньому. Ці стандарти являють собою, якоюсь мірою, програму організації виробництва щодо випуску продукції підвищеної якості. У той же час на розробників випереджаючих стандартів покладено велику відповідальність за правильність прогнозування розвитку науки та техніки на визначений період</p>
Принцип оптимальності	<p>Передбачає вироблення й прийняття таких норм, правил та вимог, що забезпечують народному господарству оптимальні втрати ресурсів: сировинних, матеріальних, енергетичних, економічних, соціальних. Під час вирішення різних завдань та проблем найвища результативність буде досягнута тоді, коли із великої кількості можливих варіантів рішень будуть відібрані найбільш раціональні та економічні, тобто оптимальні варіанти. А це, своєю чергою, сприяє підвищенню ефективності виробництва та продуктивності праці</p>
Принцип динамічності	<p>Передбачає періодичну перевірку стандартів та іншої нормативної документації, внесення до них змін, а також своєчасний перегляд і відміну стандартів. Чинні стандарти підлягають перевірці згідно з рядком в інформаційних даних. Під час перевірки визначають науково-технічний рівень стандартів, за потребою розробляють пропозиції щодо оновлення застарілих показників, норм, характеристик, вимог, термінів, визначень, позначень, одиниць фізичних величин. Результати перевірки можуть слугувати підставою для перегляду стандарту.</p>

Закінчення табл. 1.5.1

Назва принципу	Зміст
	<p>Під час періодичного оцінення та перегляду стандартів важливо визначити їх відповідність існуючим і можливим потребам споживачів, врахувати зміни вимог споживачів. Якщо стандарти не будуть враховувати потреби суспільства, то вони виявляться непотрібними, більш того — вони будуть перешкодою для подальшого прогресу.</p> <p>Наприклад, особливо швидко застарівають стандарти на товари народного споживання, що пов'язано зі зміною вимог споживачів, їх матеріальним становищем, рівнем та відношенням роздрібних цін на різні товари, швидкоплинністю моди тощо. Цими обставинами пояснюється те, що одні товари користуються підвищеним попитом, а інші залежуються, уціняються, але однаково не знаходять споживача. Тому основне завдання стандартизації — розробляти такі стандарти на товари народного споживання, які б сприяли усуненню подібних диспропорцій у реалізації виробів і давали змогу більш гнучко регулювати якість продукції, що значно підвищить попит на неї</p>
Принцип системності	<p>Забезпечується розробкою нормативних документів на об'єкти стандартизації, що належать до певної галузі та встановлюють взаємопогоджені вимоги до усіх об'єктів на підставі загальної мети. Цей принцип визначає розробку стандартів чи іншої нормативної документації як елемента системи і приводить до упорядкування закономірно розташованих і взаємопов'язаних конкретних об'єктів стандартизації в єдину систему. При цьому вони пов'язані між собою внутрішньою сутністю.</p> <p>Для вивчення об'єкта у цілому слід знайти загальні закономірності, які об'єднують у ньому різні властивості. Не менш важливою передумовою розвитку системних досліджень є створення укрупнених комплексів. До них належать автоматизовані поточкові технологічні лінії, комплексні системи управління, міжгалузеві системи стандартів тощо.</p> <p>Успішна розробка великих комплексних проблем суспільства, системний підхід до їх вирішення та впровадження отриманих результатів у народне господарство сприяє подальшому науково-технічному прогресу і розвитку економіки країни</p>
Принцип обов'язковості	<p>Визначає законодавчий характер стандартизації. В Україні стандарти та інша нормативна документація мають обов'язковий характер, їх повинні дотримуватись усі підприємства і організації незалежно від форми власності. За порушення вимог стандартів, іншої нормативної документації передбачена юридична відповідальність згідно з чинним законодавством. Юридична відповідальність залежно від виду порушення може бути дисциплінарна, матеріальна чи кримінальна.</p> <p>Відповідальність за випуск у продаж неякісних, нестандартних чи некомплектних товарів настає незалежно від того, чи вони надійшли у такому виді від виробника або постачальника, чи зіпсовані у магазині, або під час зберігання на складі, чи базі. Кримінальним визнається вже сам випуск таких товарів у продаж. Тому, торговельні робітники, а саме товарознавці, повинні брати на реалізацію тільки якісний товар і не допускати до продажу зіпсовані та некомплектні вироби, тим самим захищаючи інтереси споживача</p>

На основі принципів стандартизації була сформована система її методів. Стандартизація в своїй діяльності використовує *різноманітні методи*, найбільш значними з яких є уніфікація, агрегування, типізація, які забезпечують взаємозамінність і спеціалізацію на різних рівнях.

Уніфікація — найбільш поширений та ефективний метод стандартизації, який передбачає приведення об'єктів до одноманітності на основі встановлення раціонального числа їх різновидів. Уніфікація спрямована на зниження кількості різновидів виробів за рахунок їх комбінування та змін конструкцій. Це — раціональне скорочення числа типів, видів і розмірів виробів однакового функціонального призначення.

Уніфікація, доцільність якої економічно обґрунтована, повинна завершуватись стандартизацією уніфікованих виробів. При цьому слід пам'ятати, що уніфікація здійснюється з урахуванням перспективи удосконалення окремих деталей. У товарознавстві уніфікуються показники, які характеризують якість продукції, харчову цінність та смакові властивості продовольчих товарів, у фінансовій сфері уніфікуються грошові знаки тощо.

Уніфікація дає змогу знизити вартість виробництва нових виробів, підвищити серійність та рівень автоматизації виробничих процесів, знизити трудомісткість виготовлення, організувати спеціалізовані виробництва.

Основою уніфікації є систематизація та класифікація.

Систематизація — це розподілення предметів, продукції, явищ чи понять у визначеному порядку та послідовності, які утворюють чітку систему, зручну для використання. Прикладами таких систем можуть слугувати Періодична система хімічних елементів Д.І. Менделєєва, Міжнародна система одиниць фізичних величин (СИ), Сонячна система, Державна система стандартизації, граматична система мови, система управління якістю, система дорожнього руху автомобілів тощо.

Класифікація — це розподілення предметів, продукції, явищ чи понять за групами, розрядами, класами залежно від їх загальних істотних ознак. Мета класифікації полягає в об'єднанні окремих, розрізнених, здавалося б, неоднакових предметів і явищ у споріднені групи. В результаті класифікації безліч об'єктів перетворюється на впорядковану, побудовану за визначеними правилами систему, що значно полегшує здійснення робіт зі стандартизації. Наукова класифікація має винятково велике теоретичне і практичне значення для будь-якої науки. Прикладами класифікації можуть бути: класифікація товарів народного споживання; класифікація харчових речовин і харчових продуктів; класифікація конкретних видів товарів (алкогольних напоїв, печива, зерна, овочів та плодів, меблів, посуду та інших); Державні класифікатори України; Міжнародна класифікація стандартів (ICS); класифікація міждержавних стандартів тощо (див. рис. 1.5.1).

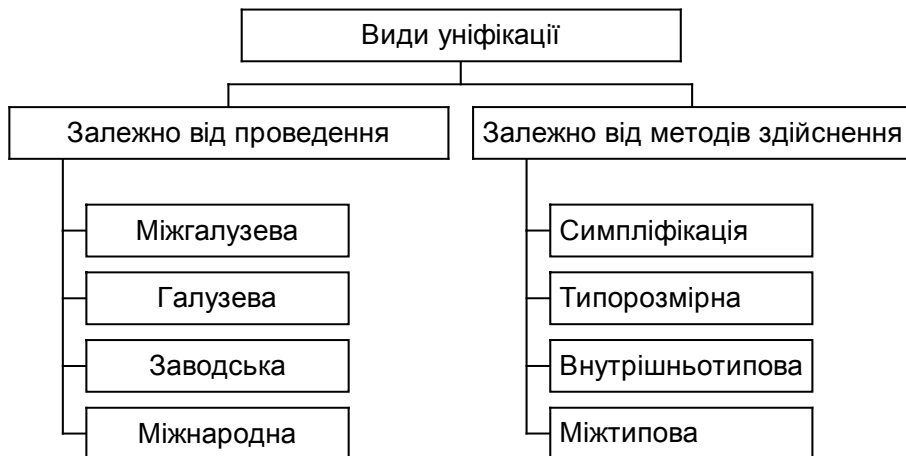
Види уніфікації представлені на рис. 1.5.2.

Основними напрямками уніфікації є:

- розробка типорозмірних рядів виробів, машин, обладнання, приладів, вузлів, деталей;
  - розробка типових виробів з метою створення уніфікованих груп однорідної продукції;
  - розробка уніфікованих технологічних процесів;
- доцільне обмеження номенклатури виробів та матеріалів для використання.

Рис. 1.5.1.
Приклади уніфікації

Рис. 1.5.2.
Види уніфікації

Найбільш елементарним видом уніфікації є **симпліфікація** — усунення невиправданої різноманітності однойменних об'єктів шляхом простого скорочення кількості їх різновидів до технічно і економічно необхідної з точки зору задоволення існуючих потреб суспільства. Симпліфікація використовується для раціонального обмеження номенклатури

об'єктів при розробці обмежувальних стандартів. Робота з симпліфікації ґрунтується на статистиці, яка виявляє типорозміри і типові конструкції виробів, що найчастіше використовуються. Симпліфікація веде до спрощення виробництва шляхом виключення зайвих типорозмірів деталей, особливо в галузі технологічного оснащення, зайвих видів звітів та документації, об'єднання норм запасів матеріалів та інше.

Типорозмірна уніфікація здійснюється у виробах однакового функціонального призначення, які відрізняються один від одного числовими значеннями головного параметра.

Внутрішньотипова уніфікація здійснюється у виробах одного й того ж функціонального призначення, що мають однакове числове значення головного параметра, але відрізняються конструктивним виконанням складових частин. **Міжтипова уніфікація** здійснюється у виробах різного типу і конструктивного виконання.

Робота з уніфікації може здійснюватись на різних рівнях: міжгалузевому, галузевому і заводському. Міжгалузева уніфікація проводиться в масштабі декількох галузей промисловості; галузева — в рамках однієї галузі промисловості; заводська — проводиться в рамках одного підприємства. Останнім часом успішно розвивається міжнародна уніфікація.

Робота з уніфікації виконується у певній послідовності. У першу чергу слід визначити напрямок, вид і рівень об'єкта уніфікації, потім провести збір і аналіз уніфікованих виробів, класифікувати елементи відповідно до поставлених завдань. Далі розробляються: нова конструкція чи вибирається одна з існуючих уніфікованих конструкцій якості, яка може замінити всі раніше використовувані; стандарт на необхідні елементи чи деталі. Завершальним етапом роботи з уніфікації є організація спеціалізованого виробництва згідно з розробленим стандартом.

Рівень уніфікації виробів або їх складових частин визначається за допомогою системи показників, із яких обов'язковим є коефіцієнт застосування на рівні типорозмірів.

Під коефіцієнтом застосування розуміють відношення кількості запозичених, купованих і стандартизованих типорозмірів до загальної кількості типорозмірів виробу. Коефіцієнт застосування по типорозмірах КТзс розраховується за формулою, %:

$$K_{\text{зс}}^T = \frac{n - n_0}{n} = 100$$

де n — загальна кількість типорозмірів виробу;

n_0 — кількість оригінальних типорозмірів. До оригінальних належать складові частини, розроблені для одного виробу.

Агрегативання — метод стандартизації, який полягає в утворенні виробів шляхом комбонування їх із обмеженої кількості стандартних і уніфікованих деталей, вузлів і агрегатів, що мають геометричну та функціональну взаємозамінність. Агрегативання забезпечує поширення області застосування машин шляхом заміни їх окремих вузлів і блоків, можливістю комбонувати машини, прилади, устаткування різного функціонального призначення з окремих вузлів. Цей метод дає змогу також збільшити номенклатуру виробляємих машин і устаткування за рахунок модифікації їх основних типів і утворення різних виконань.

Метод агрегування використовується при створенні контрольно-вимірювальних приладів, які можуть компонуватись із уніфікованих блоків, датчиків, вимірювальних головок, елементів пневматичних приладів; у радіоелектроніці — при проектуванні різноманітної радіоелектронної апаратури на основі прогресивного функціонально-вузлового методу.

Типізація — метод стандартизації, спрямований на розробку типових конструктивних, технологічних, організаційних й інших рішень на основі загальних технічних характеристик для деяких виробів, процесів, методів управління. Цей метод називають методом «базових конструкцій», адже у процесі типізації вибирається об'єкт, найбільш характерний для цієї сукупності, з оптимальними властивостями. При визначенні конкретного об'єкта-виробу, технологічного процесу чи організаційного питання вибраний об'єкт (типовий) може зазнавати лише деяких часткових змін чи доробки. Типізація є поширенням великої кількості функцій на малу кількість об'єктів, тому що забезпечує зберігання тільки типових об'єктів із цієї сукупності.

Типізація технологічних процесів включає аналіз можливих технологічних рішень при виготовленні деталей класифікаційної групи та проектування оптимального типового процесу для кожної групи. Основним методом типізації технологічних процесів слід вважати метод технологічної послідовності, який оснований на загальності технологічних процесів.

У результаті робіт з типізації виробляються і закріплюються в нормативному документі відповідні характеристики тих чи інших процесів, виробів та організаційно-методичних питань. Типізація дає змогу скоротити час на проектування і розробку тих чи інших рішень.

Взаємозамінність — це придатність одного виробу, процесу, послуги для використання замість іншого виробу, процесу, послуги з метою виконання одних і тих же вимог. Взаємозамінність досягається за рахунок обробки креслень виробу шляхом розмірних розрахунків, підбору необхідних матеріалів, установлення відповідних технічних вимог, а також застосування таких методів обробки, при яких розкидання розмірів деталей вкладається в поле допуску. Взаємозамінність забезпечується шляхом установлення у стандартах, кресленнях та іншій нормативній документації єдиних номінальних розмірів для сполучення деталей та виробів, відповідних допустимих меж розмірів, геометричних форм і регламентації вимог щодо якості матеріалів за механічними, фізичними та хімічними вимогами тощо. Усе це дає змогу незалежно використовувати деталі та вузли, посідати своє місце у складальній одиниці та забезпечувати нормальну, безперебійну роботу готового виробу.

Рис. 1.5.3.
Розвиток типізації

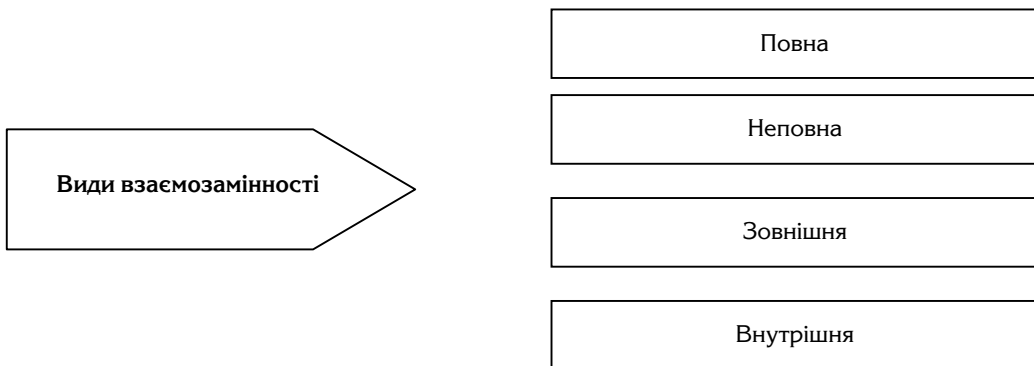
Функціональні вимоги найбільш повно враховуються при застосуванні методу функціональної взаємозамінності. Під цим методом розуміють визначення точності геометричних та фізико-хімічних параметрів деталей і вузлів на основі суворо встановлених зв'язків між цими параметрами та експлуатаційними показниками.

Види взаємозамінності представлені на рис. 1.5.4.

Повна взаємозамінність забезпечується додержанням параметрів з такою точністю, яка допускає складання і заміну будь-яких пов'язаних деталей, вузлів і агрегатів без додаткових заходів — обробки, регулювання. При повній взаємозамінності спрощуються процеси складання та ремонту і створюються умови для автоматизації, спеціалізації. Неповна взаємозамінність характеризується можливістю проведення таких додаткових заходів при складанні, як груповий підбір деталей, використання компенсаторів, регулювання положень, припасування. Зовнішня взаємозамінність — це взаємозамінність купованих, кооперованих деталей та вузлів за експлуатаційними показниками, а також розмірами і формою приєднаних поверхонь, за якими взаємопов'язані вузли основного виробу поєднуються між собою, а також купованими і кооперованими. Внутрішня взаємозамінність — це взаємозамінність деталей, що складають окремі вузли, складові частини і механізми, що входять у виріб.

Рівень взаємозамінності виробництва характеризується коефіцієнтом взаємозамінності, який дорівнює відношенню трудомісткості виготовлення взаємозамінних деталей і частин до загальної трудомісткості виготовлення виробу. Він є показником технічного рівня виробництва. Взаємозамінність дає змогу організовувати серійне та масове виробництво на основі кооперації, розвивати спеціалізоване виробництво окремих деталей, вузлів і агрегатів, впроваджувати автоматизацію і механізацію виробничих процесів. Нормативною базою взаємозамінності є стандартизація.

З розвитком економічних зв'язків між країнами і поширенням міжнародної торгівлі великого значення набуває забезпечення взаємозамінності у міжнародному масштабі. У зв'язку з цим велика увага приділяється питанням взаємозамінності у діяльності міжнародних організацій зі стандартизації. Уніфікація, агрегування, типізація і взаємозамінність є базою для розвитку робіт зі спеціалізації.

Рис. 1.5.4.
Види взаємозамінності

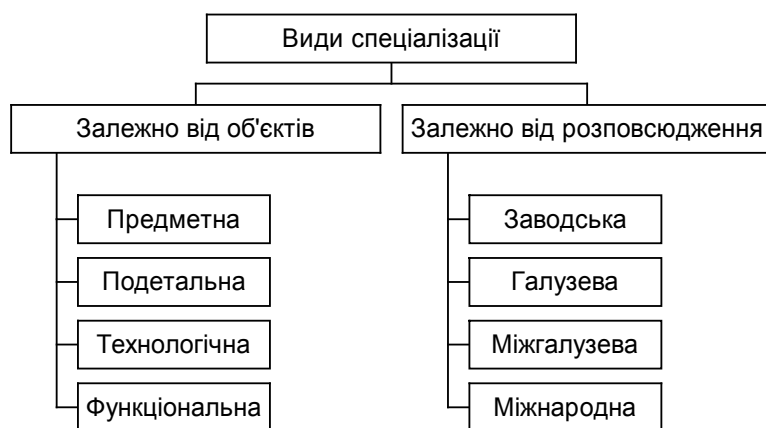
Спеціалізація — це організаційно-технічні заходи, спрямовані на створення виробництв чи підприємств з реалізації однотипної продукції в масовому чи великосерійному масштабі з використанням оптимальної технології при мінімальній собівартості й найкращій якості.

Види спеціалізації представлені на рис. 1.5.5. Залежно від об'єктів спеціалізації вона може бути предметною, подетальною, технологічною і функціональною (див. табл. 1.5.2). А залежно від галузі розповсюдження спеціалізація може бути заводською, галузевою, міжгалузевою і міжнародною.

Варто зазначити, що з розвитком науково-технічного прогресу більш тісним стає органічний зв'язок стандартизації з технікою та економікою народного господарства на базі впровадження нових стандартів. Постійний розвиток науки і техніки, а також зміна вимог споживачів обумовлюють моральне старіння об'єктів стандартизації. Показники якості продукції та послуг, правила проведення тих чи інших видів робіт змінюються з часом. Виникає старіння стандартів чи іншої нормативної документації, яку необхідно оновлювати. Тому при створенні продукції та розробці нормативних документів на об'єкти стандартизації використовують такі форми стандартизації, як комплексну, випереджаючу, параметричну.

Так, науково-технічний прогрес вимагає постійного скорочення термінів створення нової продукції з більш прогресивними технічними характеристиками. Провідна роль у вирішенні цих завдань належить комплексній стандартизації. **Комплексна стандартизація** — це цілеспрямоване та планомірне встановлення і застосування системи взаємопов'язаних вимог як до об'єкта комплексної стандартизації в цілому, так і його основних елементів.

Комплексна стандартизація почала використовуватися у колишньому СРСР на початку 1930-х рр. Однак широке впровадження у практику теоретичних і методичних основ комплексної стандартизації почалося з 1965 р. Комплексна стандартизація використовується також у міжнародній практиці.

Рис. 1.5.5.
Види спеціалізації

Таблиця 1.5.2

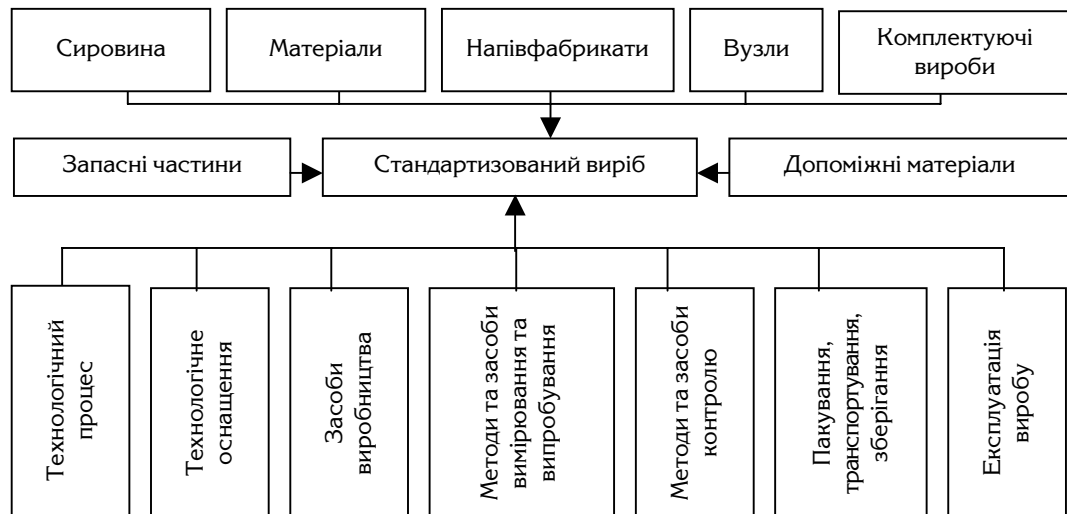
Види спеціалізації залежно від об'єктів застосування

Вид спеціалізації	Зміст
Предметна спеціалізація	Полягає у тому, що на окремих підприємствах зосереджують випуск певної продукції, яка відповідає профілю підприємства. Наприклад, спеціалізація заводу з випуску м'ясних виробів, кондитерських виробів, телевізорів, пральних машин тощо. Предметна спеціалізація — це початкова форма спеціалізації виробництва
Подетальна спеціалізація	Полягає в тому, що у процесі виготовлення виділяється виробництво окремих деталей, вузлів чи складальних одиниць. Цей вид спеціалізації економічно найбільш вигідний
Технологічна спеціалізація	Виділення окремих стадій технологічного процесу в спеціалізовані заводи, цехи, ділянки. Наприклад: виробництво відливок, штамповок; організація прядильних, ткацьких і оброблюваних фабрик в текстильній промисловості; забійний, ковбасний та інші цехи в м'ясопереробній промисловості та ін. При технологічній спеціалізації збільшуються масштаби виробництва, підвищується продуктивність праці, знижується собівартість продукції, раціонально використовуються засоби виробництва
Функціональна спеціалізація	Виникла як наслідок розподілу і кооперування праці у галузі допоміжного обслуговування виробництва. Наприклад, спеціалізований ремонт холодильників, автомобілів, побутової техніки тощо

Якість продукції залежить від багатьох факторів: властивостей вихідних матеріалів, конструкції, виконання технологічних операцій і процесів, умов і методів випробувань, транспортування, експлуатації та ін. Таким чином, для підвищення якості продукції недостатньо встановити стандарти на кінцеві параметри готової продукції, потрібно ще стандартизувати усі об'єкти і процеси, які впливають на якість готового виробу (рис. 1.5.6).

Для вирішення проблеми підвищення якості продукції слід не тільки визначити оптимальні показники якості кінцевої продукції, але й пов'язати їх з усім комплексом факторів, які впливають на якість виробу. Це можливо лише за умови здійснення комплексної стандартизації.

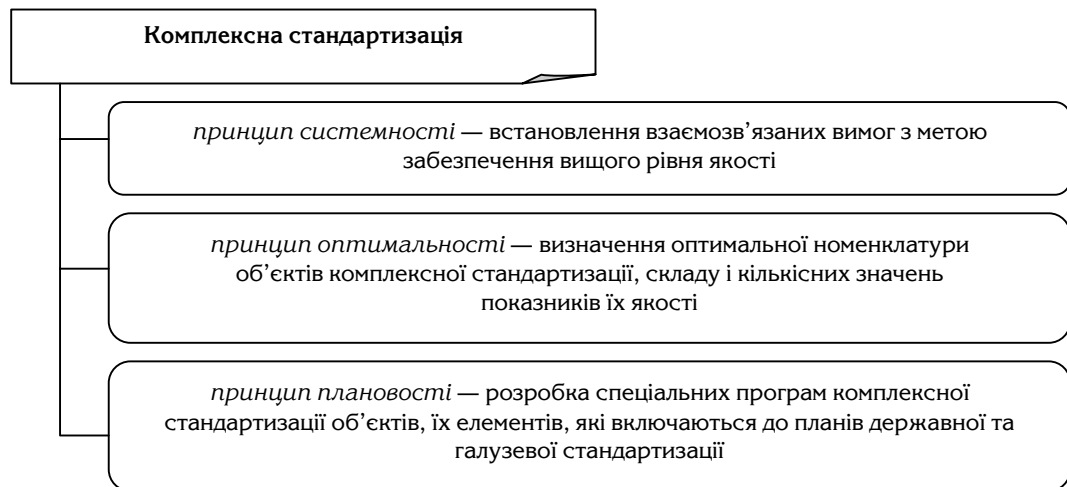
Комплексна стандартизація забезпечує взаємозв'язок і взаємозалежність суміжних галузей зі спільного виробництва готового продукту, який відповідає вимогам державних стандартів. Наприклад: норми, вимоги, які містяться в стандарті на автомобіль, стосуються металургії, хімічної, електротехнічної та інших галузей промисловості. Якість сучасного автомобіля визначається якістю більше ніж двох тисяч виробів і матеріалів — металів, пластмас, електротехнічних виробів, лаків, фарб, палива та ін. У таких випадках окремі стандарти, навіть якщо в них закладені перспективні показники, не завжди можуть забезпечити потрібні результати.

Рис. 1.5.6.

Схема об'єктів комплексної стандартизації

Основними критеріями вибору об'єктів комплексної стандартизації є техніко-економічна доцільність стандартизації та рівень технічної досконалості продукції. Методичні принципи комплексної стандартизації ґрунтуються на виявленні взаємозв'язків між показниками якості складових частин виробу і предметів праці (1.5.7).

Рис. 1.5.7.

Методичні принципи комплексної стандартизації

При вирішенні питання розробки комплексних стандартів слід проаналізувати усі складові частини виробу і характеристики матеріалів, з яких він виготовлений, визначити їх кінцеве експлуатаційне призначення. Розробку комплексних стандартів потрібно починати з компонентів, які не мають самостійного експлуатаційного призначення.

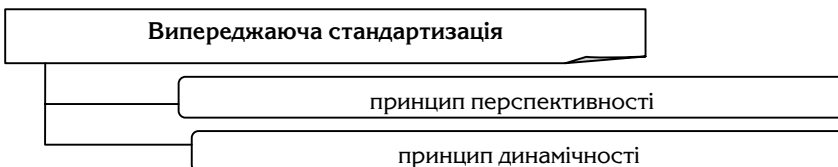
У сучасних умовах інструментом практичної організації робіт з комплексної стандартизації продукції є розробка та реалізація програм комплексної стандартизації (ПКС). ПКС являє собою плановий документ, що містить оптимальну сукупність пов'язаних нормативних документів, які підлягають розробці або перегляду і визначають збалансовані вимоги до технічного рівня та якості продукції (сировини, матеріалів, комплектуючих вузлів, обладнання тощо), строки проведення робіт, перелік заходів та склад виконавців.

Випереджуюча стандартизація. Одним із головних проявів науково-технічного прогресу є постійна, своєчасна заміна застарілих виробів (тих, які ще знаходяться у виробництві) новими, більш прогресивними, які відповідають сучасним вимогам науки, техніки та споживачів і забезпечують значне підвищення продуктивності суспільної праці. У зв'язку з цим основні параметри виробів, які зафіксовані у стандартах, повинні систематично переглядатися з урахуванням довгострокових прогнозів і випередження темпів науково-технічного прогресу. Цим вимогам відповідає випереджуюча стандартизація, яка встановлює підвищені норми та вимоги до об'єктів стандартизації відповідно до вже досягнутого на практиці рівня норм і вимог. До того ж підвищені норми та вимоги, згідно з прогнозом, будуть оптимальними й в майбутньому.

Суть випереджуючої стандартизації полягає у встановленні у стандартах перспективних норм та вимог до продукції, які згідно з прогнозами будуть оптимальними у майбутньому. Це необхідно для того, щоб під час виробництва нової продукції, її технічний рівень та якість не поступались кращим світовим зразкам. Випереджуюча стандартизація здійснюється шляхом розробки окремих або комплексів стандартів. Особливу увагу приділяють розробці та впровадженню оптимальних показників якості, визначення яких повинно проводитись на основі прогнозування.

Під прогнозуванням показників якості виробів розуміють науково обґрунтоване завбачення кількісних значень цих показників, які можуть бути досягнуті до визначеного моменту часу. Прогнозування може бути короткостроковим (на строк до 5 років), середньостроковим (на строк 5–15 років) і довгостроковим (більше 15 років). Для розробки випереджуючих стандартів, зазвичай, використовують короткострокові та середньострокові прогнози.

Випереджуючі стандарти, які встановлюють перспективні вимоги до якості об'єктів стандартизації, розробляються на основі науково-дослідних, дослідно-конструкторських та дослідно-технологічних робіт, тобто робіт, які виконуються на стадії створення продукції.

Рис. 1.5.8.

Методичні принципи випереджаючої стандартизації

Масштаби та темпи випереджуючої стандартизації відстають від вимог сьогодення. Велика кількість стандартів на харчові продукти не відповідає сучасному рівню науки і техніки, особливо за показниками безпеки. Не створено випереджуючих стандартів на електромобілі, хоча ця проблема має велике економічне та соціальне значення, адже кількість автомобілів у країні постійно збільшується, і відповідно зростає загазованість міст. Невикористання принципу випереджуючої стандартизації призводить до того, що машини, які умовно пройшли державні випробування, до серійного виробництва не приймаються, тому, що їхні техніко-економічні показники встигають застаріти.

Параметрична стандартизація важлива, адже розвиток народного господарства приводить до подальшого збільшення типів і типорозмірів виробів, що пов'язано зі створенням нових видів продукції та потребою у широкому розвитку механізації й автоматизації виробництва.

Крім того, для сучасної промисловості властива широка, постійно зростаюча номенклатура вироблених товарів. У ряді випадків має місце випуск надмірно великої номенклатури виробів, що схожі за призначенням і незначно відрізняються конструктивним виконанням і розмірами. Упорядкування номенклатури і кількості типорозмірів виробів є одним із найважливіших завдань стандартизації.

Це знижує серійність виробництва продукції, ускладнює уніфікацію виробів, гальмує розвиток спеціалізації виробництва, подовжує термін опанування нової техніки, збільшує виробничі витрати, порушує номенклатуру запасних частин, здорожує ремонт, підвищує вартість обслуговування при експлуатації. Тенденція щодо збільшення кількості типів і типорозмірів виробів виникає через неузгодженість різних виробництв та дослідних організацій, що здійснюють розробку схожих виробів. Упорядкування номенклатури і кількості типорозмірів виробів є одним із найважливіших завдань стандартизації (рис. 1.5.9).

Узгодження параметрів і розмірів різних видів продукції методом параметричної стандартизації дозволяє ув'язати їх між собою, а також різні галузі промисловості, що дає великий економічний ефект в масштабах народного господарства країни

Рис. 1.5.9.
Види параметрів продукції

Основою для раціонального скорочення номенклатури і кількості типорозмірів виробленої продукції є розробка параметричних стандартів, які встановлюють параметри і розміри найбільш раціональних видів, типів і типорозмірів машин, приладів, обладнання тощо. Створення та використання виробів буде найбільш успішним у тому випадку, коли їх параметри будуть погоджені між собою. Узгодження різних параметрів і розмірів методом параметричної стандартизації дає змогу ув'язати між собою різні галузі промисловості, що призведе до великого економічного ефекту у масштабах усього народного господарства країни.

Система переважних чисел і параметричні ряди

Отже, сутність параметричної стандартизації полягає у тому, що параметри і розміри виробів встановлюють не довільно, а дотримуючись визначених, чітко обґрунтованих рядів переважних чисел. Тому, теоретичною базою сучасної стандартизації є **система переважних чисел** (рис. 1.5.10).

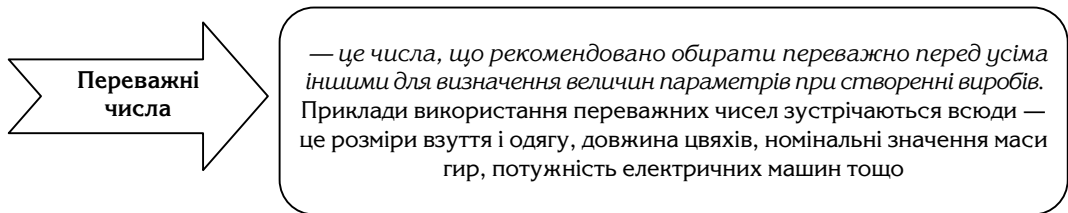
Тобто, будь-які параметри виробу (продуктивність, число обертів, швидкість, потужність, тиск, розміри) керуються певним науково обґрунтованим рядом переважних чисел, тоді виріб буде узгоджуваний з іншими, пов'язаними з ним, видами продукції: електродвигуни — з технологічним обладнанням, вантажопідйомними пристроями; вантажопідйомні пристрої — з вантажними машинами; вантажні машини — з транспортною тарою; транспортна тара — з споживчою тарою і таке інше.

Параметр продукції — це кількісна характеристика властивостей продукції чи її станів, які визначають призначення продукції та умови її використання. Параметри продукції наводяться в нормативних документах.

Згідно з характерними властивостями виробів розрізняють найбільш важливі параметри продукції:

- розмірні параметри (розмір одягу та взуття, місткість посуду);
- параметри ваги (маса окремих видів спортивного інвентарю);
- параметри, які характеризують продуктивність машин і приладів (продуктивність вентиляторів, швидкість руху транспортних засобів);
- енергетичні параметри (потужність двигуна).

У 1953 р. Міжнародна організація зі стандартизації (ISO) прийняла Міжнародні рекомендації щодо переважних чисел ISO/P3, які стали основою для розроблення параметричних стандартів у багатьох країнах світу. До рекомендацій, крім ряду R_5 увійшли ряди R_{10} ; R_{20} ; R_{40} , які також отримали назву рядів Ренара. Існують ще два додаткових ряди R_{80} і R_{160} , які використовують тільки в окремих, технічно обґрунтованих випадках.

Рис. 1.5.10.

Сутність поняття «переважні числа»

У 1955 р. прийнята рекомендація ISO/P17 «Керівництво з використання переважних чисел і рядів переважних чисел». Відповідно в Україні діє ГОСТ 8032.

Ряди переважних чисел повинні відповідати наступним вимогам:

- являти собою раціональну систему градацій, що відповідає потребам виготовлення та експлуатації виробів;
- бути нескінченними, як у бік малих, так і великих чисел, тобто допускати встановлення безмежної кількості параметрів або розмірів у напрямку як збільшення їх значення, так і зменшення;
- включати усі послідовні десятикратні чи дробові значення кожного числа ряду і одиницю;
- бути простими, щоб їх було легко запам'ятовувати.

Переважним числам властиві певні математичні закономірності. Так, при встановленні розмірів і параметрів виробів широке застосування знайшли ряди чисел, які побудовані на основі *арифметичної* чи *геометричної прогресії*.

Найпростіші ряди переважних чисел будуються на основі *арифметичної прогресії* — такої послідовності чисел, в якій різниця між наступним і попереднім членами залишається постійною, тобто:

$$a_n = a_1 + d(n - 1),$$

де: a_1 — перший член прогресії;
 d — різниця прогресії;
 n — номер взятого члена.

Позитивним моментом є те, що арифметичний ряд простий, не потребує заокруглення чисел, але його суттєвим недоліком є відносна нерівномірність. у цих рядах є те, що вони прості, не потребують заокруглення чисел. Але суттєвим недоліком є відносна нерівномірність. При сталій абсолютній різниці між членами ряду відносна нерівномірність різко зменшується. Так, відносна різниця між членами арифметичного ряду 1; 2...10 для чисел 1 і 2 складає 100 %, а для чисел 9–10 усього 11 %. Якщо зміну відносної різниці для членів цього ряду зобразити графічно, то отримаємо залежність, за якою при зростанні абсолютних значень членів арифметичного ряду відносна різниця зменшується.

Ряди переважних чисел, що основані на арифметичній прогресії, мало використовуються у параметричних стандартах. Вони застосовуються, наприклад, у стандартах розмірів вугуття, діаметрів підшипників колювання, діаметрів метричних різьблень, модулів зубчастих коліс тощо.

У більшості випадків найбільш придатні для стандартизації параметрів геометричні ряди чисел. Однак геометричних рядів нескінченно багато, тому належить вибирати з них такі, які будуть мати певні переваги перед іншими.

Геометрична прогресія — це ряд чисел, в якому кожне наступне число, яке отримують множенням попереднього на одне і теж число, яке називається знаменником прогресії:

$$a_n = a_1 \cdot q^{n-1}$$

де a — перший член;

q^{n-1} — знаменник прогресії;

n — порядковий номер взятого члена.

Ряд геометричної прогресії являє собою q ; qx , qx^1 ; qx^2 ; qx^3 ; q^{n-1} ; або 1, 2, 4, 8, 16, 32, $n \dots$

Геометрична прогресія має ряд корисних властивостей:

1. Відносна різниця між будь-якими сусідніми членами ряду постійна. Будь-який член прогресії більше попереднього на 100 %.
2. Добуток чи частка будь-яких членів прогресії є членом цієї прогресії. Ця властивість використовується при пов'язуванні між собою параметрів, що підлягають стандартизації у межах одного ряду переважних чисел.

Геометричні прогресії дають змогу погоджувати між собою параметри, які зв'язані не тільки лінійною, а також й квадратичною, кубічною та іншими залежностями. Ще в Давній Римській імперії діаметри коліс водопроводів були вибрані згідно з геометричною прогресією. У Франції у 1805 р. розміри типографського шрифту було встановлено також відповідно до геометричної прогресії.

Історія утворення рядів переважних чисел пов'язана з ім'ям офіцера французького інженерного корпусу Шарля Ренара, який у 1877–1879 рр. заклав наукові основи щодо використання переважних чисел для конструювання. Враховуючи перевагу геометричної прогресії, Ренар за основу довжину і побудував ряд, прийнявши такий знаменник прогресії, який забезпечує десятикратне збільшення кожного члена ряду, тобто $aQ^5 = 10a$, звідки $Q = \sqrt[5]{10}$.

Таким чином, Ренар одержав числовий ряд: a ; $a^{\sqrt[5]{10}}$, $a^{(\sqrt[5]{10})^2}$, $a^{(\sqrt[5]{10})^3}$, $a^{(\sqrt[5]{10})^4}$, $a^{(\sqrt[5]{10})^5}$.

При обчислюванні з точністю до п'ятої цифри цей ряд має вигляд: 1_a ; $1,5849_a$; $2,5119_a$; $3,9811_a$; $6,3096_a$; 10_a . Для практичного користування ці значення були замінені більш зручними заокругленими величинами. При цьому «а» визначено числом 10к, де k — будь-яке ціле позитивне чи від'ємне число, а також нуль.

В останньому випадку при $k = 0$ отримують ряд Ренара R_5 : 1; 1,6; 2,5; 4; 6,3; 10, який може бути продовжений в обох напрямках. Членами ряду переважних чисел є заокруглені значення членів ряду геометричної прогресії в інтервалі 1...10, які застосовуються при встановленні градацій геометричних параметрів (табл. 1.5.3).

Таблиця 1.5.3

Ряди Ренара

		Позначення ряду	Знаменник прогресії (коефіцієнт градації)	Кількість членів ряду
Основні	→	R_5	$\sqrt[5]{10} = 1,6$	5
	→	R_{10}	$\sqrt[10]{10} = 1,25$	10
	→	R_{20}	$\sqrt[20]{10} = 1,12$	20
	→	R_{40}	$\sqrt[40]{10} = 1,059$	40
Додаткові	→	R_{80}	$\sqrt[80]{10} = 1,029$	80
	→	R_{160}	$\sqrt[160]{10} = 1,015$	160

Параметри і розміри виробів, що випускають серійно, встановлюють відповідно до основних рядів переважних чисел. Але допускається використання похідних рядів. Їх отримують із основних рядів шляхом відбору 2-, 3-, 4-го чи n -го члена основного чи додаткового ряду. Наприклад, $R_{5/2}$ — похідний ряд, отриманий з кожного 2-го члена основного ряду R_5 . Похідні ряди використовують тоді, коли жоден з основних рядів не задовольняє заданим вимогам і запроваджуються градації числових характеристик, які залежать від параметрів і розмірів, що утворені на базі основних рядів.

Введення в усіх галузях промисловості єдиного порядку встановлення числових значень, параметрів і розмірів для об'єктів стандартизації, а також перехід від одних числових значень параметрів до інших за допомогою системи переважних чисел (параметричних рядів) дозволяє зменшувати кількість типорозмірів, економити матеріали, погоджує і пов'язує між собою різні види виробів, матеріалів, напівфабрикатів, транспортних засобів, виробничого устаткування.

Розробка параметричних стандартів на об'єкти стандартизації здійснюється поетапно:

- вибір номенклатури параметрів;
- вибір діапазону параметричного ряду;
- вибір градації параметричного ряду.

Параметричний ряд — це сукупність числових значень параметрів, яка побудована в певному діапазоні на основі прийнятої системи градацій.

Для визначення параметричного ряду слід враховувати його дві характеристики: діапазон ряду та градацію. Діапазон ряду — це інтервал, обмежений крайніми значеннями членів ряду. **Градацією параметричного ряду** називають математичну закономірність, що визначає характер інтервалів між членами ряду в певному діапазоні. Вибір оптимальної градації параметричного ряду зводиться до знаходження такого ряду переважних чисел, який найбільшим чином відповідав вимогам народного господарства країни.

Використання системи переважних чисел з різними рядами допускає можливість їх комбінування. Більшість параметричних рядів, включених до чинних параметричних стандартів, побудована на основі ряду R_{10} . Це дає підставу вважати, що ряд R_{10} є нині найбільш доцільним для побудови параметричних рядів на машини та устаткування.

Похідні ряди — ряди, які утворюються від основних чи додаткових за допомогою відбору n -х членів.

Приклади похідних рядів:

- $R_{10/2}$ (1,25...) — 1,25; 20; 3,15; 5,0 ...
- $R_{40/3}$ (6,3 ... 21,2) — 6,3; 7,5; 9,0; 10,6; 12,5; 15,0; 18,0; 21,2.
- R_5 (1,0 ... 6,3) — 1,0; 1,6; 2,5; 4,0; 6,3; 8,0; 10,0.
- R_{10} (6,3 ... 10,0)

Параметричний ряд R40 (з округленими значеннями переважних чисел) — 1,0; 1,06; 1,12; 1,18; 1,25; 1,32; 1,40; 1,50; 1,60; 1,70; 1,80.

Діапазон ряду — 1,0 ... 1,80.

Градація ряду — 1,06.

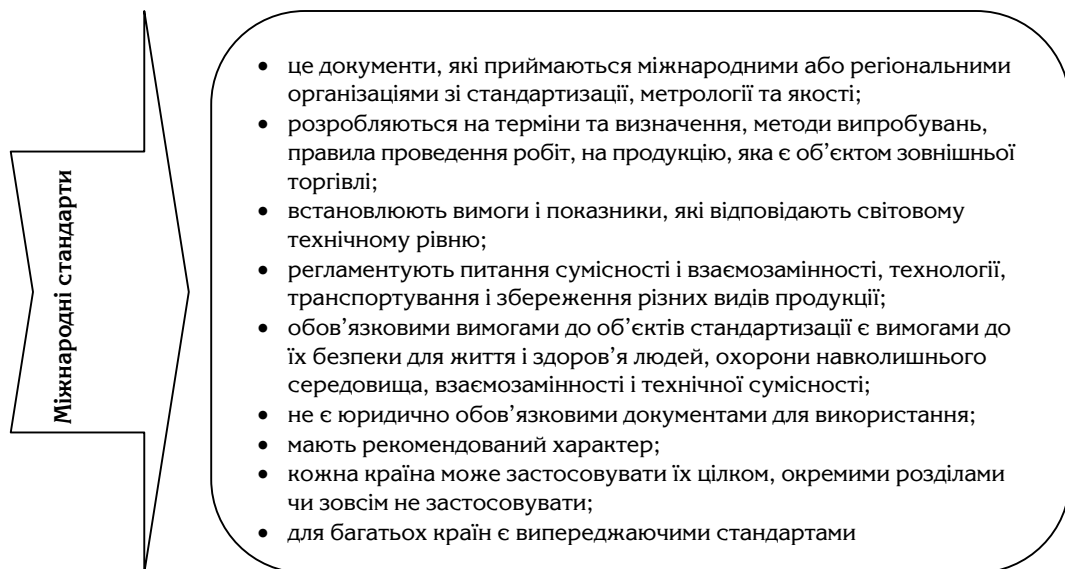
1.6. Основні сфери застосування міжнародних стандартів

Ключові слова та поняття: взаємне визнання, державний нагляд, глобальна стандартизація виробництва, комітети-члени ISO, концептуальні принципи формування міжнародних стандартів, менеджмент якості, практика прямого застосування міжнародних стандартів як державних, система якості, родина міжнародних стандартів, стандарти IEC, стандарти ISO, стандарти ISO по менеджменту якості, Угода по технічних бар'єрах у торгівлі (Кодекс GATT/WTO)

Як вже зазначено, результатом діяльності міжнародних та регіональних організацій в галузі стандартизації, метрології та управління якістю є розробка міжнародних стандартів (рис. 1.6.1).

Особливе значення міжнародна діяльність зі стандартизації набуває в світлі рішучих заходів, які здійснюються світовим товариством щодо ліквідації перешкод та обмежень у торгівлі між країнами. Стандартизація у міжнародному масштабі створює сприятливі умови для торгівлі за рахунок єдиних підходів до якості продукції, її взаємозамінності, технічної сумісності, безпеки й охорони навколишнього середовища, що пов'язано з розробкою міжнародних стандартів. Використання міжнародних стандартів дозволяє швидко розвивати і піднімати виробництво до рівня передових промислових країн і тим самим розвивати та поглиблювати торговельно-економічні відносини між країнами. Міжнародні стандарти, які розробляються різними міжнародними організаціями, усувають технічні бар'єри у торгівлі (ТБТ), що пов'язано з розрізненнями у національних стандартах країн світу. Крім того, на перший план висувається проблема якості продукції. Концептуальні принципи формування міжнародних стандартів, визначені Світовою організацією торгівлі, наведені на рис. 1.6.2.

Міжнародні рекомендації, наведені у стандартах, не обов'язкові для країн, але відповідність продукції нормам подібних стандартів визначає її вартість і конкурентоспроможність на світовому ринку. Конкурентоспроможність національної продукції на світовому ринку є важливим стимулом для країн, які бажають брати участь у міжнародній діяльності зі стандартизації. Сьогодні стандартизація є одним з діючих засобів забезпечення високоякісною та конкурентоспроможною продукцією споживачів, а також має першорядне значення для підвищення зовнішньоторговельного обігу країни.

Рис. 1.6.1.

Зміст поняття «міжнародні стандарти»

Рис. 1.6.2.

Концептуальні принципи формування міжнародних стандартів

У сучасний період діє близько 15 тис. міжнародних стандартів, майже 10 тис. знаходиться на різних ступенях підготовки і затвердження (табл. 1.6.1).

За ініціативи колишнього Президента ISO пана Лью Ман Леонга була підготовлена «Біла книга ISO», яка являє собою стисле, але важливе звернення до високих посадових осіб країн стосовно міжнародних стандартів та інших технічних регламентів з визначенням їх ролі у міжнародній торгівлі, в усуненні технічних перешкод в торгівлі, використання міжнародних стандартів для покращання системи управління якістю та збереження навколишнього середовища.

Слід підкреслити, що міжнародні стандарти не є юридично обов'язковими документами для використання. Кожна країна має право застосовувати їх цілком, окремими розділами чи зовсім не застосовувати (див. табл. 1.6.2). Ці стандарти носять рекомендаційний характер. Однак вони встановлюють вимоги і показники, які відповідають світовому технічному рівню і впливають на національні стандарти, а через них обумовлюють попит на ту чи іншу продукцію на міжнародному ринку.

Таблиця 1.6.1

Кількість міжнародних стандартів, розроблених міжнародними та регіональними організаціями стандартизації (на кінець 1990-х рр.)

Назва організації	Позначення організації	Кількість стандартів
Міжнародна організація з стандартизації	ISO	7511
Міжнародна електротехнічна комісія	IEC	2560
Міжнародне бюро з стандартизації синтетичних волокон	BISFA	31
Міжнародний консультативний комітет з телеграфії і телефонії	CCITT	786
Міжнародний світовий комітет	CIE	42
Міжнародна асоціація з ацетилену	IAA	9
Міжнародне агентство з атомної енергії	IAEA	22
Міжнародна асоціація хімії зерна	ICC	38
Міжнародна федерація по молоку	IDF	121
Міжнародне бюро з документації на какао та шоколад	IOCC	16
Міжнародна асоціація шовку	ISA	14
Міжнародна комісія по правилам приймання (сертифікації) електрообладнання	CEE	70
Європейський комітет зі стандартизації	CEN	1220
Європейський комітет з електронних компонентів	ЄЕСС	169

Таблиця 1.6.2

*Підходи до використання міжнародних стандартів
з боку країн-учасниць ISO*

Франція, Нідерланди, Швеція, Данія, Бельгія, Австрія, Великобританія	Широко використовують, економіка країни значною мірою залежить від зовнішньої торгівлі
США, Канада, Австрія	Не використовують, якщо стандарти не відповідають національній практиці в галузі стандартизації і національним інтересам у сфері виробництва продукції
Японія	Проводить пряме застосування чи включає вимоги до стандартів
Україна	Міжнародні норми і вимоги та науково-технічні досягнення не завжди відповідають вітчизняним нормам, вимогам та технології, що не дозволяє їх використовувати повною мірою, проводиться гармонізація МС з національними стандартами

У міжнародних стандартах регламентуються питання сумісності та взаємозамінності продукції, методи випробувань різних видів продукції, класифікації (терміни та визначення), технології, транспортування і зберігання та інше. Питання ж встановлення вимог до якісних характеристик продукції залишаються, як правило, поза змістом міжнародних стандартів. Це пояснюється тим, що якість товарів на світовому ринку є прерогативою виробника та споживача. Від технічного рівня й якості продукції залежить її ціна, конкурентоспроможність і ефективність виробництва. Однак показники і вимоги, які пов'язані з безпекою обладнання, охороною навколишнього середовища, охороною здоров'я тощо, достатньо повно охоплюють усі сторони об'єкта в міжнародних стандартах.

Для розробки міжнародних стандартів за основу приймають один із національних стандартів провідних країн світу. За право розробляти міжнародні стандарти між країнами йде серйозна боротьба. Промислово розвинені країни, окремі найбільші виробники продукції прикладають значні зусилля для того, щоб їм доручили розробку міжнародних стандартів. Для цього вони намагаються в основу міжнародних стандартів покласти свій національний стандарт чи ведуть боротьбу за формулювання окремих пунктів та вимог, які закладаються в майбутній стандарт. Адже на ці вимоги повинні будуть орієнтуватися всі країни і вони використовують міжнародні стандарти для отримання переваг у торгівлі. Якщо країні вдається в основу міжнародного стандарту покласти положення і вимоги національного стандарту, то вона отримує певні переваги під час виробництва продукції для світового ринку, бо звільняється від необхідності перебудування виробництва, що неминуче пов'язано з додатковими капіталовкладеннями і підвищенням собівартості продукції.

Міжнародні стандарти розробляються не на всі види продукції, а тільки на ту продукцію, яка є об'єктом для зовнішньої торгівлі між країнами. Проекти міжнародних стандартів розробляються робочими групами відповідних технічних комітетів (ТК), в яких беруть участь спеціалісти провідних країн. Проект міжнародних стандартів погоджується

комітетами-членами ISO чи інших міжнародних організацій. Після погодження проект міжнародних стандартів розсилається всім комітетам-членам на голосування. Стандарт приймається як міжнародний при отриманні не менш ніж 75 % голосів комітетів-членів ISO, які брали участь у голосуванні, та затверджується більшістю голосів членів Ради. Затверджені стандарти видаються робочими мовами ISO.

У міжнародних стандартах передбачається рівень технічних вимог, методів вимірювань і випробувань та інше, як і в національних стандартах. Обов'язковими вимогами до об'єктів стандартизації в міжнародних стандартах є вимоги до їх безпеки для життя і здоров'я людей, охорони навколишнього середовища, взаємозамінності та технічної сумісності.

Міжнародні стандарти акумулюють новітні досягнення науки і техніки провідних країн світу, відображають інтереси більшості країн і тому беруться за основу при розробці національних та регіональних стандартів. Стандартизація, яка на міжнародному рівні не тільки сприяє швидкому впровадженню наукових досягнень у практику, але і допомагає визначити найбільш економічні та перспективні напрямки розвитку науково-технічного прогресу — це інструмент управління науково-технічним і економічним розвитком країн. Міжнародні стандарти для багатьох країн є випереджаючими.

Останнім часом поширюється практика прямого застосування в народному господарстві країн міжнародних та регіональних стандартів як державних.

В Європі зростаюча інтеграція, глобалізація ринків, вимоги екологічних факторів призвели до необхідності визначення основних принципів у подальшому розвитку стандартизації на регіональному рівні. Так, у 1985 р. було прийнято нову концепцію гармонізації стандартів, запроваджено вимоги щодо забезпечення безпеки та надійності продукції. А в 1987 р. ISO було розроблено та впроваджено міжнародні стандарти серії 9000, доповнені у подальшому стандартами серії 10000, які концентрували досвід управління якістю, нагромаджений в різних країнах, і в багатьох із них були запроваджені як національні. Хоча ці вимоги носять рекомендаційний характер, забезпечення їх єдності набуває великого значення. Тому Європа в основному орієнтується на основоположні стандарти ISO 9000 та GN 29000.

Як вже було зазначено, міжнародні стандарти ISO, IEC, інших міжнародних організацій зі стандартизації не мають обов'язкового характеру. Кожна країна може застосовувати їх в цілому, окремими розділами або зовсім не застосовувати. Однак в умовах гострої конкуренції на світовому ринку, коли йде боротьба за споживача, виробники продукції змушені впроваджувати стандарти, вироблені міжнародними організаціями. А державні установи країн цих виробників розробляють відповідні законодавчі основи стандартизації, сертифікації та метрології у відповідних національних законах.

У сучасному світі стандарти існують у динамічному та змінному середовищі. Оновлення продукції та технологій, технологічні прориви та руйнація традиційних меж галузей, занепад одних сфер діяльності та стрімке зростання нових — це загальна риса сучасних розвинених економік. З іншого боку для них характерне глибоке протиріччя, яке є одним із «прихованих двигунів» сучасного ринку, а саме — глобальна стандартизація виробництва за індивідуалізації споживання. Практичний наслідок цього — постійна наявність великого попиту на вироби, які виходять за межі усталених, застандартизованих рішень. Усе це ставить певні вимоги до стандартизації, зумовлюючи її динамізм. Разом з тим, необхідно не тільки розроблювати нові стандарти на основі досягнень науки і

техніки, але й підтримувати на належному рівні чинні стандарти, не допускати помітного відставання вимог стандартів від, у першу чергу, прогресу технологій.

Стандарти є джерелом найважливішої інформації, оскільки в них зібрано норми і правила, засновані на досягненнях у різних галузях техніки, технології та практичного досвіду і визнані методом консенсусу представниками усіх зацікавлених сторін.

Важливо відзначити великий вплив стандартизації на підвищення конкурентоспроможності та якості продукції, який реалізується в основному через комплексне розроблення стандартів на сировину, матеріали, напівфабрикати, комплектувальні вироби, оснащення, проектування і готову продукцію; на технологічні вимоги до найважливіших процесів і показників якості, а також на єдині методи випробування та вимірювання, засоби контролю та оцінювання відповідності. Стандарти полегшують вибір оптимального розмірного ряду та найкращих зразків, забезпечують організацію спеціалізованих виробництв, зменшують затрати на проектування і виготовлення, скорочують строки освоєння продукції.

Очевидно, наявність стандартів істотно полегшує та спрямовує діяльність виробника продукції щодо забезпечення її ринкової відповідності за критеріями конкурентоспроможності та якості. Доречно наголосити, що застосування принципу обов'язковості стандартів, надмірна деталізація вимог та орієнтація стандартизації на певні конструкційні рішення, застосування лише визначених матеріалів чи сировини тощо є гальмом у створенні належної продукції.

В історії міжнародної стандартизації посіли значне місце і набули великої популярності **стандарти ISO серії 9000**. Вони широко використовуються в різних сферах: промисловості, організаціях транспортно-дорожнього комплексу, будівництві, освіті, охороні здоров'я. Популярність цих стандартів пояснюється тим, що вони стосуються універсальної і необхідної всім галузі — управління організацією з орієнтацією на якість кінцевого результату.

Визнано, що стандарти ISO серії 9000 є важливим інструментом для досягнення головної мети фірм у ринкових умовах — задоволення запитів споживача. Завоювати споживача можна лише через якість — таким є кредо провідних фірм усього світу.

Відомо, що один з основних принципів стандартів ISO серії 9000 — орієнтація на споживача — якнайбільше зберігає за підприємством свободу щодо вибору засобів і методів його реалізації. Від того, наскільки вдалим буде цей вибір, прямо залежить не тільки задоволеність споживача, але й спроможність системи менеджменту якості зберігати динамічну рівновагу й підтримувати розумний баланс інтересів. Вимоги стандарту, що стосуються продукції, призначеної для споживача, не зводяться тільки до вимог, сформульованих самим споживачем. Стандарт містить також розпорядження відносно законодавчих, нормативних і додаткових вимог, встановлених самим підприємством. Такий підхід дозволяє використовувати систему менеджменту якості не тільки для реєстрації задоволеності споживачів, але й для її регулювання.

У 1987 р. Міжнародна організація з стандартизації, використавши досвід створення британських стандартів (BS 5750 та ін.), розробила стандарти ISO серії 9000. Вперше, стосовно питань усунення внутрішніх невідповідностей, їх було переглянуто у 1994 р.

У міжнародних стандартах ISO серії 9000 встановлені основні вимоги щодо розробки *всеохоплюючого (тотального) менеджменту якості* (Total Quality Management — TQM) в промисловості та сфері обслуговування (банківська справа, лікарні, готелі, ресторани тощо). Стандарти ISO серії 9000 дали змогу:

- уніфікувати системний підхід до сфери діяльності по забезпеченню та поліпшенню якості;
- уніфікувати системний підхід до управління якістю;
- узагальнити рекомендації по вибору і використанню норм якості.

Слід відзначити, що стандарти ISO весь час вдосконалюються. Так, з моменту першого видання (1987 р.) навколо цих стандартів не припиняються дискусії, і, незважаючи на те, що діє вже третя редакція, спеціалісти пред'являють до них все нові вимоги. При перегляді стандартів відповідно до вимог ринку робочі групи орієнтувалися на досягнення наступних цілей:

- забезпечити відображення в стандартах кращого практичного досвіду їх застосування;
- забезпечити стабільність і узгодженість стандартів;
- сприяти застосуванню стандартів

В 1994 р. ISO/TK 176 завершив перший перегляд стандартів ISO серії 9000. Робота по перегляду стандартів базувалась на стратегії впровадження міжнародних стандартів з якості на 1990-і роки та прогнозі деяких аспектів рішення проблеми якості до 2000 р. (документ «Прогноз 2000», підготовлений спеціальною групою ISO/TK 176).

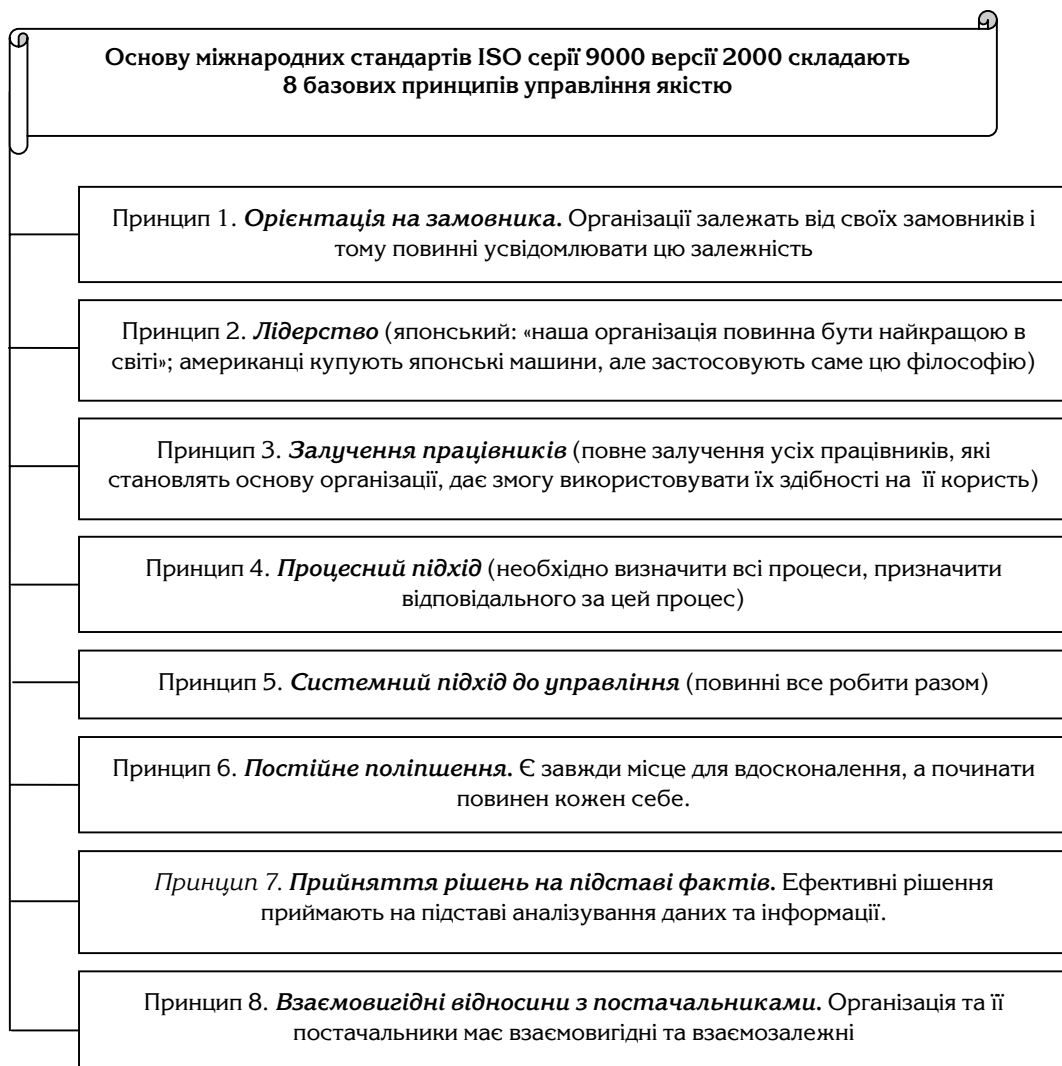
У 2000 р. Міжнародна організація з стандартизації здійснила ретельний перегляд стандартів ISO серії 9000 з урахуванням нових підходів та накопиченого досвіду в сфері якості. Родина стандартів ISO серії 9000:2000 складається з 4-х стандартів (замість більше 20, які були чинними до 15 грудня 2003 р.) (табл. 1.6.3).

Таблиця 1.6.3

*Родина міжнародних стандартів версії 1994 року та версії 2000 року
(3-я редакція)*

Стандарти версії 1987 р.		Стандарти версії 2000 р.	
Назва стандарту	Зміст	Назва стандарту	Зміст
ISO 9000-1	Настанова з вибору та застосування	ISO 9000:2000	Системи управління якістю. Основні принципи і словник
ISO 8402	Словник		
ISO 9004-1	Управління якістю та елементи системи якості: Настанови в 4-х частинах	ISO 9004: 2000	Управління якістю і елементи системи якості
ISO 9004-2			
ISO 9004-3			
ISO 9004-4			
ISO 9001	Системи якості. Моделі забезпечення якості	ISO 9001: 2000 (ISO 9001: 2008)	Системи управління якістю. Вимоги
ISO 9002			
ISO 9003			
ISO 10011-1	Настанова з аудиту систем якості	ISO 19011: 2002	Настанова з аудиту систем управління якістю та/або оточуючим середовищем
ISO 10011-2			
ISO 10011-3			

Основною концепцією перегляду і підготовки нової версії (3-ї редакції) стандартів ISO серії 9000:2000 було їхнє зближення з ідеологією TQM — всеохоплюючого (тотального) менеджменту якості. Розробники цієї версії стандартів на основі аналізу й узагальнення досвіду TQM сформулювали вісім принципів менеджменту якості, які закладені в основу стандартів ISO серії 9000:2000 (рис. 1.6.3).

Рис. 1.6.3.

Основа міжнародних стандартів ISO серії 9000 версії 2000

Серед відмінностей третьої редакції стандартів від попередніх слід зазначити такі:

- скорочена кількість стандартів; чітко сформульовані вимоги щодо досягнення задоволеності замовників та постійного поліпшення діяльності організації;
- більш логічна структура стандартів; упровадження принципу процесного підходу до діяльності організації;
- зручність у використанні на підприємствах сфери послуг та малого бізнесу;
- базування на восьми універсальних принципах менеджменту якості;
- можливість забезпечити задоволеність не тільки споживачів, але й інших зацікавлених сторін — персоналу організації, утримувачів акцій та суспільства в цілому.

Стандарти ISO 9000 в галузі систем менеджменту якості широко впроваджуються в Європі, США, Японії, очікується різке збільшення кількості підприємств, що впроваджують стандарти ці стандарти в країнах Азії та Латинської Америки. За офіційною інформацією ISO, сьогодні більше мільйона організацій у світі впровадили СУЯ моделі ISO 9001:2000, що, безумовно, підтверджує загальний позитивний вплив СУЯ на конкурентоспроможність продукції та послуг. Понад 90 країн мають державні стандарти, еквівалентні стандартам серії ISO 9000 (вітчизняний аналог ДСТУ ISO 9001:2001). Світовими лідерами у цій сфері є Китай, Італія, Японія, Іспанія, Велика Британія, США, Індія, Франція та Німеччина. У Європі найбільша кількість сертифікованих СУЯ у Чеській Республіці — понад 11 тис, Угорщині — понад 10 тис, Польщі — майже 6,5 тис, Румунії — 6 тис. Лідерами з активізації робіт щодо упровадження і сертифікації СУЯ є Латвія (приріст у 6 разів), Чехія, Росія та Словенія (приріст у 4 рази).

У 2000 р., після введення в дію стандартів ISO 9001 і ISO 9004, ISO/TK 176 оголосив восьмирічний мораторій на їхні зміни. Таке рішення було відступом ISO від звичайної практики чотирьох- або п'ятирічного періоду перегляду міжнародних стандартів. І це рішення мало певну підставу: за стандартами ISO серії 9000 потрібна сертифікація на відповідність цим стандартам. Адже, адаптація підприємств до нових моделей менеджменту якості вимагає істотних витрат часу, коштів, перебудови структури й інших змін, тому ISO визнала необхідним вісім років «не тривожити» бізнес.

Проте, у 2004 р. пожвавились роботи з підготовки нової версії стандартів ISO 9001¹ та ISO 9004². Доцільно нагадати, що кожен стандарт описує певну модель системи менеджменту якості. Обидві моделі гармонізовані між собою, але мають і деякі відмінності.

Так, перегляд стандарту ISO 9004 планується здійснити тільки до 2012 р., а в 2008 р. до нього внесені виправлення, пов'язані в основному з роз'ясненням і більш чітким формулюванням ряду норм. Зокрема, нова редакція ISO 9004 передбачає розроблення стратегій розвитку підприємства з використанням самооцінки рівня зрілості організації та реалізації розробленої стратегії розвитку підприємства з використанням концепції безперервного поліпшення діяльності.

Стандарт ISO 9001 до 2008 р. переглянуто, а це мовою ISO означає, що він істотно змінений. Концепція внесення незначних змін до ISO 9001:2000 і формування ISO 9001:2008 була вироблена в результаті опитування близько 1000 користувачів стандарту із 63 країн

¹ ISO 9001:2008. Система управління якістю. Вимоги.

² ISO/DIS 9004:2009. Менеджмент сталого росту. Настанова з подальшого поліпшення.

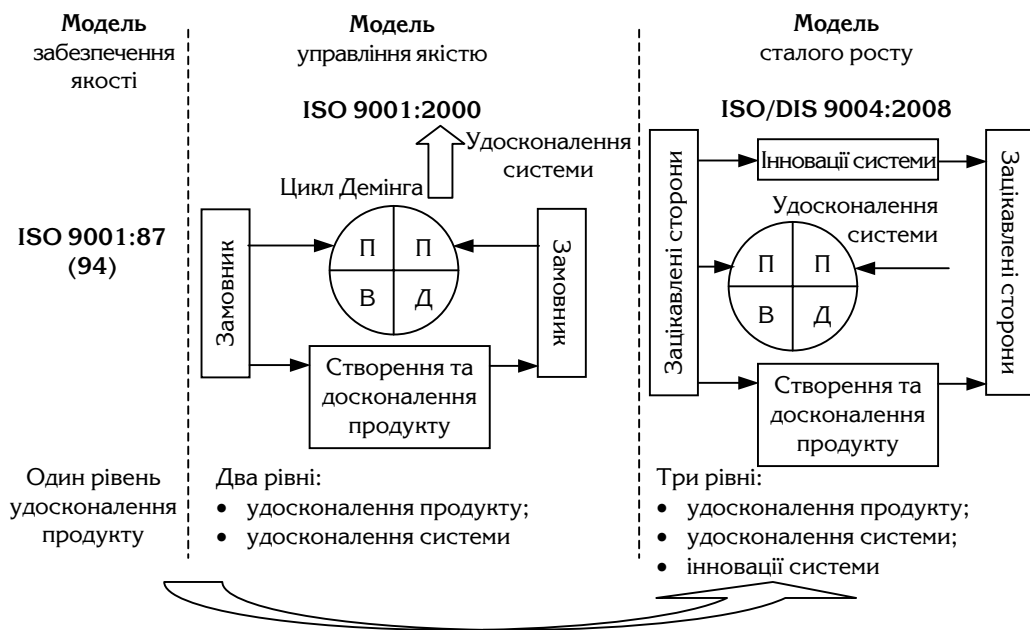
світу. Понад 80 % респондентів висловили своє задоволення стандартом та підтвердили його актуальність для цілей сертифікації. Остаточна редакція стандарту містить 75 уточнень.

Комітет ISO/TC 176 «Управління якістю і забезпечення якості» одночасно з публікацією стандарту ISO 9001:2008 опублікував ще шість настанов:

- Принципи управління якістю;
- Настанова щодо вимог ISO 9001:2008 до документації;
- Настанова з термінології, яку використовують у ISO 9001 і 9004»;
- Настанова щодо концепції та застосування процесного підходу для систем управління;
- Настанова стосовно розділу 1.2 «Примітка» ISO 9001:2008;
- Настанова щодо «аутсорсингових»¹ процесів.

Технічним комітетом ISO/TC 176 встановлено, що до листопада 2010 р. чинні СУЯ мають бути сертифіковані за новою версією стандарту ISO 9001:2008.

Аналіз різних версій стандартів серії ISO 9000 показує, що сучасний етап розвитку суспільства характеризується необхідністю впровадження трирівневої моделі СУЯ. До існуючих двох рівнів ISO 9001:2000 (удосконалення продукту та удосконалення СУЯ) сьогодні додається третій — інноваційний розвиток організації (рис. 1.6.4).

Рис. 1.6.4.

Перехід до трирівневої моделі

Цикла Демінга: Плануй (П) — Виконуй (В) — Перевірйай (П) — Дій (Д)

¹ *Аутсорсинг* — (англ. *outsourcing*) — передавання традиційних неключових функцій організації (таких, наприклад, як бухгалтерський облік або рекламна діяльність) зовнішнім виконавцям — аутсорсерам, субпідрядникам, висококваліфікованим фахівцям сторонньої фірми.

Відповідно кількість принципів СУЯ збільшується з відомих 8-й моделі до 12-и (табл. 1.6.4).

Таблиця 1.6.4

Нові принципи менеджменту та формування нового підходу до СУЯ

№ з/п	Принципи менеджменту якості		Принципи менеджменту якості (ISO 9001:2000)
	Принцип	Формулювання	
1	2	3	4
1	Створення цінності для споживача.	Організація повинна створювати продукцію (послуги), цінність якої визнається споживачами	Орієнтація на споживача
2	Орієнтація на громадські цінності	Організація повинна нести відповідальність перед громадськістю в етиці бізнесу, соціальній відповідальності, безпеці й захисті навколишнього середовища	
3	Лідерство в передбаченні	Лідер повинен визначити бачення і чітку політику, керувати людьми й мотивувати їх, вести організацію в вибраному напрямку	Лідерство
4	Розуміння своїх ключових компетентностей	Організація повинна розуміти основні компетентності та конкурентні переваги, які вона має чи повинна мати, і які складаються з технологій, виробничих потужностей та організаційної структури	
5	Залучення персоналу	Організація повинна вміти використовувати знання, навички, творчі та інші можливості людей в їх діяльності	Залучення персоналу
6	Співпраця з партнерами	Організація повинна співпрацювати з партнерами з метою створення спільних цінностей і досягнення задоволеності споживачів	Взаємовигідні відносини з постачальниками
7	Всезагальна оптимізація	Організація повинна будувати найоптимальніші ефективні системи, маючи за ціль бездоганність кожного процесу	Постійне покращання
8	Процесний підхід	Організація повинна визначати процеси, необхідні для створення цінностей, оцінювати їхні взаємозв'язки, забезпечувати їх ресурсами і керувати ними, застосовуючи ці процеси в системі	Процесний підхід. Системний підхід до менеджменту

Закінчення табл. 1.6.4

1	2	3	4
9	Прийняття рішень на основі фактів	Організація повинна приймати рішення, які базуються на фактах (а не припущеннях)	Прийняття рішень на основі фактичних даних
10	Знання, отримання їх організацією і кожним співробітником	Організація повинна підтримувати отримання персоналом знань і вміти використовувати їх ресурсами як такі, що належать всій організації	
11	Оперативність	Організація повинна приймати рішення і діяти, відповідаючи на зміни в навколишньому середовищі	
12	Автономність	Організація повинна бути здатна до само-аналізу, приймати рішення для саморозвитку і діяти відповідно до своїх цінностей	

ISO спільно із LAF (Міжнародний Форум з акредитації) розробили правила переходу до нової версії стандарту ISO 9001:2008:

- Через двадцять чотири місяці після публікації ISO 9001:2008, тобто після 14.11.2010, будь-яка існуюча сертифікація на відповідність вимогам ISO 9001:2000 буде вважатись недійсною.
- Через один рік після публікації ISO 9001:2008, тобто після 14.11.2009, всі нові сертифікації та ресертифікації повинні проходити на відповідність ISO 9001:2008.
- Перехід до нової версії ISO 9001 може бути здійснено і під час запланованої ресертифікації або періодичного аудиту в період двадцяти чотирьох місяців.

Важливо зазначити, що принципи менеджменту моделі ISO 9001:2000 були покладені в основу всіх відомих сьогодні міжнародних «галузевих» стандартів на системи управління¹ та стандартів оцінки відповідності серії ISO/IEC 17000².

Так, **родина стандартів серії ISO 14000** стало всесвітньою базою для налагодження екологічно прийнятної діяльності. Вони встановлюють загальні правила управління довкіллям, принципи й процедури екологічного аудиту та кваліфікаційні критерії для аудиторів з екології. Ці нормативні документи мають статус добровільних. За визначенням **стандарту ISO 14001 «Система управління якістю навколишнього середовища»** — частина загальної системи управління, яка охоплює організаційну структуру, діяльність щодо планування, розподіл відповідальності, практичну роботу, процедури, процеси та ресурси для розроблення, впровадження, досягнення цілей, оцінювання досягнутого у рамках реалізації екологічної політики». Тому на підприємствах промислово розвинених

¹ Наприклад, ISO 14001. Система управління якістю навколишнього середовища; ISO 22000:2005. Системи менеджменту безпечності харчових продуктів та ін.

² Наприклад, ISO/IEC 17025:2005 (друга редакція 2005-05-15). Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій та ін.

країн вже упроваджують інтегровані системи загальнофірмового управління — TQM. У цих системах управління якістю тісно пов'язане з роботами щодо охорони довкілля, а також з управлінням фінансами та ресурсами.

На початок 2008 р. 154 тис. підприємств із 148 країн світу упровадили системи екологічного управління відповідно до вимог стандарту ISO 14001.

Міцні позиції на європейських ринках — не єдина перевага від упровадження на підприємстві стандартів серії ISO 14000. Компанії, особливо якщо вона має шкідливе виробництво, такий сертифікат допомагає залучити кредит західного банку: фінансисти зважають на мінімізацію ризику екологічної катастрофи на підприємстві. Отримання сертифіката ISO 14000 спонукає компанію чималою мірою оптимізувати енерго- та ресурсовитрати, позбутися щорічних стягнень за забруднення стічних вод і повітря.

Важливу роль у підвищення якості продукції відіграє також **родина стандартів ISO 22000. «Системи менеджменту безпеки харчових продуктів»** (див. табл. 1.6.5).

Стандарт ISO 22000 розроблений спеціально для того, щоб організації всіх типів, що беруть участь у ланцюжку поставки харчової продукції, могли впровадити систему менеджменту безпеки цієї продукції. Адже, продовольчі товари досягають своїх споживачів по ланцюжках поставки, які з'єднують безліч організацій різних типів з різних країн. До таких організацій відносяться виробники сировини й харчових продуктів, компанії, що забезпечують транспортування й зберігання готової продукції, організації роздрібної торгівлі, а також виготовлювачі встаткування, пакувального матеріалу, добавок і інгредієнтів.

Таблиця 1.6.5

Родина міжнародних стандартів ISO 22000.

Системи менеджменту безпечності харчових продуктів

Назва стандарту	Зміст
ISO/TS 22004	Системи менеджменту безпечності харчових продуктів. Настанова із застосування ISO 22000:2005. Документ містить провідні вказівки, покликані допомогти малим і великим організаціям в усьому світі розібратися із застосуванням основного стандарту сімейства 22000:2005
ISO/TS 22003	Системи менеджменту безпечності харчових продуктів. Вимоги до органів, що здійснюють аудит і сертифікацію систем менеджменту безпеки харчових продуктів. У документі представлений гармонізований посібник з акредитації органів по сертифікації по стандарті ISO 22000 і визначені правила проведення аудита систем менеджменту безпеки харчових продуктів
ISO 22000:2005	Системи менеджменту безпечності харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга. Простеження у ланцюзі поставок кормів і харчових продуктів. Загальні принципи й посібник із проектування й розробки системи

Одна слабка ланка в такому ланцюжку здатна привести до псування продукції, зробивши її небезпечною для здоров'я споживачів, що дорого обходиться постачальникам всього ланцюжка. Оскільки загроза безпеки продовольчої продукції може виникнути в будь-який момент і на будь-якій стадії поставки, необхідне введення процедур контролю, що відповідають установленим вимогам. Солідарну відповідальність за безпеку харчових продуктів несуть всі учасники ланцюжка поставки, що також жадає від них об'єднаних зусиль.

ISO 22000 і ISO/TY 22004 є плодом діяльності Робочої групи 8 «Системи менеджменту безпеки харчових продуктів» ISO/TK 34 «Харчові продукти». У проєкті брали участь експерти з 23 країн при безперервній взаємодії з Експертною Комісією з продовольства при ООН «Кодекс Алиментариус» (Codex Alimentarius Commission — SAC), Всесвітньою організацією охорони здоров'я (World Health Organization — WHO), Конфедерацією галузей промисловості по виробництву харчових продуктів і напоїв Європейського союзу (CIAA) і Всесвітньою організацією з безпеки продовольчих товарів (WFSO). У ході розробки ISO/TY 22003 до роботи приєдналися експерти з Комітету ISO з оцінки відповідності (КАСКО), Міжнародного форуму по акредитації (IAF) і Міжнародної мережі оцінки й сертифікації систем якості (IQNet).

Головним достоїнством документа є його здатність полегшити організацію впровадження системи ХАССП, вимоги якої гармонізовані для застосування на підприємствах харчової промисловості будь-якої країни, і не залежать від виду продукції. Розроблений фахівцями харчової галузі, стандарт ISO 22000 гармонійно сполучає у собі принципи ХАССП і вимоги ключових стандартів, розроблених найбільшими торговельними синдикатами.

Важливу роль у підвищення якості продукції (послуг) відіграє гармонізована серія стандартів ISO/IEC 80000 «Розміри й одиниці», яке порівняно недавно запропонувало випустити Технічне керівне бюро ISO (ТМБ) (див. табл. 1.6.6).

За структурою ISO/IEC 80000 і ISO 31 досить близькі один одному. Існують стандарти для підтвердження вірогідності випробувань, компетентності перевірочних лабораторій (стандарт ISO/IEC 17025), виготовлювачів зразкових матеріалів (Керівництво ISO 34). Широке поширення одержали Міжнародний словник метрологічних термінів і Посібник з вираження невизначеності у вимірах і таке інше.

Слід зауважити, що з початку 1970-х рр. у міжнародному співтоваристві метрологів поступово накопичувалося незадоволення прийнятими уявленнями щодо вираження якості вимірювання, їх невідповідності сучасним вимогам. Останнє призвело до розроблення «нового підходу» оцінювання якості вимірювання, результатом якого стала поява *«Настанови з подання невизначеності вимірювання»*, яка містить єдині у міжнародній практиці правила подання невизначеностей вимірювань та їх підсумовування, стандартизації, калібрування засобів вимірювальної техніки, акредитації метрологічних служб, вимірювальних лабораторій тощо. Концепція невизначеності спирається на результат вимірювання та Баєсовський підхід до статистичних оцінок параметрів.

Таблиця 1.6.6

Основні міжнародні стандарти ISO/IEC 80000 «Розміри й одиниці»

Назва стандарту	Зміст стандарту
ISO 80000-1	«Загальні положення» (замість ISO 31-0)
ISO 80000-2	«Математичні знаки й символи для застосування в природничих науках і технологіях» (замість ISO 31-11)
ISO 80000-3	«Простір і час» (замість ISO 31-1 і ISO 31-2)
ISO 80000-4	«Механіка» (замість ISO 31-3)
ISO 80000-5	«Термодинаміка» (замість ISO 31-4)
IEC 80000-6	«Електромагнетизм» (замість ISO 31-5)
ISO 80000-7	«Світло»
ISO 80000-8	«Акустика»
ISO 80000-9	«Фізична хімія й молекулярна фізика»
ISO 80000-10	«Атомна і ядерна фізика» (замість ISO 31-9 і ISO 31-10)
ISO 80000-11	«Характеристичні числа» (замість ISO 31-12)
ISO 80000-12	«Фізика твердого стану» (замість ISO 31-13)
IEC 80000-13	«Інформаційні науки й технології» (нова)
IEC 80000-14	«Телебіометрія стосовно до фізіології людини» (нова)

Створення Настанови було зумовлене гострою практичною необхідністю. Варто нагадати, що одним з чинників розроблення була невідповідність метрологічних характеристик однорідних еталонів різних країн у ході міжнародних звірень. Таким чином, Настанова стала значним кроком у здійсненні процесу міжнародної стандартизації у сфері оцінювання якості вимірювання і подання їхніх результатів. Зміцненню цього процесу сприяло прийняття в 1999 р. низки таких документів:

- угода про взаємне визнання (The Mutual Recognition Arrangement –MPA) національних еталонів і сертифікатів стосовно калібрування і вимірювання, що випускаються національними метрологічними інститутами, підготована Міжнародним комітетом з мір і вагів (МКМВ);
- стандарт ISO/IEC 17025:1999 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій», розроблений ISO та IEC на заміну ISO/IEC Guidt 25:1990;
- настанова щодо вираження невизначеності у процесі калібрування EA 4/02, розроблена Європейською асоціацією з акредитації лабораторій (EAL) на заміну директиви Дос. 19-1990 Західноєвропейського Калібрувального Союзу (WECC).

Як бачимо, інтенсивний розвиток нової філософії управління якістю, а також практичний досвід випробувальних лабораторій у рамках вимог до компетентності, сформульованих в стандартах ISO/IEC 17025:1999, дозволив ISO прийняти нову версію ISO/IEC 17025:2005, підготовлену CASCO (див. табл. 1.6.7).

Таблиця 1.6.7

Основні міжнародні стандарти ISO/IEC 17025 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій»

Назва стандарту	Зміст стандарту
ISO/IEC 17025:1999	«Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій»
ISO/IEC 17025:2005 (Друга редакція 2005-05-15)	«Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій»

Адже, перш ніж продукт або послуга дійдуть до споживача, вони повинні пройти випробування на відповідність технічним вимогам документованих стандартів, а по суті, вимогам до якості. У більшості країн випробування здійснюються в мережі лабораторій, які під час акредитації та перевірки на якість виконання випробувань продемонстрували свою спроможність для компетентної й незалежної оцінки якості, прийнятної для всіх зацікавлених сторін. Не можна провести випробування без визначення характеристик продукту або послуги шляхом порівняння з фізичними або хімічними зразками відомого розміру. Тому адекватні методи виміру властивостей продуктів і послуг становлять основу процесу оцінки на відповідність.

Відомо, що людство використовує розміри й одиниці з тих пір, як за 2000 років до н. е. вавілоняне стали застосовувати спосіб виміру на основі множника 60. Багато пізніше в Європі були створені одиниці для виміру довжини, площі, об'єму, маси й часу, а системи для вимірів з'явилися лише 200 років тому. У Китаї, Індії, Японії й інших країнах миру використовувалася безліч одиниць, які іноді відрізнялися від села до села. Першу спробу створити систему одиниць здійснив в XVII в. швед Георг Стирнхилм. Пізніше у Франції була введена нова метрична система одиниць, яку в 1870-х роках французький уряд домігся прийняття її як міжнародної.

Метричну конвенцію (Metre Convention) було підписано у 1875 р. на міжнародній конференції в Парижі. Її результатом стало також створення Міжнародного бюро мір і вагів (BIPM), роботою якого керує Генеральна конференція по мірах і вагам (CGPM), що скликається раз на чотири роки. Нині до Метричної конвенції приєдналася 51 країна.

З метою розробки універсальної системи для електромагнітних одиниць і правил безпеки для електричного обладнання на початку XX в. в Лондоні було створено Міжнародну електротехнічну комісію (IEC). головним підсумком її роботи стало затвердження МКСА-Систему (MKSA-system) — ядро нинішньої Міжнародної системи одиниць (CN).

З 1947 р. проблеми гармонізації вимірів та випробувань стали органічною складовою діяльності ISO (TR 12). Активність в цій царині проявляє й Міжнародна організація законодавчої метрології (OIML.), яка прагне, щоб правові аспекти метрологічного управління в кожній країні мали єдину міжнародну основу для створення інфраструктури, що гарантує еквівалентність національних систем вимірювань всіх країн.

1.7. Національна система стандартизації України

Ключові слова та поняття: випробування, галузеві стандарти України (ГСТУ), державний нагляд, державні стандарти України (ДСТУ), Держспоживстандарт України, директиви ЄС, експертиза, забезпечення єдності та точності вимірювань, комплекс нормативних документів, контроль, контроль якості продукції (процесів, робіт, послуг), метрологія, науково-технічна комісія, об'єкти національної системи стандартизації, основоположні стандарти, перевірка, стандарти ДСТУ ISO, стандарти на методи контролю, стандарти на продукцію (послуги), стандарти на процеси, стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок України (СТТУ), стандарти підприємств (СТП), технічні комітети, технічні умови України (ТУУ), Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом, центральний орган виконавчої влади з питань технічного регулювання

Членство України у СОТ та завдання інтеграції до ЄС вимагають прийняття міжнародних та європейських стандартів. Це дозволяє зорієнтуватись у вимогах глобальних і регіональних ринків та визначити рівень характеристик продукції, прийнятний для них.

Національна система стандартизації України¹ — це система, яка визначає основну мету і принципи управління, форми та загальні організаційно-технічні правила виконання всіх видів робіт зі стандартизації. Вона являє собою комплекс взаємопов'язаних правил і положень, які регламентують організацію та порядок проведення робіт з усіх питань практичної діяльності в галузі стандартизації країни. Зокрема, основні положення Національної системи стандартизації України визначають її основну мету та завдання; об'єкти стандартизації; організацію робіт зі стандартизації; категорії та види стандартів; порядок розробки, затвердження, перегляду та використання стандартів; державний нагляд за додержанням стандартів; міжнародне співробітництво.

Комплекс правил та положень Національної системи стандартизації наведено в основоположних стандартах України ДСТУ «Національна стандартизація...», які розроблено на заміну Державної системи стандартизації України (ДСТУ 1–93) та низки інших пов'язаних з нею нормативних документів:

- ДСТУ 1.0:2003. Національна стандартизація. Основні положення.
- ДСТУ 1.1:2001. Національна стандартизація. Стандартизація та суміжні види діяльності. Терміни та визначення основних питань.

---

¹ Як вже зазначено, вперше *Державну систему стандартизації* було запроваджено у 1970 р. в Радянському Союзі. Вона об'єднала роботи зі стандартизації на усіх рівнях управління народним господарством. Державна система стандартизації не може розглядатися як абсолютно стабільна система положень і правил. Вона постійно розвивається, удосконалюється, доповнюється новими правилами і стандартами, суттєво впливає на методи роботи зі стандартизації, значно поширює сферу застосування нормативної документації тощо. До прийняття незалежності України у Державній системі стандартизації сталися значні зміни, що пов'язано з розвитком науки і техніки, впровадженням світового досвіду в технології виробництва, організацією управління якістю продукції та народним господарством. За цей період вона декілька разів переглядалася й оновлювалася.

- ДСТУ 1.2:2003. Національна стандартизація. Правила розроблення національних нормативних документів.
- ДСТУ 1.3:2003. Національна стандартизація. Правила розроблення, побудови, викладання, погодження, прийняття та позначення технічних умов.
- ДСТУ 1.5:2003. Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів.
- ДСТУ 1.6. Національна стандартизація. Правила реєстрації нормативних документів.
- ДСТУ 1.7:2001. Національна стандартизація. Правила і методи прийняття та застосування міжнародних і регіональних стандартів.
- ДСТУ 1.8. Національна стандартизація. Правила розроблення програми робіт зі стандартизації.
- ДСТУ 1.9. Національна стандартизація. Правила розроблення та впровадження міждержавних стандартів.
- ДСТУ 1.10. Національна стандартизація. Державні класифікатори соціально-економічної інформації. Основні положення, правила розроблення, ведення та скасування.
- ДСТУ 1.11. Національна стандартизація. Правила проведення експертизи проектів національних нормативних документів.
- ДСТУ 1.12. Національна стандартизація. Правила ведення справ нормативних документів.
- ДСТУ 1.13:2001. Національна стандартизація. Правила надавання повідомлень торговим партнерам України.

Метою Національної системи стандартизації України є:

- здійснення єдиної технічної політики;
- захист інтересів вітчизняних виробників та споживачів продукції (процесів, робіт, послуг);
- раціональне використання всіх видів ресурсів; відповідність продукції (процесів, робіт, послуг) світовому рівню якості та надійності;
- гармонізація національних стандартів із світовими аналогами;
- відповідність вимог стандартів законодавчим актам.

Основними пріоритетами Державної системи стандартизації є:

- встановлення раціональної номенклатури продукції (процесів, робіт, послуг);
- встановлення прогресивних вимог до якості продукції (процесів, робіт, послуг);
- забезпечення комплексності об'єктів стандартизації;
- забезпечення взаємозв'язку та узгодженості нормативних документів на всіх рівнях;
- забезпечення вимог в галузі розробки, виробництва, експлуатації та ремонту продукції (процесів, робіт, послуг) шляхом розробки загально технічних та організаційно-методичних комплексів стандартів і систем класифікації;
- контроль за правильністю використання нормативних документів.

У Національній системі стандартизації України особливо підкреслюється взаємозв'язок стандартизації з технічним прогресом, її роль в підвищенні технічного рівня виробництва та якості продукції, необхідність досягнення високого світового рівня продукції (процесів, робіт, послуг). У зв'язку з цим до стандарту як носія передового світового досвіду висуваються високі вимоги, які зможуть забезпечити розроблення та виробництво високоякісної продукції (процесів, робіт, послуг), раціональне використання усіх ресурсів, охорону зовнішнього середовища, безпеку праці, охорону здоров'я населення, захист їх від шкідливих дій тощо.

Найважливішими *структурними елементами* Національної системи стандартизації України є:

1. Органи та служби стандартизації.
  2. Комплекс нормативних документів.
  3. Система контролю за впровадженням і виконанням нормативних документів.
- Об'єкти* Національної системи стандартизації України представлені у табл. 1.7.1.

Таблиця 1.7.1

Об'єкти Національної системи стандартизації України

№ з/п	Об'єкти	Напрямки
1	Організаційно-методичні та загальнотехнічні об'єкти	<ul style="list-style-type: none"> • організація (правила) проведення робіт зі стандартизації; • термінологічні системи різних галузей знань та діяльності; • класифікація та кодування техніко-економічної, соціальної інформації; • системи та методи забезпечення якості та контролю якості, методи випробувань; • метрологічне забезпечення; • вимоги техніки безпеки, гігієни праці, ергономіки, технічної естетики; • системи технічної та іншої документації загального використання, єдина технічна мова; • системи величин та одиниць; • типорозмірні ряди та типові конструкції виробів загальномашинобудівного застосування; • інформаційні технології; • довідкові дані про властивості речовин та матеріалів
2	Продукція міжгалузевого призначення та широкого вжитку	
3	Складові елементи народногосподарських об'єктів державного значення, в тому числі банківсько-фінансова система, транспорт, зв'язок, енергосистема, охорона навколишнього середовища, оборона	
4	Об'єкти державних соціально-економічних та державних науково-технічних програм.	

Як вже було зазначено, Центральним органом виконавчої влади у сфері технічного регулювання є *Державний Комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт)* та його територіальні органи в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Держспоживстандарт України відповідає за організацію, стан і розвиток стандартизації в країні, визначає основні напрями розвитку науково-методичних і техніко-економічних основ стандартизації. Він має право доручати міністерствам, відомствам, організаціям і підприємствам різні види робіт, що пов'язані зі створенням чи зміною державних стандартів; давати вказівки щодо усунення виявлених порушень норм і вимог, які встановлені в державних стандартах; вживати заходи щодо заборони випуску продукції, яка не відповідає вимогам стандартів тощо.

Держспоживстандарт України як національний орган зі стандартизації репрезентує Україну в міжнародних і міждержавних організаціях з питань стандартизації, метрології, акредитації, сертифікації та споживчої політики.

У сфері стандартизації Держспоживстандарт України:

- вживає заходів для гармонізації розроблюваних національних стандартів із відповідними міжнародними (регіональними) стандартами;
- бере участь у розробленні і узгодженні технічних регламентів та інших нормативно-правових актів з питань стандартизації;
- установлює правила розроблення, схвалення, прийняття, перегляду, зміни та втрати чинності національними стандартами, їх позначення, класифікації за видами та іншими ознаками, кодування та реєстрації;
- організовує і координує проведення робіт у сфері стандартизації;
- схвалює та приймає національні стандарти відповідно до законодавства;
- здійснює реєстрацію нормативних документів;
- вживає заходів до виконання зобов'язань, зумовлених участю України в міжнародних (регіональних) організаціях стандартизації;
- формує програму робіт із стандартизації та координує її виконання;
- приймає рішення щодо створення та припинення діяльності технічних комітетів стандартизації, визначає їх повноваження і порядок створення;
- організовує створення і ведення національного фонду нормативних документів та національного центру міжнародної інформаційної мережі ISONET WTO;
- організовує надання інформаційних послуг з питань стандартизації;
- здійснює відповідно до законодавства державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил, інших вимог щодо безпеки та якості продукції;
- здійснює координацію робіт щодо створення і функціонування державної системи кодифікації продукції.

Слід додати, що в Україні нині діє 152 технічні комітети стандартизації (ТК), діяльність яких регулюється згідно з Наказом Держстандарту України «Типове положення про технічний комітет стандартизації» від 20.05.2002 р. № 298. Технічні комітети функціонують у різних сферах діяльності та створені на базі організацій, установ, науково-дослідних та проектно-конструкторських інститутів, науково-виробничих об'єднань, вищих навчальних закладів різного підпорядкування, діяльність яких постійно спрямовується

Держспоживстандартом на реалізацію завдань з гармонізації національних стандартів з міжнародними та європейськими стандартами, що впливає з курсу вступу України до СОТ.

До роботи у ТК залучені на добровільних засадах уповноважені представники зацікавлених підприємств, установ і організацій замовників, розробників, виробників продукції (процесів, послуг), органів зі стандартизації, товариств (спілок) споживачів, науково-технічних та інженерних товариств, інших громадських організацій, провідні вчені та фахівці.

Національні ТК наразі було задіяно у перегляді понад 14000 стандартів колишнього СРСР. Низка українських ТК є активними членами різних міжнародних організацій із стандартизації.

Держспоживстандарт України має розгалужену мережу територіальних органів, які об'єднують понад 30 центрів стандартизації, метрології та сертифікації, які від імені Держспоживстандарту виконують практичну і методичну роботу зі стандартизації, метрології та сертифікації на території України і знаходяться в обласних містах. До них відносяться:

- Державне підприємство Всеукраїнський державний науково-виробничий центр стандартизації, метрології, сертифікації та захисту прав споживачів ДП «Укрметр-тестстандарт»;
- Державне підприємство «Київський обласний науково — виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації» ДП «Київоблстандартметрологія»;
- Державні підприємства: Вінницький, Волинський, Дніпропетровський, Криворізький, Донецький, Житомирський, Закарпатський, Запорізький, Івано-Франківський, Кіровоградський, Кримський, Луганський, Львівський, Миколаївський, Одеський, Полтавський, Рівненський, Севастопольський, Сумський, Тернопільський, Харківський, Херсонський, Хмельницький, Чернігівський, Черкаський, Чернівецький регіональні науково-виробничі центри стандартизації, метрології та сертифікації;
- Державне підприємство «Державний центр стандартизації, метрології та сертифікації в м. Києві»;
- Державне підприємство «Донецький дослідний завод «Еталон».

До основних функцій діяльності цих територіальних органів належать: контроль за додержанням стандартів та іншої нормативної документації й єдністю вимірювань в даному регіоні; розповсюдження інформації про нормативні документи; організаційно-методична і технічна діяльність зі стандартизації, метрології, управління якістю та сертифікації, оцінки якості продукції (процесів, послуг), її випробування тощо. Територіальні органи систематично аналізують інформацію щодо якості продукції, яку виробляють підприємства регіону і яка реалізується на ринку, подають цю інформацію до відповідних центральних органів управління.

У галузях народного господарства роботи зі стандартизації, метрології та управління якістю координують служби — підрозділи стандартизації, які діють у рамках міністерств (відомств), організацій. Головна ознака служб стандартизації — галузева, вони носять відомчий характер і здійснюють свою діяльність від імені міністерства (відомства).

Держспоживстандарт України координує і направляє діяльність галузевих служб, до складу яких входять управління (відділи) стандартизації міністерств (відомств), головні та

базові організації. Головні завдання управлінь (відділів) стандартизації міністерств (відомств) — керівництво діяльністю служб у системі міністерства (відомства); вивчення основних напрямків розвитку галузевої стандартизації; організація впровадження стандартів і здійснення контролю за їх впровадженням. Галузеві управління реєструють, розмножують і розповсюджують нормативні документи у своїй галузі.

Головні організації — це самостійні науково-дослідні, проектно-конструкторські, технологічні організації, що: виконують найважливіші роботи зі стандартизації продукції, яка відповідає їх профілю; науково-методичне керівництво і координацію робіт галузевих базових організацій зі стандартизації; готують експертизу проектів стандартів до затвердження; галузеві та державні стандарти; вивчають науково-технічний рівень продукції, яку виробляють в Україні та за кордоном; перевіряють та переглядають чинні стандарти; здійснюють контроль за впровадженням і використанням стандартів.

Базові організації ведуть роботи зі стандартизації певної групи продукції, яку виробляють підприємства галузі. Це можуть бути науково-дослідні, проектно-конструкторські організації, фабрики та заводи. Базові організації розробляють основні напрямки розвитку стандартизації закріпленої за ними групи продукції, проекти державних і галузевих стандартів на конкретний вид продукції, здійснюють перевірку технологічних розробок, експертизу нових виробів з метою визначення рівня уніфікації та взаємозамінності тощо.

На окремих підприємствах і в організаціях створені відділи зі стандартизації чи спеціальні бюро, головним завданням яких є науково-технічне й організаційно-методичне керівництво роботами зі стандартизації, метрології та управління якістю на підприємстві, а також безпосередня участь у виконанні цих робіт. Відділи зі стандартизації — це самостійні підрозділи, вони підпорядковуються безпосередньо головному інженеру підприємства. До основних функціональних обов'язків відділів стандартизації на підприємствах належать: систематичний контроль за впровадженням і дотриманням стандартів та інших нормативних документів; забезпечення відділів, цехів та лабораторій необхідною нормативною документацією та інформацією щодо змін у ній; контроль якості продукції; забезпечення єдності та точності вимірювань тощо.

Останнім часом з метою підвищення рівня державного управління Держспоживстандарт України застосував вже випробувану міжнародну практику запровадження міжнародних стандартів серії ISO 9000 на засадах принципів загального управління якістю (TQM). У своїй діяльності він керувався нещодавно введеним у дію ДСТУ-П ІВА 4:2006 «Системи управління якістю. Настанови щодо застосування ISO 9001:2000 в суб'єктах місцевого самоврядування (ІВА 4:2005, LTD)» (ідентичному міжнародній настанові ISO ІВА 4, яку було створено для забезпечення місцевих органів влади всього світу послідовним підходом до якісного управління), а також Постановою Кабінету Міністрів України «Про прийняття Програми запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади» від 11.05.2006 № 614 (в редакції від 18.06.2008 р. № 548). Виконання Програми органами Держспоживстандарту сприяло значній оптимізації процесів планування, розподілу ресурсів, а також визначенню додаткових підходів до об'єктивного оцінювання результатів їхньої діяльності. Так, наказом «Про забезпечення впровадження в центральному апараті

Держспоживстандарту України системи управління якістю» від 25.12.2007 р. № 390 уведено в дію документи СУЯ в центральному апараті та затверджено перелік методик. (див. табл. 1.7.2).

Таблиця 1.7.2

Перелік документів СУЯ центрального апарату Держспоживстандарту України, розроблених відповідно до ДСТУ-П ІWA 4:2006 «Системи управління якістю. Настанови щодо застосування ISO 9001:2000 в суб'єктах місцевого самоврядування»

Ч/ч	Назва документа	Позначка документа
1	Політика у сфері якості	ПЯ — 5.3 — 01
2	Настанова з якості	НЯ — 4.2.2 — 01
3	Методика управління документацією	МЯ — 4.2.3 — 01
4	Методика управління протоколами	МЯ — 4.2.4 — 01
5	Методика проведення внутрішнього аудиту	МЯ — 8.2.2 — 01
6	Методика управління невідповідною послугою	МЯ — 8.3 — 01
7	Методика проведення коригувальних та запобіжних дій	МЯ — 8.5.2 — 01,
8	Методика надання послуги розробки та погодження проектів нормативно-правових актів	8.5.3 — 01
9	Методика надання послуги опрацювання запитів громадян та центральних органів виконавчої влади	МП — 7.5.1 — 01
10	Методика процесу у сфері управління якістю	МП — 7.5.1 — 02
11	Методика процесу надання послуг у сфері стандартизації	МП — 7.5.1 — 03
12	Методика процесу надання послуг у сфері метрології	МП — 7.5.1 — 04
13	Методика процесу надання послуг у сфері технічного регулювання	МП — 7.5.1 — 05
14	Методика процесу надання послуг у сфері споживчої політики та захисту прав споживачів	МП — 7.5.1 — 06
15	Методика процесу надання послуг у сфері забезпечення діяльності Голови та Колегії Комітету	МП — 7.5.1 — 07
16	Методика процесу надання послуг у сфері аналізу системних ризиків та координації робіт	МП — 7.5.1 — 08
17	Методика процесу надання послуг у сфері діловодства	МП — 7.5.1 — 09
18	Методика процесу надання послуг у сфері моніторингу та забезпечення виконання планів центрального апарату та територіальних органів	МП — 7.5.1 — 10

Закінчення табл. 1.7.2

Ч/ч	Назва документа	Позначка документа
19	Методика процесу надання послуг у сфері стратегічного прогнозування та планування	МП – 7.5.1 — 11
20	Методика процесу надання послуг у сфері участі в регіональних організаціях, вступу до Світової організації торгівлі та європейської інтеграції	МП – 7.5.1 — 12
21	Методика процесу надання послуг у сфері міжнародного співробітництва	МП – 7.5.1 — 13
22	Методика процесу надання послуг у сфері інформаційних технологій і взаємозв'язків з ТО	МП – 7.5.1 — 14
23	Методика процесу надання послуг у сфері зв'язків з громадськістю та ЗМІ	МП – 7.5.1 — 15
24	Методика процесу надання послуг у сфері правового забезпечення та роботи із зверненнями громадян	МП 7.5.1 — 16
25	Методика процесу надання послуг у сфері планово-фінансової політики та бухгалтерського обліку	МП – 7.5.1 — 17
26	Методика процесу надання послуг у сфері державного нагляду	МП — 7.5.1 — 18
27	Методика процесу надання послуг у сфері контрольно-ревізійної роботи	МП — 7.5.1 — 19
28	Методика процесу надання послуг у сфері аудиту	МП — 7.5.1 — 20
29	Методика управління персоналом	МП — 7.5.1 — 21

Запровадження СУЯ дозволило органу влади досягти суттєвого покращання результативності та ефективності в межах компетенції державного управління на підставі застосування основних принципів TQM: орієнтація на споживача; провідна роль керівників; заінтересованість службовців у досягненні кінцевого результату; процесний та системний підхід; прийняття обґрунтованих рішень; тісний взаємозв'язок з партнерами і постачальниками.

Категорії та види стандартів.

Національна система стандартизації України вміщує різноманітні стандарти, в яких встановлені вимоги до конкретних об'єктів стандартизації. Залежно від об'єкта стандартизації, складу, змісту, сфери діяльності та призначення вони поділяються на такі види:

- державні стандарти України — ДСТУ;
- галузеві стандарти України — ГСТУ;
- стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок України — СТТУ;
- технічні умови України — ТУУ;

- стандарти підприємств — СТП;
- кодекси усталеної практики.

Державні стандарти України (ДСТУ) — це нормативні документи, які діють на території України і використовуються усіма підприємствами незалежно від форми власності та підпорядкування, громадянами-суб'єктами підприємницької діяльності, міністерствами (відомствами), органами державної виконавчої влади, на діяльність яких поширюється дія стандартів. ДСТУ для будь-якої держави світу є національним стандартом України, який затверджується Держспоживстандартом України. ДСТУ мають міжгалузеве використання і запроваджуються переважно на продукцію масового чи серійного виробництва, на норми, правила, вимоги, терміни та поняття, позначення й інші об'єкти, регламентування яких потрібно для забезпечення оптимальної якості продукції, а також для єдності та взаємозв'язку різних галузей науки, техніки, виробництва та культури.

До державних стандартів прирівнюються державні будівельні норми і правила, а також державні класифікатори техніко-економічної та соціальної інформації. Республіканські стандарти колишнього УРСР застосовуються як державні стандарти України до часу їх заміни або скасування.

Державні стандарти України містять обов'язкові та рекомендовані вимоги. До обов'язкових належать:

- вимоги, що забезпечують безпечність продукції для життя, здоров'я, майна громадян, її сумісність і взаємозамінність, охорону навколишнього природного середовища та вимоги методів випробувань цих показників;
- вимоги техніки безпеки та гігієни праці з посиланням на відповідні норми і правила;
- метрологічні норми, правила, вимоги та положення, що забезпечують достовірність і єдність вимірювань;
- положення, що забезпечують технічну єдність під час розроблення, виготовлення, експлуатації (застосування) продукції.

Обов'язкові вимоги ДСТУ підлягають безумовному виконанню органами державної виконавчої влади, всіма підприємствами та громадянами-суб'єктами підприємницької діяльності, на діяльність яких поширюється дія стандартів.

Рекомендовані вимоги ДСТУ є обов'язковими для виконання, якщо:

- це передбачено чинними актами законодавства;
- ці вимоги включено до договорів на розроблення, виготовлення та поставку продукції;
- виробником (постачальником) продукції документально заявлено про відповідність продукції цим стандартам.

Галузеві стандарти України (ГСТУ) розробляють на продукцію, послуги в разі відсутності ДСТУ, або за потребою встановлення вимог, які перевищують або доповнюють вимоги державних стандартів. Вимоги ГСТУ не повинні суперечити обов'язковим вимогам ДСТУ. ГСТУ є обов'язковими для всіх підприємств і організацій даної галузі, а також для підприємств і організацій інших галузей (замовників), які використовують чи застосовують продукцію цієї галузі.

Стандарти науково-технічних та інженерних товариств (спілок) України (СТТУ) розробляють за потребою розповсюдження та впровадження систематизованих, узагальнених результатів фундаментальних і прикладних досліджень, одержаних у певних

галузях знань та сферах професійних інтересів. Вимоги СТТУ не повинні суперечити обов'язковим вимогам ДСТУ та ГСТУ.

Підприємства застосовують СТТУ добровільно, а окремі громадяни — суб'єкти підприємницької діяльності, якщо вважають доцільним використовувати нові передові засоби, технології, методи та інші вимоги, які містяться в цих стандартах. Використання СТТУ для виготовлення продукції можливе лише за згодою замовника або споживача цієї продукції, що закріплено договором або іншою угодою.

Технічні умови (ТУ) — нормативний документ, який розробляють для встановлення вимог, що регулюють відносини між постачальником (розробником, виробником) і споживачем (замовником) продукції, для якої відсутні державні чи галузеві стандарти (або за потребою конкретизації вимог зазначених документів). ТУ затверджують на продукцію, що перебуває на стадії освоєння і виробляється невеликими партіями. ТУ розробляються на один чи кілька конкретних виробів, матеріалів, речовин, послугу чи групу послуг. Запроваджують ТУ в дію на короткі строки, термін їх дії обмежений або встановлюється за погодженням із замовником. Підприємства використовують ТУ незалежно від форми власності та підлеглості, громадяни — суб'єкти господарювання — за договірними зобов'язаннями або ліцензіями на право виготовлення та реалізацію продукції (надання послуг).

Стандарти підприємств (СТП) розробляються на продукцію (процес, роботу, послугу), яку виробляють і застосовують (надають) лише на конкретному підприємстві. СТП не повинні суперечити обов'язковим вимогам ДСТУ та ГСТУ. Об'єктами СТП є складові продукції, технологічне оснащення та інструмент; технологічні процеси; послуги, які надають на певному підприємстві; процеси організації та управління виробництвом. СТП — основний організаційно-методичний документ у діючих на підприємствах системах управління якістю продукції. Як СТП можуть використовуватися міжнародні, регіональні та національні стандарти інших країн на підставі міжнародних угод про співробітництво.

Кодекси ustalеної практики розробляють на устаткування, конструкції, технічні системи, які різняться конструктивним виконанням. В кодексах ustalеної практики зазначають правила та методи розв'язування завдань щодо координації робіт зі стандартизації та метрології, а також реалізації певних вимог технічних регламентів чи стандартів.

Технічний регламент — це новий вид нормативного документу, який створено з метою розмежування законодавчо регульованої та нерегульованої сфери використання нормативних документів. Водночасно прийнятому Законі України «Про підтвердження відповідності» від 17.05.2001 № 2406-III такий документ названо *технічний регламент з підтвердження відповідності* і йому надано статус урядового нормативно-правового акту. Тут встановлено, що цей ТР має містити: опис видів продукції, що підлягає обов'язковому підтвердженню відповідності; вимоги до такої продукції, які мають забезпечувати людей, тварин, рослини, майно і довкілля; процедури підтвердження відповідності таким вимогам. Отже технічний регламент — це закон України або нормативно-правовий акт, прийнятий Кабінетом Міністрів України, у якому визначено характеристики продукції або пов'язані з нею процеси чи способи виробництва, а також вимоги до послуг,

включаючи відповідні положення, дотримання яких є обов'язковим. Він може також містити вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи способу виробництва.

Залежно від специфіки об'єкта стандартизації, призначення, складу та змісту вимог, які встановлені до нього, для різних категорій нормативних документів зі стандартизації розробляють стандарти таких видів:

- основоположні;
- на продукцію, послуги;
- на процеси;
- на методи контролю (випробувань, вимірювань, аналізу)

Основоположні стандарти встановлюють організаційно-методичні та загальнотехнічні положення для визначеної галузі стандартизації, а також терміни та визначення, загальнотехнічні вимоги, норми та правила, що забезпечують впорядкованість, сумісність, взаємозв'язок та взаємоузгодженість різних видів технічної та виробничої діяльності під час розроблення, виготовлення, транспортування та утилізації продукції, безпечність продукції, охорону навколишнього середовища.

Стандарти на продукцію, послуги встановлюють вимоги до груп однорідної або певної продукції, послуги, які забезпечують її відповідність своєму призначенню. У них наводяться технічні вимоги до якості продукції (послуг) при її виготовленні, постачанні та використанні; визначаються правила приймання, способи контролю та випробування, вимоги до пакування, маркування, транспортування, зберігання продукції або якості наданих послуг.

Стандарти на процеси встановлюють основні вимоги до послідовності та методів (засобів, режимів, норм) виконання різних робіт (операцій) у процесах, що використовуються у різних видах діяльності та які забезпечують відповідність процесу його призначення.

Стандарти на методи контролю (випробувань, вимірювань, аналізу) регламентують послідовність (операцій), способи (правила, режими, норми) і технічні засоби їх виконання для різних видів та об'єктів контролю продукції, процесів, послуг. У них наводяться уніфіковані методи контролю якості, що засновані на досягненнях сучасної науки і техніки.

Щодо *міжнародних стандартів*, то в Україні вони почали використовуватися з 1989 р. З 1996 р. в Україні діють міжнародні стандарти ISO 9000, які охоплюють системи забезпечення якості, з 1 січня 1998 р. — стандарти ISO 14000, які охоплюють сферу навколишнього середовища, з 1 липня 1998 р. — європейські стандарти EN 45000, які регулюють діяльність в галузі оцінки відповідності. В кінці 2002 р. набули чинності національні стандарти, створені на основі міжнародних стандартів серії ISO 9000 нової версії. Запроваджено низку стандартів серії ISO 14000 та інших серій. На кінець 2006 р. в Україні затверджено 17 технічних регламентів з підтвердження відповідності, що базуються на європейських директивах «нового підходу» і в яких встановлено обов'язкові

вимоги щодо безпеки до певних видів продукції (будівельні вироби, медичні вироби, вибухові матеріали цивільного призначення, обладнання та системи захисту, призначені для застосування у вибухонебезпечній атмосфері, прогулянкові судна і таке ін.).

Державні стандарти України ДСТУ ISO серії 9000 набули чинності 27 червня 2001 р. і є ідентичним перекладом міжнародних стандартів.

До цієї серії стандартів належать:

- **ДСТУ ISO 9000:2001.** Системи управління якістю. Основні положення та словник;
- **ДСТУ ISO 9001:2008.** Системи управління якістю. Вимоги;
- **ДСТУ ISO 9004:2001.** Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшення діяльності;
- **ДСТУ ISO 19011:2001.** Настанови щодо здійснення аудитів систем управління якістю та/чи навколишнім середовищем.

Разом вони формують узгоджену серію стандартів на системи управління якістю (СУЯ), яка сприяє взаєморозумінню в національній та міжнародній торгівлі.

Стандарт ДСТУ ISO 9000:2001 розроблено для сприяння організаціям (незалежно від їхнього типу та чисельності працівників) у впровадженні та забезпеченні функціонування ефективних СУЯ. ДСТУ ISO 9000:2001 описує основні положення СУЯ, викладені у стандартах ISO серії 9000, і визначає термінологію для СУЯ, сферу застосування, принципи управління якістю.

Стандарт ДСТУ ISO 9001:2001. У стандартах ISO версії 2000 р. пропонується лише одна модель системи менеджменту якості. Вона викладена у стандарті ISO 9001:2000 (ДСТУ ISO 9001:2001). Цей державний стандарт розроблено на принципах управління якістю, сформульованих у ДСТУ ISO 9000 та ДСТУ ISO 9004, і може застосовуватися «внутрішніми» і «зовнішніми» сторонами, зокрема: органами із сертифікації для оцінювання спроможності організації дотримуватися вимог замовника, регламентованих вимог і власних вимог організації. Стандарт установлює: *вимоги до системи управління якістю, які можна застосовувати для внутрішніх цілей організації або для цілей сертифікації чи контрактних цілей. Він зосереджує увагу переважно на результативності системи управління ISO якістю з погляду дотримання вимог замовника*

Вимоги до СУЯ наведено у розділах 1–8. Це загальні вимоги, передбачені для використання в усіх організаціях незалежно від їхньої величини, типу та продукції, що випускається, або послуги, яка надається. Якщо якісь вимоги ISO 9001:2000 з огляду на особливості організації та її продукції не можуть бути використані, їх можна виключити. Однак виключати можна лише вимоги, викладені в розділі 7 — «Процеси життєвого циклу продукції», і лише у випадку, якщо вони не впливають на спроможність організації випускати продукцію, яка відповідає вимогам споживача та відповідним регламентам.

Таким чином, можна виокремити постійні вимоги (містяться у розділах 1–6, 8 стандарту), а також ті, що можуть бути змінені (містяться у розділі 7).

Стандарт ДСТУ ISO 9004:2001 містить настанови (рекомендації), які охоплюють широкий діапазон цілей системи управління якістю, ніж стандарт ISO 9001, зокрема щодо постійного поліпшення загальних показників та ефективності і результативності діяльності організації.

Ці настанови ґрунтуються на восьми принципах управління якістю і призначені для одночасного врахування результативності та ефективності СУЯ. Вісім принципів управління якістю розроблені для застосування вищим керівництвом із метою спрямування діяльності організації на поліпшення її показників. Успішне застосування організацією цих принципів управління дасть змогу зацікавленим сторонам одержати такі переваги, як зростання прибутків, створення цінностей, підвищення стабільності.

Стандарт застосовується до процесів діяльності організації. Отже, принципи управління якістю можуть бути поширені на всі рівні організації. Цей стандарт пропонує концепції, ідеї, настанови і рекомендації, не призначений для цілей сертифікації та регламентації чи контрактних цілей і не є настановою щодо застосування стандарту ДСТУ ISO 9001. Стандарт не містить рекомендацій, специфічних для інших систем управління, пов'язаних, наприклад, з навколишнім середовищем, промисловою гігієною, безпекою праці, фінансами, ризиками. Він дає змогу організації узгодити, інтегрувати, адаптувати свою систему управління якістю з відповідними системами управління.

Стандарти ДСТУ ISO 9001 та ДСТУ ISO 9004 розроблено як узгоджену пару стандартів на СУЯ, призначених доповнювати один одного, але їх також можна застосовувати окремо.

Стандарт ДСТУ ISO 19011:2001 затверджено в 2003 р. як державний стандарт України. Він замінив стандарти ДСТУ ISO 10011-1, ДСТУ ISO 10011-2, ДСТУ ISO 10011-3, ДСТУ ISO 14010, ДСТУ ISO 14011, ДСТУ ISO 14012. Цей стандарт містить рекомендації стосовно здійснення аудитів СУЯ і систем управління довкіллям.

Положення стандарту ДСТУ ISO 19011:2001 гнучкі і можуть застосовуватися широким колом потенційних користувачів. Ці положення, як і зазначається в тексті стандарту, можуть бути адаптовані залежно від величини, типу і структури організації, а також залежно від цілей та сфери аудитів.

Безперечно, концепція нових стандартів більш досконала і віддзеркалює ті підходи, які вже використовуються зарубіжними фірмами. Перехід на нову версію стандартів фактично є переходом до нової технології менеджменту якості.

Сьогодні в Україні чинними є 5 664 національних стандартів, гармонізованих з міжнародними та європейськими.

Доречно навести узагальнені дані за результатами виконання у 2001–2006 рр. планів національної стандартизації, які наведено в табл. 1.7.3. (с. 93) та 1.7.4. (с. 94)

Таблиця 1.7.3. містить інформацію щодо кількості національних стандартів, запланованих до розроблення за кошти державного бюджету і гармонізованих з європейськими та міжнародними, щодо кількості стандартів, розробляння яких розпочато у зазначений рік, щодо кількості затверджених стандартів (станом на 01.01.2006), щодо фактичного фінансування цих робіт у відсотках до запланованих обсягів та щодо кількості залучених до роботи ТК. У таблиці 1.7.3. наведено дані додатків до річних планів стандартизації щодо кількості стандартів, розроблюваних за кошти міністерств (відомств) та інших організацій, та щодо джерел фінансування.

На сьогодні ступінь гармонізації українських стандартів відповідно до міжнародних складає 22 % (при потрібних 80 %, як мінімум).

Таблиця 1.7.3

Зведені дані планів стандартизації 2001–2006 років

План національної стандартизації	Роки					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Разом нових тем, шт.	1677	1330	1055	1271	869	1236
Запровадження:						
• європейських стандартів EV ENV тощо, шт.	912	403	319	497	248	436
• стандартів ISO, шт.	621	429	362	605	431	473
• стандартів IEC, шт.	27	128	27	74	93	169
• стандартів ISO/IEC, шт.	51	28	34	41	21	29
• стандартів переліків директив ЄС, шт.	573	383	186	277	163	270
Розпочато розроблення стандартів, шт.	1379	7	47	1183	209	-
Фінансування, % від запланованих обсягів	51,0	22,0	100,0	50,6	100,0	-
Фінансування, % від запланованих обсягів	293	500	485	532	886	-
Кількість задіяних ТК, шт.	83	84	69	70	65	70

Таблиця 1.7.4.

Зведені дані щодо фінансування розроблення стандартів у 2002–2005 рр.

Міністерства (відомства), інші організації	Профінансовано розроблення стандартів, шт., за роками			
	2002	2003	2004	2005
Міністерство аграрної політики	33	46	115	5
Міністерство промислової політики	22	0	41	24
Міністерство внутрішніх справ	10	0	0	0
Міністерство надзвичайних ситуацій	0	2	9	24
Мінпаливенерго	3	1	2	0
Міністерство транспорту та зв'язку	0	0	0	5
Міністерство науки та освіти	1	0	0	0
Держкоменергозбереження	2	0	9	0
Держкомінформполітики	2	2	1	0
Національний банк України	0	0	4	0
Національна академія наук України	0	9	0	4
Науково-дослідні інститути	6	7	31	11
Підприємства (ДП, АТ, ЗАТ, ТОВ)	29	25	40	71
Разом	108	92	252	144

Україна приділяє важливу увагу *міжнародному співробітництву в галузі технічного регулювання* з різними організаціями і бере безпосередню участь у роботі міжнародних і регіональних організацій та їх технічних комітетів. Методологічними засадами такого співробітництва є Укази Президента «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу» від 11.06.1998 р. № 615/98 та «Програма інтеграції України до Європейського Союзу» від 14.09.2000 р. № 1972/2000, а також Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» 18.03.2004 р.

Головним завданням міжнародного співробітництва є зближення та гармонізація державної системи технічного регулювання України з міждержавними та регіональними системами, прогресивними національними системами технічного регулювання інших країн з одночасним забезпеченням захисту інтересів країни. Серед пріоритетів в галузі міжнародного співробітництва в галузі технічного регулювання:

- зближення та гармонізація національної системи технічного регулювання України з міждержавними та регіональними системами, прогресивними національними системами стандартизації і сертифікації інших країн;
- удосконалення та розвиток Національного фонду стандартів та інших нормативних документів на засадах застосування міжнародних, регіональних і національних стандартів інших країн, а також систематизація, узагальнення та максимальне використання досягнень науково-технічного прогресу;
- проведення цілеспрямованої науково-технічної та економічної політики шляхом розроблення міжнародних і регіональних стандартів на базі стандартів України на нові конкурентоспроможні види продукції та послуг;
- поліпшення нормативного забезпечення торговельного, економічного і науково-технічного співробітництва з іншими країнами та участь в міжнародному розподілі праці;
- забезпечення захисту інтересів країни під час розроблення міжнародних, регіональних і міждержавних стандартів;
- забезпечення єдності вимірювань;
- забезпечення взаємного визнання результатів випробувань і сертифікації продукції.

З 1 березня 1998 р. набула чинності «Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом», цілий ряд статей якої передбачають зближення української системи технічного регулювання з європейською. Такий розвиток технічного регулювання відповідає політичному курсу України на інтеграцію до європейських та трансатлантичних структур, приєднання до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (GATT) та вступу до СОТ (WTO).

Центральний орган виконавчої влади у сфері технічного регулювання — *Держспоживстандарт України* — представляє Україну в 9 міжнародних та регіональних організаціях. Зокрема, з 1992 р. — в Міждержавній Раді зі стандартизації, метрології та сертифікації країн СНД (в рамках «Угоди про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації» та інших). З 1993 р. — в таких найвпливовіших міжнародних організаціях у сфері стандартизації, як Міжнародна організація із стандартизації (ISO) та Міжнародна електротехнічна комісія (IEC). З 1997 р. Україна є членом

за підпискою Європейського комітету з стандартизації (CEN) і членом-кореспондентом Міжнародної організації законодавчої метрології (OIML). У жовтні 2004 р. CEN підписав Угоду про надання Держспоживстандарту України статусу Партнерського органу зі стандартизації. Фахівці Держспоживстандарту також активно працюють в Європейському комітеті з стандартизації в електротехніці (CENELEC), Міжнародній організації з стандартизації тестування (ISTO), Організації Євроазіатського співробітництва державних метрологічних установ (COOMET), Організації національних метрологічних установ держав Європи (EUROMET), Генеральній конференції мір та вагів (CGPM).

Наприклад як Національний член ISO, Держспоживстандарт має зобов'язання та виконує певні функції, обумовлені членством у цій організації. 27-а Генеральна асамблея ISO 2004 року обрала Україну до складу 18 членів Ради ISO на період 2005–2006 рр. Членство в Раді для України — почесна і дуже відповідальна місія. Завдяки членству в Раді ISO Україна отримала можливість безпосередньо впливати на прийняття стратегічних рішень з питань міжнародної стандартизації та одночасно відстоювати інтереси держави.

Держспоживстандарт є активним членом Комітету з оцінки відповідності (CASCO), спостерігачем у Комітеті ISO з питань країн, що розвиваються (DEVKO), Комітеті ISO зі споживчої політики (COPOLCO), та Комітеті зразкових матеріалів (REMCO), членом інформаційної мережі ISONET. Саме ці стратегічні комітети розробляють політику всієї організації.

Українські фахівці найбільш активно співпрацюють у таких галузях, як суднобудування, лісова промисловість, інформація та документація, промислові гідроприводи та гідроавтоматика, змащувальні системи, ракетна і ракетно-космічна техніка, аналіз газів та інші.

Держстандарт приєднався до Кодексу сумлінної практики підготовки, прийняття і впровадження стандартів.

З метою реалізації Плану дій «Україна — ЄС» у частині «Стандарти, технічне регулювання та оцінення відповідності (гармонізовані з ЄС)» у грудні 2005 р. в Брюсселі між Держспоживстандартом та Генеральними директоратами Європейської Комісії (ЄК) «Підприємництво та промисловість» і «Торгівля» була підписана домовленість стосовно закріплення основних напрямів співпраці на основі Плану дій щодо вільного просування промислових товарів, які потрібно здійснити у рамках підготовки до укладення з ЄС Угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислових товарів (АСАА) (План дій АСАА).

Такі угоди ЄС укладав з країнами-кандидатами на членство в ЄС та країнами Середземномор'я. Продукція, охоплена цими угодами, вільно просувається на внутрішньому ринку ЄС без додаткових випробувань та процедур оцінки відповідності.

У рамках виконання зазначеного Плану дій українська сторона визначила пріоритетні сектори промисловості, за якими в першу чергу відбуватиметься приєднання до АСАА, а саме: низьковольтне обладнання, машини і механізми, прості посудини, що працюють під тиском; електромагнітна сумісність.

З метою прискорення впровадження в Україні європейських директив за цими напрямками, ЄК прийняла рішення щодо надання Україні технічної допомоги за коротко-строковою програмою TAIEХ (TAIEХ — програма обміну інформацією та технічної допомоги). У рамках проекту наприкінці листопада 2006 р. в Києві представники ЄК, експерти з Данії, Великобританії та Бельгії провели семінар «Впровадження директив «нового підходу» в Україні». На високому експертному рівні було проведено низку окремих робочих обговорень електромагнітної сумісності, низьконапружного обладнання та машин і механізмів між представниками ЄС та фахівцями Укрметрtestстандарту. Генеральний директорат «Підприємництво та промисловість», відзначивши прогрес у співробітництві між Україною та ЄС у сфері технічного регулювання, висловив готовність Європейської комісії надати Україні технічну допомогу за програмою TAIEХ в рамках нових проектів.

Наразі розпочато проект «Twinning» «Зміцнення стандартизації, ринкового нагляду, метрології, законодавчої метрології, оцінки відповідності та споживчої політики в Україні», що є складовою проекту «Норми і стандарти» за Національною програмою дій TACIS для України 2005 р. (початок запровадження — 2007 рік). Мета проекту — надання підтримки впровадженню Плану дій «Україна — ЄС» стосовно наближення українського законодавства, норм та стандартів до європейських, та Плану дій, спрямованого на підготовку до укладання Угоди АСАА.

Активно розвивається міжнародне співробітництво на двосторонній основі. Достатньо сказати, що станом на 31 грудня 2006 р. у сфері стандартизації, метрології, оцінки відповідності та захисту прав споживачів діє 47 угод з 33 країнами, 18 з яких укладено на міжурядовому рівні. На сьогодні міжурядові та міжвідомчі угоди укладені майже з усіма країнами СНД, країнами Балтії, країнами ЄС (Австрією, Францією, Фінляндією, Італією, Німеччиною, Словаччиною, Ірландією, Грецією, Туреччиною), США, Аргентиною, Болгарією, Бразилією, В'єтнамом, Єгиптом, Ізраїлем, Іраном, Китаєм, Кубою, Македонією, Монголією, Польщею, Словенією, Угорщиною, Хорватією, Чехією, Чилі, Югославією та ін. Особливого значення набуло укладення таких угод зі спеціалізованими інститутами та фірмами цих країн.

На сьогодні з 153 національних технічних комітетів (ТК) понад 70 працює у 126 структурних підрозділах ISO у статусі активного члена, 28 українських ТК працюють у 124 технічних підрозділах IEC (комітетах та підкомітетах), 9 ТК працюють у статусі активного члена у 31 структурному підрозділі IEC, 19 ТК мають статус наглядача і працюють в 93 комітетах та підкомітетах IEC. Участь передбачає розгляд проектів міжнародних стандартів, надання пропозицій до них, голосування тощо

В рамках участі в роботі ISO, IEC, CEN та CENELEC оброблено, проаналізовано та розіслано до українських технічних комітетів стандартизації (ТК) 1126 технічних

документів ISO, IEC, CEN та CENELEC. Враховуючи високий науковий потенціал українських фахівців і активну участь в розробленні міжнародних стандартів, керівне технічне бюро ISO, прийняло рішення щодо передачі ведення секретаріату міжнародного технічного комітету ISO/TC 218 «Деревина» українському ТК 18 «Лісоматеріали».

Держспоживстандартом здійснено низку заходів щодо залучення фінансових можливостей Європейської комісії для участі українських технічних комітетів у відповідних технічних комітетах CEN та CENELEC, а також навчання (стажування) українських фахівців у підрозділах CEN та CENELEC для отримання практичного досвіду.

Згідно зі статтею 8 Закону України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» пропозиції щодо розроблення національного стандарту розглядає відповідний ТК з урахуванням пріоритетів у стандартизації, а у разі їх відсутності — організації, що мають відповідний: науково-технічний досвід у даній сфері. Приймаючи рішення стосовно такої пропозиції, ТК або відповідна організація повинні брати до уваги чинні або розроблювані (на завершальних стадіях) міжнародні та регіональні стандарти, а також оцінювати потреби нашої держави, рівень її економічного розвитку тощо. Перевагу в застосуванні слід надавати чинному міжнародному стандарту. Гармонізуючи національні стандарти з міжнародними та європейськими, ТК беруть за основу документ, розроблений в ISO, IEC, CEN, CENELEC тощо.¹

Дані щодо запровадження в Україні стандартів переліків директив ЄС надано у табл. 1.7.5. Зауважимо, що запровадження стандартів директив ЄС одночасно зобов'язує згідно з вимогами CEN/CENELEC скасувати усі національні стандарти, які суперечать директивам. Такі роботи на сьогодні практично в Україні не виконують.

Важливо зазначити, що згідно з міжнародною практикою стандарти є добровільними для застосування. Вимоги щодо безпеки продукції та послуг для здоров'я і життя громадян, майна і навколишнього середовища перенесені у технічні регламенти (ТР), обов'язкові до виконання. У разі підтвердження відповідності показникам безпеки застосовують способи залежно від потенційного ризику з урахуванням існуючого міжнародного досвіду. Зазначені принципи враховано у Законі України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 01.12.2005 р. № 3164-IV, а також у змінах, що було внесено на початку 2006 р. до законів України «Про стандартизацію» та «Про підтвердження відповідності», прийнятих у 2001 р. Це остаточно узгодило законодавство України з положеннями Угоди про ТБТ СОТ.

---

¹ Існують випадки, коли ТК розробляє гармонізований національний стандарт, вимоги якого суперечать уже чинному національному або міждержавному стандарту. При цьому навіть не розглядається питання щодо скасування чинного ДСТУ або ГОСТ чи щодо розроблення відповідної національної передмови до національного стандарту. Тому і виникає багато звернень до Держспоживстандарту та його організацій стосовно впровадження таких стандартів.

Таблиця 1.7.5
Запровадження директив ЄС

Назва директиви ЄС	Номер директиви	Усього стандартів у директиві, шт.	Запроваджено в Україні, шт.	На стадії розроблення, шт.	План 2006 р., шт.
Низьковольтне електричне обладнання	73/23/ЕЕС	524 (656)	230	63	78
Безпечність машин	98/37/ЕС	468	127	28	61
Електромагнітна сумісність	89/336/ЕЕС	99(111*)	33	15	21
Радіо- та телекомунікаційне обладнання	99/5/ЕС	188 (208)	0	1	14
Засоби індивідуального захисту	89/686/ЕЕС	238	123	13	47
Прилади, що працюють на газоподібному паливі	90/396/ЕЕС	72	25	27	15
Обладнання для роботи у вибухонебезпечному середовищі	94/9/ЕС	42	5	0	12

*У дужках наведено кількість стандартів з урахуванням змін та попередніх версій.

В умовах сьогодення залишається актуальним питання перегляду великої кількості чинних в Україні державних стандартів колишнього СРСР та застосування замість них міжнародних. Так, вітчизняні суб'єкти господарювання продовжують використовувати близько 16 тис. ГОСТів і до 30 тис. галузевих нормативних документів колишнього СРСР, затверджених до 1992 р.. Ці НД значною мірою містять технічні характеристики, які не відповідають сучасному науково-технічному рівню. Недостатньо оновлює фонд стандартів колишнього СРСР Міждержавна рада зі стандартизації, метрології та сертифікації (МДР): 100–250 документів щорічно. З них лише 20–50 ГОСТів гармонізовано з міжнародними чи європейськими нормами.

На виконання «Державної програми стандартизації на 2006–2010 роки» Держспоживстандарт розробив та затвердив «Програму перегляду чинних в Україні міждержавних стандартів (ГОСТ), розроблених до 1992 року, та приведення їх у відповідність до Угоди про ТБТ СОТ». З 2006 р. в Україні скасовано 3222 стандарти колишнього СРСР і нині ця робота продовжується. До 2012 р. має бути переглянута увесь масив цих документів відповідно до зобов'язань України у зв'язку із вступом до СОТ.

Серед інших заходів, в контексті приведення національної системи технічного регулювання до вимог СОТ та ЄС, слід відзначити також реалізацію положень вже згаданого розпорядження Кабміну України «План заходів щодо нейтралізації можливих негативних наслідків у зв'язку із вступом України до СОТ та забезпечення підвищення конкуренто-спроможності національної економіки» від 12.01.2006 р., а також вищезгаданої «Концепції розвитку технічного регулювання та споживчої політики у 2006–2010 роках».

Доречно зазначити, що лише протягом 2007 р. Держспоживстандартом України було опрацьовано і надано зауваження та пропозиції більше ніж до 50 проектів законів України, 220 проектів постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, більше 50 інших нормативно-правових документів. Крім того, виконано більше 200 доручень Секретаріату Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

Важливо зауважити, що зі вступом у СОТ Україна взяла зобов'язання до 2012 р. реформувати систему технічного регулювання, яка базується на стандартизації, оцінці відповідності та метрології, з метою подолання технічних бар'єрів у торгівлі з країнами-членами СОТ. Наразі перед Держспоживстандартом стоїть важливе завдання — виважений підхід до реформування системи технічного регулювання з урахуванням національних особливостей розвитку цієї сфери.

1.8. Порядок розроблення, затвердження та впровадження стандартів

Ключові слова та поняття: видання стандартів, Державна програма стандартизації на 2006–2010 роки, Державна програма розвитку еталонної бази на 2006–2010 роки, державна реєстрація стандартів, державний нагляд, координація, метрологічне забезпечення, нагляд за впровадженням та додержанням стандартів, національна програма стандартизації, НДІ стандартизації, основні принципи розроблення програми робіт із стандартизації, перспективна програма (план) стандартизації, поточна програма (план) стандартизації, правила розроблення програми робіт із стандартизації, програма робіт із стандартизації, стратегічна програма (план) стандартизації

Планування робіт зі стандартизації є складовою частиною плану економічного та соціального розвитку країни. Основним завданням у цій сфері, є *створення ефективної, дієвої, визнаної на міжнародному рівні, запитуваної промисловістю та споживачами національної стандартизації, згармонізованої з усталеною міжнародною практикою*, щоб:

- забезпечити національну, екологічну, технічну та технологічну безпеку;
- підвищити якість та конкурентоспроможність продукції, робіт та послуг, зокрема, на міжнародному ринку;

- сприяти глобалізації торгівельних відносин та усуненню технічних бар'єрів у торгівлі;
- сприяти за допомогою стандартів взаємопроникненню технологій, знань та досвіду, накопичених у різних галузях економіки.

Проведення оптимального, економічно ефективного планування робіт з стандартизації необхідно, передусім, для *створення фонду національних стандартів, який би відповідав фондові міжнародних стандартів та стандартів промислово розвинених країн Європи, і тим самим підвищувати рівень гармонізації національних стандартів з міжнародними та європейськими.*

Методологічні засади та правила формування програми національної стандартизації значною мірою визначено зверненням заходів щодо вступу України до СОТ та набуття членства в ЄС. А позиція міжнародних організацій у сфері стандартизації є чіткою і зрозумілою:

- необхідно підтримувати міжнародні стандарти ISO та ІЕС;¹
- стандарти повинні бути простими і відповідати цілям;
- міжнародні стандарти повинні використовуватися, за можливості, без модифікацій;
- розроблені стандарти повинні прийматися на підставі консенсусу;
- необхідно уникати дублювання зусиль;
- галузеві стандарти та технічні умови компаній слід мінімізувати і, за можливості, подавати у формі документів, які визначають функціональні вимоги;
- користувачі повинні мати представництво в робочих групах зі стандартизації.

Отже, пріоритетним під час складання планів є розроблення національних стандартів, гармонізованих з європейськими стандартами, що входять до переліків стандартів директив ЄС. Для забезпечення комплексності стандартизації до плану також вносять теми щодо розроблення національних стандартів, гармонізованих з міжнародними (ISO, ІЕС, ІТУ тощо), у першу чергу ті, на які є посилання в гармонізованих стандартах директив ЄС, а також стандарти тих міжнародних організацій (САС, ОІВ, ІСУМА, ІДФ тощо), стандарти яких СОТ визнає як міжнародні.

Вперше в незалежній Україні правила розроблення плану державної стандартизації було викладено в КНД 50-014–93. «Порядок розроблення плану державної стандартизації», де фактично було зафіксовано практику колишнього СРСР. У 1995 р. було надано чинності стандарту ДСТУ 3250–95. «Порядок розроблення плану державної стандартизації», який встановив загальні положення, порядок формування, узгодження, затвердження та контролю виконання річного плану державної стандартизації на основі напрацювань у незалежній Україні. Законодавчою базою його розроблення був Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.1993 № 46.

Після прийняття Закону України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 № 2408-ІІІ НДІ стандартизації в рамках національної системи стандартизації розробив проект ДСТУ 1.8. «Національна стандартизація. Правила розроблення програми робіт із стандартизації» (на

---

¹ Нагадаємо, що тенденція прямого використання міжнародних стандартів цілком відповідає вимогам СОТ щодо усунення технічних бар'єрів у торгівлі.

заміну ДСТУ 3250–95. «Порядок розроблення плану державної стандартизації»), який встановлює основні правила складання програми робіт із стандартизації та ведення цієї програми. Законодавчою базою розроблення цих правил є Закон України «Про стандартизацію». Ураховано також практику європейського законодавства та вимоги міжнародних нормативних документів.¹

Ще одним кроком до запровадження в Україні міжнародної практики стандартизації було започатковане наприкінці 1990-х рр. розроблення (з актуалізацією двічі на рік) Технічної програми робіт із стандартизації відповідно до ISO/IEC Guide 59:1994. «Кодекс ustalених правил стандартизації». Технічна програма містить теми, пов'язані з розробленням лише таких національних стандартів, що не запроваджують міжнародні чи регіональні, відрізняються від них або не мають серед них аналогів. Технічна програма дає змогу усім заінтересованим сторонам ознайомитись із суто національними напрацюваннями у сфері стандартизації.

Структура Технічної програми є аналогічною плану. Додатково в ній для кожної теми наводять відповідними кодами поточний етап розроблення стандарту та термін його виконання, що дає змогу відслідковувати хід виконання робіт. Технічну програму актуалізують двічі на рік та розміщують в інформаційних мережах, адреса сайту — www.dssu.gov.ua.

Тобто, з 2001 р. (хоча на сьогоднішній день чинності ДСТУ 1.8 ще не надано) склалися щорічні плани національної стандартизації з дотриманням таких принципів:

- відкритість та прозорість процедур розроблення та прийняття плану;
- забезпечення участі усіх зацікавлених юридичних і фізичних осіб у розробленні плану;
- забезпечення системності та узгодженості складників плану;
- прийняття плану на основі добровільної згоди усіх заінтересованих сторін (консенсусу);
- доступність плану та інформації щодо нього.

Усі роботи зі стандартизації здійснюються на основі перспективних і поточних програм (планів) стандартизації, програм комплексної стандартизації і метрологічного забезпечення. Ці програми дають змогу координувати діяльність усіх організацій країни, які займаються питаннями стандартизації.

---

¹ На міжнародному рівні вимоги щодо розроблення програми робіт із стандартизації викладено в документах 1980-х — початку 2000-х років:

- ISO Guide 26:1981. Justification of proposals for the establishment of standards (Обґрунтування пропозицій щодо розроблення стандарт (в));
- ISO/IEC Guide 59:1994. Code of good practice for standardization (Кодекс ustalених правил стандартизації);
- ISO Guide 69:1999. Harmonized Stage Code system (Ed. 2) — Principles and guidelines for use (Система гармонізованих кодів стадії розроблення (друге видання) — Принципи та настанови щодо застосування);
- ISO/IEC Directives. Part I. Procedures for the technical work — 2001 (Директиви ISO/IEC. Частина 1. Настанови з технічної діяльності — 2001);
- ISO Technical Programme. September 2002 (Технічна програма ISO. Вересень 2002).

Програма робіт із стандартизації

в широкому розумінні — це документ, що визначає завдання та пріоритети стандартизації, засоби та шляхи їх досягнення, і формує взаємоузгоджену та комплексну систему заходів центрального органу влади у сфері стандартизації, технічних комітетів (ТК) та інших суб'єктів стандартизації, спрямовану на ефективне розв'язання проблем та реалізацію державної політики щодо економічного і соціального розвитку, досягнення стабільного економічного зростання, утвердження України як високотехнологічної держави.

Програму розробляють, щоб здійснити державну політику щодо технічного регулювання розвитку галузей економіки, концентрації фінансових, інтелектуальних, матеріальних та інших ресурсів, науково-технічного потенціалу на реалізації визначених пріоритетів щодо робіт із стандартизації

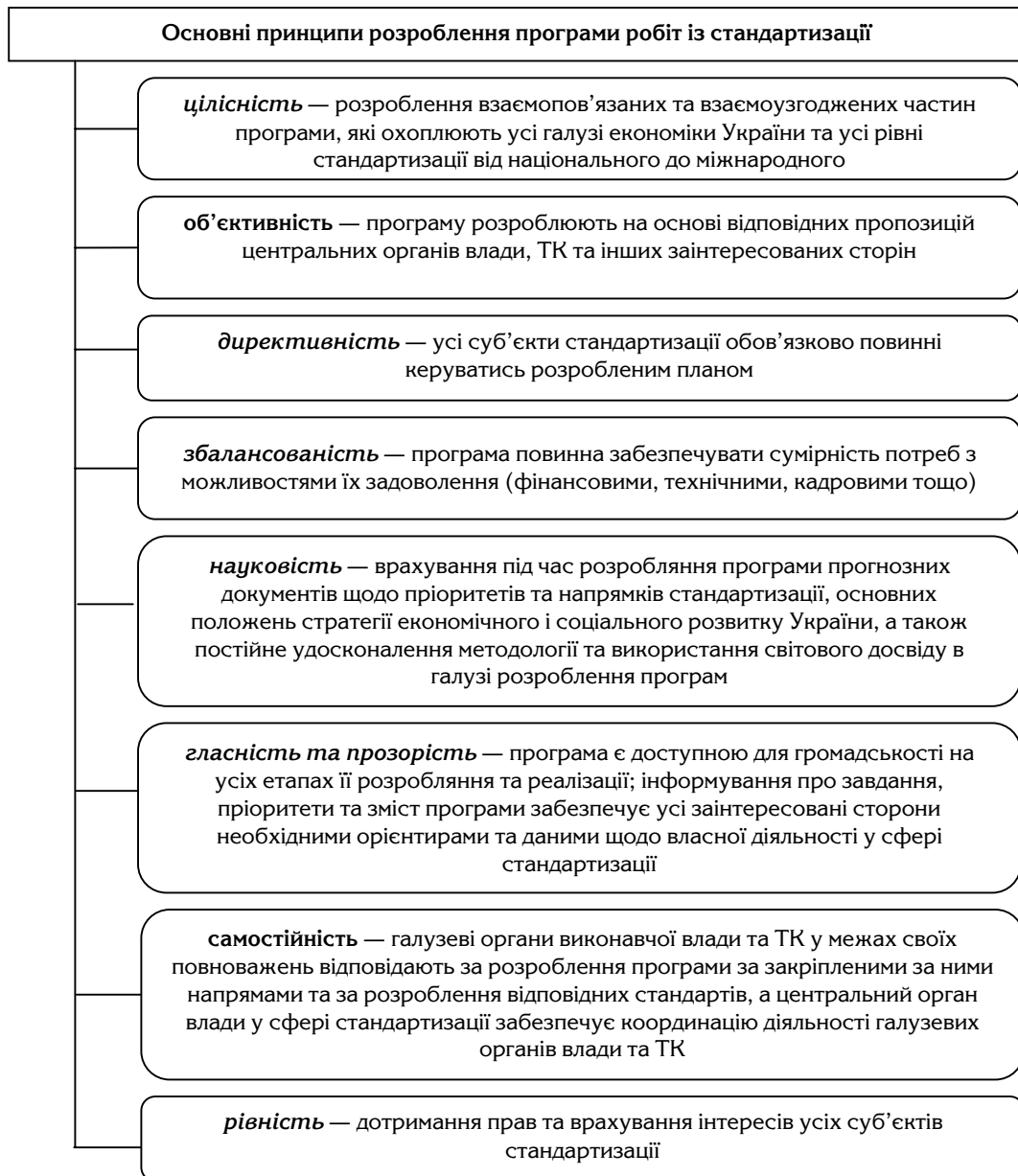
Програму робіт із стандартизації розробляють на підставі стратегічних та поточних пріоритетних напрямків стандартизації. Основні принципи розроблення програми робіт із стандартизації представлені на рис. 1.8.1.

Стратегічні пріоритетні напрямки зумовлено реальними політичними та соціально--економічними процесами, зокрема, базовим принципом та основним пріоритетом України, яким є гармонійний розвиток економіки, людського потенціалу та природного середовища, і визначено низкою законодавчих та нормативно-правових документів. У першу чергу це:

- нові та відновлювані джерела енергії;
- новітні ресурсо- та енергоощадні технології;
- критичні технології;
- машинобудування та приладобудування, як основа високотехнологічного оновлення усіх галузей виробництва;
- інформаційні технології та телекомунікації, нанотехнології, мікроелектроніка;
- вдосконалення хімічних технологій, нові матеріали, біотехнології;
- технології високоякісної металургії;
- високотехнологічний розвиток сільського господарства та переробної промисловості;
- транспортні системи;
- охорона та оздоровлення людей, захист довкілля (екологічний менеджмент).

Слід зазначити, що формування програми робіт із стандартизації необхідно проводити таким чином, щоб розроблення та впровадження стандартів відповідало визначеним міжнародними організаціями основним напрямкам політики у сфері стандартизації на урядовому рівні:

- сприяння впровадженню міжнародних стандартів;
- використання однозначної термінології;
- усунення технічних бар'єрів у торгівлі на підставі стандартів;
- сприяння науково-технічному співробітництву.

Рис. 1.8.1.

Основні принципи розроблення програми робіт із стандартизації

Успішне вирішення цих питань пов'язане із гармонізацією національних стандартів з міжнародними чи, за потреби, з регіональними. Однією з основних умов цього процесу є правильний вибір нормативного документа для гармонізації, що накладає певні вимоги до підготовки пропозицій та формування програми робіт із стандартизації.

Критеріями такого вибору тем до програми є:

- ступінь забезпеченості рівня взаємозамінності та технічної сумісності об'єкта стандартизації та його вплив на економічну і технічну ефективність співробітництва;
- значення стандарту для взаємного визнання результатів випробовування та контролювання якості продукції;
- ступінь зв'язку стандартів з іншими нормативними документами;
- здатність стандарту реально або потенційно усувати технічні бар'єри в торгівлі.

Необхідно також зважати на те, що чинниками, які впливають на ступінь гармонізації національних стандартів, є загальний рівень економіки, її орієнтація на зовнішню торгівлю, обсяги внутрішнього ринку, ступінь та спосіб входження країни до організації міжнародного співробітництва.

Загальне методичне керування щодо розроблення програм із стандартизації виконує Держспоживстандарт України та Кабінет Міністрів України. Роботи з державної стандартизації здійснюються відповідно до річного плану, який формують на основі довгострокових програм і проектів планів роботи з стандартизації технічних комітетів та міністерств (відомств). Координує роботи, веде облік і контроль виконання завдань плану державної стандартизації Держспоживстандарт України. У роботі з стандартизації бере участь велика кількість спеціалістів та служб різних підприємств та організацій, тому чітке планування і координація їх діяльності має особливе значення для успіху всієї роботи.

Перспективні та поточні плани робіт з державної стандартизації і метрологічного забезпечення розробляються на наступних рівнях: у галузі (відомстві), на підприємстві (об'єднанні), у науково-дослідних і окремих організаціях. Усі плани зі стандартизації є складовою частиною техпромфінплану галузі, підприємства (об'єднання) чи організації. У техпромфінпланах передбачено окремий розділ, згідно з яким виділяються кошти на розробку нових стандартів, перегляд чинних стандартів та іншої нормативної документації, а також на інші види робіт в галузі стандартизації. Планування робіт зі стандартизації дозволяє правильно розподілити кошти для забезпечення комплексності та системності стандартизації при створенні нормативних документів з визначеними прогресивними вимогами до продукції, яка призначена для потреб народного господарства, населення, оборони країни та експорту.

План робіт із стандартизації містить перелік національних стандартів, прийнятих до розроблення на підставі пропозицій міністерств (відомств), ТК та організацій-розробників. План охоплює усі комплекси економіки України, він є документом (банком даних), який постійно чинний упродовж зазначеного періоду і містить перелік робіт, забезпечених необхідним фінансуванням з державного бюджету.

Після затвердження план у двотижневий строк розсилають міністерствам (відомствам) та ТК.

План актуалізують двічі на рік (червень, грудень) і розміщують в інформаційних мережах, адреса сайту — www.dssu.gov.ua.

Також двічі на рік на підставі пропозицій міністерств (відомств), ТК та організацій-розробників формують додаток до плану, який містить нові, запропоновані протягом року роботи за умови їх позабюджетного фінансування та відповідного обґрунтування доцільності проведення таких робіт.

Щорічний план містить дві частини:

- *Частина 1*, яка охоплює нові теми з розроблення національних стандартів, гармонізованих з європейськими та міжнародними стандартами, за кошти державного бюджету.
- *Частина 2*, яка містить перехідні теми, за якими розроблення стандартів у попередні роки не було завершено.

Теми плану згруповано у порядку зростання номерів ТК. Якщо теми стосуються напрямків, за якими ТК відсутні, то такі теми згруповано у кінці плану за організаціями-розробниками. За наявності великої кількості тем того чи іншого ТК їх наведено за класифікованими об'єктами стандартизації відповідно до ДК 004–2003. «Український класифікатор нормативних документів».

Включення до плану пропозицій щодо розроблення стандартів можливе лише за узгодженням з відповідним ТК, до сфери діяльності якого належить об'єкт стандартизації. Перехід від галузевого розподілу робіт до закріплення тем за ТК зумовлено тим, що з огляду на потребу вирішення встановлених стратегічних завдань і для забезпечення системності та узгодженості робіт з національної стандартизації до розроблення та впровадження національних стандартів необхідно якнайширше залучати як основну ланку ТК, а вже через них — усі зацікавлені сторони. На нашу думку, саме ТК, значною мірою створені на базі головних інститутів галузей економіки, є тими основними суб'єктами, за допомогою яких, у першу чергу, необхідно формувати план.

Плани державної стандартизації складаються з основних розділів:

- розробка нових та перегляд чинних стандартів і технічних умов;
- державний нагляд і відомчий контроль за впровадженням, додержанням стандартів та інших нормативних документів, за мірами і вимірювальними приладами, співробітництво з питань стандартизації з міжнародними організаціями тощо.

Поточні (річні) плани державної стандартизації є складовою частиною перспективних планів і включають заходи:

- з розроблення стандартів та інших нормативних документів на національному та міжнародному рівнях;
- нагляд за їх впровадженням і дотриманням;
- підвищення якості продукції, забезпечення єдності та достовірності вимірювань.

ТК, міністерства (відомства) або, за їхнім дорученням, головні (базові) організації зі стандартизації розглядають обґрунтовані замовлення на розроблення стандарту і подають пропозиції щодо плану державної стандартизації до Держспоживстандарту України. Розглядання пропозицій, формування та затвердження річного плану державної стандартизації України, укладання договорів на розроблення стандартів здійснюють у порядку, встановленому Держспоживстандартом України.

На підприємствах (об'єднаннях) та окремих організаціях розробляють перспективні, річні, квартальні й щомісячні плани робіт зі стандартизації. Головним завданням планування робіт зі стандартизації є створення умов для підвищення технічного рівня та

якості продукції, підвищення ефективності виробництва, раціональне використання сировинних, паливно-енергетичних та інших матеріальних ресурсів.

Оскільки планування робіт зі стандартизації повинно сприяти підвищенню якості продукції, важливим його завданням є забезпечення комплексної стандартизації продукції. Для здійснення цих завдань у планах передбачається не тільки розроблення стандартів на кінцеву (річну) продукцію, але й стандартів на сировину, матеріали, комплектуючі вироби, а за потребою і на обладнання, оснащення, технологічні процеси, правила пакування, транспортування та зберігання.

Система планування робіт зі стандартизації включає розроблення планів на основі науково-технічного прогнозування, що сприяє розширенню робіт з комплексної і випереджуючої стандартизації.

В умовах сучасної багатогалузевої промисловості розроблення стандартів є складною науково-технічною роботою, що потребує значного часу та коштів. Тому під час розроблення стандартів слід дотримуватися основних вимог:

1. Стандарти необхідно розробляти тільки за потребою. В першу чергу повинні розроблятися стандарти, які забезпечують безпеку життя населення, охорону навколишнього середовища, сумісність та взаємозамінність продукції.
2. Потрібно взаємне прагнення всіх зацікавлених сторін, які розробляють, виготовляють та споживають продукцію, до досягнення згоди щодо управління якістю продукції, її сумісністю та взаємозамінністю.
3. Керуватися вимогами споживачів, для чого представники всіх галузей народного господарства та спілка споживачів повинні брати участь у розробленні проектів стандартів, готувати пропозиції щодо розробки, перегляду та зміни стандартів.
4. Використовувати сучасні методи стандартизації.
5. Встановлювати такі вимоги до основних властивостей об'єкта стандартизації, які можна об'єктивно перевірити.
6. Потрібно виключати одночасне розроблення стандартів на ідентичні об'єкти стандартизації.
7. Стандарти повинні бути викладені чітко для забезпечення однозначності розуміння їх вимог.

Як вже зазначено, розроблення державних стандартів України здійснюють технічні комітети зі стандартизації (ТК), міністерства (відомства), головні (базові) організації зі стандартизації або організації, що мають у відповідній галузі необхідний науково-технічний потенціал.

Протягом року різні підприємства, організації та науково-дослідні інститути розробляють велику кількість стандартів різноманітних категорій та видів, що ускладнює організацію та контроль робіт в цій області. Для досягнення організаційно-методичної єдності при розробленні стандартів, забезпечення координації та контролю робіт за розробленням стандартів, підготовки до їх впровадження Національна система стандартизації України передбачає визначені правила та порядок. Правила Національної системи стандартизації України не залежать від об'єкта стандартизації, вони є загальними і наведені у ДСТУ 1.2:2003. «Національна стандартизація. Правила розроблення національних нормативних документів».

Запроваджені наступні стадії виконання робіт:

1. Організація розроблення стандарту.
2. Розроблення в першій редакції проекту стандарту.
3. Розроблення в остаточній редакції проекту стандарту.
4. Затвердження та державна реєстрація стандарту.
5. Видання стандарту.
6. Нагляд за впровадженням та додержанням стандартів (див. табл. 1.8.1).

Таблиця 1.8.1

Порядок розроблення, затвердження та впровадження стандартів

№ з/п	Стадії	Зміст конкретного етапу
1	<i>Організація розроблення стандарту</i>	Згідно з затвердженим планом стандартизації керівник організації, яка повинна розробляти проект стандарту, призначає відповідальних виконавців та визначає термін виконання окремих етапів роботи. Розробляється технічне завдання (ТЗ) на розробку стандарту. З цією метою здійснюється збір, вивчення та аналіз матеріалів щодо об'єкта стандартизації з урахуванням досягнень вітчизняного та закордонного досвіду, виконуються патентні дослідження. У ТЗ, що розробляється, зазначають мету та завдання стандарту; перелік вимог, які будуть встановлені у стандарті; об'єм та етапи роботи і строки їх виконання. ТЗ на розробку стандарту затверджує голова ТК або керівник організації-розробника після погодження з Держспоживстандартом України та зацікавленими міністерствами (відомствами). Якщо стандарт розробляє ТК, то для виконання робіт ним визначається відповідний підкомітет (ПК), формується робоча група (РГ) або залучається найбільш компетентна в цій галузі стандартизації організація (підприємство)
2	<i>Розроблення проекту стандарту (перша редакція)</i>	ТК (ПК, РГ) або організація-розробник готує проект стандарту згідно з договором і ТЗ на розробку стандарту. Для підготовки проекту стандарту здійснюють науково-дослідні, проектно-конструкторські роботи, випробування тощо. На основі науково-дослідних робіт вибирають оптимальні варіанти об'єкта (показники, норми, критерії, вимоги, правила), які стандарт повинен встановлювати. На стадії розробки проект стандарту перевіряють на патентну чистоту. Патентно-чистими називають стандарти, що не підпадають під дію патентів, які існують у країнах світу. Одночасно з розробкою проекту стандарту складається пояснювальна записка, проводяться техніко-економічні розрахунки та розробляється план організаційно-технічних заходів щодо впровадження стандарту. Підготовлений проект стандарту та пояснювальну записку розсилають на відгук організаціям відповідно до переліку, з якими повинен бути погоджений проект стандарту
3	<i>Розроблення проекту стандарту (остаточна редакція)</i>	Організації, що одержали проект стандарту, складають на нього відгук і надсилають його на адресу ТК або організації-розробника не пізніше, ніж через місяць від дня одержання проекту стандарту. ТК або організація-розробник опрацьовує одержані відгуки і складає зведення усіх відгуків. На підставі зауважень і пропозицій, які

Продовження табл. 1.8.1

№ з/п	Стадії	Зміст конкретного етапу
		містяться у зведених відгуках, здійснюється доопрацювання проекту стандарту, робляться обґрунтовані висновки щодо кожного зауваження та пропозиції. За наявності суттєвих розбіжностей відносно проекту стандарту ТК або організація-розробник організують їх всебічний розгляд та усунення. На основі проведеної роботи складається остаточна редакція стандарту. ТК або науково-технічна рада (НТР) організації-розробника розглядає проект стандарту в остаточній редакції і приймає рішення про надання його на затвердження. Прийняте рішення оформлюється протоколом, в якому зазначено результати голосування кожного члена ТК або НТР організації-розробника
4	<i>Затвердження та державна реєстрація стандарту</i>	ТК, відповідне міністерство (відомство) або організація-розробник подає на затвердження до Держспоживстандарту України остаточну редакцію проекту стандарту українською та російською мовами. Держспоживстандарт України здійснює державну експертизу остаточної редакції стандарту. До експертизи проекту стандарту залучаються науково-дослідні інститути Держспоживстандарту України, ТК, відомі вчені та фахівці. Після проведення експертизи Держспоживстандарт України розглядає стандарт і приймає рішення про затвердження або повернення остаточної редакції стандарту на доопрацювання. Під час затвердження стандарту визначають дату надання стандарту чинності з урахуванням часу на виконання підготовчих заходів щодо його впровадження. Державна реєстрація стандарту, яку виконує Держстандарт України, впроваджується з метою виключення дублювання стандартів і забезпечення централізованої інформації стосовно них у країні. При реєстрації стандартам надається позначення, яке складається з індексу (ДСТУ, ТУ, ГСТУ, СТП, СТТУ), реєстраційного номера та року затвердження чи перегляду стандарту (дві останні цифри року, які відокремлені тире). У позначенні державного стандарту України, що входить до комплексу стандартів міжгалузевих систем, в його реєстраційному номері перші цифри з крапкою визначають комплекс стандартів. Усі зареєстровані стандарти заносяться до класифікатора єдиного фонду стандартів країни
5	<i>Видання стандартів</i>	Видання і розповсюдження державних стандартів здійснюється Держспоживстандартом України. Галузеві та інші стандарти видають міністерства (відомства), підприємства та організації. Розповсюджують стандарти через мережу спеціалізованих магазинів стандартів. Інформацію щодо затвердження стандартів надають у щомісячному інформаційному покажчику «Стандарти», а стосовно чинних стандартів в Україні — у річному виданні «Каталог нормативних документів» та покажчику міждержавних стандартів.

Продовження табл. 1.8.1

№ з/п	Стадії	Зміст конкретного етапу
		<p>Впровадження стандартів є важливим народногосподарським завданням, а також завершальним етапом комплексу робіт зі стандартизації. Стандарти впроваджуються у визначений термін на основі планів організаційно-технічних заходів. Стандарт вважається впровадженим на підприємстві, якщо встановлені у ньому показники, норми та вимоги дотримуються у відповідній галузі застосування. Стандарт на продукцію вважається впровадженим, якщо продукція відповідає усім вимогам цього стандарту.</p> <p>Стандарти, як і інші нормативні документи, не можуть залишатися незмінними протягом тривалого часу. Під впливом темпів розвитку науки та техніки, удосконалення технології виробництва, створення нових речовин, матеріалів тощо в усіх галузях народного господарства відбувається старіння продукції, яку замінюють новою, більш сучасною, модернізованою. З цієї причини показники, норми, вимоги та правила, раніше встановлені у стандартах, застарівають і втрачають свою актуальність. Для забезпечення прогресивної ролі стандартизації, розвитку народного господарства та підвищення якості продукції слід постійно вносити відповідні зміни у показники, норми та вимоги стандартів, які можна забезпечити не тільки шляхом розроблення нових стандартів, але й шляхом систематичної перевірки чинних нормативних документів. Результатом перевірки стандартів є удосконалення їх вимог з урахуванням соціально-економічних пріоритетів, розвитку науки і техніки, впровадження прогресивних екологічно чистих і безвідходних технологій, підвищення вимог до якості продукції, а також встановлення ступеня їх відповідності чинному законодавству, вимогам міжнародних, регіональних стандартів і національних стандартів інших країн.</p> <p>Перевірку чинних стандартів здійснюють принаймні один раз на п'ять років. Строки проведення перевірок та їх періодичність визначають для кожного стандарту при його затвердженні, про що і вказують в інформаційних даних стандарту. Перелік стандартів, які підлягають перевірці, враховують при плануванні робіт зі стандартизації. Перевірку стандартів здійснюють ТК або організації-розробники стандарту. Під час перевірки стандартів визначають відповідність показників, норм та вимог стандартів передовим досягненням науки, техніки, виробництва, безпеки, вимогам споживачів і взаємопов'язаних з ними нормативних документів. За результатами перевірки стандарту готують пропозиції щодо доцільності подальшого його застосування або про його перегляд, внесення змін чи скасування. Ці пропозиції подаються до органу, що затвердив стандарт.</p> <p>Якщо у процесі перевірки потрібно внести зміни до важливих показників технічного рівня й якості продукції, які встановлені у стандарті, такий стандарт підлягає перегляду. Перегляд стандартів здійснюється</p>

Закінчення табл. 1.8.1

№ з/п	Стадії	Зміст конкретного етапу
		<p>шляхом розробки нових стандартів. При цьому переглянутий стандарт скасовують, а у новому зазначають, замість якого стандарту його розроблено. Під час перегляду стандарту одночасно повинні бути надані пропозиції щодо перегляду чи зміни взаємопов'язаних з ним нормативних документів зі стандартизації. У позначенні переглянутого стандарту номер його залишається, а змінюють дві останні цифри — рік його затвердження.</p> <p>Зміни у стандарті вносять за потребою коректування окремих значень показників і параметрів чи їх вилучення, а також введення додаткових параметрів і вимог, якщо це не пов'язано зі зміною основних технологічних і експлуатаційних характеристик об'єкта стандартизації.</p> <p>Розроблення, узгодження, подання на затвердження, затвердження та державна реєстрація змін до стандарту здійснюється згідно з чинним ДСТУ. Кожній затвердженій зміні надається при реєстрації порядковий номер і визначається дата введення її в дію. Інформацію щодо змін у стандарті та текст цих змін публікують у щомісячному інформаційному покажчику державних стандартів України, не пізніше ніж за 6 місяців до терміну надання йому чинності.</p> <p>Скасовує стандарт орган, що затвердив його, у разі припинення випуску продукції (використання процесу, надання послуги), регламентованої цим НД. Інформацію щодо скасування стандарту публікують в інформаційному покажчику державних стандартів України, не пізніше ніж за 3 місяці до дати його скасування. При цьому стандарт діє до дати його скасування чи до дати введення в дію нового стандарту.</p> <p>Використання такої системи слідкування за рівнем стандартів, технічних умов та іншої нормативної документації дозволяє забезпечити безперервність і відповідність їх вимог потребам науки, техніки та народного господарства країни</p>
6	Нагляд за впровадженням та додержанням стандартів	Діяльність спеціальних уповноважених органів, які здійснюють контроль за додержанням підприємствами і організаціями (незалежно від форм власності) посадовими особами і громадянами вимог і правил нормативних документів під час розроблення і виробництва продукції (процесів, робіт, послуг)

Загальні вимоги до змісту розділів технічних умов, їх реєстрація.

В технічних умовах (ТУ) установлюють вимоги до якості, виконання, розмірів, силовини, складаних одиниць, охоплюючи вимоги до фірмового знака, термінології, умовних позначок, методів випробування (вимірювання, контролювання, аналізування), пакування, маркування та етикетування, а також визначають, за потреби, способи оцінювання відповідності встановленим обов'язковим вимогам.

ТУ розробляють ініціативно або на замовлення, якщо:

- нема національних стандартів на розроблювану продукцію;
- декілька однорідних видів продукції — групу однорідної продукції (групові ТУ).

Групові ТУ складають на два або кілька видів продукції, які характеризуються спільністю функціонального призначення, сфери застосування, конструктивно-технологічного вирішення та номенклатури основних характеристик споживчих властивостей та показників якості.

Якщо на групу однорідної продукції є національний стандарт або стандарт організації виду «Загальні технічні умови», то показники чи вимоги до конкретної продукції, які виділяють її з групи однорідної (марка, склад тощо) установлюють у ТУ.

Для виготовлення продукції або надання послуги на *експорт* суб'єкти господарювання можуть застосовувати чинні ТУ інших країн, якщо це зазначено в договорі (контракт), за умови дотримання обов'язкових вимог безпеки та охорони довкілля, і якщо вони не суперечать чинному законодавству України, щодо виготовлення, транспортування і зберігання на території України.

За тих самих умов дозволено застосовувати нормативні документи (НД) міжнародних чи регіональних організацій зі стандартизації, членом яких є Україна, а також інших міжнародних організацій, документи яких визнано Генеральною Угодою з тарифів та торгівлі Світової організації торгівлі.

Суб'єкти господарювання можуть використовувати чинні ТУ іноземних фірм на договірних (контрактних) засадах згідно з ГОСТ 15.311. У договорах (контрактах) має бути передбачено зобов'язання власника ТУ про забезпечення користувача всіма змінами до них, а також у разі потреби, власник може дати дозвіл користувачеві скопіювати ТУ.

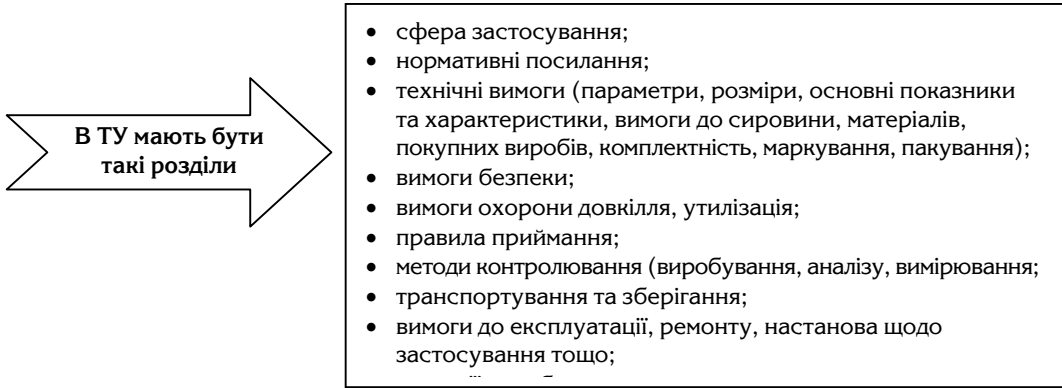
Технічні умови розробляють за рішенням виробника (постачальника) або на вимогу споживача (замовника). Основою для розроблення ТУ є технічне завдання продукції (договір, контракт, протокол) підготовлене та затверджене установленим порядком. Зміни до технічних умов розробляють власники ТУ. За кількістю змін до ТУ понад 10 або в разі внесення змін у вимоги, за якими ідентифікують продукцію, ТУ підлягають перегляду з розробленням ТУ на заміну чинних. Технічні умови переглядають не рідше одного разу на п'ять років після надання їм чинності чи останнього перевіряння. Державну реєстрацію технічних умов на продукцію чи змін до ТУ виконують згідно з ДСТУ 1.6. «Правила реєстрації. Нормативних документів». Облік, зберігання та обіг облікованих копій ТУ здійснюють порядком, установленим власником ТУ (див. рис. 1.8.2).

У розділі «*Сфера застосування*» має бути назва продукції, її призначеність (сфера застосування) та умови використання (надання послуги, виконання процесу). Треба подати приклад позначки продукції під час її замовлення та для посилання в інших нормативних документах.

Розділ «*Нормативні посилання*» — згідно з ДСТУ 1.5. — 2003 «Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів».

Розділ «*Технічні вимоги*» має такі розділи:

- параметри й розміри;
- основні показники та характеристики (властивості);
- вимоги до сировини, матеріалів, купованих виробів;
- комплектність;
- маркування;
- пакування.

Рис. 1.8.2.
Структура ТУ

- У підрозділі «**Маркування**» доцільно наводити посилання на нормативні документи, вимогам яких має відповідати маркування.
У маркуванні харчової продукції має бути:
  - загальна назва харчового продукту;
  - харчова цінність, а також енергетична цінність, для харчових продуктів, що її мають;
  - номінальна кількість харчового продукту в установлених одиницях виміру маси чи об'єму;
  - кінцевий термін реалізації, або дата виготовлення і строк придатності до споживання;
  - склад харчового продукту, якщо його виготовлено з кількох складників, із зазначенням переліку назв, використаних у процесі виготовлення інших продуктів харчування, харчових добавок;
  - позначення НД;
  - найменування та адреса виробника, місце виготовлення;
  - наявність у харчовому продукті складників з генетично модифікованої сировини (у випадках, коли використання таких складників передбачено НД або нормативно-правовими актами на цей харчовий продукт);
  - умови зберігання;
  - умови використання (якщо такі передбачено);
  - застереження щодо вживання харчового продукту певними категоріями (групами) населення (діти, вагітні, літні люди, спортсмени, хворі тощо);
  - інша інформація, передбачена чинними в Україні нормативними документами, дія яких поширюється на певний харчовий продукт.

Заборонено наводити в маркуванні інформацію про лікувальні властивості харчових продуктів без дозволу центрального органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я. У маркуванні харчових продуктів потрібно використовувати затверджені встановленим порядком специфічні позначки, якими позначають дієтичні, профілактичні, оздоровчі харчові

продукти, біологічно активні харчові добавки, дитяче харчування, харчування для спортсменів. Опис специфічних позначок, їх використання та маркування продуктів штриховими кодами здійснюють порядком, установленим Кабінетом Міністрів України.

У підрозділі **«Пакування»** мають бути вимоги згідно з ДСТУ 1.5. та рекомендовано враховувати вимоги ISO/IEC Guide 41. Доцільно наводити посилання на нормативні документи, вимоги яких мають відповідати пакування, засоби консервування, види спожиткової та транспортної тари.

У розділі **«Вимоги безпеки»** треба зазначити ті вимоги безпеки, які пов'язано зі специфікою виготовлення саме цього виробу (речовини, матеріалу), виконання процесу, а не функціонування виробництва взагалі зі специфікою надання саме цієї послуги, а не роботи всього підприємства обслуговування. У вимогах безпеки має бути передбачено всі види можливої небезпеки, які може заподіяти цей виріб (матеріал, речовина) на всіх стадіях виробництва та використання (споживання); мають бути допустимі норми, які треба встановити таким чином, щоб ці норми безпечного функціонування продукції не змінювалися протягом її служби (придатності). Вимоги безпеки мають бути згідно з ДСТУ вимоги ДСТУ ISO/IEC Guide 50-2001 «Безпека дітей і стандарти. Загальні принципи» та ДСТУ ISO/IEC Guide 51-2002 «Аспекти безпеки. Настанови щодо їх включення до стандартів».

Залежно від специфіки виробництва та призначення продукції дозволено доповнювати іншими розділами та об'єднувати окремі розділи.

В ТУ на продукцію, виготовлення та використання якої можуть зашкодити здоров'ю, майну громадян чи природному довкіллю, обов'язково мають бути розділи «Вимоги безпеки» та «Вимоги охорони довкілля». ТУ на послуги мають враховувати вимоги ДСТУ 3279. — 95 «Стандартизація послуг. Основні положення». В ТУ дозволено долучати вимоги до процесу чи способу виготовлення продукції, якщо окремі вимоги до продукції не можна відобразити певними показниками, але їх можна досягти за умови однозначного дотримання будь-яких інших вимог (санітарно-гігієнічних, технологічних, до покриттів, обладнання, кліматичних умов тощо). Недозволено посилається на документи, які не внесено в державні реєстри нормативних документів. Придатність ТУ для підтвердження відповідності забезпечують виконанням вимог ISO/IEC Guide 7. — 1994. Guidelines for drafting of standards suitable for use for conformity assesment. (Настанови щодо розроблення стандартів, придатних до використання для оцінювання).

Титульний аркуш слід оформляти згідно з додатком А. На титульному аркуші ТУ в лівому верхньому кутку проставляють код продукції за ДК 016. У правому верхньому куті зазначають код нормативного документа на продукцію за ДК 004. Нижче назви продукції та позначення ТУ в дужках подають позначення документа, на заміну якого їх видано, термін введення та дії ТУ (за потреби). Якщо ТУ впроваджують уперше, відмітку про це роблять у дужках нижче позначення.

На титульному аркуші треба передбачити вільне місце розміром 90 мм на 45 мм для розміщення штампа органу державної реєстрації ТУ, в якому має бути назва органу державної реєстрації, реєстраційний номер та дата реєстрації.

У позначенні технічних умов має бути:

- індекс документа — «ТУ»;
- скорочена назва держави — «У»;

- код продукції за ДК 016 (три перші знаки);
- код підприємства (організації) власника ТУ згідно з «Єдиним державним реєстром підприємств і організацій України» (ЄДРПОУ) (вісім знаків);
- порядковий реєстраційний номер, що його надає власник ТУ (три знаки);
- рік прийняття (чотири знаки) для ТУ, прийнятих уперше чи на заміну чинних ТУ, — через двокрапку.

Приклад: ТУ У 27.1-21926977-001:2004

ТУ на продукцію будівельного призначення позначають за правилами, установленими Держбудом України.

Побудова, виклад, оформлення, зміст ТУ та зміни до них мають відповідати вимогам ДСТУ 1.3, ДСТУ 1.5, а для ТУ та змін до них, що є у складі конструкторської документації, вимогам ДСТУ 1.3, ГОСТ 2.105, ГОСТ 2.114, ГОСТ 2.503.

Стандарти, технічні умови та зміни до них подають на реєстрацію зброшурованими. Національні стандарти, міждержавні стандарти, крім ТУ, реєструють Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості (УкрНДНЦ).

ТУ реєструють державні підприємства (ДП), які підпорядковано центральному органу виконавчої влади у сфері стандартизації і яким чинне законодавство надало право реєстрування за вибором підприємства-розробника продукції чи підприємства-власника ТУ.

Реєструють такі технічні умови:

- ТУ на продукцію серійного та масового виробництва, яку постачають самостійно;
- ТУ на послуги;
- ТУ іноземних фірм, на які підприємства України отримали право використання згідно з контрактами (ліцензіями), у разі постачання продукцію в Україну;
- ТУ, згідно з якими постачають продукцію для державних потреб.

Реєструють технічні умови:

- за умови їх відповідності вимогам технічних регламентів та інших нормативних правових актів;
- після проведення робіт з прийняття дослідного зразка (дослідної партії) приймальною або дегустаційною комісією, художньою радою;
- за відсутності чинних національних стандартів на продукцію чи послугу;
- після проведення державного приймального випробування засіб вимірювальної техніки відповідно до вимог ДСТУ 3400.
- після одержання дозволу на застосування виробу в медичній практиці (для медичних виробів) згідно з ДСТУ 3627.

Не підлягають реєструванню ТУ на: дослідні зразки (дослідні партії); сувеніри та вироби народних художніх промислів (крім виробів з коштовних металів); технологічні промислові відходи сировини, речовини, матеріалів, напівфабрикатів; складники виробу, напівфабрикати, речовини та матеріали, не призначені для самостійного постачання або виготовлені на безпосереднє замовлення одного підприємства (суб'єкта господарювання; продукцію одиночного виробництва.

Перед реєстрацією нормативні документи перевіряють в УкрНДНЦ або ДП, які виконують їх реєстрування. Тривалість перевіряння нормативних документів не повинна

перевищувати 20 днів з дня їх знаходження. Національні стандарти, кодекси ustalеної практики (настанови, зводи правил, правила), державні класифікатори, зміни до них, які приймає Держспоживстандарт України, перевіряє УкрНДНЦ під час експортування згідно ДСТУ 1.11 –2004 «Національна стандартизація. Правила проведення експертизи проєктів національних нормативних документів».

Національні стандарти, прийняті Держбудом України, УкрНДНЦ перед реєстрацією не перевіряє.

Технічні умови та зміни до ТУ перевіряють державні підприємства (ДП), що їх реєструють. Роботи виконують згідно з договорами (контрактами) з підприємством-розробником чи підприємством власником ТУ та за ДСТУ 4054.

Національні стандарти, кодекси ustalеної практики (настанови, зводи правил, правила), державні класифікатори, зміни до них прийняті Держспоживстандартом України, подають на реєстрацію у двох примірниках (оригінал та дублікат) із супровідним листом з долучанням наказу про прийняття та документації.

Національні стандарти, прийняті Держбудом України, зміни до них, подають на реєстрування у двох примірниках із супровідним листом з дорученням наказу (копії) про прийняття.

Стандарт, зміну до стандарту, подають у двох примірниках: два дублікати або оригінал і дублікат, разом з такими документами:

- копією документа про прийняття;
- копіями документів про погодження, зокрема органами державного нагляду, якщо це погодження встановлено чинними технічними регламентами та законодавством (якщо нема погоджувальних підписів у НД, завірених печаткою органу чи установи);
- інформаційною картою (ІК) стандарту чи зміни до стандарту.

Технічні умови, зміну до ТУ подають на реєстрування із супровідним листом підприємства-розробника продукції чи підприємства-власника ТУ у трьох примірниках (оригінал і два дублікати), не пізніше 6 міс. Після прийняття ТУ разом з такими документами:

- копіями документів про погодження, в тому числі органами державного нагляду, якщо це погодження встановлено чинними технічними регламентами та законодавством (якщо нема погоджувальних підписів у ТУ, завірених печаткою органу чи установи);
- каталожною картою продукції у двох примірниках;
- копією контракту (ліцензії) на застосування для ТУ іноземних фірм.

Для НД на харчові продукти, тютюнові вироби та алкогольні напої додатково подають такі документи:

- перелік матеріалів, речовин, сировини, застосовуваних у процесі виготовлення;
- висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи для продовольчої сировини, речовини чи супутнього матеріалу.

Залежно від виду продукції під час перевіряння ТУ додатково, на вимогу, подають такі документи:

- акт приймання дослідного зразка або акт кваліфікаційних випробувань установчої серії (першої промислової партії);
- протокол дегустаційних комісій харчових продуктів та алкогольних напоїв;

- для харчової продукції — технологічну інструкцію чи інший документ опису технологічного процесу виготовлення;
- свідоцтво про державну реєстрацію пестицидів, агрохімікатів і технічних засобів їх застосування;
- протокол художньої ради;
- акт державних приймальних випробувань;
- висновок санітарно-епідеміологічної експертизи про погодження ТУ на продукцію, вимоги до якої встановлено в нормативно-правових актах;
- ветеринарне свідоцтво для продукції тваринного походження;
- реєстраційне посвідчення для медичних виробів.

Для нормативних документів на харчові продукти, тютюнові вироби та алкогольні напої додатково перевіряють наявність маркування згідно з чинним законодавством; переліку матеріалів, речовин, сировини, застосовуваних у процесі виготовлення; висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи для продовольчої сировини та супутнього матеріалу.

За результатами перевіряння в разі

- *позитивних результатів* — НД візує особа, яка його перевірила, із зазначенням посади, прізвище та дати;
- *негативних результатів* — подають висновок з переліком обґрунтованих недоліків і зауваг.

У разі негативного висновку НД не реєструють і весь комплект надісланих документів, а також копію висновку за результатами перевіряння поданих документів, повертають органи (організації), який їх подав.

Національні стандарти, в тому числі ТУ реєструють протягом трьох робочих днів з дня їх надходження.

Після реєстрації ТУ, зміни до ТУ оригінал повертають підприємству, яке подало документ на реєстрацію. Один дублікат зберігають у ДП, яке зареєструвало ТУ; другий дублікат ДП подає до фонду технічних умов, зареєстрованих в Україні.

Державний нагляд за додержанням стандартів

Державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил, за станом засобів вимірювань, а також інших вимог, пов'язаних з якістю продукції, здійснює Держспоживстандарт України, його територіальні органи — центри стандартизації, метрології та сертифікації, а також інші спеціально уповноважені на це органи відповідно до чинного законодавства в усіх галузях народного господарства на всій території України. Види нагляду за впровадженням та додержанням стандартів надано на рис. 1.8.3.

Основним завданням державного нагляду за додержанням стандартів, норм і правил є захист прав споживачів, інтересів держави та підприємств, сприяння запобіганню порушень законів України та положень нормативних документів, які містять обов'язкові умови до об'єктів стандартизації, передусім до безпеки, якості продукції, охорони праці та навколишнього природного середовища. Відповідно до цього завдання державний нагляд здійснюється шляхом контролю за додержанням підприємствами і організаціями незалежно від форм власності стандартів, вимог і правил нормативних документів під час розроблення та виробництва продукції, а також сировини, матеріалів, напівфабрикатів і комплектуючих виробів.

Рис. 1.8.3.

Нагляд за впровадженням та додержанням стандартів

Крім державного нагляду, існує відомчий контроль за впровадженням та додержанням стандартів, норм і правил на підприємствах певного міністерства (відомства). Діяльність відомчого контролю обмежується рамками закріпленої галузі народного господарства. Завдання відомчого контролю аналогічні завданням державного нагляду.

Об'єктами нагляду є:

- 1) продукція виробничо-технічного призначення, товари народного споживання, продукти харчування тощо;
- 2) імпортована продукція — на відповідність чинним в Україні стандартам, нормам безпеки для життя, здоров'я та майна людей і навколишнього середовища;
- 3) експортована продукція — на відповідність стандартам, нормам і окремим вимогам, які обумовлені договором і контрактом;
- 4) атестовані виробництва — на відповідність установленим вимогам з сертифікації продукції;
- 5) проектна, конструкторська, технологічна та інша документація.

Державний нагляд і відомчий контроль за додержанням стандартів здійснюється з метою припинення та попередження порушень стандартів, технічних вимог, іншої нормативної документації, випуску продукції з порушенням вимог стандартів, підвищення державної дисципліни і законності в галузі стандартизації. Суб'єкти підприємницької діяльності за порушення обов'язкових вимог стандартів, норм і правил несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

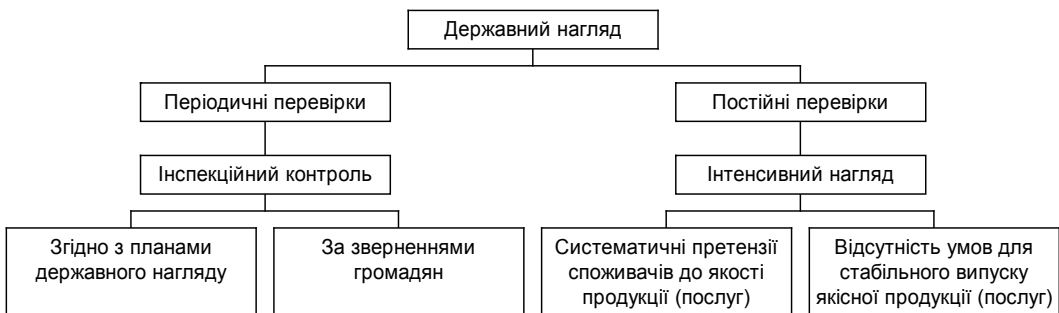
Основною формою державного нагляду та відомчого контролю є вибіркова або суцільна перевірка (рис. 1.8.4). Продукція для перевірки може бути відібрана у сфері виробництва чи у сфері обігу, тобто на різних стадіях життєвого циклу. В основу перевірок покладено контроль відповідності продукції, що перевіряється, усім параметрам, нормам, характеристикам, вимогам, які встановлені у нормативній документації. Для оцінки якості об'єкта використовують види та методи контролю, передбачені стандартами, технічними умовами, іншими нормативними документами.

Державний нагляд здійснюється шляхом проведення періодичних чи постійних перевірок (рис. 1.8.5).

Періодичні перевірки мають форму інспекційного контролю за планами державного нагляду територіальних органів Держспоживстандарту України або за зверненням громадян. Постійний нагляд впроваджується в разі систематичних претензій щодо якості готової продукції, що випускається, та за відсутністю умов для її стабільного випуску згідно з нормативними документами. Постійний державний нагляд здійснюється у формі особливого режиму чи інтенсивного нагляду.

Рис. 1.8.4.
Основні форми нагляду

Рис. 1.8.5.
Форми державного нагляду

При усіх видах перевірок особливу увагу приділяють метрологічному забезпеченню. Якщо під час перевірки виявлено, що випуск продукції відповідає усім вимогам стандарту і технологія виробництва, що використовується, забезпечує її стабільну якість, то вважається, що стандарту додержуються.

Перевірки здійснюють головні державні інспектори з нагляду за стандартами і засобами вимірювань, їх заступники, державні інспектори. За потребою до перевірок можуть залучатися спеціалісти сторонніх організацій.

За результатами перевірки складається акт, який є юридичним документом. Основні вимоги до акту — достовірність, обґрунтованість встановлених фактів порушень стандартів і причин їх виникнення, стислість викладання. Відповідальність за повноту, достовірність і об'єктивність викладених у акті результатів перевірки несе керівник з перевірки. Акт перевірки може бути підставою для прийняття правових санкцій.

На основі акта перевірки головний державний інспектор (його заступник) й державні інспектори приймають заходи і видають розпорядження (приписи) щодо:

- припинення виробництва продукції;
- заборони випуску і реалізації продукції чи надання послуг;
- заборони використання продукції (послуг);
- ліквідування порушення стандартів, метрологічних правил і причин їх виникнення;
- введення на підприємстві особливого режиму приймання готової продукції за умов систематичного порушення стандартів під час її випуску;
- вилучення з використання засобів вимірювання, які не пройшли державних випробувань, метрологічну атестацію, неповідомлені чи несправні;
- застосування економічних санкцій згідно з чинним законодавством.

Використовуються й інші правові санкції відповідно до існуючого порядку.

За результатами перевірки керівництво підприємства забезпечує розробку плану організаційно-технічних заходів щодо усунення порушень стандартів та причин, які їх викликали. Контроль за виконанням заходів щодо усунення порушень стандартів, норм і правил та виданих приписів здійснюється під час повторної перевірки.

На сучасному етапі нагальною стає проблема підвищення якості планування робіт із стандартизації. Адже ефективність та якість планування, пов'язані з низкою невирішених питань, серед яких слід виділити такі, як:

- *низька динамічність стандартизації*, що пов'язана, передусім, з процесом швидкого старіння Національного фонду стандартів внаслідок як недостатніх темпів освоєння міжнародних, регіональних (у першу чергу, європейських) і національних стандартів інших країн, так і практично через відсутність своєчасного перегляду чинних національних стандартів;
- *недостатня ефективність планів національної стандартизації*. Плани розроблюють на один рік, тоді як потрібна ще й система трьох- та п'ятирічного програмного планування. Під час планування робіт із стандартизації не в повній мірі використовуються прогнози розвитку науки і техніки, недостатньо враховуються потреби у стандартах як на внутрішньому ринку, так і на експортну продукцію. Довгострокове програмно-цільове планування робіт із стандартизації є ускладненим не в останню чергу внаслідок непрогнозованого та неритмічного фінансування робіт із стандартизації;

- *досить низька продуктивність та якість роботи ТК.* На жаль, лише третина ТК працює з більшою чи меншою ефективністю, а інші (і то не всі) виконують роботи лише за наявності бюджетного фінансування. Структура ТК та методи їхньої діяльності потребують удосконалення;
- *недостатній рівень взаєморозуміння та взаємодії між різними центральними органами влади,* що призводить до паралелізму, суперечливості у діях, акцентуванні на галузевих пріоритетах;
- *слабкий потенціал служб стандартизації на підприємствах;*
- *обмеженість і нестабільність фінансування,* складність залучення суб'єктів господарювання, в першу чергу малого та середнього бізнесу, до фінансування розроблення національних стандартів та участі у створенні стандартів.

Головна ж проблема всієї національної стандартизації та планування, як одного з основних її складників, — відсутність розвиненого технічного законодавства у сфері стандартизації. Законодавчі акти, які стосуються стандартизації, характеризує, зазвичай, суперечливість їхніх вимог. Це не тільки ускладнює роботу, а призводить до її дублювання і розпорощення ресурсів.

Розв'язання цих нагальних проблем та реалізація пріоритетів потребує покращання координації роботи суб'єктів стандартизації задля узгодженості політики у сфері стандартизації та ефективності використання бюджетних коштів, зокрема, через розроблення адекватних сучасним потребам економіки планів стандартизації.

Отже, планування діяльності в галузі стандартизації потребує, передусім, реалізації заходів щодо завершення вступу України до СОТ та реалізації пріоритетних положень Програми інтеграції України до ЄС. З метою дотримання цих принципів в Україні складено план, що передбачає першочергове впровадження директив ЄС, зокрема директив «нового підходу», та розроблення технічних регламентів. Показовим в цьому плані є започаткування здійснення перспективних планів — цільових державних програм: *«Державної програми стандартизації на 2006–2010 роки»* та *«Державної програми розвитку еталонної бази на 2006–2010 роки»*. Це дає нашій країні шанс на входження до Європейського Співтовариства саме на рівні стандартизації та технічного регулювання. І цей шанс ми маємо використати.

Висновки

1

Технічне регулювання — це правове регулювання відносин у сфері встановлення, застосування та виконання обов'язкових вимог до продукції або пов'язаних з нею процесів, систем і послуг, персоналу та органів, а також перевірка їх дотримання шляхом оцінення відповідності та/або ринкового нагляду.

Система технічного регулювання містить такі важливі компоненти, як стандартизація, метрологія та процедури оцінення відповідності (сертифікація або декларація про відповідність). Інтегрування зусиль в цій сфері з міжнародним співтовариством стало наслідком глобалізації ринків, вимог екологічних факторів і гострої конкуренції.

Технічне регулювання відіграє першочергову роль у створенні раціональних передумов для розробки національних систем технічного регулювання, запровадження ефективних систем управління якістю продукції.

2

Стандартизація — це встановлення та запровадження стандартів (тобто нормативно-технічних документів, що встановлюють єдині обов'язкові вимоги щодо типів, розмірів, якості, норм та інших особливостей продукції та послуг), з метою упорядкування діяльності в певній галузі, економного використання ресурсів, дотримання техніки безпеки, підвищення якості продукції (процесів, робіт, послуг).

Стандартизація акумулює найновіші досягнення науки і техніки, органічно з'єднує фундаментальні та прикладні галузі науки, сприяє швидкому впровадженню наукових досягнень в практику, допомагає визначити найбільш економічні та перспективні напрямки розвитку науково-технічного прогресу і народного господарства країни. Вона поєднує науку, техніку і виробництво, сприяє забезпеченню єдиної технічної політики в різних галузях народного господарства, технічному переозброєнню виробництва, широкому впровадженню сучасної техніки і технологій, інтенсифікації виробництва, механізації і автоматизації виробничих процесів, підвищенню якості товарів. Усе це сприяє розвитку економіки країни.

Стандартизація є незамінним і практично єдиним засобом забезпечення сумісності, взаємозамінності, уніфікації, типізації, надійності техніки та інформаційних мереж, норм безпеки та екологічних вимог, єдності характеристик і властивостей, якості продукції. Розвиток стандартизації нерозривно пов'язаний з удосконаленням управління якістю виробництва, зокрема, з впровадженням систем керування якістю, систем екологічного керування та інтегрованих систем.

3

Стандартизація виникла у глибокій давнині, розвивалася поступово, її успіхи сприяли культурному, науково-технічному та економічному прогресу на усіх ступенях цивілізації. Письменність, система лічення, грошові одиниці, одиниці міри і ваги, архітектурні стилі, різні гіпотези та теорії, взагалі всі закони і моральні норми — все це прояви фактичної стандартизації. Ще на зорі свого розвитку суспільство зрозуміло переваги спрямованого обмеження, яке забезпечує єдність методів, і зручність виготовлення та використання виробів.

Роботи зі стандартизації аж до 1901 р. здійснювались в основному шляхом приватної ініціативи на території окремої країни, міста підприємства. Першу національну інституцію з стандартизації — Комітет технічної стандартизації (пізніше перетворений на Британську асоціацію стандартизації) — було організовано в 1901 р. у Великобританії. В інших промислово розвинених країнах національні структури з

стандартизації загалом виникають під час Першої світової війни та перші післявоєнні роки. В 1886 р. у Дрездені (Німеччина) відбувся перший конгрес з стандартизації, який сприяв створенню Міжнародної асоціації з випробування матеріалів. Наступним кроком стало створення в 1926 р. у Нью-Йорку Міжнародної федерації національних асоціацій з стандартизації (ISA). Праобраз майбутньої ISO.

4

Сьогодні організаційно-методичну основу розробки стандартів як міжнародних, так і національних, створює Міжнародна організація з стандартизації (ISO, 1947 р.). ISO — це 160 країн-учасниць, близько 3000 структурних підрозділів — 190 технічних комітетів; 650 підкомітетів; 2188 робочих груп; це — понад 15000 опублікованих стандартів.

Крім ISO, стандартизація впроваджується багатьма міжнародними і регіональними організаціями: Європейським комітетом з стандартизації (CEN), Міжнародною організацією з стандартизації тестування (ISTO), Міжнародною електротехнічною комісією (IEC), Міжнародною організацією законодавчої метрології (OIML), Міжнародною спілкою електров'язку (ITU) та ін.

5

Стандарти розрізняють національні, міжнародні, регіональні та міждержавні.

Міжнародні стандарти не є юридично обов'язковими документами для використання. Кожна країна має право застосовувати їх цілком, окремими розділами чи зовсім не застосовувати. Ці стандарти носять рекомендований характер. Однак вони встановлюють вимоги і показники, які відповідають світовому технічному рівню і впливають на національні стандарти, а через них обумовлюють попит на ту чи іншу продукцію на міжнародному ринку.

Міжнародні стандарти акумулюють новітні досягнення науки і техніки провідних країн світу, відображають інтереси більшості країн і тому беруться за основу при розробці національних та регіональних стандартів. Стандартизація, яка на міжнародному рівні не тільки сприяє швидкому впровадженню наукових досягнень у практику, але і допомагає визначити найбільш економічні та перспективні напрямки розвитку науково-технічного прогресу — це інструмент управління науково-технічним і економічним розвитком країн. Міжнародні стандарти для багатьох країн є випереджаючими.

6

Основу міжнародних стандартів на системи якості складають стандарти ISO серії 9000 на системи якості за стандартом ISO серії 9000-1:192094. Стандарти ISO 9000 в галузі систем менеджменту якості широко впроваджуються в Європі, США, Японії, очікується різке збільшення кількості підприємств, що впроваджують стандарти ISO

серії 9000 в країнах Азії та Латинської Америки. Достатньо сказати, що понад 90 країн мають державні стандарти, еквівалентні стандартам серії ISO 9000. За офіційною інформацією ISO, у світі сертифіковано понад 800 тис. СУЯ відповідно до ISO 9001:2000.

7

Згідно з методологією та практичною діяльністю у галузі технічного регулювання важливо визначити низку методичних принципів стандартизації: обов'язковості, системності, динамічності, оптимальності, перспективності, плановості тощо.

Стандартизація в своїй діяльності використовує й різноманітні методи, найбільш значними з яких є уніфікація, агрегатування, типізація, які забезпечують взаємозамінність і спеціалізацію на різних рівнях.

8

Історичне коріння вітчизняної стандартизації сягає у Середні віки. Сучасна система вітчизняної стандартизації формувалась на основі розгалуженій системи стандартизації колишнього СРСР, яка провадилась на всіх рівнях: державному (загальносоюзному), республіканському, галузевому, на рівні підприємств чи установ. За техніко-економічним потенціалом Україна посідала друге місце в Союзі, а тому практично весь фонд державних (понад 20 тис. ГОСТ) та галузевих (понад 43 тис. ОСТ, РТМ, РД) документів застосовували підприємства й організації України.

Із здобуттям незалежності бере свій початок процес становлення **Національної системи стандартизації України**. До 2001 р. в Україні фактично існувала система стандартизації, що залишилась у спадщину від колишнього СРСР, в основу якої було покладено жорсткий централізований принцип керування господарчим комплексом. Після прийняття в 2001 р. Закону «Про стандартизацію» від 17.05.2001 № 2408-III ситуація суттєво змінилась — розпочалась активна перебудова національної стандартизації відповідно до принципів, прийнятих у розвинених країнах світу з ринковою економікою. Передусім Законом було встановлено добровільність стандартів та розмежовано положення стандартів і законодавчих нормативно-правових актів (технічних регламентів) відповідно до практики європейського законодавства (директив ЄС).

9

Центральним органом виконавчої влади у сфері технічного регулювання є **Державний Комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт)**, та його територіальні органи в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Серед основних пріоритетів діяльності Держспоживстандарту є:

- вдосконалення національної системи технічного регулювання та споживчої політики й адаптація законодавства відповідно до практики

країн-членів СОТ, Євросоюзу, Єдиного економічного простору (ЄЕП) з метою усунення ТБТ. Створення системи ринкового нагляду, такої як в Євросоюзі;

- забезпечення розвитку національної системи стандартизації, її відповідності вимогам Угоди з технічних бар'єрів в торгівлі та гармонізації з європейською моделлю стандартизації ЄС та ЄЕП;
- забезпечення розвитку національної еталонної бази;
- підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції (товарів, робіт, послуг);
- розвиток міжнародного співробітництва у сфері захисту прав споживачів, стандартизації, метрології, якості та оцінки відповідності з країнами-торговельними партнерами України. Участь у формуванні європейського економічного простору;
- підвищення рівня захисту прав та інтересів споживачів;
- підвищення дієвості та ефективності державного управління в системі Держспоживстандарту та забезпечення відкритості в його роботі.

10

Держспоживстандарт представляє Україну в 9 міжнародних та регіональних організаціях. Зокрема, з 1992 р. — в Міждержавній Раді зі стандартизації, метрології та сертифікації країн СНД (в рамках «Угоди про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації» та інших). З 1993 р. — в таких найвпливовіших міжнародних організаціях у сфері стандартизації, як Міжнародна організація із стандартизації (ISO) та Міжнародна електротехнічна комісія (IEC). З 1997 р. Україна є членом за підпискою Європейського комітету з стандартизації (CEN) і членом-кореспондентом Міжнародної організації законодавчої метрології (OIML). У жовтні 2004 р. CEN підписав Угоду про надання Держспоживстандарту України статусу Партнерського органу зі стандартизації. Фахівці Держспоживстандарту також активно працюють в Європейському комітеті з стандартизації в електротехніці (CENELEC), Міжнародній організації з стандартизації тестування (ISTO), Організації Євроазіатського співробітництва державних метрологічних установ (COOMET), Організації національних метрологічних установ держав Європи (EUROMET), Генеральній конференції мір та вагів (CGPM).

На сьогодні з 152 національних технічних комітетів (ТК) понад 70 працює у 126 структурних підрозділах ISO у статусі активного члена, 28 українських ТК працюють у 124 технічних підрозділах IEC (комітетах та підкомітетах), 9 ТК працюють у статусі активного члена у 31 структурному підрозділі IEC, 19 ТК мають статус наглядача і працюють в 93 комітетах та підкомітетах IEC.

11

Загалом в Україні є чинними є 3707 національних стандартів, гармонізованих з міжнародними та європейськими. За 2006–2010 рр. передбачено розроблення та прийняття 8570 гармонізованих національних стандартів. Заслужують на увагу й активні заходи Держспоживстандарту щодо розроблення, впровадження та сертифікації систем управління якістю на вітчизняних виробництвах, відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO серій 9000, 14000.

12

Одним із провідних закладів системи Держспоживстандарту України є Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості (УкрНДНЦ, створений у 2003 р.), пріоритетами діяльності якого є здійснення науково-методичного керівництва процесами розроблення, впровадження та забезпечення функціонування систем стандартизації, сертифікації та керування якістю.

13

Планування робіт зі стандартизації є складовою частиною плану економічного та соціального розвитку країни. Методологічні засади та правила формування програми національної стандартизації значною мірою визначено здійсненням заходів щодо вступу України до СОТ та набуття членства в ЄС. Проведення оптимального, економічно ефективного планування робіт із стандартизації необхідно, передусім, для створення фонду національних стандартів, який би відповідав фондові міжнародних стандартів та стандартів промислово розвинених країн Європи, і тим самим підвищувати рівень гармонізації національних стандартів з міжнародними та європейськими.

Програма робіт із стандартизації в широкому розумінні — це документ, що визначає завдання та пріоритети стандартизації, засоби та шляхи їх досягнення, і формує взаємоузгоджену та комплексну систему заходів центрального органу влади у сфері стандартизації, технічних комітетів (ТК) та інших суб'єктів стандартизації, спрямовану на ефективне розв'язання проблем та реалізацію державної політики щодо економічного і соціального розвитку, досягнення стабільного економічного зростання, утвердження України як високотехнологічної держави.

Програму розробляють, щоб здійснити державну політику щодо технічного регулювання розвитку галузей економіки, концентрації фінансових, інтелектуальних, матеріальних та інших ресурсів, науково-технічного потенціалу на реалізації визначених пріоритетів щодо робіт із стандартизації.

Усі роботи зі стандартизації здійснюються на основі перспективних і поточних планів стандартизації, програм комплексної стандартизації

і метрологічного забезпечення. Ці плани дають змогу координувати діяльність усіх організацій країни, які займаються питаннями стандартизації. Загальне методичне керування щодо розроблення планів виконує Держспоживстандарт України та Кабінет Міністрів України.

Запроваджені наступні стадії виконання робіт під час реалізації планів стандартизації:

1. Організація розроблення стандарту.
2. Розроблення в першій редакції проекту стандарту.
3. Розроблення в остаточній редакції проекту стандарту.
4. Затвердження та державна реєстрація стандарту.
5. Видання стандарту

Державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил, за станом засобів вимірювань, а також інших вимог, пов'язаних з якістю продукції, здійснює Держспоживстандарт України, його територіальні органи — центри стандартизації, метрології та сертифікації, а також інші спеціально уповноважені на це органи відповідно до чинного законодавства в усіх галузях народного господарства на всій території України.

14

Загалом сучасна стратегія діяльності у сфері стандартизації в Україні дає відповідь на змінювану ситуацію та нові запити глобалізованого світу, а також відповідає новим завданням вітчизняної економіки в умовах її реформування. Роль і принципи стандартизації, зокрема, планування, адекватні змінам, що відбуваються, та відповідають міжнародній практиці. З метою дотримання цих принципів в Україні складено план, що передбачає першочергове впровадження директив ЄС, зокрема директив «нового підходу», та розроблення технічних регламентів. Покажемо в цьому плані є започаткування здійснення перспективних планів — цільових державних програм: «Державної програми стандартизації на 2006–2010 роки» та «Державної програми розвитку еталонної бази на 2006–2010 роки». Це дає нашій країні шанс на входження до Європейського Співтовариства саме на рівні стандартизації та технічного регулювання.

Зі вступом у СОТ Україна взяла зобов'язання до 2012 р. реформувати систему технічного регулювання, яка базується на стандартизації, оцінці відповідності та метрології, з метою подолання технічних бар'єрів у торгівлі з країнами-членами СОТ. Наразі перед Держспоживстандартом стоїть важливе завдання – виважений підхід до реформування системи технічного регулювання з урахуванням національних особливостей розвитку цієї сфери.

Питання і завдання для самоконтролю

1. *Визначте роль системи технічного регулювання в системі управління якістю.*
2. *Які складові системи технічного регулювання Ви знаєте. Дайте їм характеристику.*
3. *Визначте зміст категорії «стандартизація».*
4. *Визначте мету і завдання стандартизації.*
5. *Які види стандартизації Ви знаєте?*
6. *Розкрийте роль та значення міжнародної стандартизації. Охарактеризуйте історичну динаміку створення національних та міжнародних організацій зі стандартизації.*
7. *Визначте організаційну структуру та основні напрями діяльності Міжнародної організації із стандартизації (ISO).*
8. *Які ще міжнародні організації зі стандартизації Ви знаєте?*
9. *Дайте характеристику науково обґрунтованої термінології з стандартизації.*
10. *Охарактеризуйте основні принципи та методи стандартизації.*
11. *Розкрийте зміст поняття «міжнародні стандарти».*
12. *Визначте головні сфери застосування міжнародних стандартів.*
13. *Зробіть характеристику основних міжнародних стандартів ISO/IEC по системах якості.*
14. *Наведіть приклади родин стандартів ISO, які забезпечують якість продукції.*
15. *Розкрийте історичну динаміку створення системи технічного регулювання в Україні.*
16. *Дайте характеристику законодавства в галузі вітчизняної системи технічного регулювання.*
17. *Визначте організаційну структуру та основні пріоритети діяльності центрального органу виконавчої влади у сфері технічного регулювання — Держспоживстандарту України.*
18. *Розкрийте повноваження інших центральних органів виконавчої влади в системі технічного регулювання України.*
19. *Визначте основні напрямки діяльності Держспоживстандарту України у галузі стандартизації.*
20. *Коли було започатковано Національну систему стандартизації України?*
21. *Визначте комплекс правил та положень Національної системи стандартизації України. В яких документах вони викладені?*
22. *Дайте характеристику структурним елементам та об'єктам Національної системи стандартизації України.*

23. Які категорії та види стандартів в Україні Ви знаєте?
24. Наведіть приклади участі України у роботі міжнародних та регіональних організацій з стандартизації.
25. Визначте порядок розроблення, затвердження та впровадження стандартів в Україні.

Розділ 2

СЕРТИФІКАЦІЯ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ

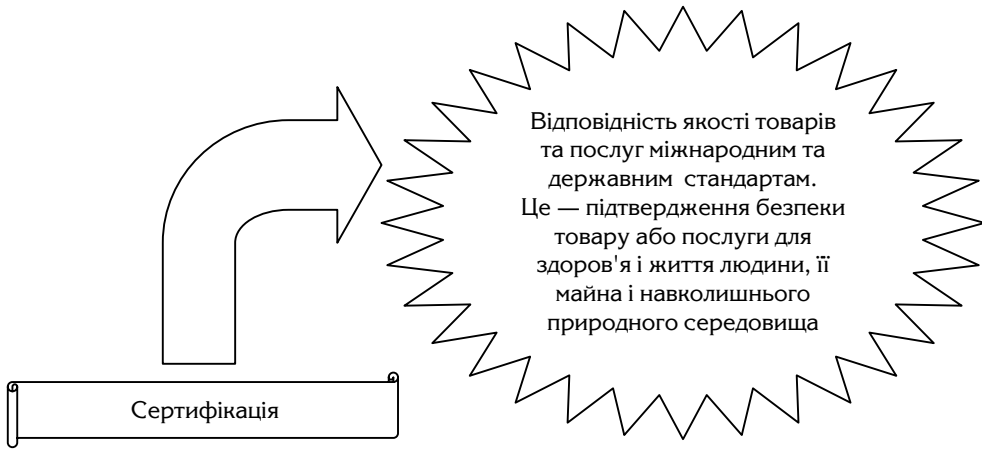
2.1. Сутність сертифікації. Динаміка її історичного розвитку

Ключові слова та поняття: атестація виробництва, безпека, достовірність, Європейська кооперація з акредитації випробувальних лабораторій та органів з сертифікації (EA), Європейська мережа оцінювання та сертифікації систем якості (EQNET), Європейська організація з випробувань та сертифікації (EOTC), Європейський електротехнічний комітет з випробувань і сертифікації (ELSECOM), Європейський комітет з досліджень і сертифікації в галузі інформаційних технологій (ECITS), Європейський Комітет з оцінювання та сертифікації систем якості (EQS), експертиза, захист прав споживачів, інспектування, комітет з оцінки відповідності, комітет з сертифікації, Комітет Ради ISO з оцінки відповідності (CASCO), методи контролю, методи випробування, Міжнародна конференція з акредитації лабораторій (ILAC), Міжнародна організація законодавців метрології, міжнародна система сертифікації, Міжнародний форум з акредитації (IAF), міжнародні організації з акредитації, міжнародні організації з сертифікації, нагляд, національна система сертифікації, національні організації з сертифікації, Організації метрологічних закладів країн Європи, сертифікація, сертифікована продукція (процес, робота, послуга), системи сертифікації, торгівля, угоди з сертифікації, Українська державна системи сертифікації продукції (УкрСЕПРО), ХАССП.

Складовою частиною діяльності, що стосується технічного регулювання, стали системи **сертифікації** (від лат. *sertifico* — підтверджую, засвідчую; *certus* — безсумнівний і *facio* — робити, діяти, тобто «зроблено правильно»; від франц. *certificate*; англ. — *certification*) продукції та акредитації випробувальних центрів та лабораторій.

Сертифікація (рис. 2.1.1.) — визнаний у світі спосіб незалежної оцінки відповідності продукції, процесів і послуг встановленим вимогам. Застосування сертифікації створює передумови для успішного розв'язання низки важливих соціальних й економічних проблем і завдань. Мета сертифікації представлена на рис. 2.1.2.

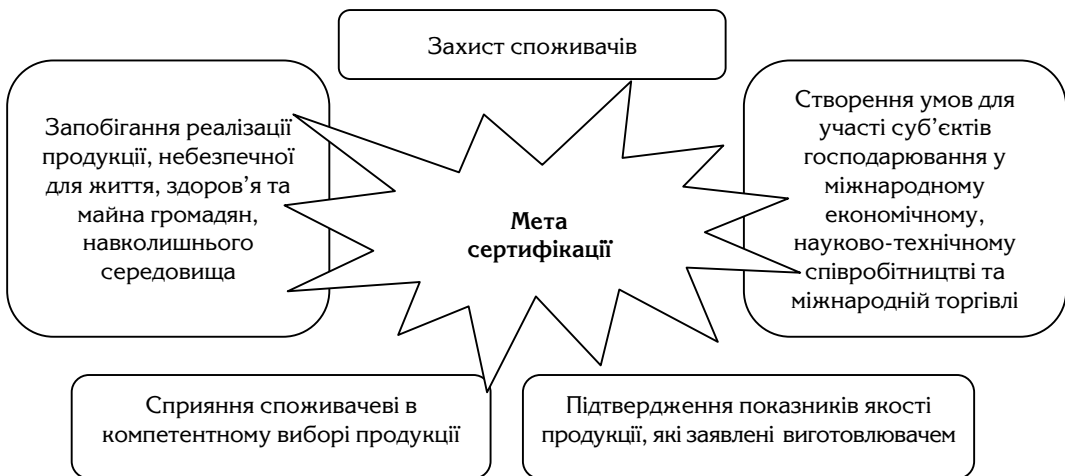
Стандартизація та процедура оцінювання відповідності тісно пов'язані між собою. Остання може проводитись лише за наявності нормативних документів, на відповідність якому оцінюється продукція, процес чи послуга. Мають бути застандартизовані методи контролю та випробування, а також сама процедура оцінювання відповідності, що забезпечує достовірність, повторюваність та відтворюваність результатів.

Рис. 2.1.1.

Визначення поняття «сертифікація»

У багатьох випадках, особливо для потенційно небезпечної продукції, держава та споживач мають бути впевнені, що її вироблено відповідно до вимог нормативних документів і з прийнятим на сучасному етапі світової практики рівнем безпеки. Для цього встановлюють процедуру оцінювання відповідності, яка у загальному випадку передбачає визначення характеристик продукції, встановлення відповідності і запевнення у ній (сертифікація, декларація про відповідність), реєстрацію, акредитацію та інспектування.

Рис. 2.1.2.

Мета сертифікації

ОБОВ'ЯЗКОВІ УМОВИ СЕРТИФІКАЦІЇ

- Атестація виробництва.
- Проведення повного і глибокого випробування продукції, процесів, послуг.
- Наявність акредитованих випробувальних лабораторій.
- Здійснення постійного нагляду за якістю продукції, процесів, послуг.

Сертифікація служить основою державного регулювання безпеки товарів та послуг. Її основною функцією є захист людини, її майна і природного середовища від негативних наслідків сучасного науково-технічного розвитку, від несумлінних виробників і продавців, а також створення умов для чесної конкурентної боротьби.

Складовими системи регулювання безпеки й якості товарів і послуг є: система видачі дозволів (ліцензій) на право ведення підприємницької діяльності, нормативи безпеки і якості, стандартизація, метрологія, методи випробування виробів, процедура оцінки і підтвердження відповідності виробу, технології або послуги вимогам нормативних документів.

Ефект від проведення сертифікації, передусім, має *соціально-економічний характер*. У соціальній сфері, як уже зазначалося, сертифікація забезпечує захист здоров'я і життя населення, є важливим елементом систем охорони навколишнього середовища, підвищення стандартів якості життя населення. Так, у «Білій книзі» Комісії ЄС (1985 р.), яка присвячена програмним питанням стратегії створення єдиного європейського ринку, підкреслювалося, що гармонізація законодавства країн Європейського економічного союзу (ЄЕС) повинна бути націлена на установлення вимог стосовно охорони здоров'я і безпеки, захисту інтересів споживачів і навколишнього середовища.

Генеральна асамблея ООН 9 квітня 1985 р. схвалила документ основоположний правовий документ у галузі захисту споживачів — «Керівні принципи захисту інтересів споживачів» (рез. № 39/248), які, передусім зобов'язують підприємців застосовувати відповідні норми безпеки й якості споживчих товарів та послуг, а також надавати споживачам повну і достовірну інформацію про якість товарів та послуг, нести відповідальність за незадовільну їх якість (розд. 3, п. С). Усе це стало значною мірою результатом боротьби споживчих товариств за безпеку покупця, вплинуло на створення, зокрема в рамках ЄС, гнучкої системи підтвердження відповідності.

Важливим економічним результатом сертифікації, регулювання безпеки і якості продукції (процесів, робіт, послуг) є більш повне задоволення потреб пересічного громадянина, зниження витрат споживання або витрат на продукцію, збільшення збуту і, як наслідок, збільшення прибутку виробника й економія витрат споживача.

На рівні суспільства в цілому здійснення сертифікації виявляє себе у вигляді зростання надходжень у державний бюджет за рахунок збільшення податкової бази і надходжень митних зборів, а також зменшення витрат держбюджету в зв'язку зі скороченням коштів, що виділяються на охорону здоров'я — виплату допомоги по непрацездатності, витрат на утримання медичних установ та ін. Оскільки послуги органів по сертифікації й випробуванням продукції оплачуються в основному заявником, то зростання надходжень у держбюджет у визначеній мірі йде на утримання і розвиток самої сертифікації, а також

стандартизації і метрології, покликаних вирішувати загальну задачу — забезпечення якості продукції і послуг.

Сертифікація стала процедурою, за допомогою якої визнаний у встановленому порядку орган документально засвідчує відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, систем управління довкіллям та персоналу до встановлених законодавством вимог. Основні об'єкти, що піддаються сертифікації вказані на рис. 2.1.3.

Історики знаходять зародки сертифікації ще в давній період: клейміння виробів як підтвердження високої якості роботи майстра; процедура страхування багато століть супроводжувалася оцінкою стану об'єкта, який страхується, що засвідчувалося документально і таке інше.

Зокрема, багато виробів з клеймом майстра знаходять під час археологічних розкопок античних міст-держав. В грецьких та римських містах також існував своєрідний метрологічний нагляд — «колегія агорономів» (від 2 до 5 людей) — працівники якого стежили за торгівлею на ринках, захищали права споживачів. Торговельна діяльність регулювалася законодавством, за виконанням якого також сліdkували агорономи, що вимали, можливо, мито з товарів, що ввозилися до міста. «Колегія агорономів» здійснювала контроль за цінами, обміном грошей, перевіркою мір та вагів, ставив тавро на вагових ги́рях, а також спеціальному мірному посуді (гличиках, ойнохойях, сіроглиняних чашах тощо) для позначення тим самим еталонного характеру їх об'єму. Вони також підтримували порядок на ринках, наглядали за їх чистотою.

Скажімо, в Ольвії, давньогрецькій колонії Північного Причорномор'я, одним із свідoctв діяльності «колегії агорономів» є наявність клейм на мірних посудинах (частіше ойнохойях) місцевого виробництва та бронзових ги́рях (сьогодні відомі 16 контрольних бронзових ги́р квадратної або прямокутної форми із Ольвії) з написом ОΛΒΙΟ та скороченими іменами посадових осіб — агорономів. Часто на ги́рях зустрічається зображення дельфіна — складової герба Ольвії, а також голів богів — Деметри та Аполлона Дельфінія (останній — покровитель Ольвії). Наявність герба міста та етнікону підсилювало державне значення цих мірних ги́р.

Метрологічний нагляд існував і в стародавньому Херсонесі, де наглядачі на ринках ще в IV ст. до н. е. сліdkували за правилами торгівлі та якістю товарів.

Рис. 2.1.3.

Об'єкти, що піддаються сертифікації

У Західній Європі сертифікація зародилась у XVIII–XIX ст. із середовища ринку на добровільних засадах. Перший сертифікат на продукцію було видано в Німеччині наприкінці XIX ст. З того часу сертифікація зазнала значних змін і поступово стала звичним явищем.

До сих пір в європейських країнах діють приватні органи з сертифікації, яким вже понад ста років. Якщо на ранніх етапах появи і розвитку сертифікації в її проведенні був зацікавлений виробник (з метою підвищення конкурентоспроможності своїх товарів) і споживач (з метою одержання гарантії відповідності певних характеристик виробів), то сьогодні перетворилась у норму торговельних відносин будь-якого рівня. До вирішення завдань сертифікації залучені громадські й приватні виробники, споживачі та наукові організації, уряди більшості країн, навіть міжурядові організації.

Провідні економічні країни почали розвивати процеси сертифікації у 1920–1930 рр. Так, у 1920 р. Німецький інститут стандартів (DIN) вперше заснував знак відповідності стандартам «DIN», який поширився на всі види продукції, за винятком газового обладнання, обладнання для водопостачання та деякої іншої продукції, для якої передбачено спеціальний порядок проведення випробувань зразків та нагляду за виробництвом. Знак DIN зареєстрований в ФРН відповідно до закону про захист торгових знаків.

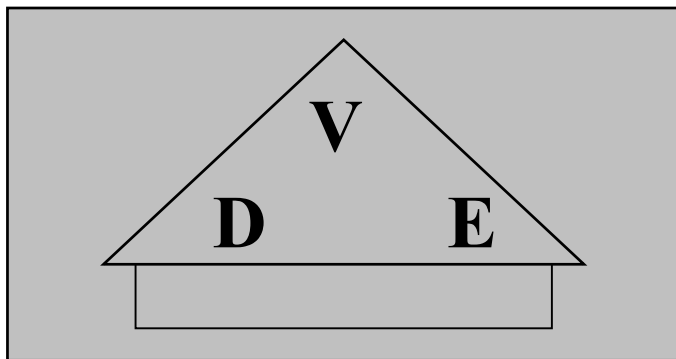
Однією з перших систем сертифікації конкретного виду продукції стала система сертифікації електротехнічного й електронного обладнання, що діє під егідою Німецької електротехнічної асоціації (VDE). Це одна з перших систем, створених у країні на початку 1920-х років. Вона організує розробку національних стандартів у галузі електротехніки, електроніки і зв'язку та здійснює керівництво системою сертифікації цього обладнання відповідно до угоди з DIN. До складу VDE входить Інститут з випробувань і приймань, який має свої випробувальні підрозділи та виконує функції національного органу перевірки засобів вимірювань. Сертифікація VDE є сертифікацією, що проводиться третьою стороною, і передбачає максимальну кількість заходів як з боку підприємства-виробника, так і випробувальних лабораторій та органів нагляду, що дозволяє гарантувати належний рівень якості продукції.

Під егідою VDE діють чотири системи сертифікації зі своїм знаком відповідності стандартам (рис. 2.1.4):

1. Електротехнічного обладнання для побутового використання, освітлювального обладнання, трансформаторів безпеки (класу III), телевізійного та радіобладнання тощо.
2. Електричних кабелів і шнурів.
3. Обладнання на електромагнітні перешкоди, які від нього випромінюються.
4. Виробів електронної техніки.

Перші три системи сертифікації є обов'язковими. Практичне керівництво системами сертифікації здійснює Інститут з випробувань і приймань, який проводить: випробування продукції на відповідність стандартам, нагляд за виробництвом продукції і вибірку зразків для періодичних контрольних випробувань; випробування та дослідження, а за потребою нагляд за виробництвом електротехнічної, електронної продукції, що виготовляється відповідно до інших визнаних правил на основі спеціальних угод.

Рис. 2.1.4.
Знак відповідності стандартам VDE

У Великобританії, приміром, сертифікація, як і в Німеччині, охоплює багато галузей промисловості та видів товарів. У цій країні діють декілька національних систем сертифікації, найбільша — Британського інституту стандартів. Для продукції, яка сертифікується в системі, затверджено спеціальний знак відповідності британським стандартам, який зареєстрований та охороняється законом. Сертифікація у Великобританії, в основному, носить добровільний характер, за винятком галузей, де за рішенням уряду стандарти обов'язкові для використання.

У Франції перший закон у галузі сертифікації було видано у 1938 р. і цілком присвячено правовому регулюванню Національного знака відповідності «NF» (Французький стандарт). Відповідальність за спільну організацію та управління системою було покладено на Французьку асоціацію з стандартизації (AFNOR). Система сертифікації знака NF означає, що продукція, яка пройшла сертифікацію відповідно до встановлених правил, повністю відповідає вимогам французьких стандартів. Таким чином, в основу системи покладено виключно національні стандарти, які розробляються та затверджуються AFNOR. Знак NF зареєстровано у Франції відповідно до закону про торговельні та сервісні знаки.

Закон від 1941 р. регулював у сукупності питання стандартизації та сертифікації, а видані потім декрети (1943, 1955, 1964, 1978 і 1980 рр.) уточнювали правове регулювання порядку контролю за використанням норм і стандартів, питання правового захисту торговельних марок, а також правила процедури акредитації випробувальних лабораторій, порядок видання сертифікатів відповідності нормам і стандартам.

Практичне функціонування системи сертифікації почалось після Другої світової війни. Зараз вона включає понад 75 систем сертифікації, кожна з яких розповсюджується на конкретні групи продукції. Наприклад, по побутових приладах і машинах діють 15 систем сертифікації (електропобутові прилади, побутові холодильники тощо). Національна система сертифікації знака NF базується на принципі децентралізації, за винятком найважливіших питань, які вирішуються AFNOR і Керівним комітетом системи.

Починаючи з 1981 р. 18 національних організацій були визнані урядом Франції вповноваженими органами з сертифікації. Серед них найбільш значною, звичайно, є AFNOR. Згідно з Законом від 1978 р. про інформацію та захист споживачів і декретом від 1980 р. сертифікати якості визначені як ознаки продукції, які підтверджують, що її характеристики контролюються незалежним національним органом.

Подібні процедури спостерігалися і в інших економічно розвинених державах.

Наявність великої кількості національних систем сертифікації в країнах Західної Європи, які базувались на нормативних документах цих країн, призвела до ситуації, коли однорідна продукція оцінювалась різними методами за різними показниками. Це було технічною перешкодою в торгівлі між країнами-членами Європейського Союзу (ЄС) і заважало реалізації ідеї створення простору без внутрішніх кордонів, у якому забезпечується вільне переміщення товарів та послуг.

Відмінності в сертифікації відповідності стосувались також і адміністративних аспектів. Внаслідок чого технічні бар'єри, обумовлені різними нормативними документами, додалися у країні-імпортері шляхом повторення процедур сертифікації, які в країні-експортері (виробнику) вже були проведені за чинними там правилами. Вирішення цієї проблеми було знайдено 21 грудня 1989 р., коли Рада ЄС прийняла документ *«Глобальна концепція з сертифікації і досліджень»*. Основна ідея цього документа полягає у формуванні довіри до товарів та послуг шляхом використання таких інструментів, як сертифікація та акредитація, що побудовані за єдиними європейськими нормами. Ця довіра повинна бути підтверджена якістю та компетентністю.

Основні рекомендації «Глобальної концепції» ЄС можна сформулювати у шести тезах:

1. Заохочення загального застосування стандартів по забезпеченню якості серії EN 29000 і сертифікація на відповідність цим стандартам.
2. Застосування стандартів серії EN 45000, які встановлюють вимоги до органів з сертифікації та випробувальних лабораторій при акредитації.
3. Заохочення створення централізованих національних систем акредитації.
4. Заснування організації з досліджень і сертифікації в галузі, яка не регулюється законодавством.
5. Гармонізація інфраструктури випробувань і сертифікації в країнах ЄС.
6. Укладання договорів з третіми країнами (не членами ЄС) про взаємне визнання випробувань та сертифікатів.

На відміну від країн Західної Європи в США відсутні єдині правила сертифікації або єдиний національний орган з сертифікації. Діють сотні систем, створених при різноманітних асоціаціях-виробниках, приватних компаніях. Такий же стан у країні зі стандартизацією — стандарти розробляються сотнями організацій, які мають різноманітний статус.

Незважаючи на відсутність єдиного національного органу з сертифікації, на який урядом було б покладено спільне керівництво роботами з сертифікації, здійснюють спроби по створенню загальних критеріїв для чинних сертифікаційних систем. Для цього створена національна система акредитації випробувальних лабораторій, організується система реєстрації сертифікаційних систем. Сертифікація в США є гарантією якості на національному (якщо орган, при якому вона створена, дійсно є загальнонаціональним) і міжнародному рівнях. Проте, при відсутності законодавства, яке встановлює обов'язковість сертифікації,

авторитетом користуються системи сертифікації, створені при таких загальноновизнаних організаціях, як Національна лабораторія страхових компаній, Лабораторія американських підприємств газової промисловості, Випробувальний центр сільськогосподарської техніки у штаті Небраска тощо.

Щодо країн так званого «соціалістичного табору», у тому числі СРСР, то політичні події кінця 1980-х років не дали можливості реалізуватися планам розвитку в рамках Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ, 1949–1989 рр.). Проте інтеграційні процеси в світовій економіці змушували колишні соціалістичні країни розвивати й удосконалювати процеси сертифікації та акредитації, гармонізуючи їх із загальноєвропейськими та світовими стандартами.

Сьогодні сертифікація продукції (процесів, робіт, послуг) здійснюється в рамках існуючих міжнародних і національних систем сертифікації, діяльність яких визначається основоположними стандартами організаційно-методичного характеру, розробленими в рамках Міжнародної організації з стандартизації (ISO) за активної участі Міжнародної електротехнічної комісії (IEC). На початку 1970-х років ISO для розробки способів взаємного визнання національних і регіональних систем сертифікації та міжнародних знаків відповідності продукції вимогам стандартів і технічних регламентів, насамперед, у галузі забезпечення безпеки споживачів, захисту навколишнього середовища і охорони здоров'я населення, було створено Комітет Ради ISO з сертифікації — CERTIKO. Цим комітетом підготовлено зведення принципів сертифікації, що отримало назву *«Кодекс принципів ISO/IEC по системах сертифікації третьою стороною на відповідність стандартам»*. Кодекс виходить з необхідності застосування міжнародних стандартів у національних системах сертифікації.

У 1985 р. CERTIKO було перетворено на Комітет Ради ISO з оцінки відповідності (CASCO), і функції його були розширено.

Сьогодні головними міжнародними організаціями, які сертифікують якість продукції (процесів, робіт, послуг) є Міжнародна організація із стандартизації (ISO), Європейський Комітет з оцінювання та сертифікації систем якості (EQS), Європейська мережа оцінювання та сертифікації систем якості (EQNET), Європейська організація з випробувань та сертифікації (EOTC) та ін. (табл. 2.1.1, 2.1.2).

Таблиця 2.1.1

Міжнародні організації з сертифікації

Повна назва організації	Прийнята абревіатура	Мета створення
Європейська економічна комісія ООН	UNESE	Розробляє норми безпеки експлуатації обладнання та методів їх випробування, регламенти якості продукції та методи їх перевірки
Європейський Економічний Союз	ЄЕС	Розробляє правила процедури взаємопостачання, випробування товарів, застосування уніфікованих норм безпеки та якості товарів

Закінчення табл. 2.1.1

Повна назва організації	Прийнята аббревіатура	Мета створення
Міжнародна організація з стандартизації	ISO	Розробляє стандарти та правила сертифікації товарів і послуг
Міжнародна електротехнічна комісія	IEC	Розробляє стандарти та правила сертифікації електротехнічних товарів
Міжнародна організація законодавчої метрології	OIML	Розробляє стандарти та правила сертифікації товарів і послуг
Міжнародна система сертифікації виробів електронної техніки		Розробляє єдині вимоги до виробів електронної техніки, методи оцінки їх відповідності
Міжнародна комісія з випробувань ручної вогнепальної зброї		Розробляє уніфіковані вимоги до вимірювальних приладів, методів випробувань, випробувальних патронів, схвалює організаційну структуру випробувального центру
Європейська мережа оцінювання та сертифікації систем якості	EQNET	
Європейська організація по дослідженнях	EUROLAB	Об'єднання випробувальних лабораторій
Європейська кооперація по аналітичній хімії	EUROCHEM	Об'єднання хіміко-аналітичних лабораторій
Європейський комітет по впровадженню і сертифікації систем забезпечення якості	EQS	Об'єднання органів по сертифікації систем забезпечення якості
Європейський комітет з досліджень і сертифікації в галузі інформаційних технологій	ECITS	
Європейський електротехнічний комітет з випробувань і сертифікації	ELSECOM	Об'єднання органів з сертифікації і випробувальних лабораторій
Європейський комітет з вогнезахисту та пожежної безпеки	ESIF	
Європейська організація з випробувань і сертифікації. Заснована в листопаді 1990р. Штаб-квартира в Брюсселі	EOTS	Об'єднання ECITS, ELSECOM та ESCIF для гармонізації сертифікації в Європі

Таблиця 2.1.2

Міжнародні організації з акредитації

Повна назва	Прийнята аббревіатура	Цілі та задачі
Міжнародна конференція з акредитації лабораторій, заснована у 1970 р.	ILAC	Обмін досвідом між органами з акредитації і лабораторіями
Міжнародний форум з акредитації, заснований у 1993 р.	IAF	Уніфікація систем і критеріїв акредитації в Європі та в світі
Міжнародна комісія з правил приймання (сертифікації) електрообладнання	CEE	Уніфікація систем і критеріїв акредитації в Європі та в світі у галузі електрообладнання
Європейська кооперація з акредитації випробувальних лабораторій та органів з сертифікації	EA	Формування довіри до випробувань і сертифікації в Європі

2.2. Стандартизація термінів у галузі сертифікації

Ключові слова та поняття: акредитація, акредитація лабораторій, акредитована лабораторія, атестація лабораторії, випробувальна лабораторія, випробування, відповідність, декларація про відповідність, засвідчення відповідності, знак відповідності, знак сертифікації, ідентифікація, контролюючий орган, метод випробування, орган з сертифікації, оцінка (оцінення) відповідності, орган регламентації, перевірка (лабораторій), підтвердження відповідності, процедура підтвердження відповідності, сертифікат відповідності, сертифікат на систему якості, сертифікація відповідності, система акредитації лабораторій, сертифікація систем якості, система сертифікації, схема сертифікації, третя сторона, учасник системи сертифікації, член системи сертифікації

Як термін з чітким визначенням слово «сертифікація» прийнято порівняно недавно. Слід зазначити, що виникнення великої групи термінів, пов'язаних із процедурою сертифікації, наповнення сучасним змістом поняття «сертифікація» пов'язане з різким загостренням в останні десятиліття проблеми якості товарів і послуг; глобалізацією міжнародної торгівлі; значною розмаїтістю (часом не виправданою) виробів одного і того ж функціонального призначення, але різної якості; конкуренцією товаровиробників; нарешті, просто з необхідністю гарантувати безпеку продукції для її споживача. Виникла потреба в особливому методі, інструменті, який би, незалежно від країни-постачальника продукції, фірми,

технології, системи контролю якості тощо давав гарантію того, що продукція, робота, послуга виконані в повній відповідності з вимогами, запровадженими документально. Таким інструментом наприкінці XX ст. і стала процедура, що позначається терміном «сертифікація».

Вперше визначення поняття «сертифікація» було дано ISO у 1982 р. У відповідному Керівництві ISO/IEC 2:1982 «Загальні терміни та визначення в галузі стандартизації, сертифікації і акредитації випробувальних лабораторій» поняття сертифікації сформульоване так: «Сертифікація відповідності являє собою дію, що засвідчує за допомогою сертифіката відповідності або знака відповідності, що виріб чи послуга відповідає визначеним стандартам чи іншому нормативно-технічному документу».

Єдине тлумачення спеціальних термінів необхідне для гармонізації правил і процедур сертифікації та акредитації в міжнародному масштабі з метою усунення технічних перешкод у торгівлі між країнами. Керівництво ISO/IEC 2 було розроблено Комітетом ISO за принципами стандартизації (ISO/СТАКО). Шосте видання містить зміни (1986), які були прийняті радами ISO та IEC в 1991 р. Розробка нового видання здійснювалась відповідно до рішень Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) й Економічної комісії ООН для Європи (ЄЕК ООН). Було враховано також пропозиції Комітету ISO з оцінки відповідності (ISO/KASCK0).

Розробка та перегляд Керівництва ISO/IEC 2 здійснюється на основі загальних принципів термінології, що розробляються в рамках технічного комітету ISO37 «Термінологія (принципи і координація)». У керівництві ISO/IEC 2 взаємопов'язані поняття розміщені в 16 розділах — від більш загальних до більш конкретних аспектів стандартизації, сертифікації та акредитації. На європейському рівні вони прийняті в стандарті EN 45020.

Керівництво ISO/IEC 2, містить п'ять розділів, що стосуються сертифікації, в яких крім терміна «сертифікація відповідності» наведено терміни, які у сукупності окреслюють систему сертифікації. Для впевненості в тому, що продукт «зроблений правильно», необхідно знати, яким вимогам він повинен відповідати з яким чином можна отримати достовірні докази цієї відповідності. Загальноприйнятим способом такого доказу є **сертифікація відповідності**.

Розділ 13 «Відповідність. Загальні поняття» містить поняття загального характеру — «*відповідність*» і «*третья сторона*», які загальноприйнятим поняттям надають однозначне тлумачення як термінам, прийнятим у діяльності з сертифікації.

ISO/IEC пропонує термін «відповідність» (assurances of conformity), вказуючи, що це процедура, результатом якої може бути заява, що надає впевненість в тому, що продукція (процес, послуга) відповідає заданим вимогам.

Це може бути:

- заява постачальника про відповідність (supplier's declaration), тобто письмова гарантія в тому, що продукція відповідає заданим вимогам; заява, яка може бути надрукована в каталозі, накладній, керівництві з експлуатації або іншому повідомленні, яке стосується до продукції; це може бути також ярлик, етикетка тощо;
- сертифікація — процедура, за допомогою якої третя сторона дає письмову гарантію, що продукція, процес чи послуга відповідають заданим вимогам.

З часом поняття сертифікації поступово уточнювалося. У згаданому Керівництві в редакції 1986 р. термін «сертифікація» доповнився примітками:

1. Сертифікація є загальним терміном, що припускає участь третьої сторони в сертифікації продукції, технологічних процесів чи послуг (сертифікація відповідності);
2. Прогрес в галузі оцінки систем якості викликає необхідність нового поняття сертифікації систем якості (сертифікація можливостей постачальника).

Під «**третьою стороною**» у процедурі сертифікації мається на увазі незалежна, компетентна організація, що здійснює оцінку якості продукції стосовно учасників купівлі-продажу. Першою стороною прийнято вважати виготовлювача, продавця продукції, другою — покупця, споживача.

Третя сторона (наприклад, випробувальна лабораторія) для підтвердження своєї компетентності й об'єктивності проходить процедуру **акредитації**, тобто офіційного визнання її можливостей здійснювати відповідний вид контролю чи випробувань.

Керівництво ISO/IEC 2:1986 включає ряд термінів, що розкривають поняття «**відповідність продукції**». Так, відповідність визначена як «задоволення продукцією, технологічними процесами чи послугами установлених вимог». При цьому пропонуються два різновиди відповідності: заява про відповідність і сертифікація відповідності.

Відповідність продукції визначена як «заява постачальника під його повну відповідальність поза рамками сертифікаційної системи про те, що продукція, технологічний процес чи послуга відповідають визначеному стандарту чи іншому нормативно-технічному документу». З даного визначення очевидно, що «заява про відповідність» не передбачає ніякої юридичної, адміністративної чи економічної відповідальності постачальника. Винятком є випадки, коли в законодавстві окремих країн мають місце положення, що зобов'язують постачальників продукції вказувати достовірну інформацію про продукцію, що ними випускається.

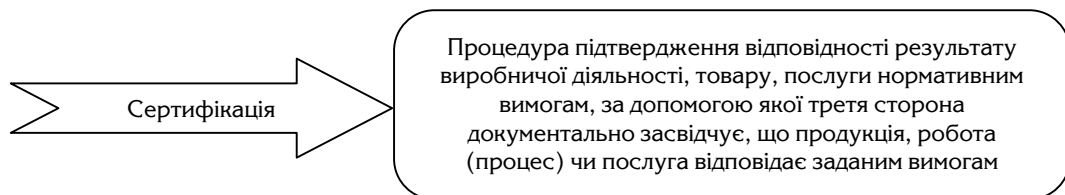
Наступні два поняття є основоположними в галузі сертифікації, в них полягає ідея цього виду діяльності.

Підтвердження відповідності — дія випробувальної лабораторії третьої сторони, яка засвідчує, що конкретний випробовуваний зразок відповідає конкретному стандарту або іншому нормативному документу.

Сертифікація відповідності в редакції Керівництва ISO/IEC 2:1986 визначається як «гарантія третьої сторони в тому, що з адекватним ступенем вірогідності продукція, технологічний процес чи послуга відповідають визначеним стандартам або документам, що установлюють вимоги до них».

Наведене визначення поняття «сертифікація відповідності» показує, що, по-перше, сертифікація відповідності безпосередньо пов'язується з компетентною і незалежною стороною, яка гарантує цю відповідність і засвідчує її за допомогою сертифіката або знака відповідності; по-друге, сертифікація відповідності визнається тільки в тому разі, коли вона проводиться в рамках організаційної системи (системи сертифікації) відповідно до встановлених правил; по-третє, уведене поняття «адекватного ступеня вірогідності», яке зв'язане з неможливістю гарантувати абсолютну відповідність серійної продукції, що масово випускається, вимогам стандартів навіть при проведенні суцільного контролю якості, — завжди є імовірність невідповідності визначеної нехай мінімальної кількості продукції встановленим вимогам.

Сучасне визначення поняття сертифікації відповідності, згідно з останньою (1996 р.) редакцією Керівництва ISO/IEC 2:1986 надано на рис. 2.2.1.

Рис. 2.2.1.

Визначення поняття «сертифікація»

Організаційна система (система сертифікації) є другим за важливістю терміном процедури підтвердження відповідності. Цей термін в останній редакції Керівництва ISO/IEC 2:1986 визначається як «система, що має свої власні правила процедури і керівництва для проведення сертифікації відповідності». Основним у цьому визначенні є те, що сертифікація в рамках системи повинна проводитися за єдиними правилами.

Систему сертифікації (у загальному вигляді, складають: центральний орган, який управляє системою, наглядає за її діяльністю і може передавати право на проведення сертифікації іншим органам; правила і порядок проведення сертифікації; нормативні документи, на відповідність яким здійснюється сертифікація; процедури (схеми) сертифікації; порядок інспекційного контролю. Центральний орган, який керує системою сертифікації та здійснює нагляд за цією системою, може передавати свої повноваження щодо діяльності з сертифікації та право на сертифікацію відповідності.

Системи сертифікації можуть діяти на національному, регіональному та міжнародно-рівнях.¹

Будь-яка система сертифікації використовує стандарти (міжнародні, регіональні, національні), на відповідність вимогам яких здійснюється випробування. Інформація про відповідність стандартам необхідна покупцям, кінцевим споживачам, страховим компаніям, Інспектуючим і контролюючим органам, урядовим органам для різноманітних ситуацій, пов'язаних з продуктом. У системах сертифікації третьою стороною застосовуються два способи зазначення відповідності стандарту: сертифікат відповідності та знак відповідності які є способом інформування всіх зацікавлених сторін про сертифікований товар.

Доступ до системи сертифікації — можливість для заявника (у галузі сертифікації) користуватися сертифікацією згідно з правилами системи.

Учасник системи сертифікації — орган з сертифікації, який діє згідно з правилами цієї системи, але не має можливості брати участь в управлінні системою.

Член системи сертифікації — орган з сертифікації, який діє згідно з правилами даної системи і має можливість брати участь в управлінні системою.

¹ Якщо система сертифікації доводить відповідність визначеного виду продукції (процесів, робіт, послуг) — це система сертифікації однорідної продукції (в деяких країнах використовується термін «certification programme», тотожний поняттю «certification scheme»), яка у своїй практиці застосовує стандарти, правила, процедури, що стосуються саме даної продукції. Декілька таких систем сертифікації однорідної продукції зі своїми органами та іншими складовими можуть входити до загальної системи сертифікації.

Наступним важливим терміном сертифікації є термін «**схема сертифікації**». Поняття, що позначається цим терміном, являє собою «систему сертифікації стосовно до конкретної продукції, технологічного процесу чи послуги, на який поширюються ті ж самі стандарти і правила».

Серед інших термінів і визначень, наведених у Керівництві ISO/IEC 2:1986, є ще два, що глибше та детальніше розкривають вихідне поняття сертифікації. Ці два терміни — «сертифікат відповідності» і «знак відповідності».

Сертифікат відповідності — це документ, виданий відповідно до правил системи сертифікації, який зазначає, що дана продукція, технологічний процес чи послуга відповідають вимогам, які визначені стандартами чи іншими нормативним документами, що устанавлюють вимоги до них.

Сертифікат може відбивати усі вимоги стандарту, а також окремих розділів або конкретних характеристик товару, що чітко обумовлюється в самому документі. Інформація, надана в сертифікаті, повинна забезпечити можливість порівняння її з результатами випробувань, на підставі яких він виданий.

Зазначимо, що об'єкт сертифікації (продукція, процес, послуга тощо) повинен бути ідентифікованим, тобто сертифікації може підлягати саме даний об'єкт і ніякий інший, зокрема похідний від нього або зовсім фальсифікований.

Знак відповідності (знак сертифікації) — знак, який оберігається законом (сполучення літер, цифр, графічних символів тощо), і використовується відповідно до прийнятих правил системи сертифікації і вказує, що дана продукція, технологічний процес чи послуга відповідають конкретним стандартам або іншим нормативним документам, які встановлюють вимоги до них.

Знак відповідності обмежений визначеною системою сертифікації, що вказує на обов'язок цієї системи (в особі органу з сертифікації) контролювати відповідність стандарту продукції, маркованої цим знаком. Знаком відповідності маркується товар і у тому випадку, якщо він відповідає всім вимогам стандарту.

У системах сертифікації діють правила щодо застосування знака відповідності або національні стандарти, які регламентують застосування знака відповідності національному стандарту, наприклад, в Україні — це ДСТУ 2296—93. Дозвіл (ліцензія) на застосування знаку відповідності видається органом з сертифікації.

До стандартів, які використовуються з метою сертифікації, висуваються вимоги, які враховують технічні комітети організацій, що здійснюють стандартизацію. Передовсім, якщо розроблюваний стандарт призначений для використання при сертифікації, до складу технічного комітету крім представників усіх зацікавлених сторін повинні бути включені спеціалісти, що мають досвід роботи в галузі сертифікації. У розділі стандарту «Галузь застосування» має бути вказівка про застосування його з метою сертифікації. До стандарту включаються лише ті характеристики, які можуть бути об'єктивно перевірені. Якщо при сертифікації третьою стороною необхідно встановити методи контролю виробничих процесів, такі вимоги включаються в спеціальні правила і програми сертифікації, що базуються на стандарті.

Стандарт повинен встановлювати послідовність проведення випробувань, якщо це впливає на результати. Перевагу віддають методам неруйнівних випробувань.

Якщо сертифікація здійснюється з метою підтвердження безпеки виробу, застосовуються стандарти, в яких регламентуються характеристики і норми безпеки. Це можуть бути і спеціально розроблені для даної мети нормативні документи.

Якщо виріб сертифікований на безпеку, то він може маркуватись спеціальними знаками відповідності, які стосуються або конкретних видів продукції, або мають загальний характер, тобто інформують споживача про безпеку товарів.

Іноколи споживач може вимагати документ, що засвідчує наявність і стабільну роботу систем управління якістю продукції, системи екологічної безпеки підприємства та системи управління охороною праці на підприємстві. Тому проводиться встановлення відповідності роботи підприємства нормативним документам ISO серії 9000, 10000, 14000. Якщо виробництво відповідає вимогам, то це може бути засвідчено у вигляді **сертифіката на систему якості підприємства**.

Підтвердження відповідності — видача документа (декларація про відповідність або сертифікат відповідності) на основі рішення, яке приймається після проведення відповідних (необхідних) процедур оцінки відповідності, що довели виконання встановлених вимог.

Засвідчення відповідності — дія випробувальної лабораторії третьої сторони, яка доказує, що конкретний випробувальний зразок відповідає конкретному стандарту або іншому нормативному документу.

Орган з сертифікації — орган, який здійснює сертифікацію відповідності.

Орган з сертифікації може сам проводити випробування та контроль за випробуваннями або здійснювати нагляд за цією діяльністю, яка проводиться за його дорученням іншими органами.

Контролюючий орган (у галузі сертифікації) — орган, який здійснює за дорученням органу з сертифікації діяльність з контролю.

Розділ 12 ISO/IEC 2 «Випробування» містять основні терміни, що стосуються випробувань.

Випробування — технічна операція, що полягає у визначенні однієї або декількох характеристик даної продукції, процесу або послуги відповідно до встановленої процедури за прийнятими правилами.

Метод випробування — встановлений порядок проведення випробувань.

Випробувальна лабораторія¹ — лабораторія, яка здійснює (сертифікаційні) випробування.

Випробувальна лабораторія повинна мати юридичний статус, організаційну структуру, адміністративну підпорядкованість, фінансовий стан та систему оплати праці співробітників, що забезпечують необхідну впевненість у тому, що вона визнається об'єктивною та незалежною від розробників, виробників та споживачів з усіх питань оцінювання показників, що підтверджуються під час сертифікації конкретної продукції.

---

¹ Термін «випробувальна лабораторія» може використовуватись у значенні юридичного або технічного органу або в значенні того й іншого.

Випробувальна лабораторія повинна забезпечувати технічну компетентність під час проведення випробувань у галузі акредитації, що визнана.

Міжлабораторні порівняльні випробування — організація, здійснення та оцінка випробувань одних і тих самих подібних виробів або матеріалів двома або декількома різними лабораторіями відповідно до раніше встановлених вимог.

Перевірка (лабораторій) на якість проведення випробувань — встановлення здатності даної лабораторії здійснювати випробування шляхом міжлабораторних порівняльних випробувань.

Останній, розділ 16, повністю присвячений термінам, пов'язаним з випробувальними лабораторіями — їх акредитацією та атестацією.

Акредитація (лабораторій) — офіційне визнання того, що випробувальна лабораторія є правомочною здійснювати конкретні випробування або конкретні типи випробувань.

Термін «акредитація лабораторій» може означати визнання як технічної компетентності та об'єктивності випробувальної лабораторії, так і тільки її технічної компетентності. Акредитація, зазвичай, є позитивним наслідком атестації лабораторії з подальшим наглядом.

Система акредитації лабораторій — це система, що має власні правила процедури та керування для здійснення акредитації лабораторій.

Орган з акредитації лабораторій — орган, який керує системою акредитації лабораторій і здійснює акредитацію.

Орган з акредитації може виявити бажання про повне або часткове передавання повноважень з атестації випробувальної лабораторії іншому компетентному органу (агентству з атестації). З урахуванням того, що це може стати практичним способом розширення визнання випробувальних лабораторій, вважається важливим, щоб така атестація була еквівалентною атестації, яку проводить орган з акредитації, який визнав свою повну відповідальність за таке передавання повноважень.

Акредитована лабораторія — випробувальна лабораторія, яка пройшла акредитацію.

Акредитована випробувальна лабораторія повинна мати актуалізовану документацію, до якої входять:

- документи, які встановлюють технічні вимоги до продукції, що випробовується, та методи її випробувань — стандарти та технічні умови, в тому числі міжнародні стандарти (правила, технічні рекомендації та ін.);
- документи, які встановлюють програми та методи проведення випробувань (вимірювань) продукції, що закріплена за цією акредитованою лабораторією. Методики випробувань (вимірювань) повинні бути атестовані у встановленому порядку;
- документи, що стосуються підтримання в належному стані випробувального обладнання та засобів вимірювальної техніки; графіки перевірки засобів вимірювальної техніки й атестації випробувального обладнання та методики перевірки нестандартизованих засобів вимірювальної техніки, експлуатаційна документація на засоби вимірювальної техніки, що застосовуються;
- документи, що визначають систему зберігання інформації та результатів випробувань (протоколи, робочі журнали, звіти та ін.).

В лабораторії повинні бути встановлені та документально оформлені процедури, що забезпечують актуалізацію та наявність на робочих місцях інструкцій, нормативних документів, настанов та інших документів, що пов'язані із забезпеченням якості випробувань, охорони праці та ведення документації.

Критерії акредитації (лабораторій) — сукупність використовуваних органом з акредитації вимог, які має задовольняти випробувальна лабораторія для того, щоб бути акредитованою.

Атестація лабораторії — перевірка випробувальної лабораторії для визначення її відповідності встановленим критеріям акредитації лабораторії.

Особа з правом підпису (від імені акредитованої лабораторії) — це особа, визнана органом з акредитації компетентною для того, щоб підписувати протоколи випробувань акредитованої лабораторії.

В Україні основні терміни та визначення у сфері сертифікації встановлені *ДСТУ 2462-94 «Сертифікація. Основні поняття. Терміни та визначення», а також у відповідних Законах України.*

Сертифікація — процедура, за допомогою якої третя сторона дає письмову гарантію, що продукція, процес чи послуга відповідають заданим вимогам.

Третя сторона — особа або орган, які визнаються незалежними від сторін-учасників у питанні, що розглядаються.

Відповідність — дотримання всіх установлених вимог до продукції, процесу чи послуги.

Оцінка (оцінення) відповідності доказ, що встановлені вимоги до продукції, процесу, системи, особи або органу виконано шляхом випробування, здійснення контролю або сертифікації.

Система сертифікації — система, яка має власні правила процедури та управління для проведення сертифікації відповідності.

Система сертифікації однорідної продукції (процесів, послуг) — система сертифікації, що стосується певної продукції, процесів, послуг, для яких застосовуються такі самі конкретні стандарти та правила й така сама процедура.

Схема сертифікації — це склад та послідовність дій третьої сторони під час оцінки відповідності продукції, послуг, систем якості та персоналу.

Орган з сертифікації — орган, який здійснює сертифікації відповідності.

Сертифікат відповідності — документ, виданий згідно з правилами системи сертифікації, який вказує, що забезпечується необхідна впевненість у тому, що потрібним чином ідентифікована продукція, процес чи послуга відповідають конкретному стандарту чи іншому нормативному документу.

Свідченням відповідності імпортованої продукції встановленим в Україні вимогам є сертифікат відповідності, виданий у системі УкрСЕПРО, або свідоцтво про визнання законного сертифікату.

Знак відповідності — захищений у встановленому порядку знак, використовуваний або виданий згідно з правилами системи сертифікації, який вказує, що забезпечується необхідна впевненість у тому, що дана продукція, процес чи послуга відповідають конкретному стандарту чи іншому нормативному документу.

Декларація про відповідність — документально оформлена в установленому порядку заява виробника, у якій надається гарантія відповідності продукції вимогам, встановленим законодавством.

Сертифікація систем якості — перевірка, оцінка та посвідчення акредитованим органом з сертифікації систем якості того, що система якості підприємства, яка перевіряється, відповідає вимогам державного або міжнародного стандарту з системи якості.

Сертифікат на систему якості підприємства — документ, виданий згідно з правилами системи сертифікації, який посвідчує, що система якості перевірюваного підприємства відповідає вимогам державного або міжнародного стандарту з системи якості (сертифікат на систему якості видається на певний вид або групу продукції).

Акредитація — процедура, у ході якої національний орган з акредитації документально засвідчує компетентність юридичної особи чи відповідального органу з оцінки відповідності виконувати певні види робіт (випробування, калібрування, сертифікацію, контроль).

Важливо вказати на новітнє поняття для української сертифікації, що вводиться в практику в зв'язку з інтеграцією економіки країни у світову господарську систему і необхідністю гармонізації вітчизняних правил сертифікації з міжнародними правилами. Мова йде про *підтвердження відповідності* як більш загальний і більш гнучкий ніж сертифікація спосіб оцінки якості і безпеки продукції та послуг. Підтвердження відповідності, на відміну від сертифікації, що проводиться винятково третьою стороною, може здійснюватися постачальником (першою стороною), органом сертифікації (третьою стороною) або одночасно постачальником та органом сертифікації.

Підтвердження відповідності, як видно, можна визначити як *діяльність, результатом якої є заява, яка дає впевненість у тому, що продукція, процес чи послуга відповідають заданим вимогам*. Щодо продукції така заява може мати вигляд документа, етикетки або іншого подібного засобу. Вона може бути надрукована в товаросупровідній і експлуатаційній документації або в каталозі продукції.

З наведених формулювань можна зробити висновок, що сертифікація не пов'язана з забезпеченням того чи іншого рівня якості продукції або послуги, вона лише гарантує споживачеві той факт, що продукція виготовлена, послуга виконана в повній відповідності з вимогами стандартів або інших нормативних документів на дану продукцію чи послугу при однозначному тлумаченні документів і об'єктивних методів перевірки.

2.3. Види сертифікації. Схеми, засоби і методи здійснення сертифікації

Ключові слова та поняття: *вимірювання, Директиви ЄС «нового підходу», добровільна сертифікація, законодавчо нерегульована сфера, законодавчо регульована сфера, засоби сертифікації, інспекційний контроль, керівні органи, методи сертифікації, необхідність добровільної сертифікації, обов'язкова об'єкти добровільної сертифікації, системи добровільної сертифікації, схеми (моделі) сертифікації, учасники*

Сертифікація може мати обов'язковий і добровільний характер. Останнім часом обов'язкова сертифікація часто називається сертифікацією в законодавчо регульованій сфері, а добровільна сертифікація — в законодавчо нерегульованій сфері (табл. 2.3.1).

Таблиця 2.3.1

Відмінні ознаки обов'язкової та добровільної сертифікації

Ознаки	ВИДИ СЕРТИФІКАЦІЇ	
	Обов'язкова сертифікація	Добровільна сертифікація
Мета сертифікації	Запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя, здоров'я та майна громадян і навколишнього природного середовища	Сприяння споживачеві в компетентному виборі продукції; підвищення конкурентоспроможності продукції на товарному ринку
Хто здійснює сертифікацію	Проводиться виключно в державній системі сертифікації	Проводиться органами, що акредитовані в державній системі сертифікації, а також підприємствами, організаціями, іншими юридичними особами, які взяли на себе функції органу з добровільної сертифікації
Хто є заявником сертифікації	Виробники, постачальники продукції	Виробники, продавці, споживачі продукції, органи державної виконавчої влади, громадські організації та окремі громадяни
Хто визначає схему сертифікації	Орган з сертифікації	Заявник за погодженням з органом з сертифікації
Які параметри перевіряються	Віднесені нормативними документами до обов'язкових для виконання	Не віднесені актами законодавства та нормативними документами до обов'язкових (за вибором заявника)
Об'єкт сертифікації	Головним національним органом з оцінки відповідності	Визначається заявником сертифікації

Переваги підприємств у результаті сертифікації

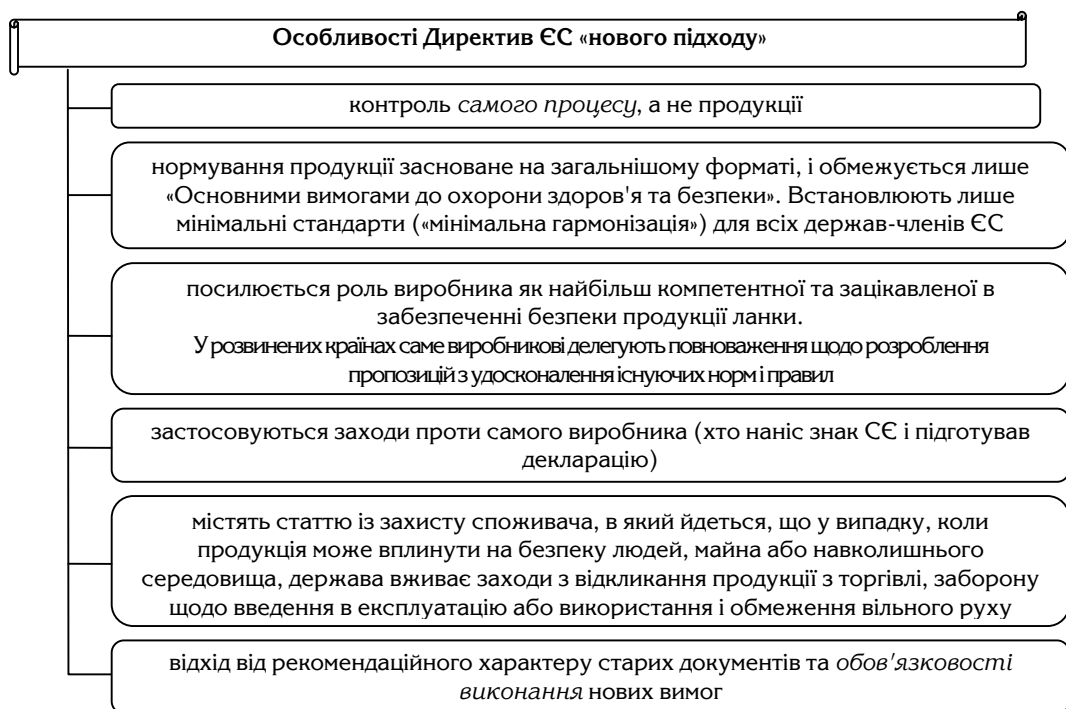
- покращання менеджменту управління;
- поглиблення знань щодо процедурних питань, що сприяє прискоренню усунення процедурних проблем;
- підвищення ступеня задоволення потреб споживачів;
- додаткові конкурентні переваги продукції порівняно з несертифікованими товарами-конкурентами;
- розширення частки ринку

Обов'язкову сертифікацію проводять на відповідність щодо вимог чинних національних законодавчих актів та обов'язкових вимог нормативних документів, міжнародних і національних стандартів інших держав. Перелік продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації, затверджується Головним національним органом з оцінки відповідності.

Роботи з обов'язкової сертифікації здійснюються органами з сертифікації та випробувальними лабораторіями, акредитованими в установленому порядку в рамках діючих систем обов'язкової сертифікації.

Законодавчо закріплені вимоги до товарів повинні виконуватись усіма виробниками на внутрішньому ринку та імпортерами при ввезенні їх на територію України. Номенклатура товарів і послуг, що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні, визначається Держспоживстандартом України.

У країнах Європейської Співдружності (ЄС) завдання сертифікації в законодавчо регульованій сфері такі самі, як і в Україні. Відмінність полягає лише в порядку здійснення сертифікації: випробування і наступна оцінка продукції здійснюються на відповідність гармонізованим для країн ЄС вимогам Директив (законодавчих актів) з безпеки. Перелік видів цієї продукції закріплений в європейських **Директивах «нового підходу»** (див. рис. 2.3.1) і є обов'язковим для країн, що входять до ЄС. Комісія ЄС прийняла рішення стосовно системи оцінки відповідності для різноманітних сімей (груп) продукції.

Рис. 2.3.1.
Особливості Директив ЄС «нового підходу»

Як видно, новий підхід зосереджує головну увагу на формулюванні гармонізованих вимог для забезпечення вільного руху товарів через встановлення ключових норм охорони здоров'я і безпеки щодо товарів, які є досить небезпечними і вимагати відповідного контролю з боку держави. Для таких товарів (щоб уникнути ризику встановлення несумісних вимог урядами окремих країн) прийнято «гармонізовані норми», які є чинними в усіх країнах встановлюють суттєві технічні вимоги (норми) і процедури оцінки відповідності для кожної категорії продукції. Відповідність цим директивам слугує гарантією, що продукція/послуг відповідають вимогам охорони здоров'я і безпеки.

Гармонізовані стандарти (ISO/IEC та інші), на які є посилання у директивах, — лише можливий спосіб забезпечення відповідності продукції, виробники не зобов'язані їх використовувати хоча більшість із них обирає цей шлях. Продукція, вироблена на базі цих стандартів, має презумпцію відповідності, але при цьому виробники завжди мають змогу скористатись іншим підходом для доведення відповідності.

В ЄС процеси стандартизації служать як державним, так і приватним інтересам. Виробників, які дотримуються добровільних стандартів ЄС або ISO, вважають такими, що дотримуються основоположних вимог директив нового підходу. Сертифікація, що ґрунтується на цих стандартах, також допомагає виробникам провадити експортну діяльність, а прийняття стандартів сприяє поширенню практики ефективного виробництва і нових технологій.

Отже, новий підхід до технічного регулювання — це метод, за яким на законодавчому рівні встановлюють обов'язкові основні вимоги до продукції для забезпечення високого рівня захисту населення, тоді як технічне розв'язання цих завдань — це безпосередня відповідальність виробника. Стандарти, здебільшого розроблені учасниками приватного сектора, є способом допомогти виробникам дотримати цих вимог, при цьому виробники не зобов'язані їх використовувати. Крім того, для більшості товарів, за винятком найризикованіших, відповідність вимогам перевіряють самі виробники, і застосовують самосертифікування.

Переваги такого підходу полягають в його гнучкості, сприянні інноваціям і, тим самим, підвищенні конкурентоспроможності економіки.

Директиви «нового підходу» встановлюють єдину систему маркування, відому як **«маркування знаком «СЕ»**.

Маркування знаком «СЕ» — це заява з боку виробника стосовно того, що продукція відповідає всім чинним законодавчим положенням на виконання певних директив ЄС. Маркування знаком «СЕ» дає змогу компаніям легше отримувати доступ на європейський ринок і продавати свою продукцію без адаптації чи необхідності проходити додаткові перевірки. Маркування знаком «СЕ» застосовується лише до продукції, що підпадає під дію Директив нового чи старого глобального підходів. «Синя книга» Європейської Комісії (Інструкції щодо виконання Директив нового підходу та глобального підходу) містить перелік директив, де застосовується маркування знаком «СЕ». Цей перелік можна отримати на веб-сайті Комісії⁶¹.

---

¹ <http://ec.europa.eu/enterprise/newapproach/legislation/guide/index.htm>

Національні вимоги з безпеки продукції деяких країн-членів ЄС можуть бути суворішими, ніж у зазначених Директивах ЄС.

Добровільну сертифікацію проводять на відповідність до вимог, які не віднесені до обов'язкових, тобто в тих випадках, коли суворе дотримання вимог стандартів або іншої нормативної документації на продукцію, процеси або послуги державою не передбачено, тобто коли стандарти або норми не стосуються вимог безпеки і мають добровільний характер для товаровиробника. Якщо для зазначеної продукції встановлені обов'язкові вимоги, то їх завжди включають до вимог добровільної сертифікації.

Добровільну сертифікацію мають право проводити підприємства, організації, інші юридичні особи, що взяли на себе функції органу з добровільної сертифікації, а також органи, що акредитовані в державній системі сертифікації.

Сертифікація в законодавчо нерегульованій сфері проводиться на добровільних засадах у порядку, визначеному договором між замовником (виробником, постачальником) та органом із сертифікації в системах добровільної сертифікації. Допускається проведення добровільної сертифікації в системах обов'язкової сертифікації органами з обов'язкової сертифікації. Нормативний документ, на відповідність якому проводяться випробування при добровільній сертифікації, вибирається заявником. Заявником може бути виробник, постачальник, продавець, споживач продукції.

На відміну від обов'язкової сертифікації, об'єкти якої і підтвердження їх відповідності пов'язані з законодавством, добровільна сертифікація стосується видів продукції (процесів, робіт, послуг), що не увійшли до обов'язкового переліку і визначаються замовником.

Добровільна сертифікація обмежує доступ на ринок неякісних товарів за рахунок перевірки таких показників, як надійність, естетичність, економічність тощо. Рішення про добровільну сертифікацію пов'язане з проблемами конкурентоспроможності товару, просуванням товарів на ринок (особливо зарубіжний), перевагами покупців, які все більше орієнтуються у своєму виборі на сертифіковані товари.

Серед причини, що спонукають підприємства здійснювати добровільну сертифікацію, важливо відзначити:

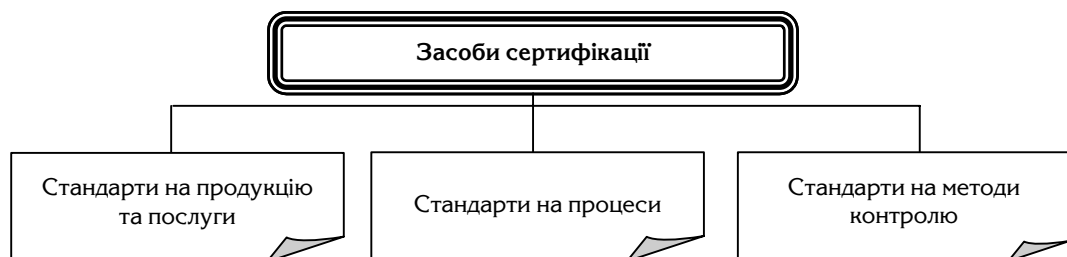
- забезпечення задоволення потреб та надання гарантій споживачам;
- тиск з боку споживача;
- забезпечення конкурентоспроможності товарів;
- необхідність збільшення своєї частки ринку;
- полегшення просування товарів на ринки збуту;
- застосування новітніх технологій, що формують безпеку та якість продукції;
- підвищення якості продукції;
- підвищення ефективності виробництва;
- зниження витрат виробництва

Сертифікація, зазвичай, проводиться за встановленими в системі сертифікації схемам стосовно до конкретної продукції, технологічного процесу чи послуги, на який поширюються ті ж самі стандарти і правила. Схеми (моделі), що використовуються під час обов'язкової сертифікації продукції, визначає орган з сертифікації.

Згідно з рішенням Ради Європейського Співтовариства від 12.12.90 (90/683/ЕЕС) країни-учасниці ЄС використовують для сертифікації 8 схем (моделей) сертифікації, кожна з яких є різною сукупністю певних типових процедур. Можливість чи необхідність використання того чи іншого модуля під час оцінки відповідності конкретного виду продукції Європейській Директиві встановлюється у самій Директиві.

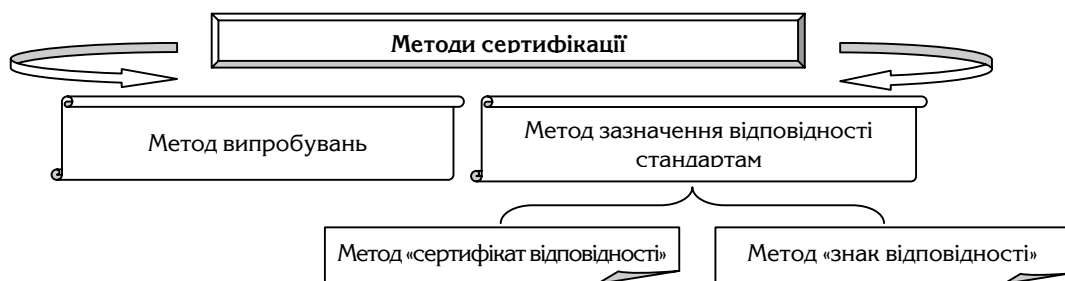
При виборі схем повинні враховуватись особливості виробництва, випробувань, поставки і використання конкретної продукції, необхідний рівень доказовості, можливі витрати заявника. Схема сертифікації повинна забезпечувати необхідну доказовість останньої. Для цього рекомендується використовувати загальновизнані схеми, в тому числі й в міжнародній практиці. При цьому враховуються особливості виробництва, випробувань, поставки і використання конкретної продукції, можливі витрати заявника. Схеми мають бути зазначені у документі, який встановлює порядок проведення сертифікації конкретної продукції.

Засоби і методи сертифікації представлені на рис. 2.3.2, 2.3.3.

Рис. 2.3.2.

Засоби сертифікації

Рис. 2.3.3.

Методи сертифікації

Протягом останніх років Україна активно впроваджує у практику міжнародні нормативно-правові документи (Правила ЄЕК ООН та Директиви ЄС), які регламентують методи проведення випробувань, вимоги до випробувального обладнання, вимоги до оціночних показників тощо. У сфері випробувань на основі міжнародного документу прийнято національний стандарт ДСТУ ISO/IEC 17025:2001 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій», який встановлює вимоги до компетентності лабораторій у провадженні випробування. Вимоги щодо представлення результатів випробувань регламентує національний документ у сфері метрології — Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність» від 11.02.98 р. № 113/98-ВР (в редакції від 15.06.2004 р. № 1765-IV). Закон, зокрема, визначає правові основи забезпечення єдності вимірювань в Україні, регулює відносини у сфері метрологічної діяльності та спрямований на захист громадян і національної економіки від наслідків недостовірних результатів вимірювань.

У ході вибору та реалізації методів і методик вимірювання чи випробування слід дотримуватися принципів, які б допомагали досягненню головних завдань випробувань:

- забезпечення придатності метода для використання за призначенням та для забезпечення потреб замовника;
- реалізація повторного застосування метода у випадках, коли змінюються або оновлюються ті чи інші структурні елементи метода вимірювань, а також сам об'єкт дослідження;
- отримання надійних результатів вимірювань фізичних величин в обсягах, що передбачено методиками вимірювання, які входять до складу методики випробувань продукції, на основі дотримання правил забезпечення єдності вимірювань;
- оцінювання характеристик точності результатів вимірювань, які за формою і змістом відповідали б встановленим вихідним вимогам щодо характеристик якості продукції, а також були б придатними для оцінювання збіжності та відтворюваності результатів вимірювання.

Методики випробувань, побудовані на зазначених засадах, дозволяють організувати:

- вимірювання технічних характеристик продукції на усіх стадіях її життєвого циклу (проекування, виготовлення, випробування та експлуатація);
- порівняння оцінок певної характеристики об'єкта, отриманих у різний період, різними методами вимірювання та випробування, за різними робочими методиками вимірювання та випробування, із застосуванням різних засобів вимірювальної техніки, випробувального обладнання та різними виконавцями робіт;
- міжлабораторні зіставлення (порівняння) результатів вимірювання характеристик об'єкта випробувань з метою підтвердження його характеристик якості чи перевірки спроможності випробувальних лабораторій;
- вхідний контроль якості продукції чи окремих її складових;
- підтвердження відповідності виготовленої продукції вимогам, встановленим чинними нормативними документами.

Робочі методики випробувань є основною, проте не єдиною складовою СУЯ продукції, одна з них — метрологічна кваліфікація фахівців (операторів), які проводять випробування продукції, оцінюють результати вимірювань її характеристик і приймають відповідні

рішення. Під час уповноваження чи атестації вимірювальних, калібрувальних, випробувальних лабораторій рекомендації щодо методик випробувань та метрологічної підготовки операторів — згідно з положенням ДСТУ ISO/IEC 17025:2001 — належать до найголовніших критеріїв, за якими визначається технічна компетентність цих лабораторій. На жаль, в окремих уповноважених чи атестованих лабораторіях під час випробувань продукції (навіть з метою її сертифікації) допускаються суттєві помилки у методиках випробувань продукції, грубі порушення правил забезпечення єдності вимірювань під час оброблення результатів спостережень і подання результатів вимірювання. На деяких із них ми зупинимось детальніше.

Поширеним недоліком методик випробувань продукції стала відсутність у них вказівок та відповідних алгоритмів щодо оцінювання такої характеристики похибки результату вимірювання, як середнє квадратичне відхилення. Відсутність цієї характеристики похибки результату вимірювання у протоколі випробувань продукції не дозволяє порівнювати між собою щойно отримані результати і результати раніше проведених вимірювань певного параметра об'єкта (наприклад, для перевірки легітимності висновків попередніх випробувань).

Як вже було зазначено, у 1970–1990-х роках міжнародною спільнотою з метою поліпшення якості вимірювання та розроблення нового підходу до оцінення якості вимірювання було розроблено *«Настанову з подання невизначеності вимірювання»* та інші міжнародні угоди та нормативні документи (у тому числі міжнародні стандарти ISO/IEC 17025:1999 *«Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій»*; ISO/IEC 17025:2005 (Друга редакція 2005-05-15) *«Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій»*). В них було вміщено єдині у міжнародній практиці правила подання невизначеностей вимірювань та їх підсумовування, стандартизації, калібрування засобів вимірювальної техніки, акредитації метрологічних служб, вимірювальних лабораторій тощо. Концепція невизначеності спирається на результат вимірювання та Баєсовський підхід до статистичних оцінок параметрів (див. параграф 1.7).

Отже, запровадження оптимальних схем, засобів, методів і методик здійснення сертифікації пов'язане з наданням споживачеві гарантій щодо відповідності товарів, які купуються, вимогам конкретних стандартів. З розвитком сертифікації став очевидним її позитивний вплив на торговельні зв'язки між країнами; терміни одержання дозволу на ввезення значно скорочувались для сертифікованого товару; не вимагалися повторні випробування в країні, якщо вона визнавала сертифікат постачальника.

2.4. Сертифікація і технічні бар'єри в торгівлі

Ключові слова та поняття: Генеральна угода з тарифів і торгівлі (*«Кодекс ГАТТ/ВТО»*), національний ринок, національні системи оцінення відповідності, національні системи сертифікації, національні традиції, міжнародні системи оцінення відповідності, однорідна продукція, партнери протекціонізм, процедура оцінки відповідності, регіональні системи оцінення відповідності, світовий ринок, сертифікаційні бар'єри, технічні бар'єри у міжнародній торгівлі, транснаціональні корпорації

Як відомо, важливою функцією сертифікації є захист національного ринку від закордонних несумлінних конкурентів. Разом з тим сертифікація значно впливає на розширення міжнародного економічного співробітництва. Проте наявність великої кількості національних систем сертифікації в країнах Західної Європи, які базуються на нормативних документах цих країн, призвела до ситуації, коли однорідна продукція оцінювалась різними методами за різними показниками.

Сформовані протягом десятиліть ці розходження в національних стандартах і процедурах проведення сертифікації або є результатом національних традицій в організації виробництва і торгівлі, які значною мірою склалися об'єктивно, або створюються спеціально з метою утруднення імпорту товарів іноземних конкурентів.

Це стало технічною перешкодою в торгівлі між країнами-членами Європейського Союзу і заважало реалізації ідеї створення простору без внутрішніх кордонів, у якому забезпечується вільне переміщення товарів та послуг (див. рис. 2.4.1).

Рис. 2.4.1.

Причини перетворення сертифікації на технічний бар'єр у міжнародній торгівлі

Механізм перетворення сертифікації на засіб протекціонізму для захисту внутрішнього (або регіонального, як у ЄС) ринку від проникнення товарів іноземного виробництва використовує, передусім, ускладнення адміністративної сторони випробувань товарів, що імпортуються, посилюють контроль якості, приймають стандарти (державні чи регіональні), що стосуються процедури випробувань (наприклад, європейські стандарти серії 45000), що впливає на порядок визнання іноземних сертифікатів, а для деяких країн визнання виявляється неможливим. Протекціоністські заходи нерідко пов'язані з прийняттям національних обов'язкових стандартів або технічних регламентів під тиском транснаціональних корпорацій, які, як відомо, беруть активну участь у стандартизації на національному рівні, забезпечуючи головну частину фінансування діяльності національних організацій з стандартизації.

Ймовірність перетворення стандарту в інструмент конкурентної боротьби дуже велика, а оскільки іноземному постачальнику подібної продукції доведеться доводити її відповідність, як правило, у таких випадках досить високим вимогам, отримати сертифікат відповідності проблематично. В організації систем сертифікації є випадки створення таких умов отримання сертифіката, які неможливо виконати середнім і тим більше малим фірмам.

Наприклад, Американська корпорація випробувальних лабораторій, яка є національною організацією з сертифікації, надає перевагу сертифікації продукції великих фірм-виробників, у той час як невеликі підприємства можуть довго чекати своєї черги. У міжнародній торгівлі склалися жорсткі правила щодо визнання іноземного сертифіката на продукцію, що імпортується. Для успішного експорту необхідно отримати сертифікат відповідності авторитетної, визнаної в усіх країнах організації. А для цього необхідний час та великі фінансові витрати. Підготовка до сертифікації може бути пов'язана з необхідністю введення системи забезпечення якості, якщо цього потребує схема сертифікації.

Відмінності в сертифікації відповідності стосувались також і адміністративних аспектів. Внаслідок чого технічні бар'єри, обумовлені різними нормативними документами, долались у країні-імпортері шляхом повторення процедур сертифікації, які в країні-експортері (виробнику) вже були проведені за чинними там правилами. Вирішення цієї проблеми було знайдено 21 грудня 1989 р., коли Рада ЄС прийняла документ *«Глобальна концепція з сертифікації і досліджень»*. Основна ідея цього документа полягає у формуванні довіри до товарів та послуг шляхом використання таких інструментів, як сертифікація та акредитація, що побудовані за єдиними європейськими нормами. Ця довіра повинна бути підтверджена якістю та компетентністю.

Основні рекомендації «Глобальної концепції» ЄС можна сформулювати у шести тезах:

1. Заохочення загального застосування стандартів по забезпеченню якості серії EN 29000 і сертифікація на відповідність цим стандартам.
2. Застосування стандартів серії EN 45000, які встановлюють вимоги до органів з сертифікації та випробувальних лабораторій при акредитації.
3. Заохочення створення централізованих національних систем акредитації.
4. Заснування організації з досліджень і сертифікації в галузі, яка не регулюється законодавством.
5. Гармонізація інфраструктури випробувань і сертифікації в країнах ЄС.

6. Укладання договорів з третіми країнами (не членами ЄС) про взаємне визнання випробувань та сертифікатів.

Значний внесок у справу лібералізації зовнішньої торгівлі шляхом усунення митних бар'єрів і зниження тарифів, а також використання нетарифних засобів регулювання торгівлі зробили ряд організацій, у тому числі міжнародні організації з стандартизації та сертифікації. Зокрема, учасники Світової Організації Торгівлі (WTO), створеної на базі Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (GATT) здійснюють спеціальні заходи для гармонізації національних стандартів по процедурах сертифікації, щоб виключити перешкоди для міжнародної торгівлі.

Адже зовнішня торговельна діяльність країн залежить від розвитку національних систем стандартизації і сертифікації, їх відповідності вимогам Генеральної угоди тарифів і торгівлі (GATT) і Кодексу цієї організації. GATT є всебічним міжурядовим договором, чинним з 1947 р., що визначає права і зобов'язання сторін-учасників у області зовнішньої торгівлі, яка об'єднує більш 100 країн. Усі учасники GATT і ті країни, які бажають приєднатися до цієї організації, повинні виконувати принципи, правила Кодексу стандартів з 40 позицій. Головне завдання GATT полягає у лібералізації зовнішньої торгівлі шляхом усунення митних бар'єрів і зниження тарифів, а також використання нетарифних засобів регулювання торгівлі. У 1993 р. на Уругвайському раунді було прийнято рішення про перетворення GATT у Світову організацію торгівлі — COT (World Trade Organization — WTO), яка офіційно почала функціонувати з 1 січня 1995 р. GATT, як всебічна угода, що регулює торгівлю товарами, стала складовою частиною COT.

Членство у COT має зміцнити торговельні відносини держави та її статус у взаєминах з країнами-торговими партнерами. З погляду споживача, участь України у багаторсторонній торговельній угоді дає йому новий підхід до вибору товарів і послуг, якість яких, як правило, має відповідати міжнародним стандартам і бути значно вищою за національний рівень. Саме стандарти, технічні норми (регламенти) та процедури підтвердження відповідності, що відрізняються від міжнародних аналогів та не виправдано мають обмежувальну дію, створюють так звані ТБТ, стримуючи її розвиток, провокуючи додаткові втрати з боку виробників і міжнародних трейдерів. ЄС вироблено власні інструменти усунення ТБТ для вільного переміщення товарів. Чинне місце серед них належить директивам «нового підходу» та «глобального підходу», що дають промисловості гнучкий вибір, сприяють впровадженню інновацій, зокрема, сучасних методів управління якістю.

Доцільно тут відзначити — Угоду ТБТ (так званий «Кодекс GATT/WTO»), сферою дії якої є технічні правила, регламенти і стандарти, які можуть впливати на торгівлю прямим чи непрямим чином. Угода ТБТ засвідчує, що національні або регіональні стандарти, які містять обов'язкові вимоги не створюють непотрібних перешкод у світовій торгівлі, якщо вони базуються на узгоджених міжнародних стандартах. Тому COT підкреслює перевагу стандартів, які розробляються Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO), Міжнародною електротехнічною комісією (IEC) та Міжнародним союзом телекомунікацій (IUT). Діяльність цих організацій поширюється на усі галузі стандартизації у світі та підтримує реалізацію Угоди ТБТ. Угода COT та ТБТ на основі міжнародних стандартів — це фундамент світового ринку.

**Угода по технічних бар'єрах у торгівлі
(прийнята на Уругвайському раунді ГАТТ у 1993 р.)**

Загальний принцип: для продукції, що імпортується, повинен створюватися не менш сприятливий режим, ніж для товарів внутрішнього виробництва.

Країнам-учасникам *рекомендується* розширювати коло партнерів по визнанню результатів оцінки відповідності з підписанням угоди про взаємне визнання результатів оцінки відповідності

У сфері сертифікаційних бар'єрів Угода торкається питань процедури оцінення відповідності і визнання оцінки відповідності; міжнародних і регіональних систем оцінки відповідності, а також інформації про технічні регламенти, стандарти і процедури оцінки відповідності.

Загальний принцип Угоди полягає в тому, що для продукції, яка імпортується, повинен створюватися не менш сприятливий режим, ніж для товарів внутрішнього виробництва. Так, у пункті 7.2 Угоди сказано: «Учасники повинні стежити за тим, щоб системи сертифікації розроблялися і застосовувалися так, щоб забезпечити постачальникам аналогічної продукції, виробленої в інших країнах-учасниках, доступ до даної системи на умовах, не менш сприятливих, ніж існуючі для постачальників аналогічної продукції вітчизняного виробництва чи виробництва якої-небудь іншої галузі, включаючи встановлення здатності і бажання таких постачальників виконувати вимоги системи. Доступ до систем сертифікації розуміється як можливість для виготовлювача одержати сертифікат на свою продукцію від країни-учасниці, що імпортує, відповідно до правил, установлених системою. Доступ до систем також передбачає одержання знака системи, якщо такий існує, на умовах, не менш сприятливих, ніж установлені для системи».

За процедурами оцінки відповідності, Угода зобов'язує країни-учасниці гарантувати виконання центральними урядовими органами таких положень:

- Приймати такі процедури оцінки, які не створюють дискримінації для іноземних постачальників як за самою процедурою, так і за оплатою за цю послугу. Додаткових незручностей не має створювати і місце розташування випробувального обладнання.
- Постачальник має мати можливість здійснювати оцінку відповідності на місці виготовлення з отриманням знака системи.
- Процедури оцінки «не повинні бути більш суворими або застосовуватися суворіше, ніж це необхідно» для засвідчення відповідності товару технічному регламенту (стандарту). Не можуть створюватися перешкоди в міжнародній торгівлі і шляхом затримки випробувань: за проханням заявника його необхідно інформувати про перебіг оцінки та пояснити причини затримки.
- Дотримання конфіденційності інформації про товар, який випробовується, необхідної для захисту законних комерційних інтересів.
- Якщо продукція, яка визнана відповідною технічному регламенту (стандарту), модифікована, то необхідно процедуру її оцінки обмежити. У цьому випадку необхідно впевнитися лише в тому, що продукція відповідає вимогам, які висуваються.
- Як нормативну основу для процедури оцінки відповідності необхідно застосовувати міжнародні стандарти, керівництва і рекомендації, видані або такі, що перебувають на

завершальній стадії розробки в міжнародних організаціях. Немоżliвість їх повного або часткового використання повинна бути чітко обґрунтована. Основні причини розбіжностей, як правило, належать до вимог національної безпеки, безпеки і здоров'я людей; захисту навколишнього середовища; географічних факторів (наприклад, клімату); фундаментальних проблем у галузі інфраструктури й технологій. Для того, щоб досягти більш повного ступеня гармонізації процедур оцінки відповідності, країнам-учасникам необхідно використовувати всі можливості для активної участі в діяльності міжнародних організацій з стандартизації.

- За відсутності міжнародних розробок, а також коли національні правила процедур оцінки відповідності не гармонізовані з міжнародними, країни-учасники повинні: відкрито публікувати повідомлення про наміри прийняття конкретної процедури оцінки відповідності і на які види продукції вона розповсюджується; повідомляти інші країни-учасники про ці нововведення і надавати їм час для обговорення та підготовки письмових зауважень.
- Якщо при розгляді країнами-учасниками подібних нововведень виникають проблеми, що стосуються національної безпеки, загрози життю і здоров'ю людей, екології, то країна має право відмовитись від відповідних положень. Процедури оцінки відповідності можуть бути прийняті місцевими урядовими та неурядовими органами.
- Країни-учасники несуть відповідальність за виконання тих вимог даної Угоди, які стосуються їх компетенції.

Щодо визнання оцінки відповідності центральними урядовими органами Угода зобов'язує країн-учасниць гарантувати прийняття результатів оцінки, навіть якщо процедури самі по собі у чомусь мають відмінності, але «забезпечують установлення відповідності продукції технічним регламентам або стандартам, які застосовуються так само, як і їх процедури». При цьому визнається можливість передніх консультацій для досягнення взаєморозуміння за такими важливими питаннями, як технічна компетентність органів, що здійснюють оцінку; прийняття тих результатів, які отримані в країні-експортері, без додаткових вимог; ступінь впевненості в надійності результатів оцінки. Впевненість у надійності результатів оцінки залежить від адекватності та незмінності технічної компетенції органів. Дуже важливо, щоб акредитація випробувального органу проводилася на відповідність рекомендаціям (керівництва) міжнародних організацій з стандартизації. Якщо така акредитація мала місце — це вважається основним показником адекватної технічної компетенції.

Країнам-учасникам рекомендується розширювати коло партнерів з визнання результатів оцінки відповідності. Угода рекомендує їм, за проханням інших країн-учасниць, проводити переговори з метою підписання угоди про взаємне визнання результатів оцінки відповідності. Такі угоди можуть стосуватися окремих видів продукції для сприяння розвитку торгівлі ними.

Відносно міжнародних і регіональних систем оцінки відповідності головні рекомендації Угоди такі: країни-учасники повинні дати гарантію, що якщо їхні центральні урядові органи приймають міжнародні (регіональні) системи, то вони виключають ті їх положення, які суперечать усьому викладеному.

У сфері інформації про технічні регламенти, стандарти і процедури оцінки відповідності Угода зобов'язує кожену країну-учасницю організувати довідкову службу. Ця служба

повинна забезпечувати зв'язок між країнами-учасницями, відповідаючи на їх запити і надаючи зацікавленим органам країн-учасниць документи, які стосуються: технічних регламентів або стандартів (прийнятих на будь-якому рівні); будь-яких процедур оцінки відповідності, які діють або пропонуються на їх території; членства або участі в міжнародних (регіональних) організаціях з стандартизації або системах оцінки відповідності, дво- та багатосторонніх угодах; місця розташування Довідкових служб та друкованих видань, в яких публікується повідомлення, що стосується предмета даної Угоди.

Будь-яка країна-учасниця зобов'язана повідомляти інші країни-Учасниці, які угоди, пов'язані з питаннями оцінки відповідності, стандартів або технічних регламентів, вона укладає, якщо такі угоди можуть вплинути на торговельні відносини. Такі заходи необхідні для прийняття іншими органами рішень про участь в угодах для усунення можливих перешкод у розвитку торгівлі.

Проблемам, пов'язаним з нетарифними бар'єрами та шляхами їх усунення, приділяє багато уваги у своїй політиці й ЄС. Нещодавно країни ЄС у своїй державній політиці використовували відмінність технічних норм для захисту інтересів національних виробників від зовнішньої конкуренції. Але глобалізація у світовому господарстві торкнулась і сфери технічних стандартів та норм. Об'єктивні процеси інтернаціоналізації, а також відставання західноєвропейських компаній стали причиною використання стандартів і норм американських та японських транснаціональних корпорацій, особливо у нових прогресивних галузях (електроніка, інформатика, біотехнологія). Це стало поштовхом для активізації країнами ЄС своїх зусиль у галузі стандартів і норм до їх уніфікації та гармонізації на всіх рівнях — національному, регіональному і міжнародному. На європейському рівні діє Європейський комітет стандартизації, до складу якого входять не лише члени ЄС, а й інші країни західноєвропейського регіону. Україна також має певні домовленості про співробітництво з даним комітетом. Мета політики ЄС у галузі стандартизації полягає у створенні спільного для всіх фірм і підприємців технологічного середовища заради підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Для зближення законодавств щодо оцінки відповідності європейські країни-учасниці ЄС використовують європейські директиви, які стосуються конкретної продукції, питань оцінки відповідності та є обов'язковими для них.

Нині у світі існує понад 400 тис. відповідних нормативних документів, які умовно поділяються на дві великі групи. Перша — це норми безпеки для споживачів тієї чи іншої продукції як на виробництві, так і у побуті. Друга охоплює норми техніко-комерційного характеру (йдеться про сумісність різних видів техніки, інформаційні норми, які характеризують вироби та матеріали, з яких вони виготовляються). У практиці ЄС відносно першої групи діє принцип взаємного визнання норм, а стосовно другої групи — уніфікуються лише основні вимоги до товару, які демонструють його відповідність нормам безпеки та здоров'я людини.

Стратегія ЄС на усунення технічних бар'єрів у торгівлі ґрунтується на тому, що для охорони здоров'я та безпеки громадян країни-члени ЄС можуть видавати обов'язкові технічні умови (технічні правила). Виробник вільний виготовляти продукцію, яка не відповідає стандартам, але він зобов'язаний надавати підтвердження (у різних формах), що його продукція відповідає встановленим вимогам безпеки, зазначеним у директивах.

2.5. Національна система сертифікації України

Ключові слова та поняття: адміністративна відповідальність, акредитація органів з оцінки відповідності, акредитовані випробувальні лабораторії, акт відбирання зразків, апеляція, аудитори, випробувальні лабораторії, відповідальність, відшкодування збитку, гармонізація, Державна програма розвитку еталонної бази на 2006–2010 роки, Державний Знак якості СРСР, державний нагляд, добровільна сертифікація, дублювання, експертиза, заявка, зразок-свідок, ідентифікація товарів, інспекційний контроль, інфраструктура сертифікації, координація, коригувальні заходи, кримінальна відповідальність, метрологія, модульний підхід оцінки відповідності, науково-технічна комісія, національна система сертифікації України, національне законодавства з технічного регулювання, національний орган із акредитації, національний орган з сертифікації, органу з сертифікації, орган сертифікації систем якості, порушення, порядок проведення сертифікації, постанова про накладення штрафу правові засади сертифікації, протокол випробувань, Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), сертифікат відповідності, схеми (моделі) сертифікації продукції в системі УкрСЕПРО, територіальні органи, технічний нагляд, Українська державна система сертифікації продукції (УкрСЕПРО), Український знак відповідності системи УкрСЕПРО, УкрНДІССІ, УкрНДНЦ, учасник системи сертифікації, штраф

Попередницею української сертифікації була сертифікація в СРСР вітчизняної експортованої продукції. Вона існувала у вигляді державних випробувань, як один із видів контролю якості продукції (ГОСТ 16504-81).

У 1984 р. Урядом СРСР було прийнято Постанову про сертифікацію продукції, що експортується. У 1986 р. Держстандарт СРСР ввів у дію «Тимчасовий порядок сертифікації продукції машинобудування». Радянський Союз приєднався до міжнародних систем сертифікації електропобутових товарів (МЕКСЕ), електронних компонентів (МЕКСБ) і автотранспортних засобів за правилами Європейської економічної комісії ООН (UNECE). Були розроблені національні правила проведення робіт із сертифікації продукції, атестації виробництв та інші нормативні документи.

Спочатку сертифікація проводилася в зарубіжних центрах і її обов'язковість фактично встановлювалася законодавством тих країн, куди товари постачалися з СРСР. Сертифікати відповідності видавалися Держстандартом СРСР.

У 1987 р. СРСР приєднався до прийнятої країнами-членами Європейської економічної комісії ООН «Угоди з сертифікації автотранспортних засобів».

1987 року країнами-членами Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) і Югославією була підписана Конвенція про систему оцінки взаємопостачальної продукції (СЕПРО РЕВ). Ця система передбачала проведення сертифікації з використанням як стандартів РЕВ, так і інших міжнародних норм та кращих національних стандартів. Сертифікати СЕПРО РЕВ у кожній країні видавалися уповноваженими державними органами. Система була введена в дію з січня 1988 р. Ця система фактично ввела міжнародну акредитацію

випробувальних лабораторій та міжнародну атестацію. У 1991 р. в країні функціонувало 14 випробувальних центрів, було атестовано декілька виробництв.

З 1988 р. СРСР бере участь у міжнародній системі Міжнародної електротехнічної комісії (ІЕК) з сертифікації електропобутових приладів на відповідність вимогам ІЕК з електробезпеки.

У СРСР діяли й інші форми оцінки відповідності продукції: атестація за категоріями якості (перша і вища, за якою продукції присвоювався «Знак якості»); державні випробування, яким підлягало близько 30 % продукції, атестованої за категоріями якості; нагляд за стандартами; система розробки і впровадження продукції у виробництво. Так, на 1 липня 1981 р. Державного Знака якості було удостоєно 87941 найменування виробів, що випускалися промисловістю.¹ На підприємствах здійснювався технічний контроль, а вироби маркувалися реквізитами стандартів і технічних умов, відповідно до яких вони випускалися. В Україні після ліквідації СРСР атестація за категоріями якості, держвипробування продукції і держприймання були офіційно скасовані.

Спадщина в галузі сертифікації, залишена СРСР, була використана для розвитку й удосконалювання цієї діяльності в Україні та в інших країнах СНД.

1992 року відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» в Україні розпочалися роботи з сертифікації продукції та послуг, які очолив Держстандарт України.

З 1993 р. в країні створено декілька систем обов'язкової і добровільної сертифікації, об'єктом діяльності яких є закріплена за ними номенклатура товарів або послуг. Найвизначнішою системою сертифікації серед них є національна *Система сертифікації УкрСЕПРО*, створена Держстандартом і керована його правонаступником — Держспоживстандартом України.

Щодо формування **правових засад сертифікації**, то процес їх створення висвітлений у параграфі 1.3., де йдеться про основні віхи становлення **національного законодавства з технічного регулювання**. Безперечно, що початковим етапом у створенні вітчизняної сертифікації стало прийняття Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.93 № 46-93, а також затвердження комплексу основоположних стандартів Державної системи стандартизації України (ДСТУ 1–93), ДСТУ «Сертифікація», ДСТУ «Система сертифікації УкрСЕПРО», ДСТУ «Метрологія», ДСТУ «Системи управління якістю» та ін.

Як вже сказано, наступним кроком удосконалення правової основи сертифікації стало прийняття у 2001 р. *Законів України*: «Про підтвердження відповідності» від 17.05.2001 № 2406-III; «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» 17.05.2001 р. № 2407-III; «Про стандартизацію» від 17.05.2001 № 2408-III. Важливу роль у здійсненні сертифікації відіграє *нові редакції Законів України* «Про захист прав споживачів» від 15.12.93 р. № 1023-XP (в редакції від 01.12.2005 р. № 3161-IV) та «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 06.09.2005 р. № 2809-IV, «Про стандарти, технічні регламенти та

---

¹ Проте не завжди наявність у того чи іншого виробу Державного Знака якості гарантувала відповідність його державним вимогам якості. Аналіз преси радянських часів свідчить про численні нарікання населення на низьку якість товарів народного споживання та надання послуг, на випуск явно бракованої продукції.

процедури оцінки відповідності» від 01.12.2005 р. № 3164-IV (в редакції від 31.05.2007 р. № 1107-V (1107-16) та ін.

30 червня 1993 р. за № 95 вийшли *Накази Держстандарту* України: «Про введення обов’язкової сертифікації продукції в Україні» та «Перелік продукції, що підлягає обов’язковій сертифікації в Україні» (останній згодом неодноразово редагований, у тому числі Держспоживстандартом від 1 лют. 2005 р. № 28).

Свій позитивний внесок у подальше удосконалення національної системи сертифікації України внесла і заміна основоположних стандартів Державної системи стандартизації України (ДСТУ 1–93) оновленим комплексом правил і положень системи ДСТУ «Національна стандартизація...» і таке ін.

Сертифікація в Україні також регламентується низкою таких основоположних стандартів:

- ДСТУ 3410-2004. Система сертифікації УкрСЕПРО. Основні положення.
- ДСТУ 3411-2004. Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до органів з сертифікації та порядок їх акредитації.
- ДСТУ 3412-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до випробувальних лабораторій та порядок їх акредитації.
- ДСТУ 3413-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок проведення сертифікації продукції.
- ДСТУ 3414-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Атестація виробництва. Порядок здійснення.
- ДСТУ 3415-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Реєстр системи.
- ДСТУ 3416-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок реєстрації об’єктів добровільної сертифікації.
- ДСТУ 3417-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Процедура визнання результатів сертифікації продукції, що імпортується.
- ДСТУ 3418-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до аудиторів та порядок їх атестації.
- ДСТУ 3419-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Сертифікація систем якості. Порядок проведення.
- ДСТУ 3498-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Бланки документів. Форма та опис.
- ДСТУ 2296-93. Національний знак відповідності. Форма, розміри, технічні вимоги та правила застосування.

Прискоренню розвитку національної системи сертифікації сприяє активне *міжнародне співробітництво* України в галузі технічного регулювання, безпосередня участь у роботі міжнародних і регіональних організацій та їх технічних комітетів. Зокрема, Держспоживстандарт України представляє Україну в 9 міжнародних та регіональних організаціях. Як вже зазначено, Україна стала членом найвпливовіших міжнародних організацій у сфері стандартизації: з 1992 р. — Міждержавної Ради зі стандартизації, метрології та сертифікації країн СНД (в рамках «Угоди про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації»); з 1993 р. — Міжнародної організації з стандартизації (ISO) та Міжнародної електротехнічної комісії (IEC). З 1997 р. Україна є членом за підпискою Європейського комітету з стандартизації (CEN) і членом-кореспондентом Міжнародної організації законодавчої метрології (OIML). Фахівці Держспоживстандарту також

активно працюють в Європейському комітеті з стандартизації в електротехніці (CENELEC), Міжнародній організації з стандартизації тестування (ISTO), Організації Євразійського співробітництва державних метрологічних установ (COOMET), Організації національних метрологічних установ держав Європи (EUROMET), Генеральній конференції мір та вагів (CGPM).

З 1 березня 1998 р. набула чинності «Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом», цілий ряд статей якої передбачають зближення української системи технічного регулювання з європейською, а саме:

- участь у робочій групі з питань стандартизації Європейської економічної комісії ООН;
- залучення до Міжнародної системи сертифікації (МЕКСЕ та МЕКСБ);
- приєднання у 1996 р. до Кодексу встановленої практики розробки, прийняття та застосування стандартів Угоди по технічних бар'єрах у торгівлі ГАТТ/ВТО;
- вступ України до Організації метрологічних закладів країн Європи.

Активно розвивається міжнародне співробітництво на двосторонній основі. Так, станом на 31 грудня 2006 р. у сфері стандартизації, метрології, оцінки відповідності та захисту прав споживачів діє 47 угод з 33 країнами, 18 з яких укладено на міжурядовому рівні. Міжурядові та міжвідомчі угоди укладені майже з усіма країнами СНД, країнами Балтії, країнами ЄС (Австрією, Францією, Фінляндією, Італією, Німеччиною, Словаччиною, Ірландією, Грецією, Туреччиною), США, Аргентиною, Болгарією, Бразилією, В'єтнамом, Єгиптом, Ізраїлем, Іраном, Китаєм, Кубою, Македонією, Монголією, Польщею, Словенією, Угорщиною, Хорватією, Чехією, Чилі, Югославією та ін. Особливого значення набуло укладення таких угод зі спеціалізованими інститутами та фірмами цих країн.

Такий розвиток національної системи технічного регулювання відповідає політичному курсу України на інтеграцію до європейських та трансатлантичних структур, приєднання до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі («Кодекс ГАТТ/ВТО») та члунству у СОТ (ВТО).

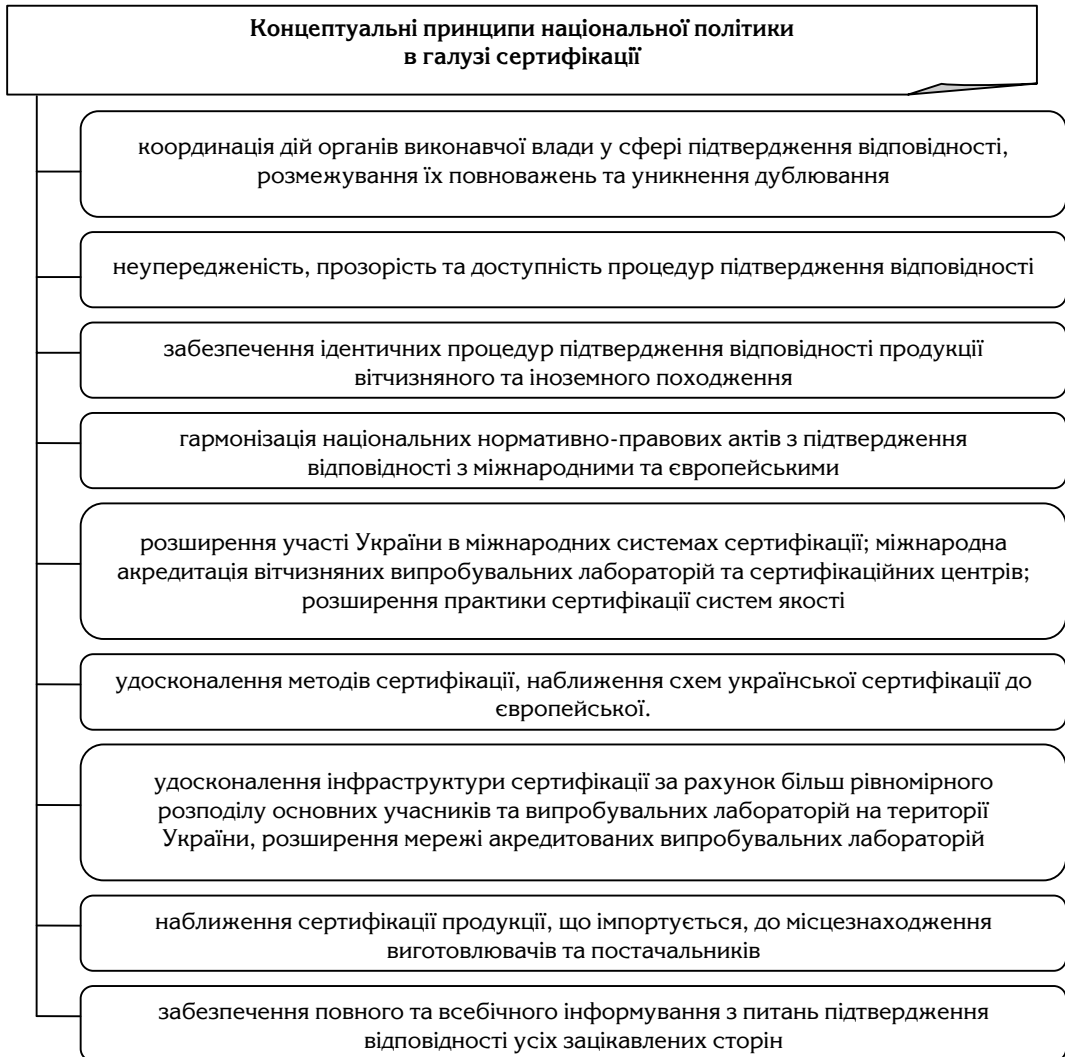
Концептуальні принципи національної політики в галузі сертифікації представлені на рис. 2.5.1.

На сьогодні роботи з сертифікації в Україні забезпечують 118 органів сертифікації продукції (послуг) (ОС) та близько 700 випробувальних лабораторій (центрів), акредитованих в системі **Української державної системи сертифікації продукції (УкрСЕПРО)** та занесених до Реєстру Системи.

Організаційну структуру системи УкрСЕПРО визначає ДСТУ 3410-2004 «Система сертифікації УкрСЕПРО. Основні положення», згідно з яким загальне керівництво системою, організація та координація робіт з сертифікації здійснюються Національним органом з сертифікації — Держспоживстандартом України (рис. 2.5.2).

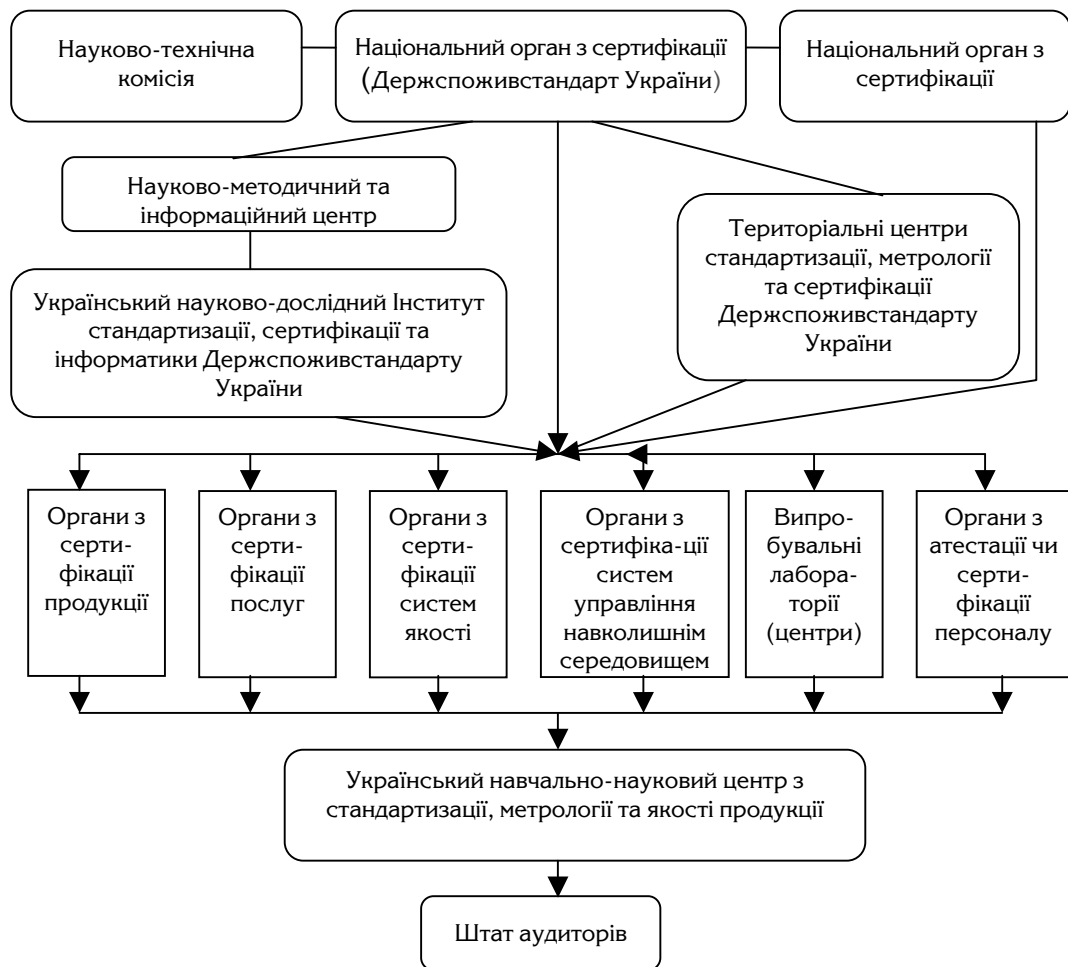
Органами з сертифікації в системі УкрСЕПРО можуть бути організації та підприємства державної форми власності. Випробувальними лабораторіями (центрами) можуть бути акредитовані організації та підприємства будь-яких форм власності. Останні створені на базі організацій, підпорядкованих НАН України, Мінпромполітики, Держбуду, Академії наук України, МВС, Держспоживстандарту, Міносвіти та інших міністерств і відомств. Така кількість ОС повністю задовольняє потреби вітчизняних суб'єктів підприємницької

діяльності в сертифікації будь-якої номенклатури продукції. Правила та процедури системи, кваліфікація фахівців відповідають міжнародним нормам і забезпечують достатній рівень надійності та достовірності результатів. Доказом цього є укладення угод про взаємне визнання результатів робіт з сертифікації з багатьма країнами згідно із положеннями статті 6 угоди ТБТ. Укладення угод стало свідченням визнання української національної системи сертифікації УкрСЕПРО іноземними країнами — торговими партнерами України.

Рис. 2.5.1.

Принципи національної політики в галузі сертифікації

Рис. 2.5.2.

Структурна схема системи сертифікації УкрСЕПРО

Роботи з сертифікації в системі УкрСЕПРО здійснюються органами з сертифікації згідно з вимогами Системи з урахуванням правил чинних міжнародних систем сертифікації.

Основні функції учасників сертифікації:

Національний орган з сертифікації — Держспоживстандарт України розробляє стратегію розвитку сертифікації в Україні; організує, здійснює та координує роботи щодо забезпечення функціонування системи сертифікації УкрСЕПРО; організує розробку та удосконалення організаційно-методичних документів; встановлює основні принципи, правила та структуру системи сертифікації УкрСЕПРО, проводить державну реєстрацію систем сертифікації, знаків відповідності, веде їх Державний реєстр; затверджує переліки продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації.

ДСТУ 3410-2004 «Система сертифікації УкрСЕПРО. Основні положення» визначає основні функції, які здійснює Держспоживстандарт України зі створення і робіт системою сертифікації однорідної продукції: організує роботи з сертифікації продукції в разі відсутності органу з сертифікації певного виду продукції; акредитує органи з сертифікації та випробувальні лабораторії (центру), атестує аудиторів, здійснює інспекційний контроль за діяльністю цих органів та осіб.

Держспоживстандарт України виконує також функції щодо міжнародних зв'язків у галузі сертифікації: приймає рішення щодо приєднання до міжнародних систем та угод з сертифікації; взаємодіє з національними органами з сертифікації інших держав та міжнародними організаціями, що здійснюють діяльність з сертифікації.

Науково-технічна комісія з питань сертифікації створюється та затверджується Національним органом з сертифікації для розгляду перспективних напрямків розвитку і розробки пропозицій Держспоживстандарту з проблем сертифікації продукції з метою реалізації Законів України «Про захист прав споживачів» та «Про охорону праці».

Науково-технічна комісія розглядає пропозиції щодо:

- принципів єдиної політики в галузі сертифікації;
- проектів основоположних організаційно-методичних документів з сертифікації продукції, атестації виробництв, сертифікації систем якості, акредитації органів з сертифікації і випробувальних лабораторій та ін.;
- основних напрямків досліджень у галузі сертифікації продукції, а також акредитації випробувальних лабораторій, органів з сертифікації продукції (послуг) і систем якості;
- напрямків міжнародного співробітництва в галузі сертифікації, у тому числі в рамках ISO, IEC та інших міжнародних організацій;
- приєднання до міжнародних систем та угод з сертифікації;
- питань взаємодії з національними органами з сертифікації інших
- держав, що здійснюють діяльність з сертифікації, визнання результатів випробувань, сертифікатів та знаків відповідності;
- переліку продукції, що буде підлягати обов'язковій сертифікації.

Орган з сертифікації продукції (рис. 2.5.3) виконує такі основні функції:

- здійснює сертифікацію закріпленої за ним номенклатури продукції та несе відповідальність за дотримання правил Системи;
- розробляє організаційно-методичні документи з сертифікації закріпленої продукції;
- визначає схему та порядок здійснення сертифікації закріпленої продукції;
- організує та проводить обстеження та атестацію виробництв;
- здійснює технічний нагляд за сертифікованою продукцією та атестованим виробництвом;
- видає сертифікати відповідності на продукцію та атестати виробництв;
- забезпечує розподіл функцій, відповідальності, взаємодію персоналу при реалізації всіх функцій органу;
- розробляє пропозиції щодо розширення галузі акредитації органу з сертифікації;
- формує та актуалізує фонд нормативних документів, які використовуються під час сертифікації продукції в галузі акредитації;
- реєструє сертифікати відповідності;

- здійснює аналіз та облік закордонних сертифікатів, протоколів випробувань та інших свідчень відповідності продукції встановленим вимогам;
- проводить інспекційний контроль за сертифікованою продукцією (за схемою сертифікації);
- взаємодіє з випробувальними лабораторіями, іншими органами з сертифікації (також в інших країнах), Національним органом з сертифікації;
- взаємодіє з виробниками (продавцями) продукції, організаціями, які здійснюють державний контроль та нагляд за продукцією, споживачами та громадськими організаціями;
- здійснює внутрішню перевірку та забезпечення своєї відповідності вимогам даного документа та вимогам, встановленим у системах сертифікації однорідної продукції;
- веде документацію за всіма питаннями своєї діяльності та забезпечує доступність до цієї документації органів, які проводять інспекційний контроль його діяльності;
- забезпечує інформацією про результати сертифікації, в тому числі про продукцію, яка не пройшла сертифікацію або про виявленні порушення та невідповідності продукції встановленим вимогам, усі зацікавлені сторони.

Рис. 2.5.3.

Організаційна структура органу з сертифікації

Відповідно до перерахованих вище функцій орган з сертифікації повинен мати організаційну структуру, кваліфікований персонал, систему управління документацією та системі забезпечення якості робіт з сертифікації.

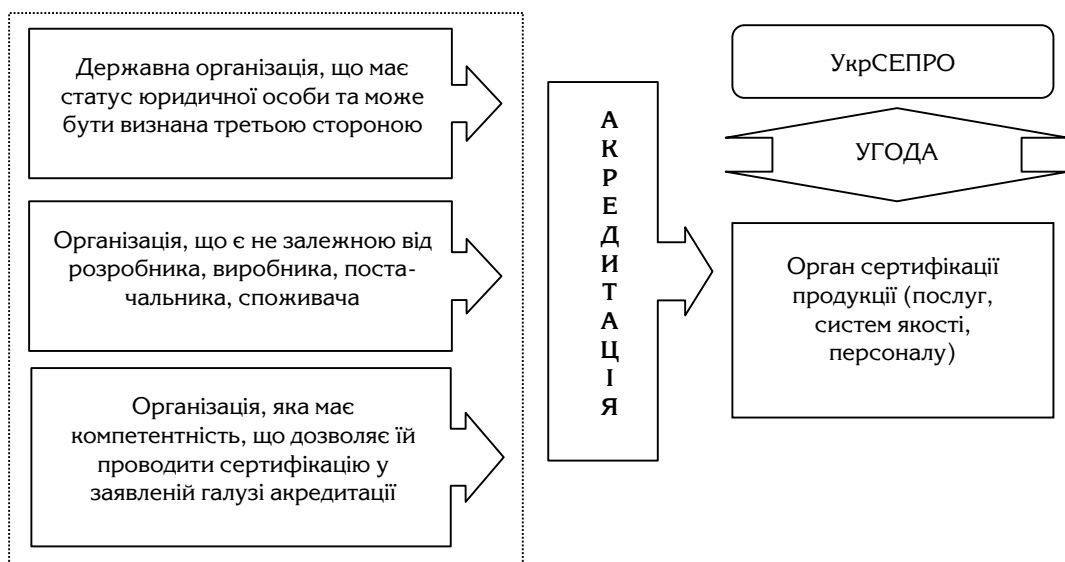
Основні правила організації, напрями діяльності вимоги до органу сертифікації продукції та порядок його акредитації визначені у ДСТУ 3411:2004.

Акредитація органів з оцінки відповідності проводиться національним органом з акредитації відповідно до Закону України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» 17.05.2001 р. № 2407-III з урахуванням вимог міжнародних та європейських стандартів з акредитації.

Організація може бути акредитована як *орган сертифікації (орган з оцінки відповідності)*, якщо вона є не залежною від розробника, виробника, постачальника, споживача і має компетентність, яка дозволяє їй проводити сертифікацію у заявленій галузі сертифікації (рис. 2.5.4).

До обов'язків **органу з сертифікації систем якості** належать: розробка організаційно-методичних документів з сертифікації систем якості; сертифікація систем якості; організація та здійснення за пропозицією органу сертифікації продукції та атестації виробництва; здійснення технічного нагляду за сертифікованими системами якості та атестованими виробництвами; видача сертифікатів на системи якості.

Органи з сертифікації продукції та систем якості акредитуються Держспоживстандартом України (органом з акредитації). Вимоги до органу сертифікації систем якості та порядок його акредитації встановлені в ДСТУ 3420-96.

Рис. 2.5.4.

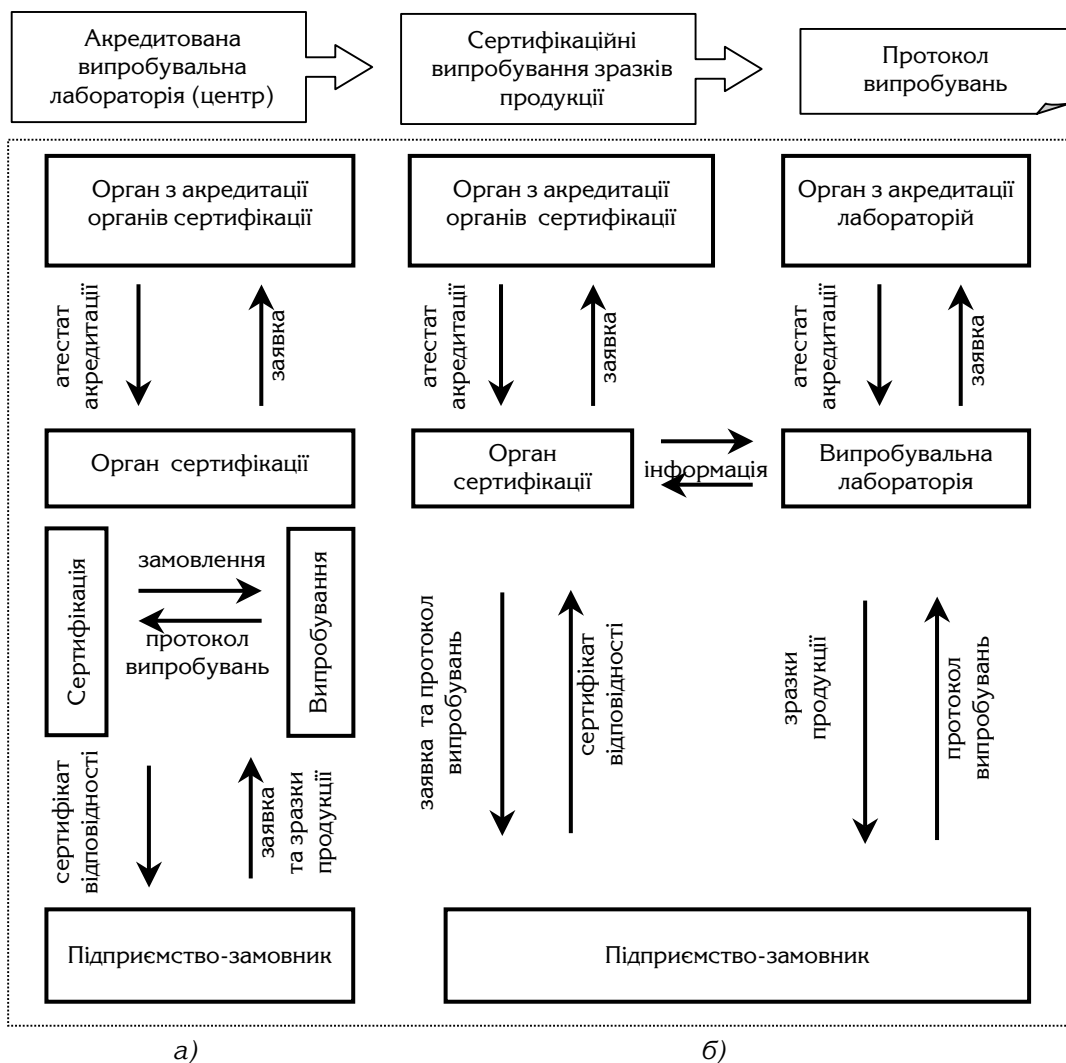
Умови, за яких можлива акредитація організації в органі сертифікації

До складу **Ради органу з сертифікації**, як правило, входять представник Національного органу з сертифікації, представники виконавчих груп, та випробувальної лабораторії (центру), можуть залучатися органу з сертифікації систем якості, державних органів, що здійснюють наглядові функції (Держнаглядохоронпраці, Держкоматомнагляд та ін.) та взаємодіють з органом з сертифікації, а також представники товариств (спілок) споживачів та інших зацікавлених організацій

До функцій **Виконавчої групи** належить:

- розробка та ведення організаційно-методичних документів органу з сертифікації;
- приймання та розгляд заявок на сертифікацію продукції, підготовка рішень за ними та взаємодія із заявниками під час проведення сертифікації;
- відбір та ідентифікація зразків продукції для випробувань, здійснення нагляду за проведенням випробувань продукції, що сертифікується, проведення аналізу наданих документів та протоколів випробувань;
- проведення обстеження та атестації виробництв, організація проведення технічного нагляду за виробництвом та випробуваннями сертифікованої продукції;
- оформлення та видання сертифікатів відповідності, атестатів виробництва, ведення обліку сертифікованої продукції та сертифікатів відповідності;
- підготовка рішення щодо визнання зарубіжних сертифікатів та доведення прийнятих рішень до заявників;
- підготовка рішення про скасування або припинення дії виданих сертифікатів відповідності та інформування Національного органу з сертифікації, територіальних центрів стандартизації, метрології та сертифікації Держстандарту України і заявників щодо прийнятих органом рішень;
- погодження коригувальних заходів з усунення причин невідповідностей та порушень встановлених вимог, що виявлені під час проведення технічного нагляду за виробництвом сертифікованої продукції;
- проведення експертизи нормативних документів на продукцію, що сертифікується, та змін до них; інформування виробників та постачальників сертифікованої продукції щодо запланованих змін нормативних документів на цю продукцію;
- участь у роботі технічного комітету з стандартизації продукції в галузі акредитації;
- прийняття до розгляду апеляції з питань сертифікації продукції в галузі акредитації органу;
- підготовка звітів про результати діяльності органу з сертифікації для Національного органу з сертифікації та «Настанову з якості».

Акредитовані випробувальні лабораторії (рис. 2.5.5) проводять випробування продукції, що сертифікується, відповідно до галузі акредитації та видають протоколи випробувань. За дорученням органу з сертифікації випробувальні лабораторії беруть участь у здійсненні технічного нагляду за виробництвом та в атестації виробництва продукції, що сертифікується, а за дорученням Держспоживстандарту України — у проведенні інспекційного контролю.

Рис. 2.5.5.

Функціонування органів сертифікації продукції:

а) випробувальна лабораторія у структурі органу сертифікації;

б) випробувальна лабораторія як самостійна структура

Важливими кроками на цьому шляху стало впровадження у практику міжнародних нормативно-правових документів (Правила ЄЕК ООН та Директиви ЄС), які регламентують методики проведення випробувань, вимоги до випробувального обладнання, вимоги до оціночних показників тощо. Розмежування функцій акредитації та сертифікації забезпечило прийняття Закону України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» від

17.05.2001 р. № 2407-III та створення Національного агентства а акредитації України (НА-АУ). У сфері випробувань на основі міжнародного документу прийнято національний стандарт ДСТУ ISO/IEC 17025:2001 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій», який встановлює вимоги до компетентності лабораторій (центрів) у провадженні випробування та порядок їх акредитації.

Зазначений стандарт є ідентичним міжнародному ISO/IEC 17025:1999 і це дає можливість визнання результатів випробувань продукції, отриманих у вітчизняних випробувальних лабораторіях, різними країнами, органи з акредитації яких уклали угоди про взаємне визнання.

Вимоги щодо представлення результатів випробувань регламентує національний документ у сфері метрології — Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність» від 11.02.98 р. № 113/98-ВР (в редакції від 15.06.2004 р. № 1765-IV). Закон, зокрема, визначає правові основи забезпечення єдності вимірювань в Україні, регулює відносини у сфері метрологічної діяльності та спрямований на захист громадян і національної економіки від наслідків недостовірних результатів вимірювань.

Випробувальні лабораторії мають бути акредитовані на технічну компетентність та незалежність у Системі. Сертифікаційні виробування можна проводити також у випробувальних лабораторіях, що акредитовані тільки на технічну компетентність, але обов'язково разом з представниками органу сертифікації продукції (послуг). Відповідальність за необ'єктивність таких випробувань несе орган сертифікації або організація, що виконує його функції, за дорученням яких випробувальна лабораторія проводить випробування.

Інспекційний контроль за діяльністю акредитованих лабораторій здійснюють Держспоживстандарт України або за його дорученням — територіальні центри з сертифікації шляхом періодичних перевірок їх діяльності, участі в їх роботі представників Держспоживстандарту України, надання лабораторією регулярної інформації щодо проведених нею випробувань, збору та аналізу інформації від організацій, що здійснюють громадський та державний контроль за якістю продукції, послуг.

Аудитори, які атестовані в системі та занесені до Реєстру Системи, за дорученням Національного органу сертифікації або органу сертифікації, виконують роботи, що пов'язані із сертифікацією продукції, процесів, послуг. Атестація аудиторів здійснюється згідно з ДСТУ 3418-96.

Організація, яка претендує на акредитацію як органу з сертифікації продукції (послуг, систем якості, персоналу) повинна:

- організаційну структуру, адміністративні та юридичні права для управління роботами з сертифікації в заявленій галузі акредитації;
- компетентний персонал, кваліфікація якого підтверджена документально за результатами атестації;
- актуалізований фонд нормативних документів на продукцію та методи її випробувань;
- систему двосторонніх зв'язків з виробниками або постачальниками сертифікованої продукції, яка забезпечує своєчасне їх інформування про заплановані зміни вимог нормативних документів на продукцію, зміни вимог нормативних документів на продукцію, що повинно бути документально підтверджено;
- договірні зобов'язання з акредитованими в системі випробувальними лабораторіями (центрами) для проведення випробувань продукції з метою сертифікації, а в разі необхідності — з органами сертифікації систем якості;

- штатний персонал, який веде технічний нагляд за виробництвом сертифікованої продукції;
- статут, що визначає її діяльність;
- настанову з якості;
- комплект організаційно-методичних та нормативних документів системи сертифікації продукції в заявленій галузі акредитації;
- документи, що встановлюють правила та порядок проведення технічного нагляду за виробництвом та випробуваннями сертифікованої продукції;
- досвід роботи з сертифікації, що підтверджується документально за результатами виконаних робіт.

Виробники (продавці) продукції як учасники сертифікації також повинні знати і виконувати свої функції:

- подання заявки на здійснення сертифікації;
- надання продукції та необхідної документації до неї відповідно до правил тієї системи, за якою здійснюватиметься сертифікація.

Основна вимога до виробників — забезпечення відповідності продукції, що реалізується вимогам нормативних документів, на відповідність яким вона сертифікована. При закінченні терміну дії сертифіката та знака відповідності виробник (продавець) зупиняє реалізацію продукції, а якщо вона не відповідає вимогам стандарту, на відповідність якої вона сертифікована, — припиняє її виробництво.

Якщо виробник вносить зміни до технології виробництва, які впливають на параметри якості сертифікованого товару, які підлягають обов'язковій сертифікації, він зобов'язаний повідомити про це орган з сертифікації.

Територіальні центри стандартизації, метрології та сертифікації Держспоживстандарту України виконують такі функції:

- здійснюють за дорученням органу з сертифікації продукції технічний нагляд за стабільністю показників сертифікованої продукції під час її виробництва;
- надають інформацію у сфері сертифікації й акредитації;
- надають на договірній основі методичну допомогу підприємствам у підготовці до акредитації їх випробувальних лабораторій, сертифікації продукції, систем якості та атестації виробництв.

Отже, можна констатувати, що сьогодні сертифікація в Україні стала популярним інструментом регулювання ринкової економіки. У період переходу від адміністративно-командної системи управління економікою до ринку та конкуренції, росту підприємництва вона у значній мірі забезпечує захист споживача від надходження в сферу обігу неякісних і небезпечних товарів. З огляду на деякі обмежені можливості обов'язкової сертифікації в забезпеченні підтвердження безпеки, зокрема великих обсягів продукції, і з метою створення сприятливих умов для її гармонізації з аналогічними процедурами ЄС і виконання умов членства України у СОТ Україна переходить від *обов'язкової сертифікації* до *обов'язкового підтвердження відповідності*.

Система підтвердження відповідності має діяти в гармонічному сполученні з іншими використовуваними на практиці формами контролю якості та безпеки продукції: державним наглядом і відомчим контролем, ліцензуванням, добровільною сертифікацією.

Таблиця 2.5.1

Кількість підприємств, які сертифікували системи управління якістю/ системи екологічного управління на відповідність ДСТУ ISO 9001 та ДСТУ ISO 14001

№ з/п	Назва регіону	2005р .	2006р .
1	Вінницька обл.	5/2	8/1
2	Волинська обл.	17	10
3	Дніпропетровська обл.	39/5	38/10
4	Донецька обл.	24/2	31/2
5	Житомирська обл.	3	6
6	Запорізька обл.	11	17
7	Закарпатська обл.	1	1
8	Івано-Франківська обл.	5	4
9	м. Київ та Київська обл.	77/5	69/5
10	Кіровоградська обл.	7	10
11	Автономна Республіка Крим	6/2	6/3
12	Луганська обл.	18	14
13	Львівська обл.	22	16/1
14	Миколаївська обл.	3/1	6
15	Одеська обл.	23	19/3
16	Полтавська обл.	18	30
17	Рівненська обл.	5	8
18	м. Севастополь	3/1	2/2
19	Сумська обл.	0	7
20	Тернопільська обл.	6	4
21	Харківська обл.	33/4	34/4
22	Херсонська обл.	4	3
23	Хмельницька обл.	5	7
24	Черкаська обл.	4	9
25	Чернівецька обл.	3	4
26	Чернігівська обл.	4/1	18/1
	У середньому за рік	13	14
	Усього	346/23	381/32

Зокрема, у 2005 р., органами сертифікації видано 169,4 тис. сертифікатів відповідності, що на 29 % більше ніж за 2004 р. (130,9 тис. сертифікатів). В тому ж році визнано 19,1 тис. іноземних сертифікатів країн, з якими Україна уклала угоди про взаємне визнання результатів робіт з оцінки відповідності. Серед виданих свідоцтв про визнання — 68 % на промислову продукцію та 32 % — на харчову.

Заслужують на увагу й активні заходи щодо розроблення, впровадження та сертифікації систем управління якістю на вітчизняних виробництвах, відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO серій 9000, 14000. Так, за даними реєстру Системи УкрСЕПРО станом на 1 травня 2007 року 1347 підприємств сертифікували системи управління якістю (СУЯ), із них 34 підприємства сертифікували системи екологічного управління. Кількість підприємств, які сертифікували системи управління якістю/системи екологічного управління на відповідність ДСТУ ISO 9001 та ДСТУ ISO 14001 наведена у табл.2.5.1.

З урахуванням інформації органів сертифікації (BVQI, SGS, УАЯ, ТЮФ-Норд Україна та ін.) станом на 29 травня 2007 р. 1918 вітчизняних підприємств сертифікували системи управління якістю, 79 підприємств сертифікували системи екологічного управління та 39 підприємств сертифікували систему управління безпечністю харчових продуктів (ХАССП).

Лише в першому кварталі 2007 р. центрами стандартизації, метрології та сертифікації була надана методична допомога підприємствам з питань створення систем управління, зокрема з:

- 1) розроблення:
  - СУЯ — 280 підприємствам;
  - СЕУ — 20 підприємствам;
  - ХАССП — 59 підприємствам;
- 2) впровадження:
  - СУЯ — 77 підприємствам;
  - СЕУ — 4 підприємствам;
  - ХАССП — 23 підприємствам;
- 3) сертифікації:
  - СУЯ — 35 підприємствам;
  - СЕУ — 4 підприємствам;
  - ХАССП — 11 підприємствам;

Також, організовано і проведено семінари («круглі столи») з питань:

- 1) розроблення:
  - СУЯ-36;
  - СЕУ — 4;
  - ХАССП — 8;
- 2) впровадження:
  - СУЯ — 19;
  - ХАССП — 6;
- 3) сертифікації:
  - СУЯ — 7;
  - ХАССП — 4.

За галузями — найбільша кількість сертифікатів на систему управління якістю видана підприємствам та організаціям харчової галузі (20 %), машинобудівництва (14 %), сфери послуг (14 %).

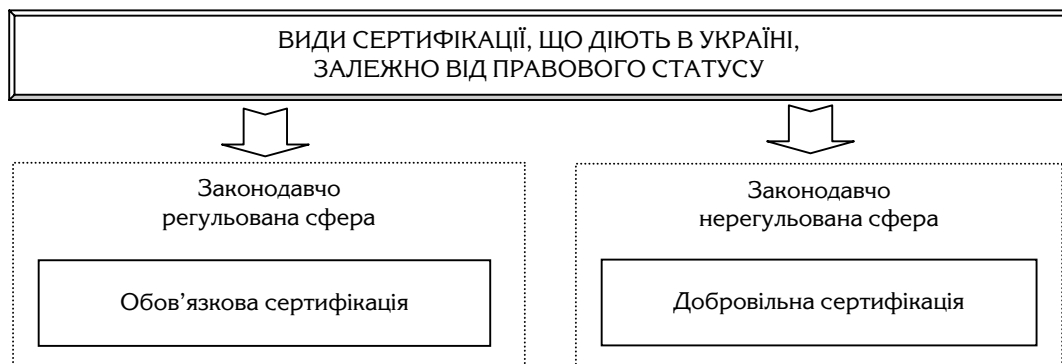
Окремі вітчизняні виробники-експортери вже усвідомили, що наявність сертифікованої системи управління якістю є однією з вимог, які висувають іноземні партнери під час розгляду зовнішньоекономічних пропозицій. Наприклад, сьогодні сертифікована система управління якістю відповідно до вимог стандарту ISO 9001 на відомих підприємствах, продукція або послуги яких, визнані як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках, зокрема:

- харчової промисловості — ЗАТ «Оболонь», НВАО «Масандра», «Союз-Віктан», ЗШВ «Новий Світ», ЗАТ «Артемівський завод шампанських вин», ТОВ «Княжий Град», ККЗБН «Росинка»;
- металургійної промисловості — ДП «Нікопольський трубний завод»;
- сфери послуг — ВАТ «Готель «Прем'єр палац», ЗАТ «Київстар GSM»;
- фармацевтичної промисловості: ЗАТ «Борщагівський хімфармзавод», ВАТ «Фармак»;
- легкої промисловості — ВАТ «Київська швейна фабрика «Желань»;
- заклади освіти — Університет економіки та права «Крок».

Підвідомчі Держспоживстандарту України центри стандартизації, метрології та сертифікації готові надати будь-яку професійну консультаційно-методичну допомогу підприємствам з питань розроблення, впровадження та сертифікації системи управління якістю. У минулому році кваліфіковану допомогу отримали понад 1500 підприємств, організовано і проведено 374 семінари.

Згідно з ДСТУ 3410-96 «Система сертифікації УкрСЕПРО. Основні положення», сертифікація в системі УкрСЕПРО передбачає підтвердження третьою стороною показників, характеристик та властивостей продукції, процесів, послуг на підставі випробувань, атестації виробництва та сертифікації системи якості.

В Україні у рамках Системи УкрСЕПРО передбачена обов'язкова сертифікація продукції тільки на відповідність вимогам, що стосуються охорони здоров'я людини, її безпеки, охорони довкілля та сумісності (рис. 2.5.6). Якість продукції у Системі УкрСЕПРО є об'єктом обов'язкової сертифікації.

Рис. 2.5.6.
Види сертифікації в Україні

Обов'язкова сертифікація продукції здійснюється на відповідність до обов'язкових вимог нормативних документів, які зареєстровані в установленому порядку, а також аналогічних вимог міжнародних та національних стандартів інших держав, що введені в дію в Україні.

У зв'язку з цим варто зауважити, що поки існують суттєві відмінності між світовою і вітчизняною практикою стандартизації і сертифікації (табл. 2.5.2).

Таблиця 2.5.2

Відмінності між світовою і вітчизняною практикою стандартизації і сертифікації

Процедури	ЄС / Світова практика	Українська практика
Стандартизація	<ul style="list-style-type: none"> • дві категорії технічних вимог, що застосовують до видів продукції, а не окремих товарів, обов'язкові і добровільні; • 90 % стандартів ЄС є суто добровільними, інші 10 % є рекомендованими до використання як такі, що підтверджують відповідність директивам; • обов'язкові вимоги стосуються лише здоров'я і безпеки споживачів (зокрема, інформування споживачів), добровільні стандарти — таких параметрів продукції/послуг, як якість, надійність, міцність тощо 	<p>обов'язкова стандартизація практично всієї продукції, яка не забезпечує якості (через застарілість нормативів), і не стільки гарантує безпеку, скільки є бар'єром для впровадження інновацій через надмірно детальні обов'язкові до виконання вимоги</p>
Оцінювання відповідності / Сертифікація	<ul style="list-style-type: none"> • обов'язкової сертифікації немає. Замість неї впроваджено оцінювання відповідності з використанням модульного підходу, і для багатьох товарів, зокрема, «самосертифікацію»; • зазначена система ґрунтується на оцінці ризику, тобто рівня безпеки кожного виду продукції і послуг; • для продукції, поєднаної з можливою небезпекою, існує жорсткіша процедура оцінки відповідності, до якої залучаються зовнішні незалежні органи (здебільшого приватні), що мають повноваження на виконання робіт згідно з директивами 	<p>стандарти обов'язкові. Виробники можуть виготовляти і реалізовувати тільки ту продукцію, яка відповідає встановленим державою нормам. Процедуру сертифікації впровадив і контролює суто Держспоживстандарт</p>

В Україні **учасниками обов'язкової сертифікації** є виробники продукції чи виконавці послуг, замовники (постачальники, продавці), а також організації, що являють собою органи з сертифікації, випробувальні лабораторії (центри — у випадку коли орган з сертифікації акредитовано як випробувальну лабораторію) і спеціально уповноважені органи виконавчої влади. Основними учасниками є заявники, органи з сертифікації та випробувальні лабораторії. Саме вони безпосередньо беруть участь у проведенні сертифікації кожного конкретного об'єкта на всіх етапах цієї процедури.

Система сертифікації включає учасників робіт, нормативну базу, Положення про управління системою і правила проведення сертифікації. Великі системи сертифікації, що охоплюють різномірну номенклатуру продукції чи послуг, включають кілька малих систем — систем сертифікації однорідної продукції або послуг. Ці системи створюються при необхідності конкретизації загальних правил стосовно до деякої сукупності видів продукції чи послуг, що має загальні ознаки. Кожна система сертифікації установлює свій знак відповідності. Системи сертифікації й їхні знаки відповідності реєструються Держспоживстандартом України.

Типова структура системи обов'язкової сертифікації передбачає наступний склад учасників:

- державний орган виконавчої влади, на який законодавчо покладено проведення обов'язкової сертифікації;
- центральні органи систем сертифікації однорідної продукції чи послуг (при необхідності);
- органи з сертифікації;
- випробувальні лабораторії (центри).

У систему сертифікації можуть також входити організації чи підрозділи, які обслуговують систему: центри по підготовці експертів з сертифікації, науково-методичні центри та ін.

Обов'язкова сертифікація проводиться винятково в *Державній системі сертифікації* (далі — *Система*), що створює *Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики* — національний орган України з сертифікації. Він же проводить і координує роботу з забезпечення функціонування Системи.

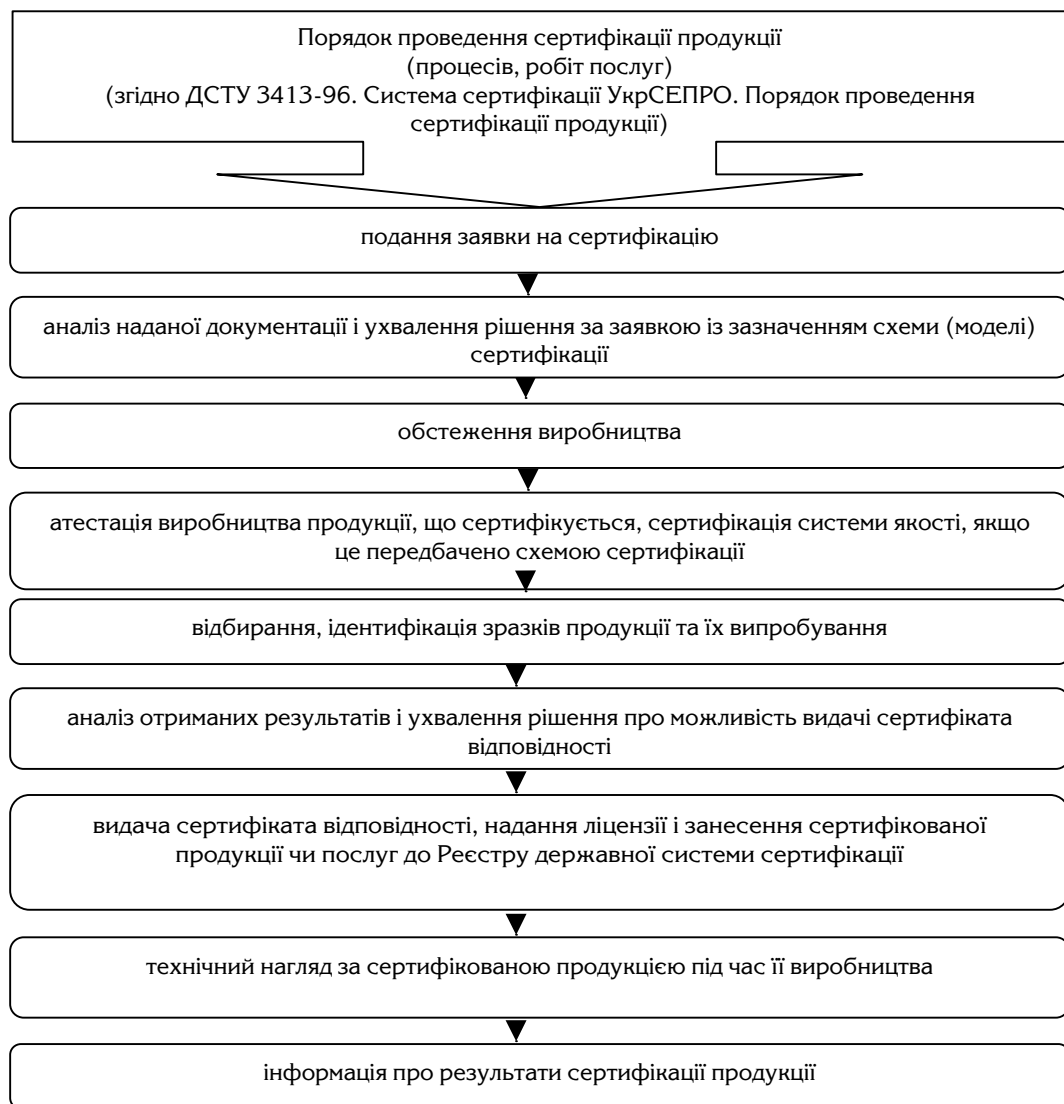
Обов'язкова сертифікація включає перевірку та випробування продукції чи послуг для визначення їх характеристик і подальший державний технічний нагляд за сертифікованою продукцією або послугами.

Обов'язкова сертифікація продукції проводиться на відповідність обов'язковим вимогам чинних в Україні нормативних документів щодо безпеки життя, здоров'я людей та охорони довкілля. Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, затверджений наказом Держстандарту України від 30.06.93 № 95 (в редакції від 01.02.2005 р. № 28), а також: «Порядком митного оформлення імпортованих товарів (продукції), що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 04.11.97 р. № 1211, «Порядком ввезення на митну територію України продукції, що імпортується та підлягає в Україні обов'язковій сертифікації», затвердженого наказом Державної митної служби України і Держстандарту України 10.05.94 р. № 107/126, «Порядком проведення робіт з сертифікації продукції іноземних виробництв за схемами з обстеженням, атестацією та сертифікацією систем якості», затвердженого наказом Держстандарту України від 02.08.96 р. № 329 та ін.

Загальні вимоги до порядку проведення сертифікації продукції (процесів, робіт, послуг) в *Українській державній системі сертифікації*, а також до технічного нагляду, за

сертифікованою продукцією та послугами встановлені ДСТУ 3413–96. Вимоги є обов’язковими для підприємств, установ, організацій і громадян — суб’єктів господарської діяльності, у тому числі іноземних, незалежно від форм власності (рис. 2.5.7).

Форми документів на проведення сертифікації в системі УкрСЕПРО представлені в додатках Б–Е.

Рис. 2.5.7.

Порядок проведення сертифікації продукції в Україні

Розглянемо порядок проведення сертифікації продукції.

1. Подання та розгляд заявки. Заявник подає заявку до акредитованого органу з сертифікації, а у разі його відсутності — до Держспоживстандарту України. Орган з сертифікації (рис. 2.5.6) розглядає заявку в установлений порядком сертифікації термін (не пізніше одного місяця і сповіщає заявника про своє рішення, де серед різних відомостей, необхідних заявникові, вказує, які органи з сертифікації та випробувальні лабораторії може вибрати заявник.

2. Аналіз документації здійснюється з метою перевірки її відповідності встановленим вимогам. За необхідності перевіряється наявність нормативних документів на продукцію та висновок відповідних контролюючих організацій (Міністерства охорони здоров'я, Державної інспекції ветеринарної медицини чи карантину рослин, Держнаглядохоронпраці тощо). Перевіряються також наявність деяких документів та достатність вимог щодо маркування та етикетування продукції.

Подану заявку розглядає орган з сертифікації, який:

- реєструє заявку в журналі обліку і заводить окрему справу про сертифікацію продукції (послуг) підприємства-виробника (включаючи іноземне), у якому зберігається все листування і внутрішні документи органу з сертифікації з будь-якої продукції, послуг цього виробника;
- проводить формальну експертизу заявки і доданих документів щодо правильності заповнення реквізитів заявки;
- визначає схему (модель) сертифікації продукції (послуг), необхідність попереднього обстеження виробництва та атестації виробництва чи аналізу функціонування сертифікованої системи якості;
- визначає випробувані лабораторії, що будуть проводити випробування продукції (послуг), кількість зразків для випробувань, правила їхнього відбору, організацію, яка буде проводити технічний нагляд, а також терміни проведення окремих видів робіт із сертифікації та їхню вартість;
- визначає перелік необхідних додаткових документів, які повинен подати заявник для проведення сертифікації за заявою;
- укладає договір із заявником на проведення робіт із сертифікації продукції (послуг);
- приймає рішення за заявою в терміни, які встановлені нормативними документами на відповідний вид продукції чи послуг;
- видає сертифікати відповідності та ліцензії на застосування знака відповідності (або сам застосовує знак) щодо продукції, що сертифікується;
- проводить інспекційний контроль за сертифікованою продукцією (за схемою сертифікації);
- відміняє або призупиняє дію виданих сертифікатів, бере участь у розробці коригувальних заходів, які контролюють їх виконання;
- здійснює внутрішню перевірку та забезпечення своєї відповідності вимогам даного документа та вимогам, встановленим у системах сертифікації однорідної продукції;
- забезпечує інформацією про результати сертифікації всі зацікавлені сторони.

Орган з сертифікації посилає заявнику та випробувальній лабораторії *рішення за заявою* в термін, що встановлений нормативними документами, але не пізніше одного

місяця з дня її подання. Якщо за результатами розгляду заявки отримані позитивні результати аналізу, то приймається рішення про схему проведення сертифікації.

Схема (модель) сертифікації заявленої продукції чи послуг визначається органом з сертифікації за узгодженням із заявником до початку робіт із сертифікації. Вибір схеми залежить від виду продукції та послуг, її кількості, стану виробництва та інших вихідних даних. Схема проведення сертифікації вказується в документах, що встановлюють порядок проведення сертифікації конкретного виду продукції чи послуг.

Для сертифікації продукції (послуг) вітчизняного виробництва та імпортової можуть застосовуватися такі схеми сертифікації (табл. 2.5.3):

- 1) сертифікація одиничних виробів;
- 2) сертифікація партії продукції;
- 3) сертифікація з проведенням періодичного технічного контролю;
- 4) сертифікація з обстеженням виробництва;
- 5) сертифікація з атестацією виробництва;
- 6) сертифікація з оцінкою системи якості.

Схема 1. При проведенні *сертифікації одиничних виробів* випробуванню піддається кожний окремий виріб. На зразок, що пройшов випробування, видається сертифікат відповідності на термін до одного року. У сертифікаті відповідності вказується заводський номер продукції.

Ця схема застосовується при сертифікації продукції, що може бути ідентифікована як окремий об'єкт, і надходить невеликими партіями чи одиничними об'єктами.

При використанні цієї схеми сертифікації технічний нагляд після видачі сертифіката не здійснюється.

Схема 2. *Сертифікація партії продукції* проводиться шляхом випробування зразків, відібраних з цієї партії в порядку та у кількості, що встановлені органом сертифікації відповідно до вимог нормативних документів. Під партією продукції розуміється партія, що супроводжується одним сертифікатом відповідності або одним супровідним документом, який містить посилання на сертифікат відповідності. При цьому в партії повинна гарантуватися однорідність продукції за показниками безпеки.

Після видачі сертифіката технічний нагляд за продукцією не здійснюється.

Схема 3. *Сертифікація продукції, що випускається серійно*, може проводитись на підставі позитивних результатів сертифікаційних випробувань зразків продукції і документації, наданої заявником, про стан виробництва. При здійсненні сертифікації за цією схемою в обов'язковому порядку передбачається проведення технічного нагляду сертифікованої продукції.

Право на застосування сертифіката відповідності видається в основному терміном дії до одного року. Дія сертифіката відповідності припиняється і не відновлюється, якщо:

- результати контрольних випробувань продукції негативні;
- продукція не представлена на контрольні випробування в терміни, обумовлені договором (контрактом) на проведення технічного нагляду.

Таблиця 2.5.3

Схеми (моделі) сертифікації продукції в системі УкрСЕПРО

Серійність продукції, що сертифікується	Обов'язковість проведення робіт щодо продукції, яка сертифікується з					Документи, що видаються органом з сертифікації продукції
	обстеження її виробництва	атестації її виробництва	сертифікації системи якості її виробництва	її випробувань з метою сертифікації	технічного нагляду за її виробництвом	
1	2	3	4	5	6	7
Одиничний виріб	Не проводиться	Не проводиться	Не проводиться	Проводиться по кожному виробу	Не проводиться	Сертифікат відповідності на кожний виріб
Партія продукції (виробів)	Не проводиться	Проводиться, якщо вирішено органом з сертифікації та заявником	Не проводиться	Проводиться на зразках, що відібрані в порядку і в кількості, які встановлені органом з сертифікації	Проводиться тільки за наявності угоди між заявником та органом з сертифікації щодо атестації виробництва в порядку, визначеному органом з сертифікації	Сертифікат відповідності на партію продукції (виробів) з наведенням розміру сертифікованої партії
Продукція, що випускається серійно	Проводиться	Не проводиться	Не проводиться	Проводиться на зразках, відібраних у порядку та в кількості, що встановлені органом з сертифікації	Проводиться в порядку, що визнаний органом з сертифікації	Сертифікат з терміном дії, що встановлюється ліцензійною угодою (до одного року)
Продукція, що випускається серійно	Не проводиться	Проводиться	Не проводиться	Проводиться на зразках, відібраних у порядку та в кількості, що встановлені органом з сертифікації	Проводиться в порядку, що визнаний органом з сертифікації	Сертифікат з терміном дії, що встановлюється ліцензійною угодою з урахуванням терміну дії атестата виробництва (до двох років)

Закінчення табл. 2.5.3

1	2	3	4	5	6	7
Продукція, що випускається серійно	Не проводиться	Не проводиться	Проводиться органом з сертифікації якості	Проводиться на зразках, відібраних у порядку та в кількості, що встановлені органом з сертифікації	Проводиться у порядку, що визнаний органом з сертифікації	Сертифікат з терміном дії, що встановлюється ліцензійною угодою з урахуванням терміну дії сертифіката на систему якості (до трьох років)

Якщо дія сертифіката відповідності припинено, то повторно застосовувати цю схему сертифікації не дозволяється.

Ця схема сертифікації може застосовуватися на стадії розробки і впровадження продукції у виробництво. При цьому з метою сертифікації можуть бути зараховані кваліфікаційні випробування, проведені у випробувальній лабораторії, акредитованій в Системі.

Якщо в результаті аналізу наданої заявником документації у органу з сертифікації виникли обґрунтовані сумніви щодо показників безпеки продукції, то здійснюється перевірка виробництва

Схеми 1, 2 і 3 не застосовуються при сертифікації послуг.

Схема 4. Вона використовується для одержання сертифіката відповідності на продукцію, що випускається серійно, а також на надання послуг. Сертифікат відповідності в цьому випадку видається на підставі позитивних результатів випробування зразків продукції (послуг) і проведення *обстеження виробництва (обслуговування)*.

Якщо продукція, виготовлена серійно, сертифікована за цією схемою, то орган з сертифікації відповідно до затвердженої програми технічного контролю здійснює технічний нагляд, контрольні випробування продукції чи послуг, що відбирається з місць виробництва чи торгівлі.

Сертифікат відповідності за цією схемою видається терміном дії до двох років.

Схема 5. Сертифікація продукції, що випускається серійно, і надання послуг із проведенням *атестації виробництва* припускає:

- випробування зразків продукції (послуг);
- атестацію виробництва;
- технічний нагляд (контрольні випробування, контроль атестованого виробництва).

При використанні такої схеми сертифікат відповідності видається на термін до трьох років, але не більше терміну дії атестата виробництва.

Схема 6. Сертифікація продукції, що випускається серійно, і послуг із *сертифікацією системи якості* виробництва передбачає:

- випробування зразків;
- сертифікацію системи якості, а якщо вона вже сертифікована, то оцінку системи якості;

- технічний нагляд і контроль за відповідністю системи якості установленим вимогам і дієвістю системи якості.

Сертифікат видається на термін до п'яти років, з урахуванням терміну дії сертифіката на систему якості.

3. Обстеження виробництва. Залежно від вибраної схеми сертифікації здійснюється аналіз стану виробництва. Обстеження виробництва проводиться з метою підтвердження можливості підприємства виготовляти продукцію відповідно до вимог чинних нормативних документів, видачі рекомендацій щодо періодичності та форм проведення технічного нагляду за виробництвом сертифікованої продукції.

Порядок здійснення робіт з обстеження виробництва продукції або надання послуг передбачає виконання наступних етапів:

- експертизу нормативної, технічної та технологічної документації, наданої підприємством;
- обстеження виробництва;
- оформлення акта обстеження виробництва.

Комісія може, при необхідності, отримати від заявника інші додаткові відомості, якщо вони необхідні для обстеження виробництва.

За результатами роботи комісія оформлює акт обстеження виробництва у двох екземплярах. Акт підписується членами комісії і затверджується керівником органу з сертифікації.

4. Атестація виробництва здійснюється з метою оцінки технічних можливостей підприємства-виробника забезпечити стабільний випуск продукції, що відповідає вимогам нормативних документів, та видачі рекомендацій щодо періодичності випробувань, кількості зразків (проб), що випробовуються під час сертифікації, способів та правил їх відбирання. Це — офіційне підтвердження наявності необхідних і достатніх умов для забезпечення стабільного випуску визначеної продукції чи послуг, що відповідають вимогам нормативних документів.

Атестація виробництва здійснюється за ініціативою підприємства, що випускає продукцію, або на вимогу органу з сертифікації продукції. За результатами атестації видаються рекомендації про періодичність випробувань, кількість зразків і проб, необхідних для сертифікації, способи і правила їх відбору.

Порядок проведення робіт з атестації виробництва повинен передбачати:

- попередню оцінку;
- складання програми і методики атестації;
- перевірку виробництва та атестацію його технічних можливостей;
- технічний нагляд за атестованим виробництвом.

Результати атестації оформлюються *атестатом виробництва*, що реєструється в Реєстрі Системи і направляється заявнику, а його копія — у територіальний орган Держспоживстандарту.

Сертифікація системи якості щодо виробництва продукції, яка сертифікується, проводиться з метою забезпечення впевненості органу з сертифікації продукції в тому, що продукція, яка випускається підприємством, відповідає обов'язковим вимогам нормативних документів, всі технічні, адміністративні та людські чинники, що впливають на якість продукції, перебувають під контролем, продукція незадовільної якості своєчасно виявляється,

а підприємство вживає заходів щодо запобігання виготовленню такої продукції на постійній основі.

5. Вибірання, ідентифікація зразків продукції та їх випробування. Зразки для випробувань відбирає, як правило, випробувальна лабораторія, в окремих випадках — орган з сертифікації. Зразки, які пройшли випробування, зберігаються протягом терміну, передбаченого правилами системи сертифікації конкретної продукції. Протоколи випробувань передаються органам з сертифікації і в копії — заявнику.

6. Аналіз отриманих результатів і ухвалення рішення про можливість видачі сертифіката відповідності. Протоколи випробувань, результати обстеження та атестації виробництва, інші документи про відповідність, які надійшли до органу з сертифікації, підлягають аналізу для остаточного висновку про відповідність продукції висунутим вимогам.

7. Видача сертифіката відповідності на продукцію і занесення її до Реєстру Державної системи сертифікації. Сертифікат відповідності видається винятково органом з сертифікації продукції. Він може видаватися на одиничний виріб, на партію чи на продукцію, виготовлену підприємством серійно протягом терміну, установленого ліцензійним договором, із правом маркірувати знаком відповідності кожен одиницю продукції (послуг).

Свідченням відповідності імпортованої продукції встановленим в Україні вимогам є **сертифікат відповідності**, виданий у системі УкрСЕПРО, або **свідоцтво про визнання закордонного сертифіката** (ДСТУ 3417-96).

На підставі протоколу результатів випробувань, сертифіката системи якості або атестата виробництва, у залежності від прийнятої схеми (моделі) сертифікації, орган з сертифікації приймає рішення про видачу сертифіката відповідності, оформлює його і реєструє в Реєстрі Системи.

Сертифікат видається на одиничний виріб, на партію продукції або на продукцію, що випускається підприємством серійно протягом терміну, встановленого ліцензійною угодою, з правом маркування знаком відповідності кожної одиниці продукції.

Сертифікат на такі види продукції, на які поширюються особливі вимоги в галузі безпеки (санітарні, ветеринарні тощо), видається лише за наявності гігієнічного ветеринарного, фітосанітарного та інших спеціальних сертифікатів, що засвідчують їх нешкідливість та інші специфічні якості.

Термін чинності сертифіката встановлює орган з сертифікації, але не більше трьох років.

Якщо дію сертифіката тимчасово припинено, то на цей період маркування продукції (послуг) і супровідних документів забороняється. При анулюванні сертифіката відповідності заявник позбавляється права використовувати знак відповідності.

Право маркірувати знаком відповідності продукцію, сертифіковану за схемами 3, 4, 5, 6 та послуги надається заявнику на підставі ліцензійної угоди. Наявність знака відповідності на упаковці товару значно підвищує впевненість у його споживчих якостях і довіру до виробника.

В Україні затверджено загальний знак відповідності системи УкрСЕПРО. Його символіка, форма, розміри і технічні вимоги регламентуються ДСТУ 2296-93 «Національний знак відповідності» (рис. 2.5.8).

а

б

в

Рис. 2.5.8.

Український знак відповідності системи УкрСЕПРО

Знаком, зображеним на малюнку (а), маркується продукція, що відповідає *обов'язковим* вимогам нормативних документів, включена в перелік продукції (послуг), що підлягає *обов'язковій* сертифікації.

Знак відповідності, який зображено на малюнку (б), застосовується для позначення продукції, яка не підлягає *обов'язковій* сертифікації, проте сертифікована з ініціативи виробника чи продавця (добровільна сертифікація).

Якщо продукція не підлягає *обов'язковій* сертифікації, але сертифікована на відповідність *окремим* вимогам нормативних документів, то вона маркується знаком, зображеним на рис. (в).

8. Технічний нагляд за сертифікованою продукцією під час її виробництва проводиться протягом терміну дії сертифіката згідно з ліцензійними угодами за програмою технічного нагляду. Технічний нагляд за сертифікованою продукцією організує, координує і проводить орган, який видав сертифікат, або за його дорученням органи з сертифікації систем якості, територіальні органи Держспоживстандарту.

Обсяг, порядок та періодичність нагляду встановлюються органом з сертифікації продукції під час проведення сертифікації і регламентуються програмою технічного нагляду, яка розробляється органом і затверджується його керівником (рис. 2.5.9, 2.5.10).

Технічний нагляд за сертифікованою продукцією під час її виробництва здійснюється органом із сертифікації продукції чи, за його дорученням, іншою організацією

ПЕРІОДИЧНО

Шляхом контрольних випробувань зразків продукції відібраних:

- у виробника
- у торговельних організаціях

Рис. 2.5.9.

Технічний нагляд за сертифікованою продукцією під час її виробництва

Рис. 2.5.10.

Технічний нагляд за сертифікованою продукцією під час її виробництва

Періодичність процедур технічного нагляду встановлюється залежно від складності продукції, ймовірності виникнення небезпеки від її використання для життя та здоров'я людини, навколишнього середовища з урахуванням результатів здійснення робіт з сертифікації та терміну дії сертифіката.

Звіти з технічного нагляду та інформація щодо виконання коригувальних заходів зберігаються в органі з сертифікації. Цей орган має право за результатами технічного нагляду призупинити дію сертифіката та ліцензійної угоди, а також анулювати сертифікат та скасувати ліцензійну угоду.

Наводимо перелік умов або обставин, за яких орган з сертифікації може призупинити дію сертифіката.

Підстави для тимчасового припинення або зупинки дії сертифіката відповідності:

- виявлення невідповідності продукції вимогам, що встановлені під час сертифікації;
- порушення вимог правил приймання; методів контролю та випробувань; маркування продукції та ін.;
- внесення виробником-власником сертифікату змін до нормативних документів, методів випробувань, складу, які можуть вплинути на відповідність сертифікованої продукції встановленим вимогам, без попереднього узгодження з органом із сертифікації;
- підприємство-власник сертифіката не повідомило орган з сертифікації про істотні зміни у сертифікованій системі якості;
- неправильне використання логотипа органа з сертифікації;
- не впроваджені коригувальні дії щодо невідповідностей, виявлених аудитором органа з сертифікації.
- порушення умов договору заявником

Коригувальні заходи визначає орган з сертифікації, який зупиняє дію сертифіката, про що інформує відповідні органи Держспоживстандарту і Державну митну службу та інші зацікавлені організації. Далі орган встановлює термін виконання коригувальних заходів та контролює їх виконання заявником. Заявник за такої ситуації зобов'язаний повідомити споживачів про небезпеку (або небажаність) використання продукції та порядок усунення виявлених невідповідностей. Заявником також вживаються заходи щодо усунення причин невідповідності продукції. Якщо коригувальні заходи зумовили позитивні результати, заявник визначає нове маркування продукції.

9. Інформація про результати сертифікації продукції. Орган з сертифікації продукції веде облік виданих ним сертифікатів і направляє їх копії до Держспоживстандарту України, який на підставі реєстру системи сертифікації УкрСЕПРО видає довідники, що містять інформацію щодо сертифікованої продукції.

Інформація про відповідність стандартам необхідна покупцям, кінцевим споживачам, страховим компаніям, інспектуючим і контролюючим органам, урядовим органам для різноманітних ситуацій, пов'язаних з продуктом. Способи інформування про відповідність представлені на рис. 2.5.11.

Системою УкрСЕПРО передбачається також сертифікація продукції, що імпортується.

Добровільна сертифікація в системі УкрСЕПРО здійснюється на відповідність вимогам, що не віднесені до обов'язкових. Добровільна сертифікація на відповідність усім обов'язковим вимогам, якщо вони встановлені для цієї продукції, виконується беззаперечно. Добровільну сертифікацію систем якості в Україні може також здійснювати Українська Асоціація якості, яка отримала відповідну ліцензію на право роботи в системі сертифікації Міжнародної Асоціації якості, діє в межах СНД.

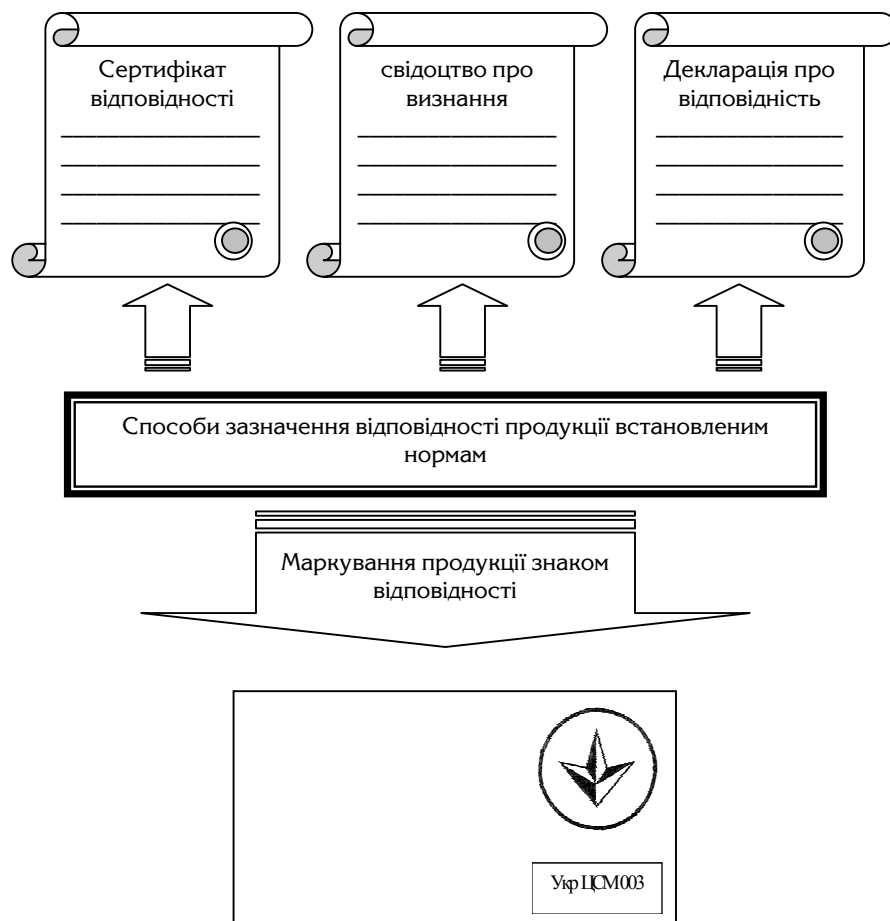
До об'єктів добровільної сертифікації належать:

- науково-технічна, сільськогосподарська, промислова продукція, продукція соціально-побутового призначення, об'єкти будівництва;
- роботи (процеси), послуги, системи якості і виробництва, інші організаційні та інформаційні системи;
- інші об'єкти сертифікації, на які є документально установлені вимоги і методи перевірки дотримання цих вимог.

Добровільна сертифікація являє собою вид сертифікації, що не має твердих законодавчих обмежень у правилах і процедурах проведення. Сфера поширення за об'єктами та вимогами ширше сфери дії обов'язкової сертифікації, але перетинання між ними не допускаються.

Найбільше застосування добровільна сертифікація вітчизняної продукції в даний час знаходить на зовнішньому ринку. На внутрішньому ринку попит на неї нижче, однак у ряді напрямків зацікавленість у ній значна.

Державні і місцеві органи влади вдаються до допомоги добровільної сертифікації продукції і послуг, результати якої використовуються, наприклад, для видачі ліцензії на визначену діяльність, одержання державних замовлень на постачання товарів. Банки і страхові компанії зацікавлені в наявності сертифікатів на відповідні об'єкти при визначенні розмірів і умов їхнього кредитування і страхування. Постачальникам матеріалів і комплектуючих виробів замовники найчастіше пред'являють умову про наявність сертифіката відповідності навіть у випадках, коли не передбачена обов'язкова сертифікація.

Рис. 2.5.11.
Способи інформування про відповідність

Крім продукції, робіт і послуг у рамках добровільних систем проводиться і сертифікація систем якості і виробництв на відповідність міжнародним стандартам.

Організація і порядок проведення добровільної сертифікації. Добровільна сертифікація здійснюється органами з сертифікації, що входять у систему добровільної сертифікації, утворену будь-якою юридичною особою, яка розробила і зареєструвала дану систему і її знак відповідності в спеціально уповноваженому органі виконавчої влади в галузі сертифікації.

Учасниками добровільної сертифікації можуть бути будь-які юридичні особи незалежно від форми власності, що виконують правила відповідної системи добровільної сертифікації. Структурою системи передбачаються керівний орган системи добровільної

сертифікації, орган з добровільної сертифікації, випробувальні лабораторії, експерти і заявники.

Керівний орган системи добровільної сертифікації забезпечує реєстрацію системи добровільної сертифікації на своє ім'я (як юридичної особи) і очолює систему добровільної сертифікації, забезпечуючи її функціонування. До завдань керівного органу входить проведення єдиної технічної політики в системі, керівництво органами з добровільної сертифікації і координація їхньої діяльності. Крім того, керівний орган веде реєстр учасників і об'єктів добровільної сертифікації в системі, розглядає апеляції у випадках незгоди учасників сертифікації з прийнятими щодо них рішеннями.

Як керівний орган, так і орган з добровільної сертифікації (їхні обов'язки можуть бути об'єднані) виконують наступні основні функції:

- сертифікують об'єкти добровільної сертифікації, видають сертифікати відповідності, надають право застосування знака відповідності системи на умовах договору з заявником;
- реєструють сертифікати відповідності;
- здійснюють інспекційний контроль за сертифікованими об'єктами;
- припиняють або скасовують дію виданих ними сертифікатів.

Випробувальні лабораторії в системі добровільної сертифікації виконують наступні основні функції:

- проводять випробування і видають протоколи випробувань;
- забезпечують свою відповідність вимогам акредитації;
- забезпечують вірогідність, об'єктивність і необхідну (задану) точність результатів випробувань, а також їхню відтворюваність.

Учасники системи добровільної сертифікації несуть наступну відповідальність за свої дії:

- орган з добровільної сертифікації несе відповідальність за вірогідність і об'єктивність підтверджуваних ним вимог, правильність видачі сертифіката відповідності або підтвердження його дії;
- випробувальна лабораторія несе відповідальність за вірогідність, об'єктивність і відтворюваність результатів випробувань;
- заявник (власник сертифіката) несе відповідальність за забезпечення відповідності при реалізації чи використанні сертифікованого об'єкта, а також за правильність застосування знака відповідності.

Спеціальні міри відповідальності, установлені законодавством для обов'язкової сертифікації, не поширюються на добровільну сертифікацію.

Добровільна сертифікація може проводитися також у системі обов'язкової сертифікації, якщо це передбачено правилами системи обов'язкової сертифікації і при наявності в даній системі зареєстрованого у встановленому порядку знака відповідності добровільної сертифікації.

Добровільна сертифікація продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, не може замінити обов'язкову сертифікацію цієї продукції.

У кожній системі добровільної сертифікації повинні застосовуватися відповідні їй схеми сертифікації, які встановлюються виходячи зі специфічних особливостей функціонування даної системи (продукція, послуга, партія чи одиничний екземпляр і т.д.)

Сертифікати відповідності в системах добровільної сертифікації повинні містити наступні відомості:

- найменування і реєстраційний номер системи добровільної сертифікації;
- найменування та адреса органу з добровільної сертифікації;
- найменування та адреса заявника;
- найменування і кодове позначення сертифікованого об'єкта, а також інші додаткові відомості про нього;
- посилання на відповідний документ і пункти в ньому, що установлюють вимоги, на відповідність яким проведена сертифікація;
- дату видачі сертифіката відповідності, підпис і посада уповноваженої особи.

Знак відповідності застосовується при підтвердженні вимог конкретного нормативного документа (державний стандарт, міжнародний стандарт, технічні умови і т.п.) у випадках, коли засвідчується відповідність:

- усім вимогам нормативного документа;
- групі вимог нормативного документа (наприклад, вимогам надійності, фізико-хімічним показникам);
- частини вимог, установлених нормативним документом (наприклад, тільки міцність, тільки перекисне число).

Знаком відповідності маркірується кожна одиниця сертифікованого об'єкта (тара, упакування, супровідна технічна документація і т.д.).

Фінансування робіт з добровільної сертифікації в системі здійснюється за рахунок замовника.

Слід зазначити, що з кінця 1990-х рр. в Україні встановлено **порядок впровадження модульного підходу оцінки відповідності**. Мета цього заходу — розвиток добровільної сертифікації продукції (процесів, робіт, послуг), подальша гармонізація правил сертифікації з європейськими правилами і процедурами оцінювання відповідності продукції (процесів, робіт, послуг) вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на них. Підставою стала Постанова Кабінету Міністрів України від 07.12.1998 р. № 1931 «Про заходи щодо реалізації Програми діяльності Кабінету Міністрів України» щодо поетапного впровадження модульного підходу оцінки відповідності з урахуванням вимог Директиви Європейського Співтовариства від 22.07.1993 р. № 93/465/ЕЕС щодо *модулів для різних фаз процедур оцінювання відповідності і правил надання і використання маркування знаком відповідності «СЕ»*, призначених для використання в директивах з технічної гармонізації.

Порядок впровадження модульного підходу оцінки відповідності з урахуванням вимог Директив Європейського Союзу було затверджено Наказом Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 10.01.99 р. № 2 (див. табл. 2.5.4).

Загальні положення застосування модулів оцінки відповідності передбачають, що Декларація про відповідність та сертифікат відповідності є альтернативними документами, кожен з яких може підтверджувати відповідність продукції вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на неї. Застосування того чи іншого документа до певної продукції визначається модулем підтвердження відповідності продукції вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на неї.

Таблиця 2.5.4

Порядок впровадження модульного підходу оцінки відповідності з урахуванням вимог директив Європейського Союзу

Модулі	Зміст модулів
Модуль А <i>Внутрішній контроль виробництва продукції</i>	<p>Встановлює процедуру, за якою виробник, який виконує вимоги Порядку, декларує, що продукція відповідає вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на неї. Виробник повинен скласти письмову декларацію про відповідність і нанести знак відповідності на кожну одиницю продукції.</p> <p>Виробник повинен вжити всіх необхідних заходів для того, щоб процес виробництва забезпечував відповідність продукції, що виробляється, технічній документації та вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на цю продукцію. Технічна документація має забезпечувати можливість оцінки відповідності продукції вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на неї, на стадіях розроблення, виробництва та експлуатації (споживання) продукції. Склад технічної документації визначається нормативним документом, що встановлює правила оцінки відповідності.</p> <p>Технічна документація включає:</p> <ul style="list-style-type: none"> • технічний опис продукції; • технічні умови або технічне завдання, конструкторську документацію (складальні креслення, схеми, відомість специфікацій), технічні описи складових частин та інше; • протоколи випробувань. <p>Виробник повинен зберігати копію декларації про відповідність разом з технічною документацією</p>
Модуль А <i>Внутрішній контроль виробництва продукції</i>	<p>Складається з модуля А з такими додатковими вимогами:</p> <ul style="list-style-type: none"> • виробник повинен провести одне або більшу кількість випробувань за одним або декількома показниками (характеристиками) продукції; • випробування проводяться під контролем органу сертифікації, обраного виробником
Модуль В <i>Схвалення типу</i>	<p>Встановлює процедуру, за якою орган сертифікації засвідчує, що зразок продукції, який впроваджується у виробництво, відповідає вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на дану продукцію.</p> <p>Заява на схвалення типового зразка має бути подана виробником в обраний ним орган сертифікації</p>
Модуль С <i>Відповідність типу</i>	<p>Встановлює процедуру, за якою виробник декларує, що продукція відповідає типовому зразку, зазначеному в сертифікаті відповідності, і відповідає вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на неї. Виробник повинен скласти письмову декларацію про відповідність та промаркувати знаком відповідності кожну одиницю продукції</p>
Модуль D <i>Забезпечення якості виробництва</i>	<p>Встановлює процедуру, за якою виробник, який виконує вимоги Порядку, декларує, що продукція відповідає типовому зразку, зазначеному в сертифікаті відповідності, і відповідає вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на неї. Виробник повинен скласти письмову декларацію про відповідність і промаркувати знаком відповідності кожну одиницю продукції.</p>

Продовження табл. 2.5.4

Модулі	Зміст модулів
	<p>Поруч з маркуванням слід зазначити код органу сертифікації, що видав сертифікат на систему якості.</p> <p>Виробник повинен забезпечити відповідність системи якості (моделі забезпечення якості в процесі виробництва, монтажу та обслуговування) вимогам Порядку і сприяти проведенню технічного нагляду</p>
Модуль Е <i>Забезпечення якості продукції</i>	<p>Встановлює процедуру, за якою виробник, який виконує зобов'язання Порядку, декларує, що зазначена продукція відповідає типовому зразку, зазначеному в сертифікаті відповідності, і відповідає вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на неї. Виробник повинен скласти письмову декларацію про відповідність і промаркувати знаком відповідності кожен одиницю продукції. Поряд з маркуванням слід зазначити код органу, який видав сертифікат на систему якості.</p> <p>Виробник повинен забезпечити відповідність системи якості (моделі забезпечення якості в процесі контролю готової продукції та її випробувань) вимогам, встановленим у Порядку, і піддати систему технічному нагляду згідно з Порядком</p>
Модуль Ф <i>Перевірка продукції</i>	<p>Встановлює процедуру, за якою виробник засвідчує, що продукція, яка підлягає перевірці за процедурою, визначеною Порядком, відповідає типовому зразку, зазначеному в сертифікаті відповідності, і вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на неї.</p> <p>Виробник повинен вжити всіх належних заходів для того, щоб процес виробництва забезпечував відповідність виробленої продукції типовому зразку за конкретно виданим сертифікатом відповідності і за вимогами нормативних документів, дія яких поширюється на неї. Він повинен скласти письмову декларацію про відповідність і промаркувати знаком відповідності кожен одиницю продукції.</p> <p>Орган сертифікації повинен провести належні перевірки і випробування для встановлення відповідності продукції вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на неї, шляхом проведення контролю та випробувань кожного виробу або шляхом проведення контролю та випробувань продукції статистичними методами, за власним вибором</p>
Модуль Г <i>Перевірка несерійних виробів</i>	<p>Встановлює процедуру, за якою виробник декларує, що зазначений несерійний виріб (далі — виріб), який був випущений із сертифікатом відповідності згідно з Порядком, відповідає вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на нього. Виробник повинен скласти декларацію про відповідність і промаркувати виріб знаком відповідності.</p> <p>Орган сертифікації повинен провести перевірку виробу і провести належні випробування методами, встановленими у відповідних нормативних документах, або проведенням еквівалентних випробувань з метою підтвердження відповідності виробу вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на нього.</p> <p>Орган сертифікації повинен дозволити проставити власний код виробнику на проконтрольований виріб і видати сертифікат відповідності на підставі проведених випробувань.</p>

Закінчення табл. 2.5.4

Модулі	Зміст модулів
	<p>Технічна документація дає змогу оцінити відповідність виробу вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на нього. Вона має характеризувати виробництво і експлуатацію (споживання) цього виробу.</p> <p>Склад технічної документації визначається нормативним документом, що встановлює правила підтвердження відповідності виробу.</p> <p>Загалом технічна документація має включати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • технічний опис виробу; • технічне завдання, конструкторську документацію (складальні креслення, схеми, відомість специфікацій), технічні описи складових частин та ін.; • результати розрахунків, виконаних на стадії розроблення виробу, проведених перевірок та інше; • протоколи випробувань
<p>Модуль Н <i>Забезпечення якості на всіх етапах життєвого циклу продукції</i></p>	<p>Встановлює процедуру, за якою виробник декларує, що зазначена продукція відповідає вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на неї. Виробник повинен скласти письмову декларацію про відповідність і промаркувати знаком відповідності кожну одиницю продукції. Маркування слід супроводжувати кодом органу сертифікації, що видав сертифікат на систему якості.</p> <p>Виробник повинен забезпечити відповідність системи якості (моделі забезпечення якості в процесі проектування, розробки, виробництва, монтажу та обслуговування) вимогам і піддати її технічному нагляду.</p> <p>Всі вимоги і положення, що затверджені виробником, мають бути задокументовані у систематизованому і впорядкованому вигляді як правила, процедури та інструкції. Документація щодо системи якості повинна забезпечити можливість однозначного розуміння критеріїв, складових і засобів, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • програм, планів, настанов, протоколів з питань якості; • завдань і організаційної структури системи якості, обов'язків і повноважень керівництва щодо якості проектування та якості продукції; • технічних умов, включаючи стандарти; • методів управління проектуванням, методів управління якістю та забезпечення якості, запланованих до використання процесів і систематичних заходів; • відповідних методів виготовлення, управління якістю і забезпечення якості процесів; • періодичності випробувань, що їх будуть проводити до, під час і після процесу виробництва; • записів з питань якості (звіти за інспекторськими перевітками, результатами перевірок кваліфікації персоналу тощо); • засобів постійного контролю ефективності функціонування системи якості з метою виробництва продукції згідно з нормативними документами на неї. <p>Орган сертифікації повинен провести сертифікацію системи якості на відповідність</p>

Модулі А, С та Н можуть використовуватися з додатковими процедурами, про що слід зазначити у відповідних документах. Модуль С використовується в комбінації з модулем В.

Модулі D, E та F, як правило, використовуються в комбінації з модулем В, проте в окремих випадках (наприклад, для продукції досить простої конструкції) вони можуть використовуватись окремо.

Слід зазначити, що **Система УкрСЕПРО** є відкритою для вступу до неї органів з сертифікації та випробувальних лабораторій інших держав (за наявності двосторонніх угод про взаємне визнання результатів робіт з сертифікації і доступу до неї будь-яких підприємств та організацій. Обов'язковою умовою при цьому є визнання та виконання правил системи УкрСЕПРО.

Принципами системи сертифікації УкрСЕПРО також є:

- право заявника вибирати орган з сертифікації та випробувальну лабораторію;
- визнання акредитації зарубіжних органів з сертифікації та випробувальних лабораторій, сертифікатів відповідності, а також знаків та двосторонніх угод, в яких бере участь Україна;
- використання в діяльності з сертифікації правил чинних міжнародних систем сертифікації;
- конфіденційність інформації про результати робіт з сертифікації, що становлять комерційну таємницю;
- інформація Держспоживстандарту про діяльність з сертифікації в інформаційних виданнях.

Система УкрСЕПРО встановлює такий розподіл відповідальності:

- виробник (виконавець, постачальник) несе відповідальність за невідповідність сертифікованої продукції вимогам нормативних документів та застосування сертифікатів і знаків відповідності з порушенням правил системи сертифікації;
- продавець несе відповідальність за відсутність сертифіката або знака відповідності на продукцію, що реалізується, якщо вона підлягає обов'язковій сертифікації;
- випробувальна лабораторія (центр) несе відповідальність за недостовірність та необ'єктивність результатів випробувань сертифікованої продукції;
- орган з сертифікації несе відповідальність за необгрунтовану чи неправомірну видачу сертифікатів відповідності, атестатів виробництва та підтвердження їх дії, а також за порушення правил системи сертифікації.

Правила щодо здійснення сертифікації встановлюють загальні рекомендації, які використовуються при організації та проведенні робіт з обов'язкової та добровільної сертифікації.

З метою визнання українських сертифікатів та знаків відповідності за кордоном система УкрСЕПРО побудована з урахуванням вимог міжнародних систем і взаємодіє на підставі угод з міжнародними, регіональними та національними організаціями інших держав, що здійснюють діяльність з сертифікації.

Система УкрСЕПРО взаємодіє на підставі угод з системами перевірки безпеки, охорони навколишнього природного середовища та ін., що функціонують в Україні під керівництвом уповноважених Урядом органів. Національний орган з сертифікації може передавати цим органам окремі функції у проведенні сертифікації продукції.

Провідною організацією в Україні з питань науково-методичного керування розробленням, впровадженням і забезпеченням функціонування систем стандартизації, оцінки відповідності, кодифікації продукції та їх інформаційного забезпечення є **Український науково-дослідний інститут стандартизації, сертифікації та інформатики (УкрНДІСІ)**. Інститут акредитований у системі УкрСЕПРО як орган з сертифікації продукції та систем управління якістю і здійснює роботи з сертифікації товарів і послуг та систем управління якістю. УкрНДІСІ спеціалізується на проведенні науково-дослідних робіт щодо створення і функціонування національних систем стандартизації, оцінки відповідності та кодифікації з урахуванням світових досягнень та прогресивних вимог.

При Інституті функціонують:

- Головний фонд нормативних документів, який складається з 130 тис. національних, міжнародних та регіональних стандартів (табл. 2.5.5);
- Державний центр кодифікації продукції, який здійснює роботи з кодифікації, у тому числі надання національних номенклатурних номерів зразкам продукції за діючою в Україні міжнародною класифікацією предметів постачання, гармонізованою з відповідною системою НАТО.

Таблиця 2.5.5

Міжнародні та національні стандарти Головного фонду нормативних документів УкрНДІСІ

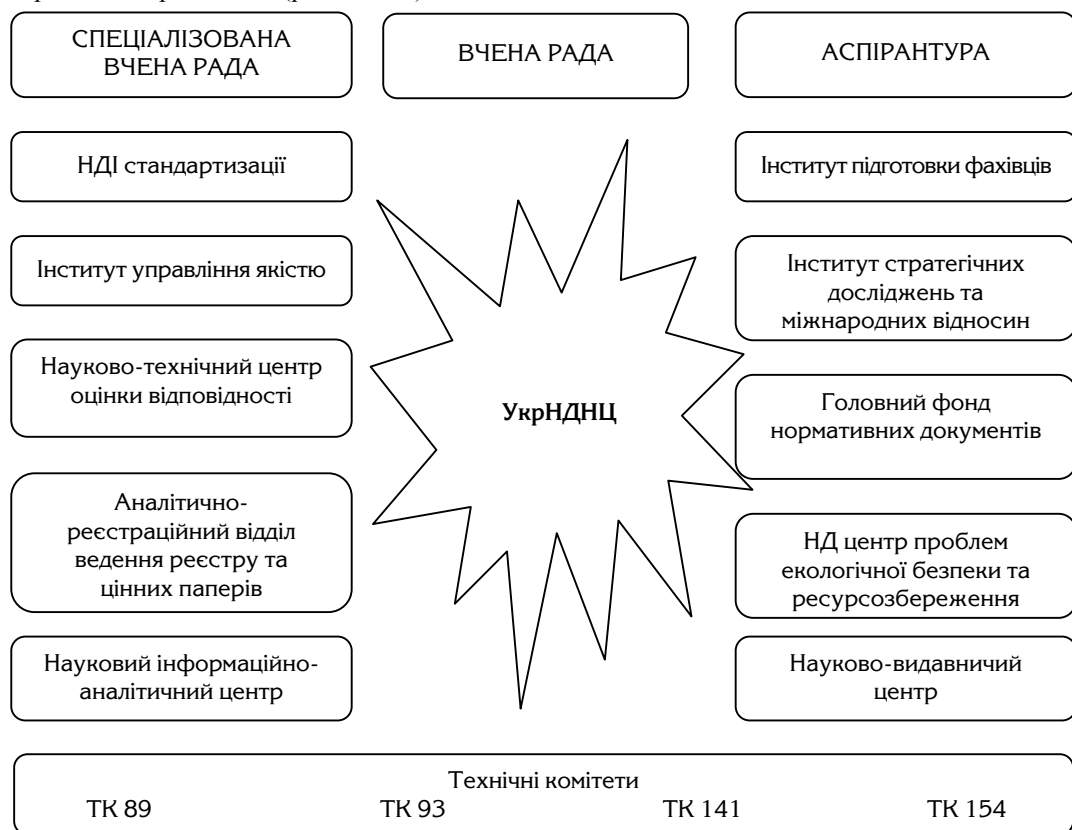
Стандарти	Кількість
ISO	13691
IEC	4899
CEN, CENELEC	повнотекстова БД-6249
ДСТУ, РСТ, КНД	понад 3066
ГОСТ	понад 18500
ГОСТ Р Росія	1840
NF Франція	11572
ANSI США	понад 4500
ASTM США	повнотекстова БД-11100
JIS Японія	5184
BS Великобританія	8170
DIN Німеччина	22500
Канада	1200
Україна	3707

УкрНДІССІ веде єдиний Реєстр системи сертифікації УкрСЕПРО, державний реєстр уповноважених органів із сертифікації, державний реєстр сертифікатів відповідності та свідоцтв про визнання, банк результатів робіт з державного нагляду за додержанням стандартів, норм і правил. Він також виконує обов'язки Генерального агента з інформаційного забезпечення користувачів в галузі стандартизації, кодифікації, метрології та оцінки відповідності.

УкрНДІССІ здійснює редакційно-видавничу діяльність з використанням власної поліграфічної бази. Видає покажчики стандартів, каталоги, класифікатори, стандарти та інші нормативні документи (офіційні видання).

Інститут також забезпечує діяльність національного секретаріату міжнародних та регіональних організацій із стандартизації (ISO, IEC, CEN, CENELEC, Міждержавна Рада) та координацію роботи національних технічних комітетів стандартизації.

Одним із провідних закладів системи Держспоживстандарту України є Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості (УкрНДНЦ) який було створено згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2003 р. № 1337 (рис. 2.5.12).

Рис. 2.5.12.
Структура УкрНДНЦ

Пріоритетами в його діяльності є здійснення науково-методичного керівництва процесами розроблення, впровадження та забезпечення функціонування систем стандартизації, сертифікації та керування якістю. Досвід сьогодення доводить, що для майбутнього України треба розвивати усі ці напрямки і розв'язувати науково-практичні завдання на шляху досягнення високого рівня якості життя громадян.

Важливим кроком для розвитку наукової діяльності УкрНДНЦ стали прийняті на спільному засіданні президії Національної академії наук України та колегії Держспоживстандарту України 14 липня 2004 року «Постанови про співпрацю НАН України та Держспоживстандарту України» та «Угоди про співпрацю між НАН України і Держспоживстандартом України», згідно з якими УкрНДНЦ надано статус організації подвійного підпорядкування — Держспоживстандарту України і НАН України. Відтак НАН України здійснюватиме науково-методичне керівництво Центром, а також сприятиме Держспоживстандарту України у підготовці фахівців вищої кваліфікації через аспірантуру УкрНДНЦ.

Науково-дослідний інститут стандартизації УкрНДНЦ є провідною установою України з науково-методичного керування розробленням, впровадженням та забезпеченням функціонування національної системи стандартизації, а також головною організацією в Україні зі стандартизації озброєння та військової техніки.

Основні завдання Інституту:

- розроблення основних та організаційно-методичних нормативних документів національної системи стандартизації з урахуванням вимог міжнародних стандартів та Світової організації торгівлі;
- виконання завдань Програми інтеграції України до Європейського Союзу у сфері стандартизації;
- проведення науково-технічної експертизи проектів нормативних документів та підготовка матеріалів для затвердження національних стандартів, державних класифікаторів та змін до них;
- прогнозування, визначення пріоритетних напрямків розвитку, формування перспективних програм національної стандартизації України;
- координація діяльності технічних комітетів стандартизації;
- надання підприємствам, установам і організаціям науково-методичної допомоги та платних послуг у сфері стандартизації, класифікації, кодифікації, каталогізації;
- науково-технічне і видавниче редагування та видання нормативних документів, покажчиків та каталогів, їхня термінологічна експертиза;
- ведення національного банку стандартизованих українських науково-технічних термінів.

Провідною установою, що формує державну політику у сфері управління якістю, а також сприяє запровадженню дієвих схем управління якістю та приведенню вітчизняної системи технічного регулювання у відповідність до міжнародних стандартів являється *Інститут управління якістю УкрНДНЦ*. Пріоритетами діяльності є:

- розроблення, впровадження та забезпечення функціонування систем управління якістю відповідно до вимог ISO 9001:2000, систем екологічного управління ISO 14001, систем ХАССП;
- координація робіт з проведення Всеукраїнського конкурсу якості продукції (товарів, робіт, послуг) «100 кращих товарів України»;

- організація і проведення виставок, налагодження міжнародних зв'язків з питань якості;
- проведення експертизи документації сертифікованих систем управління якістю, екологічного управління та безпечністю харчових продуктів, моніторинг з цих питань.

Інститут підготовки фахівців у сфері управління якістю, стандартизації, оцінки відповідності та метрології УкрНДНЦ є єдиним в Україні навчальним закладом з підвищення кваліфікації спеціалістів у галузі метрології, стандартизації, сертифікації та якості продукції, який ліцензований Міністерством освіти і науки України. Серед основних завдань Інституту:

- підготовка менеджерів з якості, кандидатів у експерти-аудитори з сертифікації продукції, систем управління якістю та навколишнім середовищем, у тому числі аудиторів міжнародної кваліфікації в рамках програми «TUV CERT аудитор»;
- навчання спеціалістів випробувальних лабораторій та асесорів(аудиторів з акредитації) випробувальних і калібрувальних лабораторій відповідно до ДСТУ ISO/IEC 17025-2001;
- підвищення кваліфікації спеціалістів метрологічних підрозділів підприємств, установ та організацій України, фахівців з вимірювання чинників виробничого середовища, харчових продуктів, аналізу природних та стічних вод, викидів у атмосферу та ґрунт, аудиторів у рамках системи НАССР (ДСТУ 4161).

Науково-технічний центр оцінки відповідності УкрНДНЦ є: науково-методичним центром національної системи сертифікації, а також органом сертифікації продукції, послуг та систем управління якістю, призначеним в Українській державній системі сертифікації продукції УкрСЕПРО. До його функцій входить:

- розроблення та вдосконалення організаційно-методичних документів національної системи сертифікації;
- виконання завдань Програми інтеграції України до Європейського Союзу у сфері оцінювання відповідності згідно зі щорічними планами Уряду України;
- проведення науково-дослідних робіт щодо гармонізації УкрСЕПРО з міжнародними та європейськими системами оцінювання відповідності та акредитації;
- сертифікація продукції та послуг згідно з галуззю діяльності органу;
- сертифікація систем управління якістю та систем екологічного управління, атестація виробництв.

В системі УкрНДНЦ функціонує *Інститут стратегічних досліджень та міжнародних відносин*, який визначає напрямки розвитку Міжнародного співробітництва у сфері стандартизації, сертифікації та управління якістю. Інститут забезпечує:

- науково-координаційну діяльність та методичне забезпечення делегацій на міжнародних конгресах, конференціях, симпозіумах та семінарах;
- аналітичну обробку кореспонденції з міжнародними організаціями з питань управління якістю, стандартизації, сертифікації;
- дослідження проблем розвитку ринку та сучасних технологій;
- ведення Національних секретаріатів у міжнародних та регіональних організаціях стандартизації, оцінки відповідності та управління якістю.

Заслуговує на увагу також плідна діяльність Держспоживстандарту у сфері метрології, яка регламентується Законом України «Про метрологію та метрологічну діяльність» від 11.02.98 р. № 113/98-ВР (в редакції Закону України від 15.06.2004 р. № 1765-IV), а також

«Державною програмою розвитку еталонної бази на 2006 — 2010 роки». Ця діяльність спрямована на забезпечення функціонування Державної метрологічної системи, яка створює необхідні засади для забезпечення єдності вимірювань у державі і її діяльність спрямована на:

- реалізацію єдиної технічної політики у сфері метрології;
- захист громадян і національної економіки від наслідків недостовірних результатів вимірювань;
- підвищення рівня фундаментальних досліджень і наукових розробок;
- економію всіх видів матеріальних ресурсів;
- забезпечення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції;
- створення нормативно-правових, нормативних, науково-технічних та організаційних основ забезпечення єдності вимірювань у державі.

Державні наукові метрологічні центри (ННЦ «Інститут метрології» та НДІ «Система») та територіальні органи Держспоживстандарту України свою діяльність у сфері метрології здійснюють за такими напрямками:

- виконання наукових фундаментальних та прикладних досліджень у сфері метрології та науково-дослідних робіт, пов'язаних із створенням, удосконаленням, зберіганням, застосуванням первинних і вторинних еталонів, створенням системи передачі розмірів одиниць вимірювань;
- розроблення нормативних документів з метрології;
- формування державних програм з метрології та концепції розвитку державної метрологічної системи;
- здійснення державного метрологічного контролю і нагляду;
- науково-методичне забезпечення метрологічної діяльності;
- проведення калібрування, метрологічної атестації, ремонту засобів вимірювальної техніки, метрологічної експертизи документації, акредитації у державній метрологічній системі калібрувальних і вимірювальних лабораторій, атестації методик виконання вимірювань;
- забезпечення функціонування Державної служби єдиного часу і еталонних частот; Державної служби стандартних зразків складу та властивостей речовин і матеріалів; Державної служби стандартних довідкових даних про фізичні сталі та властивості речовин і матеріалів.

Так, станом на 1 січня 2006 р. до Державного реєстру еталонів занесено 52 державних еталони та 61 вторинний еталон.

Протягом 2005 р., до прикладу, метрологічними підрозділами територіальних органів Держспоживстандарту України здійснена повірка 14229,7 тис. од. та державна метрологічна атестація 50,5 тис. од. засобів вимірювальної техніки (далі — ЗВТ). Проведено 640 державних приймальних та контрольних випробувань ЗВТ. Обсяг виконаних метрологічних робіт за 2005 р. складає — 130216 тис. грн. (за 2004 р. — 104972 тис. грн.), що становить 52 % від загального обсягу виконаних робіт. Ці ЗВТ застосовуються в сферах державного метрологічного нагляду, а саме: охорони здоров'я, захисту життя та

здоров'я громадян, контролю якості продуктів харчування і лікарських засобів, контролю стану навколишнього природного середовища та безпеки умов праці, в торгівлі та при обліку енергетичних і матеріальних ресурсів (електричної та теплової енергії, газу, нафтопродуктів тощо).

Науково-технічна комісія з метрології Держспоживстандарту України у 2005 р. розглянула результати державних випробувань ЗВТ, проведених організаціями Держспоживстандарту України, акредитованими на право проведення цих випробувань. За позитивними результатами державних приймальних і контрольних випробувань до Державного реєстру засобів вимірювальної техніки, допущених до застосування в Україні, занесено 342 типи приладів. За підсумками роботи державного нагляду в 2006 р. відповідно до роботи регіональних центрів стандартизації, метрології та сертифікації в кращу сторону було відзначено діяльність ДП «Кримстандартметрологія» ДП «Дніпростандартметрологія», ДП «Полтавастандартметрологія», ДП «Харківстандартметрологія».

З початку 2006 р. державний нагляд за якістю продукції, додержанням стандартів, норм і правил та державний метрологічний нагляд здійснено на 11 975 підприємствах. Факти порушень при випуску продукції, що не відповідала вимогам НД, було виявлено на 10 394 підприємствах, що становить 87 % від загальної кількості перевірених підприємств. За порушення вимог Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність» було складено 5467 протоколів про *адміністративну відповідальність*, застосовано штрафів на суму 870,34 тис. грн., стягнуто штрафів на суму 800,9 тис. грн.

Слід зазначити, що до здійснення сертифікаційних заходів в Україні причетні й інші державні структури. Так, *Державна митна служба України* здійснює:

- розгляд та верифікацію (встановлення достовірності) сертифікатів про походження товарів з України відповідно до вимог міжнародних угод;
- видачу дозволу на зразки товару, який перебуває під митним контролем, у разі, коли необхідна його сертифікація;
- експертизу критеріїв походження, які зазначені в сертифікаті походження;
- митне оформлення імпортованих товарів, що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні;
- ввезення до митного ліцензійного складу або ввезення за межі митної території України товару (продукції), що не одержав сертифіката відповідності або свідоцтва про визнання іноземного сертифіката;
- внесення пропозицій до Торгово-промислової палати про анулювання сертифіката походження;
- контроль додержання порядку, прийнятого у міжнародній практиці, визначення країни походження;
- утримання під митним контролем або заборону пропускання через митний кордон України, передавання на зберігання товарів, на які відсутні сертифікати (свідоцтва про визнання іноземного сертифіката) або такі, які не відповідають будь-яким даним, наведеним у сертифікаті (свідоцтві про визнання).

До сертифікаційних функцій *Торгово-промислової палати України* та регіональних торгово-промислових палат належать:

Рис. 2.5.13.

Відповідальність за порушення процедури сертифікації та використання її результатів

- видача сертифікатів про походження товарів з України;
- надання за замовленням певних структур інформацію про вихідні матеріали оформлення сертифіката про походження з метою його перевірки на автентичність;
- здійснення експертизи товарів з метою визначення позиції у товарній номенклатурі зовнішньоекономічної діяльності (ТН ЗЕД);
- засвідчення походження товарів і видає сертифікати за міжнародними формами «А» та «APR».

Департамент споживчої політики, захисту прав споживачів та державного нагляду Держспоживстандарту України:

- контролює наявність сертифікатів відповідності на товари, які підлягають обов'язковій сертифікації;
- вилучає з обігу товари без сертифіката відповідності, які підлягають обов'язковій сертифікації;
- надає Держспоживстандарту України інформацію про товари, які підлягають обов'язковій сертифікації, але не мають сертифіката відповідності або неправомірно використовують знак відповідності і таке ін.

Слід відзначити, що чинним законодавством України передбачена відповідальність підприємств, об'єднань, організацій, а також посадових осіб та інших робітників за порушення процедури сертифікації та використання її результатів (див. рис. 2.5.13).

2.6. Сертифікація товарів

Ключові слова та поняття: атестація виробництв, брак, державне регулювання безпеки товарів та послуг, експертиза, етикетка, етикетування, ідентифікація товарів, імпорт, інгредієнти, інспекція виробництва, інспекційний контроль, знак відповідності ліцензія, маркування продукції, мікробіологічні характеристики, невідповідність, номенклатура продукції, норми, норми безпеки, обстеження, однорідна продукція, оптова торгівля, партія товару патент, показники, показники безпеки, порядок сертифікації непродовольчих товарів, правила сертифікації у системі однорідної продукції, продукція (процеси, роботи, послуги), постачальник, роздрібна торгівля, свідоцтво про визнання, сертифікат про походження, сертифікаційні випробування, сертифікація іноземних виробництв, схема сертифікації непродовольчих товарів, технічний нагляд, технічні вимоги, токсикологічні властивості, торговельна діяльність, торговельне обслуговування, торгівля, форми сертифіката

Як вже зазначено, сертифікація є базою державного регулювання безпеки товарів та послуг для споживача. Її основною функцією є захист людини, її майна і природного середовища від негативних наслідків сучасного науково-технічного розвитку, від несумлінних виробників і продавців, а також створення умов для чесної конкурентної боротьби.

Складовими частинами системи регулювання безпеки і якості товарів і послуг є:

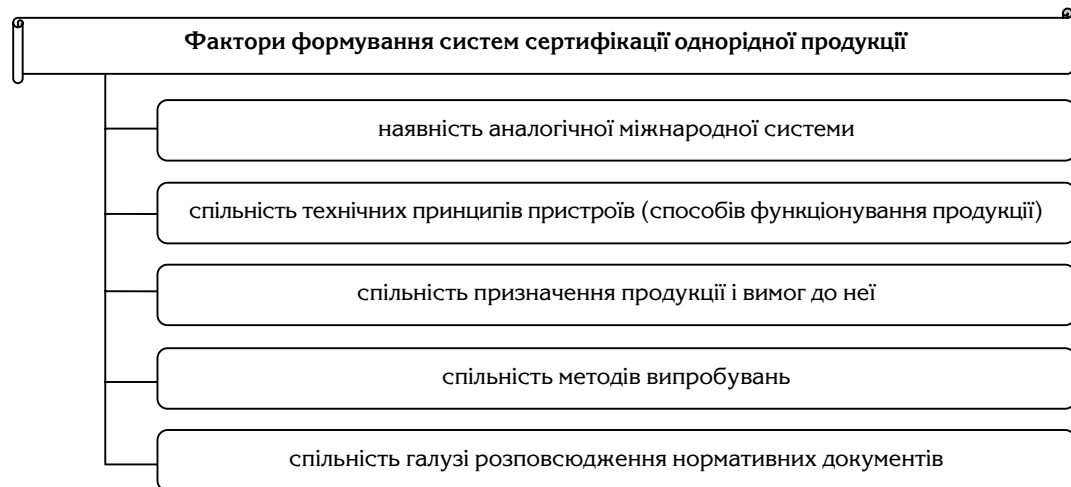
- система видачі дозволів (ліцензій) на право ведення підприємницької діяльності;
- нормативи безпеки і якості;
- стандартизація;
- метрологія;
- методи випробування виробів;
- процедура оцінювання та підтвердження відповідності виробу, технології або послуги вимогам нормативних документів

Як вже сказано, кожний товар (процес, послуга), представлений на сертифікацію, відбирається і досліджується органом з сертифікації за певною визначеною схемою (типів випробування зразків продукції, які відібрані в торгівлі або підприємстві виробника, дослідження системи, якості продукції на виробництві та ін.).

Важливим засобом сертифікації непродовольчих товарів є оцінювання відповідності груп однорідної продукції.

Група однорідної продукції — це сукупність продукції з єдністю властивостей, що виокремлюється за визначеними ознаками.

Непродовольчі товари поділяються на групи однорідної продукції за призначенням і вихідною сировиною (вироби з пластичних мас, електропобутові, скляні і таке інше). Фактори, які визначають формування систем сертифікації однорідної продукції представлені на рис. 2.6.1.

Рис. 2.6.1.

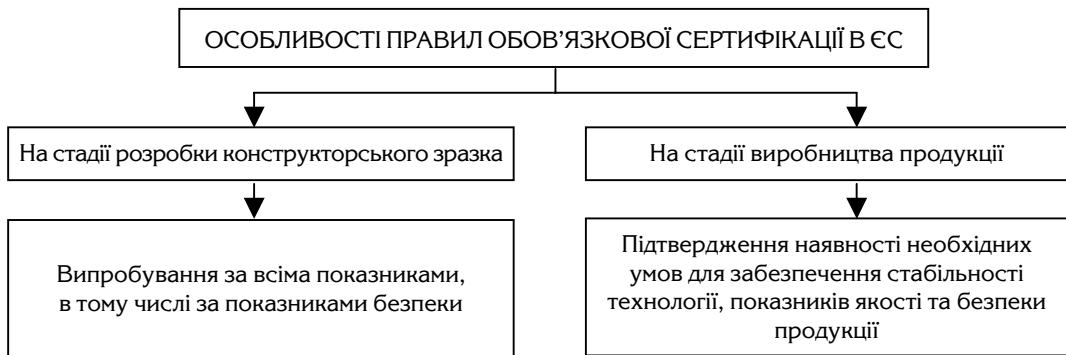
Фактори формування систем сертифікації однорідної продукції

Методологічною основою обов'язкової сертифікації визначених груп однорідної продукції є директиви ЄС, передусім, Директива Ради ЄС 2001/95/ЄС про загальну безпеку продукції. В ЄС проводиться сертифікація тієї продукції, яка може зашкодити здоров'ю, безпеці людей або навколишньому середовищу. Перелік видів цієї продукції закріплений в європейських Директивах «нового підходу» і є обов'язковим для країн, що входять до ЄС. Комісія ЄС прийняла рішення стосовно системи оцінки відповідності для різноманітних сімей (груп) продукції.

Основні відмінності Правил обов'язкової сертифікації в країнах ЄС (продукції, Директиви на яку передбачають модульну оцінку відповідності) представлені на рис. 2.6.2.

В Україні правові засади обов'язкової сертифікації визначених груп однорідної продукції визначені в таких **основоположних нормативних документах**:

- *Закони України*: «Про захист прав споживачів» від 15.12.93 р. № 1023-ХП (в редакції від 01.12.2005 р. № 3161-IV), «Про стандартизацію і сертифікацію» 10.05.93 р. № 46-93, «Про підтвердження відповідності» від 17.05.2001 р. № 2406-III, «Про стандарти, технічні рішення та процедури оцінки відповідності» від 01.12.2005 р. № 3164-IV, «Про охорону навколишнього середовища» від 25.06.91 р. № 1264-XII, «Про пожежну безпеку», «Про охорону праці» від 14.10.92 р. № 2695-XII, «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.92 р. № 2708-XII, «Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення» від 08.04.93 р. № 30-93, «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14.01.2000 р. № 1393-XIV, «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 07.02.2002 р. № 3037-III та ін.;
- *постанови Кабінету Міністрів України*: «Про порядок зняття з виробництва та експлуатації, вилучення з реалізації, відкликання, повернення від споживачів недопустимо небезпечної продукції» від 25.01.91 р., «Про верифікацію сертифікатів про походження товарів з України» від 30.07.96 р. № 846, «Про внесення змін до «Порядку митного оформлення імпортованих товарів (продукції), що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні: від 08.11.2000 р. № 1672 та ін.;

Рис. 2.6.2.

Особливості правил обов'язкової сертифікації в ЄС

- *накази Держспоживстандарту України* (до 1 жовтня 2002 р. — Держстандарт України): «Про введення обов'язкової сертифікації продукції в Україні» від 30.08.93 р. № 95, «Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні від 30 черв. 1993 р. № 95 (в редакції від 1 лют. 2005 р. № 28). «Правила обов'язкової сертифікації дитячих іграшок» від 30.06.93 р. № 95, «Правила обов'язкової сертифікації електропобутового та аналогічного обладнання і комплектуючих» від 12.09.97 № 567, «Правила обов'язкової сертифікації будівельних матеріалів, виробів та конструкцій» від 11.04.97 р. № 192, «Правила обов'язкової сертифікації дорожніх транспортних засобів, їх складових та приладдя» від 17.01.97 р. № 23 (Правила доповнено додатком 9 згідно з Наказом Держспоживстандарту від 25 січ. 2002 р. № 48), «Правила обов'язкової сертифікації засобів обчислювальної техніки» від 25.06.97 № 366, «Порядок впровадження модульного підходу оцінки відповідності з урахуванням вимог Директив Європейського Союзу» від 10.01.99 р. № 2 та ін.

В Україні відповідно до чинного законодавства існує перелік однорідної продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, в якому для кожного виду продукції наведено обов'язкові вимоги та методи випробувань (табл. 2.6.1). До нього входить близько 7 % продукції, що випускається у господарстві України¹.

Таблиця 2.6.1

Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні

№ з/п	Назва продукції
1	Електропобутове та аналогічне обладнання і комплектувальні вироби
2	Світлотехнічна продукція і комплектувальні вироби до неї
3	Ручні електромеханічні машини, переносні верстати та інструмент слюсарно-монтажний з ізолювальними рукоятками
4	Апаратура радіоелектронна побутова
5	Засоби обчислювальної техніки
6	Спеціальні засоби самозахисту
7	Обладнання технологічне для харчової, м'ясо-молочної промисловості, підприємств торгівлі, громадського харчування і та харчоблоків
8	Медична техніка
9	Іграшки

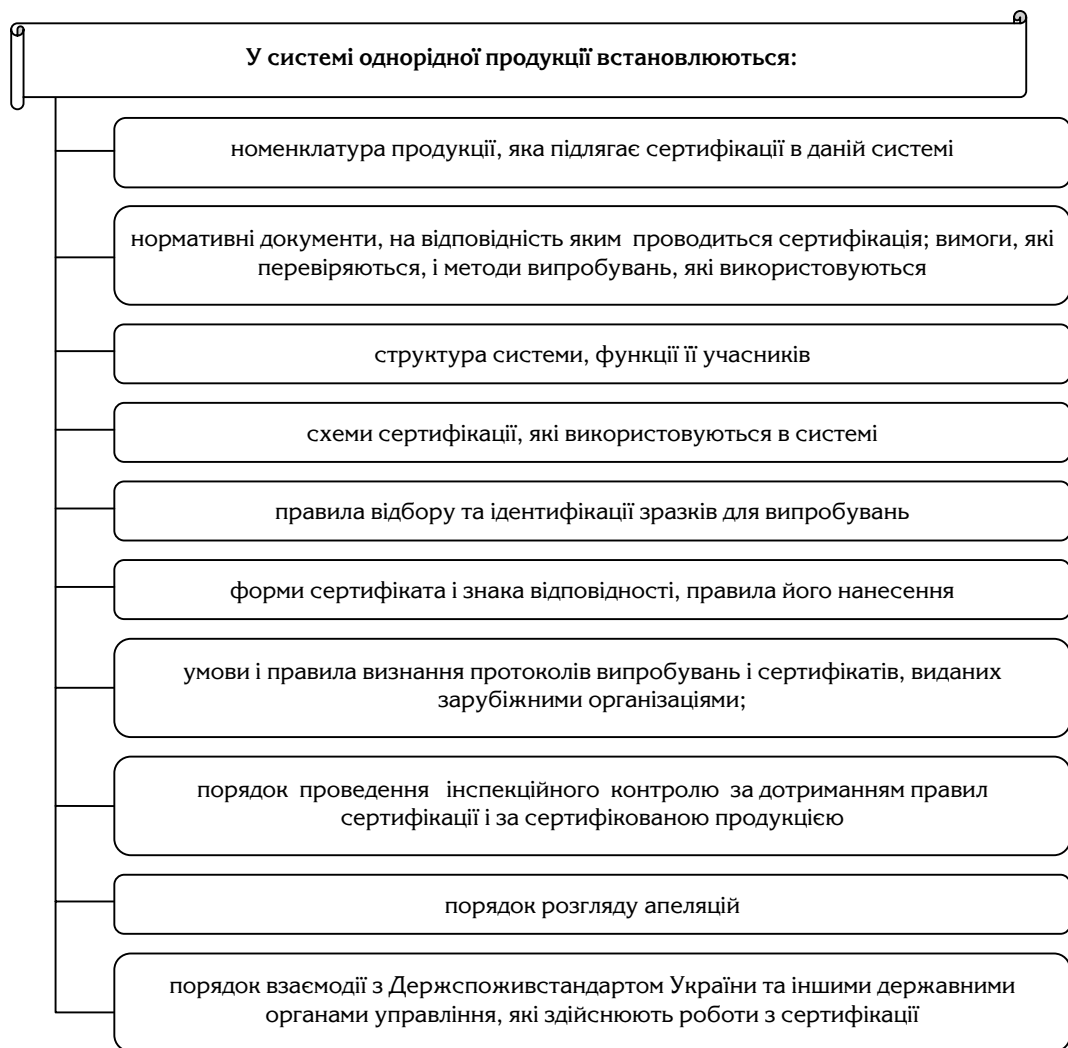
¹ Аналогічно побудовані системи сертифікації Росії та деяких інших країн СНД. До переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, зокрема в Росії, входить набагато більша номенклатура продукції. У Литовській Республіці введено обов'язкову сертифікацію електротехнічного обладнання, будівельних матеріалів та конструкцій.

Закінчення табл. 2.6.1

№ з/п	Назва продукції
10	Мийні засоби
11	Трактори малогабаритні і мотоблоки
12	Обладнання металообробне та деревообробне
13	Зварювальне обладнання
14	Велосипеди, коляски дитячі
15	Засоби охоронного призначення
16	Засоби зв'язку
17	Посуд з чорних і кольорових металів, порцеляни, фаянсу і скла
18	Засоби автоматизації і механізації контрольно-касових операцій і конторське обладнання
19	Побутова апаратура, що працює на твердому, рідкому і газовому паливі
20	Продукція протипожежного призначення
21	Дорожні транспортні засоби, їх складові частини та приладдя
22	Техніка сільськогосподарська
23	Підіймальні споруди та кранова продукція і
24	Зварювальні матеріали
25	Товари легкої промисловості
26	Харчова продукція і продовольча сировина
27	Нафтопродукти
28	Будівельні матеріали, вироби та конструкції
29	Труби і балони
30	Готельні послуги і послуги харчування, що надаються суб'єктами туристичної діяльності
31	Засоби індивідуального захисту працівників
32	Хімічні джерела струму
33	Техніка радіаційна
34	Кіно-фототехніка
35	Зброя вогнепальна мисливська та спортивна

Слід сказати, що зазначені фактори формування систем сертифікації однорідної продукції регламентуються Правилами проведення сертифікації (рис. 2.6.3).

Рис. 2.6.3.

Правилами проведення сертифікації у системі однорідної продукції

Системи сертифікації реєструються Держстандартом України.

Роботу з формування систем сертифікації однорідної продукції здійснює центральний орган системи сертифікації. До його функцій входять також керівництво і координація діяльності територіальних органів з сертифікації і випробувальних лабораторій, які входять до системи, їх облік, а також облік виданих (анульованих) сертифікатів, забезпечення інформацією про правила системи.

2.6.1. Сертифікація радіоелектронної апаратури, побутового електричного та аналогічного обладнання

У сучасному суспільстві підприємства та організації у великих обсягах закуповують, встановлюють та експлуатують комп'ютери, телекомунікаційну, медичну техніку, високо-технологічні промислові установки. Радіоелектронні технології широко використовуються в навігації, аерокосмічній галузі, військовій справі. Численні електротехнічні та електронні прилади (мікрохвильові печі, холодильники, електробритви, пілососи, радіоприймачі, магнітофони, телевізори, телефони та інші засоби розваг і спілкування) стали звичними і абсолютно необхідними у нашому побуті.

Побутове електрообладнання та радіоелектронна апаратура є одними з тих видів продукції, обов'язкову сертифікацію якої в Україні було запроваджено.

У країнах ЄС сертифікацію з безпеки електрообладнання введено Директивою № 73/23 від 19.02.73, а з питань електромагнітної сумісності – Директивою № 89/336 з 1989 р. Це зумовлено тим, що телевізори, магнітофони, музичні центри та інша побутова техніка, яку має практично кожна родина, характеризується підвищеними вимогами щодо безпеки використання, особливо електро- та пожежобезпеки.

Важливими є національні стандарти, гармонізовані з міжнародними, стосовно радіоелектронної апаратури, побутового електричного та аналогічного обладнання:

- ДСТУ ІЕС 60335-2-17:2004 «Безпечність побутових та аналогічних електричних приладів. Частина 2-17. Додаткові вимоги до ковдр, м'яких підстилок та аналогічних гнучких нагрівальних приладів»;
- ДСТУ ІЕС 60335-2-21:2004 «Безпечність побутових та аналогічних електричних приладів. Частина 2-21. Додаткові вимоги до акумуляційних водонагрівачів»;
- ДСТУ ІЕС 60335-2-41:2004 «Безпечність побутових та аналогічних електричних приладів. Частина 2-41. Додаткові вимоги насосів»;
- ДСТУ EN 50084:2004 «Безпечність побутових та аналогічних електричних приладів. Вимоги до підключення пральних машин, посудомийних машин та сушильних приладів барабанного типу до водопровідної мережі»;
- ДСТУ ІЕС 60335-1:2004 «Безпечність побутових та аналогічних електричних приладів. Безпека. Частина 1. Загальні вимоги»;
- ДСТУ ІЕС 60335-2-30:2004 «Безпечність побутових та аналогічних електричних приладів. Частина 2-30. Додаткові вимоги до кімнатних обігрівачів»;
- ДСТУ ІЕС 60335-2-35:2004 «Безпечність побутових та аналогічних електричних приладів. Безпека. Частина 2-35. Додаткові вимоги до проточних водонагрівачів».
- ДСТУ EN 30-1-2:2004 «Плити газові побутові. Частина 1-2. Вимоги безпеки. Плити, що мають духовки та (чи) грилі з примусовою циркуляцією повітря»;
- ДСТУ EN 30-1-3:2004 «Плити газові побутові. Частина 1-3. Вимоги безпеки. Плити, що мають скляний чи керамічний стіл»;
- ДСТУ EN 30-1-4:2004 «Плити газові побутові. Частина 1-2. Вимоги безпеки. Плити з одним чи більше пальниками з системою автоматичного управління».

В Україні обов'язкову сертифікацію цієї продукції здійснює орган з сертифікації електротехнічних виробів *Державний випробувальний центр побутових електричних*

машин та приладів (УКРСЕРТЕЛЕК). Введення з 1 липня 1993 р. обов'язкової сертифікації спрямоване на те, щоб протягом року надати можливість підприємствам-виробникам завчасно сертифікувати свою продукцію. Починаючи з 1 липня 1994 р. вищезазначена продукція може бути реалізована тільки за наявності сертифіката відповідності Української державної системи сертифікації продукції УкрСЕПРО, виданого органом з сертифікації електротехнічних виробів УКРСЕРТЕЛЕК.

Держстандарт України наказом № 567 від 12.09.97 затвердив «Правила обов'язкової сертифікації електропобутового та аналогічного обладнання І комплектуючих». До такої продукції належать:

- кабелі та шнури;
- конденсатори як комплектуючі;
- перемикачі для приладів та автоматичні керуючі пристрої * електроприладів побутового призначення;
- електроприлади побутового та аналогічного призначення;
- установні комплектуючі та з'єднувальні пристрої;
- світлотехнічні вироби;
- вимірювальні електроприлади;
- електрообладнання медичного призначення;
- обчислювальне, інформаційне та конторське обладнання;
- низьковольтна силова апаратура керування;
- електроустановні захисні пристрої;
- захисні трансформатори та подібне обладнання;
- ручні електроінструменти;
- електронна апаратура і пристрої розважального призначення, що живляться від мережі.

Ці «Правила» побудовані на підґрунті державних стандартів України, що встановлюють порядок і правила сертифікації в Системі УкрСЕПРО. Крім того, наказом Держстандарту України також були затверджені «Правила обов'язкової сертифікації засобів обчислювальної техніки» від 25.06.97 р. № 366.

Сертифікація електрообладнання в Україні здійснюється за показниками безпеки та електромагнітної сумісності (ЕМС) кількома сертифікаційними центрами: Державним випробувальним центром електропобутових машин та приладів (ДВЦ ЕМП), Державним випробувальним центром (ДВЦ) «МАГІС», Науково-технічним центром стандартизації та сертифікації електронної техніки (НТЦ ССЕТ) «ЕЛСІ», м. Київ.

Під час здійснення сертифікації УКРСЕРТЕЛЕК застосовує передбачені Правилами Схеми сертифікації електрообладнання та радіоапаратури (табл. 2.6.2).

Сертифікація з безпеки радіоелектронної апаратури здійснюється, зокрема, на відповідність вимогам міждержавного стандарту ГОСТ 12.2.006-87 «Безопасность аппаратуры электронной сетевой и сходных с ней устройств, предназначенных для бытового и аналогичного общего применения. Общие требования и методы испытаний», Що є гармонізованим з відповідним стандартом Міжнародної електротехнічної комісії (IEC 65). До речі, електропобутове обладнання сертифікується за вимогами стандартів, що гармонізовані зі стандартами Міжнародної електротехнічної комісії серії IEC 335 (це Державний стандарт ГОСТ 27570 «Безопасность бытовых и аналогичных электрических приборов. Общие требования и методы испытаний» та стандартами цієї ж серії на конкретні види продукції ГОСТ 27570.1-ГОСТ 27570.44).

Таблиця 2.6.2

Схеми сертифікації електрообладнання та радіоапаратури

Схема	Зміст сертифікації	Термін дії сертифіката
Т	Первісні типові випробування зразків продукції та наступний технічний нагляд за відповідністю сертифікованої продукції шляхом проведення періодичних контрольних випробувань зразків, вилучених у виробника (не більше двох перевірок на рік).	1 рік
І	Первісні типові випробування зразків продукції та передліцензійна інспекція виробництва з наступним технічним наглядом за відповідністю сертифікованої продукції шляхом періодичних контрольних випробувань зразків, вилучених у виробника, та поточних періодичних інспекцій виробництва (не більше двох перевірок на рік)	Зр оки
АС	Первісні типові випробування зразків продукції та атестація виробництва або сертифікація системи якості з наступним технічним наглядом за відповідністю сертифікованої продукції шляхом проведення періодичних контрольних випробувань зразків, вилучених у виробника, та контрольних перевірок атестованого виробництва або сертифікованої системи якості (не більше двох перевірок на рік)	Відповідає терміну дії атестата виробництва або сертифіката системи якості
П	Випробування партії продукції, що імпортується в Україну	Партія товару
С	Випробування кожної одиниці продукції (100% -випробування)	

У зв'язку з новими публікаціями стандартів ІЕС серії 335 в Україні розпочато розробку, яку фінансує Держспоживстандарт України, нових нормативних документів ДСТУ 3135/ГОСТ 30345 на заміну ГОСТ 27570.

Введено в дію понад 20 державних стандартів України, що віддзеркалюють вимоги до електропобутових машин та приладів.

Робота всіх електричних засобів більшою чи меншою мірою супроводжується різними електромагнітними випромінюваннями, які створюють перешкоди для інших технічних засобів. І саме електромагнітні перешкоди є одним з показників стану навколишнього середовища, бо, як відомо, ефір з точки зору передачі інформації хоч і невичерпний, але обмежений ресурс. Тому проблема забезпечення електромагнітної сумісності (ЕМС), тобто одночасного функціонування великої кількості радіоелектронних та електротехнічних засобів на обмеженій території без створюваних ними перешкод стає найважливішою. Вплив електромагнітного випромінювання стосується одночасно трьох важливих напрямків діяльності людини в усіх індустріально розвинених країнах: охорони праці, безпеки технічних засобів та захисту навколишнього середовища.

Враховуючи це, в країнах ЄС згідно з Директивою 49/33 ЄЕС від 01.01.92 жоден технічний прилад не може бути реалізований на європейському ринку, якщо він не задовольняє нормативи європейських або міжнародних стандартів у галузі електромагнітної сумісності.

Нині у більшості галузей техніки України вимога щодо EMC як у частині випромінювання радіоперешкод, так і в частині перешкодозахищеності регламентується стандартами та нормами, розробленими Державним комітетом з радіочастот колишнього СРСР. Ці документи були розроблені в той період, коли в країні домінували інтереси військових відомств, «залізної завіси», та, виходячи з даної ситуації, — у сфері телекомунікацій (наприклад, наявність радіомовлення в діапазоні ЧМ 65,8-74 МГц тощо). Тому дані документи не є повною мірою гармонізованими з європейськими та міжнародними стандартами (IEC, CISPR та EN). Така ситуація зумовлює проблеми у визнанні результатів випробувань у цій частині, і вона не може бути водночас змінена, бо для цього, по-перше, необхідне удосконалення нормативної бази на основі гармонізації з відповідними стандартами Комітету CISPR, по-друге, — прийняття відповідних рішень щодо окремих ділянок частотного діапазону та його розподілу в Україні, який потребує певних витрат на дослідження. Крім того, головним фактором є невідповідність промисловості України до виконання вимог нових нормативних документів, і що не потребує значних коштів на дооснащення як випробувальних лабораторій промислових підприємств, так і сертифікаційних центрів. Наприклад, для дооснащення однієї лабораторії випробувань побутового електрообладнання на вимоги EMC згідно з стандартами CISPR або EN необхідно близько 2,5 млн доларів CEIA.

Так, щорічно відмовляють в оформленні сертифікатів з причин встановленої шляхом випробувань невідповідності зразків вимогам безпеки та електромагнітної сумісності приблизно 20 % найменувань імпортованої продукції радіоелектронного профілю (Китай, Тайвань, Малайзія, Сінгапур, Корея, В'єтнам тощо), до 15 % найменувань електропобутових приладів, понад 10 % каменувань комп'ютерної техніки і таке ін. Також слід відзначити, що понад 20 % заявникам центри відмовляють у проведенні сертифікації через відсутність необхідної документації і маркування, порушення в оформленні товаросупровідних документів тощо.

Основними невідповідностями під час випробувань є:

- невідповідність температурних режимів за умов несправності;
- недостатня електрична міцність Ізоляції;
- невідповідність шляхів витоку і необхідних повітряних проміжків;
- відсутність подвійної ізоляції для апаратів другого класу захисту;
- небезпека виникнення пожежі поблизу апарата за умов несправності;
- порушення електричної міцності ізоляції за умов несправності;
- перегрів вище допустимих норм частин апарату за умов несправності;
- застосування комплектуючих, які не відповідають вимогам стандарту (шнурів живлення, штепсельних вилок, конденсаторів, трансформаторів тощо);
- можливість доступу до частин апарата, які знаходяться під небезпечною напругою;
- відсутність необхідних маркувань продукції;
- відсутність інформування споживачів щодо вимог безпеки користування в настановах з експлуатації українською (російською) мовою;
- невідповідність стандартам та нормам, чинним в Україні у галузі електромагнітної сумісності, в частині, випромінювання радіоперешкод та перешкодозахищеності від впливу електромагнітних коливань.

Серед такої продукції є вироби відомих фірм, зокрема «LG», «Fillips», «SUC», «Sony» та деяких інших. Тільки за 1998 р. у ДВЦ ЗМП мали місце 40 негативних результатів випробувань імпоротної продукції, що була виготовлена на підприємствах, які мають сертифікати на систему якості відповідно до стандартів серії ISO 9000.

Досвід НТЦ ССЕТ «ЕЛСІ» з проведення робіт з сертифікації систем якості свідчить, що наявність сертифікатів на систему якості, виданих у національних системах сертифікації інших країн світу, не обов'язково підтверджує високий рівень цієї системи. Так, на підприємствах Німеччини, Японії, Італії та Ізраїлю наші фахівці виявляли невідповідності (які згодом виправлялися), хоч ці підприємства мали відповідні сертифікати від своїх національних органів.

Визнання результатів оцінки відповідності можливе лише на підставі двосторонніх угод з країнами-торговельними партнерами України, якщо вона повністю відповідає вимогам Угоди про технічні бар'єри в торгівлі Світової організації торгівлі і Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». А це, у свою чергу, спрямовує Україну на самостійність, суверенітет та рівноправність у міжнародних відносинах, створює рівноправні умови для вітчизняного виробника та імпортера.

Отже, існування в законодавстві ЄС положень щодо можливості експортування продукції до третіх країн, яка не відповідає вимогам ЄС, ще раз підтверджує необхідність проведення робіт з оцінки відповідності побутової радіо- і електротехніки, що надходить на ринок України.

2.6.2. Сертифікація дорожніх транспортних засобів, їх складових та приладдя

Сертифікація дорожніх транспортних засобів (ДТЗ) їх складових та приладдя є обов'язковою вимогою в більшості держав світу. Крім національних систем сертифікації діє Міжнародна система на основі Женевської Угоди 1958 р. Учасниками Угоди є практично всі держави Європи. У 1987 р. до Женевської Угоди приєднався СРСР, а після його розпаду — лише Росія стала правонаступницею СРСР у Женевській Угоді.

Україна приєдналася до Женевської Угоди 1958 р., згідно із Законом України від 20.02.2000 р. №1 448-111 «Про приєднання України до Угоди про прийняття єдиних технічних приписів для колісних транспортних засобів, предметів обладнання та частин, які можуть бути встановлені та/або використані на колісних транспортних засобах, і про умови взаємного визнання офіційних затверджень, виданих на основі цих приписів, 1958 року з поправками 1995 року», заявивши про намір застосовувати на своїй території Правила СЕК ООН, що додаються до Женевської Угоди 1958 р. Всього таких Правил — 114. Вони регламентують питання, які стосуються дорожніх транспортних засобів, предметів їхнього обладнання та частин. З 2003 р. Мінтрансом і Держспоживстандартом України надано чинності 85-ти Правилам СЕК ООН.

Дорожньо-транспортні засоби (ДТЗ) є об'єктами підвищеної небезпеки. За статистичними даними в Україні кількість смертельних наслідків ДТП у 3–9 разів більша, ніж у

країнах Європейської Спільноти і це за умови, що насиченість автомобілями в Україні в 5–10 разів менша, ніж у розвинених країнах. Тільки у 2007 р. кількість загиблих у ДТП в Україні сягнула 9500 осіб. З розрахунку на 1 тис. автомобілів цей показник у 5 разів вищий, ніж у Франції, та в 10 разів, ніж у Швеції. Важкість аварій на наших шляхах у 4–7 разів вища, ніж у країнах Європи. Тому держава не може залишатись осторонь у питаннях, які стосуються безпеки дорожнього руху, захисту довкілля та захисту прав споживача. Особливої уваги державних органів потребує дотримання вимог законодавства під час робіт із підтвердження відповідності ДТЗ, а також під час надання транспортних автомобільних послуг.

Транспортні засоби та частини до них повинні відповідати вимогам нормативної і конструкторської документації та мати маркування для їх ідентифікації.

Для реалізації робіт із сертифікації ДТЗ в Україні існує нормативна база, що представлена законодавчими актами, державними та галузевими стандартами України, а також міжнародними нормативно-правовими документами (Правила СЕК ООН, Директиви ЄС).

Прийняті в Україні закони стали законодавчою базою для введення в Україні обов'язкової сертифікації ДТЗ з 1 січня 1996 р., їх складових та приладдя — з 1 липня 1996 р. Серед таких законів:

- «Про захист прав споживачів» від 15.12.93 р. № 1023-ХП (в редакції від 01.12.2005 р. № 3161-IV);
- «Про охорону праці» від 14.10.92 р. № 2695-ХІІ;
- «Про дорожній рух» від 30.06.93 р. № 3353-ХІІ;
- «Про транспорт» від 10.11.94 р. № 232/94-ВР (в редакції від 09.02.2006 р. № 3421-IV);
- «Про метрологію та метрологічну діяльність» від 11.02.98 р. № 113/98-ВР (в редакції від 15.06.2004 р. № 1765-IV);
- «Про автомобільний транспорт» від 05.05.2001 р. № 2344-ІІІ (в редакції від 23.02.2006 р. № 3492-IV);
- «Про перевезення небезпечних вантажів» від 06.05.2000 р. № 1644-ІІІ;
- «Про транспортно-експедиторську діяльність» від 01.07.2004 р. № 1955-IV;
- «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 22.09.2005 р. № 2902-IV та ін.

Так, ст. 29 Закону України «Про дорожній рух» допускає до участі у дорожньому русі ДТЗ, технічний стан і конструкція яких відповідають вимогам діючих в Україні правил, нормативів і стандартів, що визначено.

Ст. 10 Закону України «Про транспорт» вказує, що «транспортні засоби повинні відповідати вимогам безпеки, охорони праці та екології, державним стандартам, мати відповідний сертифікат».

Ст. 20 Закону України «Про автомобільний транспорт», визначаючи вимоги до транспортних засобів і частин до них, підкреслює, що конструкція та технічний стан транспортних засобів, а також їх частини мають відповідати вимогам, порядок визначення яких установлює Кабінет Міністрів України, та забезпечувати:

- безпеку людей, які користуються транспортними засобами чи беруть участь у дорожньому русі;

- відповідність нормам стосовно викидів забруднювальних речовин, парникових газів, електромагнітних завад, рівню шуму та інших чинників негативного впливу на людину та довкілля;
- запобігання пошкодженню транспортними засобами доріг та їх облаштування;
- ефективне використання енергетичних ресурсів, частин і експлуатаційних матеріалів;
- захист від незаконного використання транспортних засобів та запобігання пошкодженню вантажів;
- збереження властивостей безпеки від моменту виготовлення транспортного засобу до його утилізації;
- відповідність іншим вимогам законодавства.

Транспортні засоби та частини до них повинні відповідати вимогам нормативної і конструкторської документації та мати маркування для їх ідентифікації.

Введення обов'язкової сертифікації ДТЗ та їх складових регламентують й інші нормативні документи, а саме:

- «Правила обов'язкової сертифікації дорожніх транспортних засобів, їх складових та приладдя», затверджені Наказом Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 17.01.97 р. № 23 (в редакції від 25.01.2002 р. № 48);
- «Правила державної реєстрації та обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів та мотоколясок», затверджені Постановою Кабміну України від 07.09.98 р. № 1388;
- «Про внесення змін до «Порядку митного оформлення імпортованих товарів (продукції), що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні», затверджені Постановою Кабміну України від 08.11.2000 № 1672;
- «Питання пропуску через державний кордон автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними», затверджені Постановою Кабміну України від 24.12.2003 р. № 1989;
- «Порядок проведення державного технічного огляду колісних транспортних засобів» від 09.07.2008 р. № 606;
- «Порядок надання суб'єктам господарювання повноважень на проведення перевірки технічного стану колісних транспортних засобів під час державного технічного огляду» від 09.07.2008 р. № 607;
- «Правила пожежної безпеки для підприємств і організацій автомобільного транспорту України», затверджені Наказом Міністерства транспорту України від 21.12.98 № 527;
- «Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів і вантажів автомобільним транспортом загального користування (крім надання послуг з перевезення пасажирів та їх багажу на таксі)», затверджені наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Міністерства транспорту і зв'язку України від 18.12.2003 р. № 136/985;

- «Положення про порядок допущення дорожніх транспортних засобів до перевезень вантажів під митними печатками і пломбами із застосуванням книжки МДП», затверджені Наказом Державного митного комітету України від 06.03.95 № 82;
- «Методика тварознавчої експертизи та оцінки дорожніх транспортних засобів», затверджені Наказом Міністерства юстиції та Фонду державного майна України від 24.11.2003 р. № 142/5/2092;
- «Правила роздрібної торгівлі транспортними засобами і номерними агрегатами», затверджені Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 18.12.95 р. № 168 (в редакції від 08.07.2003 р. № 174) тощо.

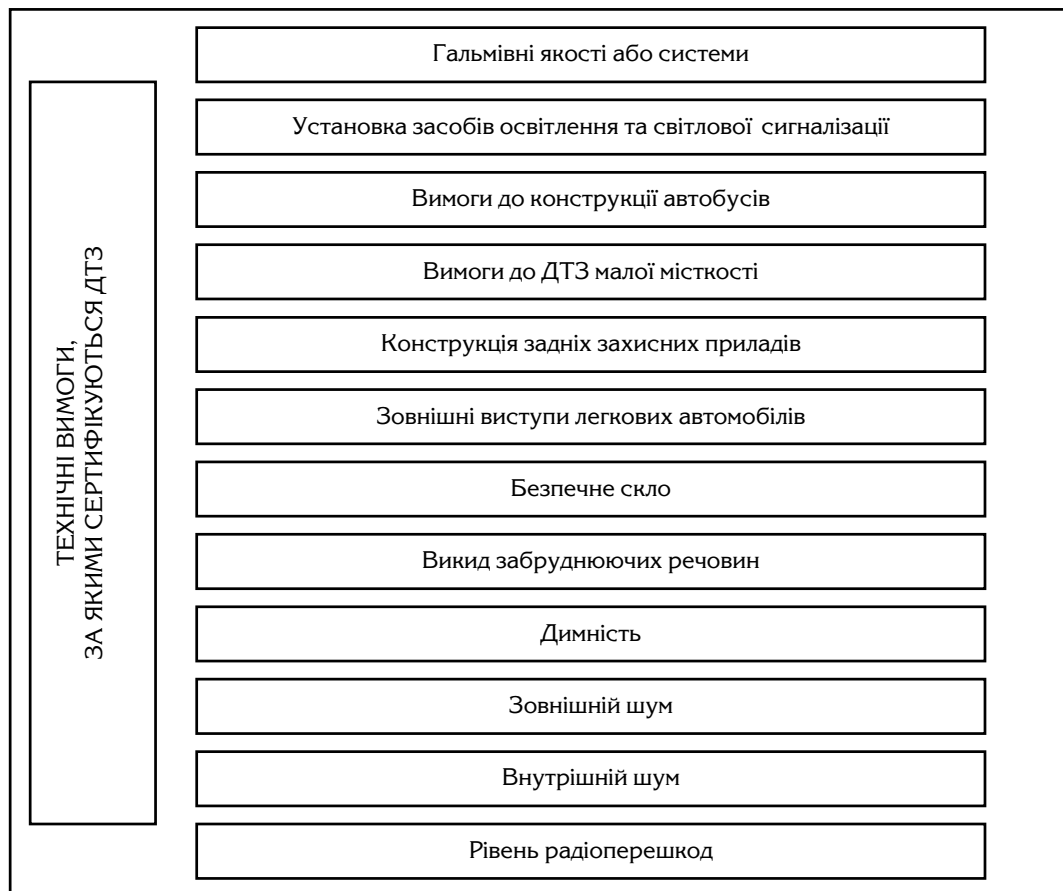
До структури Системи УкрСЕПРО входять такі органи сертифікації ДТЗ:

- Державний автотранспортний науково-дослідний і проектний інститут (ДержавтотрансНДІпроект) — організаційно-методичний центр сертифікації ДТЗ (ОМЦ);
- Запорізький ЦСМ;
- Львівський ДНДІ «Система»;
- 38 випробувальних лабораторій.

Організаційно-методичний центр із сертифікації автотранспортних послуг — ДержавтотрансНДІпроект — виконує функції щодо:

- розробки нормативно-методичної документації стосовно сертифікації автотранспортних послуг;
- вивчення та поширення вітчизняного і зарубіжного досвіду із сертифікації автотранспортних послуг;
- організації розробки методичних документів щодо акредитації із сертифікації автотранспортних послуг;
- надання практичної допомоги органам із сертифікації автотранспортних послуг у підготовці їх до акредитації;
- участі в акредитації органів із сертифікації автотранспортних послуг;
- планування за дорученням Держспоживстандарту та Мінтрансв'язку України робіт, спрямованих на розвиток матеріальної і методичної бази органів із сертифікації автотранспортних послуг;
- узагальнення і подання до Держспоживстандарту та Мінтрансв'язку України пропозицій щодо розширення та перегляду номенклатури автотранспортних послуг, що підлягають сертифікації.

Як вже було сказано, сертифікація ДТЗ в країнах Західної Європи виконується за Правилами СЕК ООН або Директивами ЄС. Кожний з цих документів встановлює конкретні технічні вимоги до ДТЗ за окремими властивостями (наприклад, шум, що створює ДТЗ; гальмівна ефективність; викид забруднюючих речовин та ін.). Так, сертифікація ДТЗ в Росії та Білорусі — здійснюється приблизно за сорока (залежно від категорії ДТЗ Правилами СЕК ООН), а в Україні — за 6–9-ма. Використання невеликої кількості вимог зумовлено об'єктивними причинами, а саме: необхідністю «м'якого» введення сертифікації ДТЗ в Україні з врахуванням можливостей вітчизняного виробника. Обов'язкова сертифікація ДТЗ в Україні виконується за такими технічними вимогами, які є найважливішими (рис. 2.6.4).

Рис. 2.6.4.

Технічні вимоги, за якими сертифікуються ДТЗ в Україні

За роки дії системи сертифікації ДТЗ в Україні більшість провідних іноземних виробників ДТЗ (наприклад, Форд, Мерседес, Фольксваген, Вольво, Тойота, Нісан, Рено та ін.) провели сертифікацію своєї продукції. Сертифікати відповідності терміном дії один рік, видані, наприклад, органом з сертифікації ДТЗ (ДержавтотрансНДІпроект) 27 фірмам на понад 200 типів ДТЗ. Слід зауважити, що зазначені сертифікати поширюються не на всю продукцію фірми-заявника, а тільки на ті моделі та версії, на які були подані необхідні документи.

Здійснено понад 2000 різних видів дорожніх та стендових випробувань приблизно 1500 ДТЗ, за результатами яких виявлено приблизно 7 % ДТЗ, що не відповідали вимогам вітчизняних стандартів. Слід зазначити, що більшість негативних результатів випробувань було пов'язано з гальмівною системою і установкою засобів освітлення та

світлової сигналізації, тобто з системами, які, головним чином, впливають на безпеку дорожнього руху.

Мають місце спроби ввезення та сертифікації автомобілів з «американською» світло-технікою, яка за своїми параметрами не відповідає вимогам не тільки вітчизняних стандартів, але й європейських.

Значну роботу виконано зі сертифікації запасних частин. Більш як 70 виробників провели їх сертифікацію. Зокрема, такі визнані виробники, як Чернігівський завод «Авто деталь», Полтавський та Краснодонський автоагрегатний заводи, Лисичанський завод «Пролетар», ВАТ «Авто електроапаратура» (с.м.т. Сутиски Вінницької обл.), Житомирський завод «Автозапчастина», Херсонський завод карданних валів та ін.

Серед відомих іноземних виробників запчастин слід відзначити фірми: BOSCH, COE-TZE, BOGE, LUK, BORBET — Німеччина; BRISK — Чехія; FRAM-FIAMM — Італія; LUCAS, GH, UNIPART — Велика Британія; NGK — Японія; CHAMPION — Бельгія.

Проте, не всі проблеми сертифікації ДТЗ (їх складових) розв'язані в Україні. Проблемою, наприклад, є те, що сертифікація сьогодні охоплює лише нові ДТЗ, які ввозяться юридичними особами. Нормативна та випробувальна база галузі є неповною і потребує удосконалення.

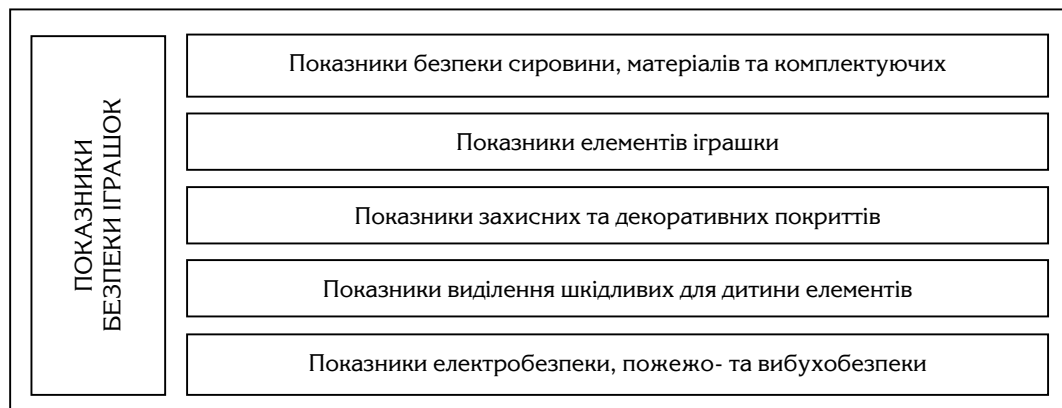
Однією з них є проблема невідповідності потужностей випробувальної бази в Україні тим показникам, які вона демонструє. Найближчим часом для розв'язання цієї проблеми буде затверджено «Тимчасову інструкцію щодо організації робіт з сертифікації та випробувань у системі УкрСЕПРО дорожніх транспортних засобів, що були у користуванні». У ній передбачено, що оформлення сертифікатів на автомобілі має проводитись виключно з розрахунку не більше 10 автомобілів на одного аудитора протягом одного робочого дня. На сьогодні ця норма існує у вигляді рекомендації. Коли вона стане обов'язковою, буде ліквідовано передумови для порушення правил обов'язкової сертифікації. Крім того, заплановано перевірки органів з сертифікації та, за їхніми результатами, проведення перепідготовки керівників, аудиторів та експертів з сертифікації ДТЗ.

2.6.3. Сертифікація іграшок

Обов'язкова сертифікація іграшок в Україні введена з 1 липня 1994 р. Наказом Держстандарту України «Про затвердження правил обов'язкової сертифікації дитячих іграшок» від 30.06.93 № 95.

Обов'язкова сертифікація іграшок здійснюється на відповідність вимогам безпеки за ГОСТ 25779-90 «Игрушки. Общие требования безопасности и методы контроля»

Вимоги цього стандарту гармонізовані з міжнародним стандартом — Директивою 88/378/ЄЕС про забезпечення безпеки дитячих іграшок від 03.05.88 р. Діючий стандарт поширюється на іграшки, призначені для дітей віком до 14 років, і встановлює вимоги безпеки і методи дослідження (рис. 2.6.5).

Рис. 2.6.5.

Показники безпеки іграшок

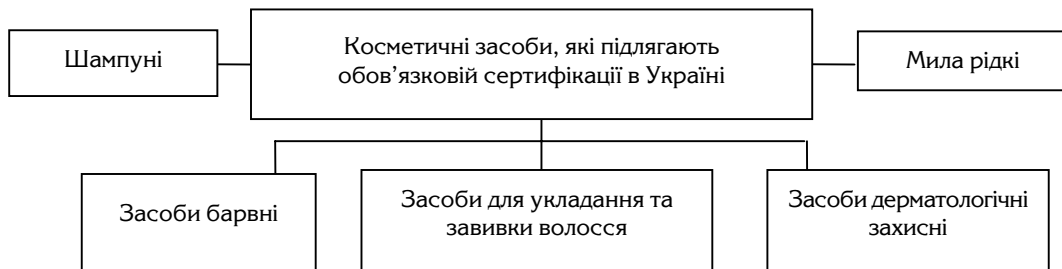
Стандарт не поширюється на піротехнічні іграшки, фейерверки, включаючи ударні капсули (за винятком пістонів, які призначені для ігор), ялинкові прикраси, штучні ялинки і прикраси до них, електрогірлянди, іграшки з двигуном внутрішнього згорання, оснащені для відкритих дитячих майданчиків, спортивне обладнання, масштабні моделі для дорослих колекціонерів, «професійні іграшки», виставлені в громадських місцях, головоломки з кількістю компонентів понад 500 або головоломки без зображення, які призначені для спеціалістів, пневматичні гвинтівки та пістолети, пращі та капсули, стріли для влучення в ціль з металевими наконечниками, іграшкові парові двигуни, велосипеди з висотою сидла від підлоги понад 635 мм, дитячі соски, точні копії вогнепальної зброї, біжутерія для дітей, іграшки з живленням від мережі.

Якщо іграшка призначена для складання дитиною, то вимоги ставляться окремо до кожної деталі, з якою матиме справу дитина, і до складеної іграшки.

2.6.4. Сертифікація косметичних засобів

Серед основних груп однорідної продукції, що піддаються обов'язковій сертифікації, можна виділити також косметичні засоби (рис. 2.6.6). Безпеку косметичних засобів можна розглядати в двох аспектах:

- *науково-методичному* — встановлення межі між фізіологічною активністю (косметичний ефект) та побічним ефектом, що залежить від методичного рівня біології та медицини;
- *нормативно-правовому* — визначення межі між косметичним та побічним ефектом, що встановлює критерії та норми безпеки косметичних засобів для здоров'я людини та обов'язки і відповідальність виробника за якість та безпеку продукції.

Рис. 2.6.6.

Косметичні засоби, які підлягають обов'язковій сертифікації в Україні

Основними показниками безпеки косметичних засобів, що враховуються в Директиві 76/768/ЄЕС про косметичні засоби є: хімічна структура інгредієнтів, токсико-логічні властивості інгредієнтів, рівень впливу інгредієнтів на організм, мікробіологічні характеристики готової продукції, мікробіологічні характеристики сировини. Рівні безпеки косметичних засобів представлені на рис. 2.6.7.

Рис. 2.6.7.

Рівні безпеки косметичних засобів

2.6.5. Сертифікація будівельних матеріалів, виробів та конструкцій

Якість будівельних матеріалів в ЄС регламентується Директивою ЄС 89/106 ЄЕС «Зближення діючих у державах-членах законів, регламентів і адміністративних положень відносно будівельних виробів», прийнятою в грудні 1988 р. Директива відрізняється від інших Директив «нового підходу» тим, що її основні вимоги не застосовуються безпосередньо до продукції, а мають функціональний характер і належить до будівельних споруд, в яких використовується дана продукція. Директивою передбачено новий підхід у зближенні законів, правил і адміністративних приписів держав-членів стосовно будівельної продукції. Директива спрямована на усунення технічних бар'єрів у торгівлі.

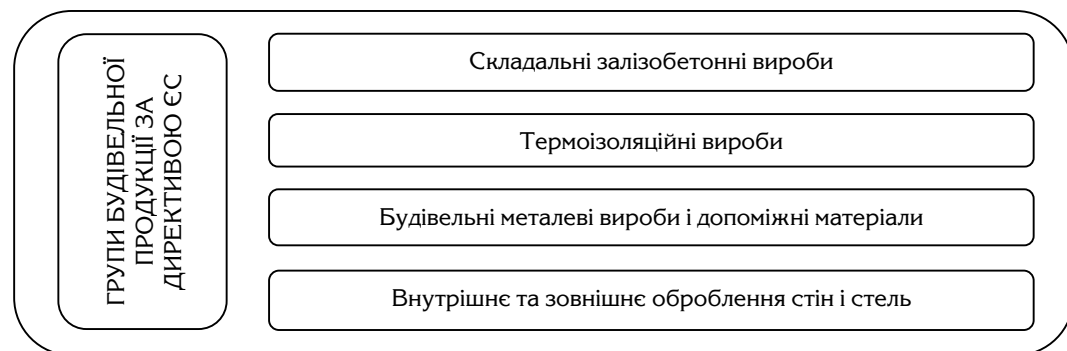
У нормативних документах на продукцію залежно від призначення встановлюються конкретні показники (характеристики), що забезпечують виконання основних вимог Директиви до будівельних споруд. Шлях до досягнення поставленої мети вказаний у «Глобальній концепції з сертифікації і контролю», яка є інструментом для досягнення якості під час виробництва продукції (затверджена Радою ЄС 25.12.89). На її базі Рада прийняла постанову від 13.12.90 «Про модулі, які використовуються в технічних інструкціях з гармонізації для різних фаз засобів оцінки відповідності», в якій йдеться, що залежно від ступеня небезпеки продукції застосовуються різноманітні модулі від А до В+Е (сертифікація типу + забезпечення якості продукції ISO 9003).

Комісія ЄС прийняла рішення стосовно системи оцінки відповідності для різноманітних сімей (груп) продукції. Технічна інформація, яка була опублікована у різних рішеннях Комісії за процедурою оцінки відповідності будівельної продукції згідно зі статтею 20 (2) Директиви, зведена в документі, названому Компіляція (зведення) рішень Комісії.

Особливою відмінністю під час сертифікації будівельної продукції в Європі є те, що вимоги застосовуються не безпосередньо до виробів, а до споруд, в яких застосовуються будівельні вироби.

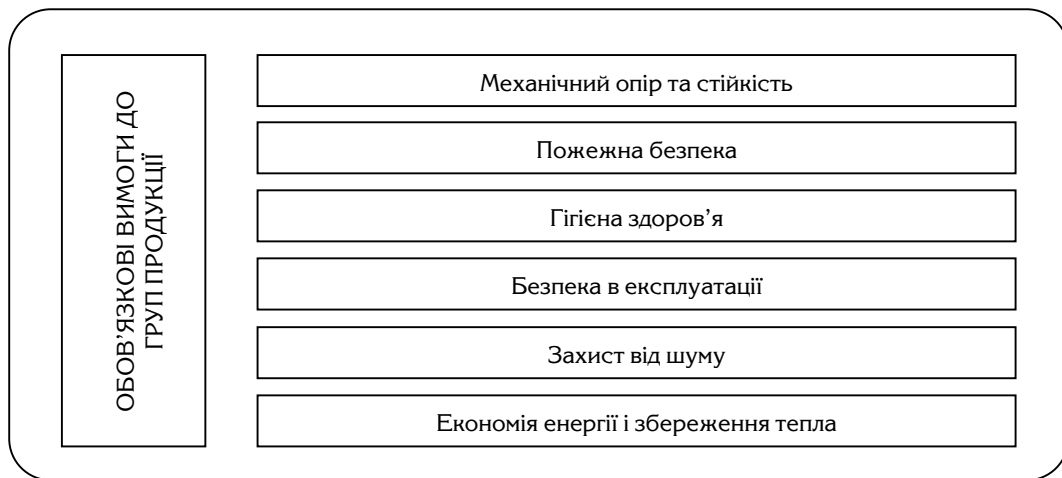
Згідно з Директивою, усі вироби рішенням Комісії ЄС розподіляються на певні групи продукції (рис. 2.6.8).

До груп будівельної продукції ставляться такі обов'язкові вимоги (залежно від застосування) (рис. 2.6.9).

Рис. 2.6.8.

Групи будівельної продукції за Директивою ЄС

Рис. 2.6.9.

Обов'язкові вимоги до груп будівельної продукції за Директивою ЄС

Під час сертифікації будівельних матеріалів, виробів та конструкцій використовується *модульний підхід*. Виробник декларує відповідність продукції, що випускається, основним вимогам безпеки під свою відповідальність або під відповідальність третьої сторони і ставить знак СЕ.

В Україні обов'язкову сертифікацію будівельних матеріалів, виробів та конструкцій введено у 1997 р. відповідним наказом Держстандарту України «Правила обов'язкової сертифікації будівельних матеріалів, виробів та конструкцій» від 11.04.97 р. № 192.

Сертифікація будівельних виробів у системі УкрСЕПРО здійснюється випробувальним центром *Українського науково-дослідного інституту будівельних матеріалів* (ВЦ НДІБМВ). Протягом кількох десятиліть НДІБМВ виконував функції Головної науково-технічної організації в будівельній галузі України. На його базі створено випробувальний центр (ВЦ) та скомплектовано фонди науково-технічної літератури і нормативних документів (НД) за основними напрямками діяльності інституту.

ВЦ НДІБМВ у 1998 р. було повторно акредитовано у Системі УкрСЕПРО. Галузь його акредитації містить усі види будматеріалів (понад 150 найменувань) за винятком виробів з металу, скла та деревини. За час роботи ВЦ видав понад 1000 протоколів сертифікаційних випробувань продукції вітчизняного та іноземного виробництва.

На частині підприємств корпорації «Укрбудматеріали», продукція яких підлягає обов'язковій сертифікації (понад 200 підприємств), з технічними службами проведено семінари та підготовлено заводські лабораторії до їх акредитації на технічну компетентність у Системі УкрСЕПРО, актуалізовано технологічну та нормативну документацію. Проведення комплексу організаційно-технічних заходів у рамках підготовки до сертифікації сприяло забезпеченню стабільності технологічного процесу виробництва і, як наслідок, підвищенню якості продукції.

Будівельні матеріали — один з видів виробів, що масово завозяться з-за кордону в Україну. Це теплоізоляційні матеріали на основі мінеральної та скляної вати, пінополістирольні вироби, м'які покрівельні матеріали, керамічна плитка різного призначення, покриття з ПВХ для підлоги (лінолеум), сухі суміші на основі цементу та гіпсу, гіпсокартонні вироби тощо.

З введенням сертифікації з'явилася можливість оцінити рівень вітчизняного виробництва, зіставляючи його з аналогічним виробництвом провідних західних фірм. При цьому виявилось, що деякі вироби вітчизняного виробництва за фізико-технічними показниками дуже близькі до зарубіжних, які імпортуються (покриття з ПВХ для підлоги на теплозвукоізолюючій підоснові, пінополістиролові утеплювачі, одержані способом термоудару, пресування та екструзії; рулонні покрівельні матеріали на основі модифікованих бітумів), але програють на ринку через малу номенклатуру виробів, відсутність інструкцій з використання виробів, погане пакування (пінополістирол), неякісну та неефективну рекламу, відсутність у вітчизняних виробників досвіду донести відомості про свій матеріал до покупця.

Але виробництво деяких видів будматеріалів, зокрема теплоізоляційних, потреба в яких останнім часом зросла, в Україні або не існує зовсім (скловолокнисті вироби), або відстало на багато років (мінераловатні вироби на синтетичному в'язучому) від розвинених країн світу. Імпорт цих матеріалів в Україну на сьогодні вимушений. І сертифікація, хоча вона для цих виробів добровільна, допомагає потенційним покупцям не тільки підтвердити якість матеріалів, їх відповідність вітчизняним нормам, але й зорієнтуватися у широкому виборі матеріалів, що пропонуються на ринку.

Питання організації вітчизняного виробництва будівельної продукції, що не виробляється в Україні, але на яку є попит, має вирішуватися, зокрема у випадку теплоізоляційних волокнистих матеріалів, за рахунок створення вітчизняного обладнання або придбання технології та обладнання за кордоном.

До України ввозиться до 70 % імпортних м'яких покрівельних матеріалів — різних видів євроруберойдів, які користуються попитом серед населення. Водночас в Україні з'явилися такі вітчизняні підприємства, як Славутський руберойдовий завод, МНВП «Присадки» (м. Кременчук), фірма «Акваізол» (м. Харків), Київське підприємство «Фібребіт», що розпочали випуск євроруберойду з модифікацією в'язучого полімерами, який за якістю не поступається імпортним.

Згідно з вітчизняним законодавством сертифікація більшості будматеріалів в Україні добровільна — це покрівельні теплоізоляційні полімерні матеріали (окрім лінолеуму, вікон та дверей ПВХ), в'язучі, сухі суміші, частина керамічної плитки. Однак жорстка конкуренція на ринку змушує практично всіх вітчизняних та зарубіжних виробників проводити сертифікацію своєї продукції.

У ВЦ НДІБМВ сертифікаційні випробування пройшли майже усі теплоізоляційні матеріали (волокнисті та полімерні); усі види перлітових виробів, включаючи перлітову сировину і спучений перліт, м'які покрівельні матеріали як у вигляді рулонів, так і у формі плиток «шинглз»; більшість покриттів з ПВХ для підлоги (лінолеуму), керамічної плитки, сухих сумішей, силікатних та бетонних виробів тощо. Це стосується, насамперед,

виробів вітчизняного виробництва. Але оскільки Україна останнім часом імпортує у великих обсягах покриття з ПВХ для підлоги, мінераловатні та скловолокнисті утеплювачі, домішки до сухих сумішей, бетону, гіпсу, ВЦ бере участь у роботах з сертифікації цих виробів зарубіжного виробництва за схемами з обстеженням виробництва та сертифікацією системи якості.

ВЦ НДІБМВ працює з такими відомими у світі фірмами, як «Saint-Gobain Isover ОУ» (Фінляндія), «Paros Polska» (Польща), «UAB Paros» (Литва), «Tarkett-Sommer GmbH» (Німеччина). Тому невідповідностей при випробуванні їхньої продукції, як правило, не виникає. Існують випадки, коли для реклами зарубіжні постачальники представляють покрівельні матеріали з показниками, які відповідають стандарту, але при масових поставках показники реальних матеріалів не відповідають тим, що було рекламовано. Пов'язано це з тим, що фірми-постачальники не завжди дотримуються технологічних параметрів (частіше це стосується кількості полімеру-модифікатора). Подібні дії негативно впливають на фізико-технічні характеристики готового матеріалу — його теплостійкість, гнучкість на брусі при низьких температурах і, як результат, на довговічність.

У таких випадках запобігти імпортному браку можливо тільки шляхом проведення сертифікації продукції фірми за схемою з обстеженням виробництва або, якщо можливо, за схемою з сертифікацією системи якості. Професійне обстеження виробництва підтвердить (або ні) стабільність технологічного процесу, виявить наявність процедур, що унеможливають його порушення. Сертифікація системи якості дозволяє досконало обстежити дію системи, яка забезпечує якість продукції та стабільність показників якості. Після проведення такої сертифікації можна бути впевненим у тому, що продукція, яка завозиться, завжди буде відповідати вимогам нормативних документів України.

Дуже важливим є питання узгодження методів випробувань за вітчизняною та зарубіжною НД. Невідповідність методів та умов випробувань одного й того ж показника призводить інколи до великих непорозумінь. Це не тільки ускладнює порівняння вітчизняних та імпортних матеріалів, але вносить розлад у визначення умов використання матеріалів.

Велику роботу ВЦ НДІБМВ проводить з питань випробування волокнистих теплоізоляційних матеріалів. Взагалі методи випробування теплоізоляційних матеріалів з мінеральної вати та штапельного скловолокна дуже специфічні. Досліджуючи технологію виробництва та методологію випробувань цих матеріалів понад тридцять років, ВЦ НДІБМВ має досвід та необхідне обладнання для проведення сертифікаційних випробувань повним обсягом за всією номенклатурою цієї продукції.

ВЦ НДІБМВ активно бере участь у міжнародних програмах. Скажімо, результати порівняльних випробувань, що стали наслідком участі ВЦ НДІБМВ у міжнародній програмі «THERMO-2000» підтвердили високу компетентність та професіоналізм співробітників ВЦ НДІБМВ.

2.7. Сертифікація продовольчих товарів

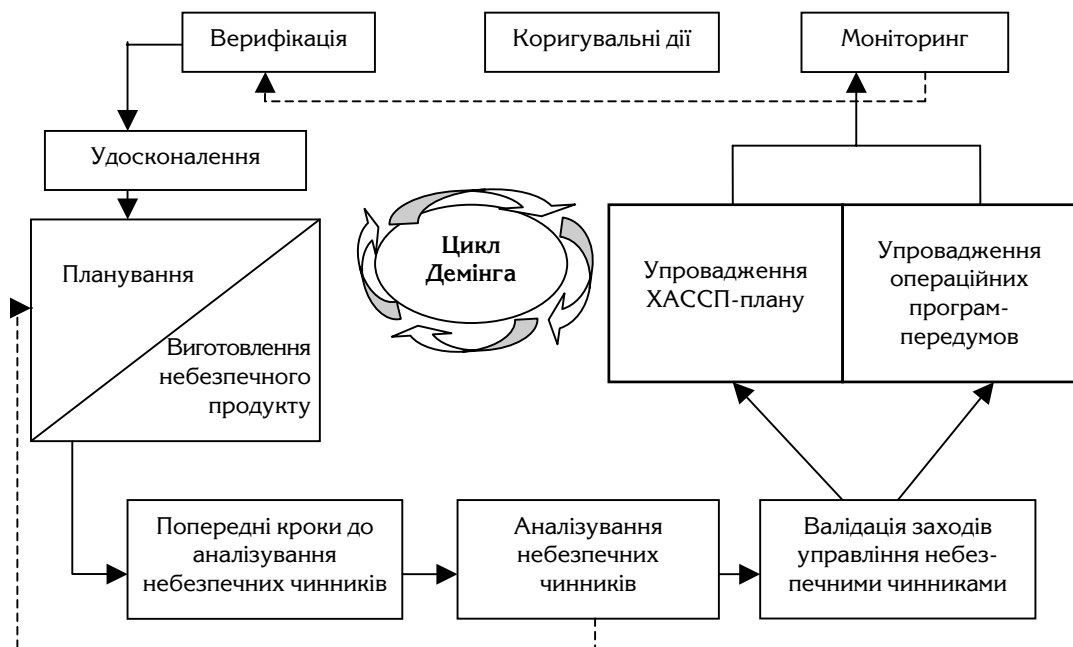
Ключові слова та поняття: атестація виробництва, біобезпека, ветеринарний сертифікат, генетично модифіковані організми (ГМО), заява про відповідність, знак відповідності, знак сертифікації, ідентифікація харчової продукції, інспекційний контроль, карантинний сертифікат, Комісія «Codex Alimentarius», контроль, ліцензія, мікробіологічні показники, норми безпеки, порядок сертифікації продовольчих товарів, правила обов'язкової сертифікації харчових продуктів, показники безпеки, продовольча безпека продовольча сировина, продукти тривалого зберігання, роздрібна торгівля, санітарно-гігієнічний висновок, система управління безпечністю харчових продуктів, система ХАССП (НАССР), схеми сертифікації продовольчих товарів, токсичність, фіто-санітарний контроль, харчова продукція, швидкопсувні продукти

У сучасному світі така інтегральна категорія, як продовольча безпека, стає синонімом безпеки не тільки безпосередньо споживача харчових продуктів, а й економічної безпеки держави та перспективи виживання людства в цілому. Саме тому для забезпечення глобальної продовольчої безпеки міжнародні організації — ООН, Світова організація торгівлі (WTO), Світовий банк та Комітет всесвітньої продовольчої безпеки, здійснюючи постійний моніторинг чисельності населення та рівня його життєзабезпечення (у першу чергу, харчовими продуктами), визначають наявні та перспективні запаси продовольства, доступність їх для населення країн. У разі необхідності (природні катастрофи, здійснення спеціальних програм економічного та соціального розвитку) розвинені країни світу організовують гуманітарну продовольчу допомогу іншим країнам для постачання населенню достатньої кількості продуктів харчування.

Рационально розглядати систему продовольчої безпеки з двох позицій — економічної та соціальної. Так, на загальнодержавному економічному рівні продовольча безпека зумовлюється балансом виробництва та споживання, що забезпечується гармонійним, стосовно темпів зростання попиту, розвитком сільського господарства, харчової та інших споріднених галузей промисловості, збалансованою інфраструктурою розподілу запасів і джерел товарних потоків.

Індикативно — це характеризується ступенем забезпеченості країни власними продовольчими товарами, співвідношенням експорту та імпорту, життєво важливими видами продукції (наприклад, енергоносіями), рівнем державних резервів продовольства.

Система управління безпечністю харчових продуктів (СУБХП) — це насамперед запобіжна система, яка передбачає проведення систематичної ідентифікації, оцінювання та контролю небезпечних чинників (біологічних, хімічних, фізичних, генно-інженерних) у критичних точках технологічного процесу. Система управління безпечністю харчових продуктів базується на безумовному використанні організацією-виробником вимог чинних санітарних норм і правил. Схема взаємодії основних процесів СУБХП надана на рис. 2.7.1.

Рис. 2.7.1.

Схема взаємодії основних процесів СУБХП

В Європі та світі винайдено досить дієві механізми щодо безпечності харчових продуктів. Так, в Євросоюзі вже декілька років діють кодекси документів із стратегії безпечності харчових продуктів – «Зелена» та «Біла» книги, набула чинності *родина міжнародних стандартів ISO 22000* «Системи менеджменту безпеки харчових продуктів»¹ (див. параграф 1.6.), що удосконалює систему безпеки продовольства. Вироблені Директива 93/43/ЄЕС від 14.06.93 р. «Про гігієну харчових продуктів та Кодекс Аліментаріус» та Директива 2001/95/ЄС «Про загальну безпеку продукції» від 03.12.2001 р., що містять вимоги до систем менеджменту безпечності харчових продуктів; а також Директива 2001/18/ЄС від 17.08.2002 р. «Про навмисне вивільнення генетично модифікованих організмів у довкілля» (раніше 90/220/ЄС), яка є «матір'ю» всіх законів ЄС щодо генетично модифікованих організмів і встановлює нові стандарти безпеки, спрямовані на захист довкілля та охорону здоров'я громадян. Складено «Рекомендований міжнародний звід правил

¹ 1. ISO/TS 22003. Системи менеджменту безпечності харчових продуктів. Вимоги до органів, що здійснюють аудит і сертифікацію систем менеджменту безпеки харчових продуктів.

2. ISO/TS 22004:2005. Системи менеджменту безпечності харчових продуктів. Настанова із застосування ISO 22000:2005.

3. ISO 22000:2005 Системи менеджменту безпечності харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга.

харчової гігієни» («Recommended International Code of Practice-General Principles of Food Hygiene» — рекомендації CAC/RCP 1-1969 (Rev.4-2003)).

Основні особливості нових міжнародних документів полягають у відході від рекомендаційного характеру старих документів та *обов'язковості виконання* нових вимог. Вважають, що вони є більш гнучкими, але більш суворими.

Слід зазначити, що вирішення проблеми безпечності харчових продуктів, передусім, пов'язано з діяльністю таких впливових міжнародних організацій, як Експертна комісія з продовольства при ООН «Codex Alimentarius» (CAC), Організація з питань продовольства та сільськогосподарства ООН (FAO), Консьюмерський Інтернаціонал (Consumer International — CI), Міжнародна організація з стандартизації (ISO), Світова організація торгівлі (WTO), Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO), Європейська організація з якості (EOQ) та ін.

Так, *Комісія «Codex Alimentarius»* (лат. — «Кодекс харчових продуктів»), міжурядовий нормотворчий орган, було створено у 1963 р. згідно зі спільною програмою FAO/WHO. Завданням CAC є розроблення міжнародних стандартів і подібних документів щодо безпечності та якості харчових продуктів з метою захисту здоров'я споживачів і забезпечення доброчинної практики у торгівлі харчовими продуктами. Схвалені нормативні документи опубліковано в «Codex Alimentarius». Станом на лютий 2006 року до складу Комісії входять 173 держави-члени і одна організація-член (Європейський Союз), репрезентуючи 98 % світового населення. Засновники CAC (FAO і WHO) наділили її ще однією суміжною функцією: координувати всі роботи зі стандартизації харчових продуктів, виконувати міжнародними урядовими та неурядовими організаціями. З того часу ці організації беруть участь у роботі Кодексу як спостерігачі, здійснюючи неоціненну технічну експертизу і забезпечуючи узгодженість між Кодексом та їхньою власною роботою.

Одним з найстаріших постійних спостерігачів у Кодексі є Міжнародна організація з стандартизації (ISO). Традиційно роботи CAC та ISO доповнювали одна одну в царині методів аналізування, відбирання зразків і стандартизації для деяких об'єктів споживання. Методи аналізування і відбирання зразків, підтверджені CAC для включення в стандарти на причетні до Кодексу об'єкти споживання, мають посилки на численні стандарти ISO. Загальні настановчі документи щодо відбирання зразків та аналізування також посилаються на відповідні стандарти ISO. Комітет Кодексу з методів аналізування і відбирання зразків є базою для такого співробітництва. Діяльність ISO з розроблення міжнародних стандартів, головним чином для промисловості, розглядається як додаткова до роботи CAC, що створює стандарти та подібні документи переважно для використання урядами.

Світова організація торгівлі (WTO) у 1995 р. додала новий важливий аспект до «Codex Alimentarius», пов'язаний з міжнародною торгівлею. Оскільки в центрі уваги залишається безпека продовольства, стандарти, настанови і рекомендації, прийняті CAC, розглядаються як міжнародні стандарти відповідно до «Угоди із застосування санітарних і фітосанітарних норм» (Угода SPS). Інші положення документів Кодексу, що торкаються таких моментів, як якість та маркування продуктів, пов'язані з «Угодою з технічних бар'єрів у торгівлі» («Кодекс GATT/WTO»). Ці угоди WTO зробили документи Кодексу авторитетними еталонами для міжнародної гармонізації. Пізніше з'явилися нові розробки у сферах, пов'язаних з продовольчою безпекою. У 1993 р. CAC схвалив «систему ХАССП» (англ. — «Hazard Analysis Critical Control Points» — HACCP) — «Настанову із застосування Системи

аналізу ризиків і критичних контрольних точок». Тоді цю схему Кодекс рекомендував як підхід до менеджменту ризиків, породжуваних харчовими продуктами.

ХАССП — «Настанова із застосування Системи аналізу ризиків і критичних контрольних точок», схвалена Експертною комісією з продовольства при ООН «Codex Alimentarius» (CAC) у 1993 р. Це — система керування безпечністю харчових продуктів, за допомогою якої визначають, оцінюють і контролюють небезпечні чинники, важливі для безпечності харчових продуктів. ХАССП не є системою з нульовим ризиком, але вона спонукає до мінімізації ризику від потенційно небезпечних чинників у харчових продуктах. Базуючись на сучасних науково обґрунтованих вимогах, ця система забезпечує превентивний підхід і дає можливість ефективно управляти безпекою харчових продуктів. Ця концепція набула визнання та отримала поширення у країнах Європи. Згідно із вимогами ЄС, а головне, із уведенням у дію нового стандарту ISO 22000, з 2006 р. наявність цієї системи стає обов'язковою

Понад сорокарічний досвід використання концепції ХАССП міжнародною спільнотою свідчить, що система ХАССП найкращим чином функціонує, якщо вона базується на семи принципах (рис. 2.7.2).

Рис 2.7.2.
Принципи системи ХАССП

Дана методологія зарекомендувала себе як ефективний інструмент запобігання можливості виникнення невідповідностей харчових продуктів у технологічному процесі, а також ідентифікації та усунення проблем до того, як невідповідна готова продукція стане джерелом отруєнь або погіршення стану здоров'я споживачів.

Система ХАССП акцентує увагу безпосередньо на процесному контролі параметрів здійснення технологічного процесу та оцінювання сировини й матеріалів, що використовуються для виготовлення харчового продукту, а також упроваджує стратегію гарантії його безпеки «від ферми до виделки» і ґрунтується на трьох стовпах:

- законодавчі вимоги до забезпечення харчових продуктів;
- глибокий науковий підхід до ухвалення рішень;
- контроль за виконанням законодавчих вимог.

До основних переваг, які надає підприємству розробка та запровадження системи ХАССП, можна віднести:

- можливість контролю безпечності протягом усього життєвого циклу виробництва харчової продукції;
- зменшення невиробничих витрат (втрати під час виробництва, брак, реклаमाції);
- зменшення витрат на проміжний контроль і контроль готового продукту за рахунок системного підходу та визначення проблемних місць виробництва, куди необхідно спрямувати ресурс, вивільнивши його з тих процесів, де ситуація може бути не такою критичною;
- чітке розподілення відповідальності персоналу за безпечність продукції підприємства;
- підвищення довіри споживачів та операторів ринку до безпечності продукції підприємства за рахунок наявності задокументованих доказів контролю за процесами;
- перемога під час участі в різних тендерах на постачання харчової продукції;
- уможливлення ефективно використовувати ресурси за рахунок переходу від коригувальних до запобіжних заходів щодо безпечності харчових продуктів;
- додаткові переваги для участі в європейській та міжнародній торгівлі;
- зменшення кількості аудитів та інспекційного контролю, які проводять на підприємстві сторонні організації;
- реалізація вироблюваної продукції за світовими цінами;
- покращання іміджу компанії як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Життєвий цикл реалізації принципів системи ХАССП з використанням настанов ISO/TS 22004:2005 «Системи менеджменту безпечності харчових продуктів. Настанова із застосування ISO 22000:2005» представлений на рис. 2.7.3.

Міжнародні організації запроваджують нове сучасне трактування поняття «безпечність харчових продуктів» — це відсутність не тільки безпосереднього, а й віддаленого (у майбутніх поколіннях) негативного впливу продукту на організм людини. Передусім, це актуально для продукції, що містить *генетично модифіковані (трансгенні) організми*, виробництво якої зростає в геометричній прогресії. Найінтенсивніше використовуються ГМО для потреб медицини, енергозберігання, сільськогосподарського виробництва, харчової та хімічної промисловості та ін.

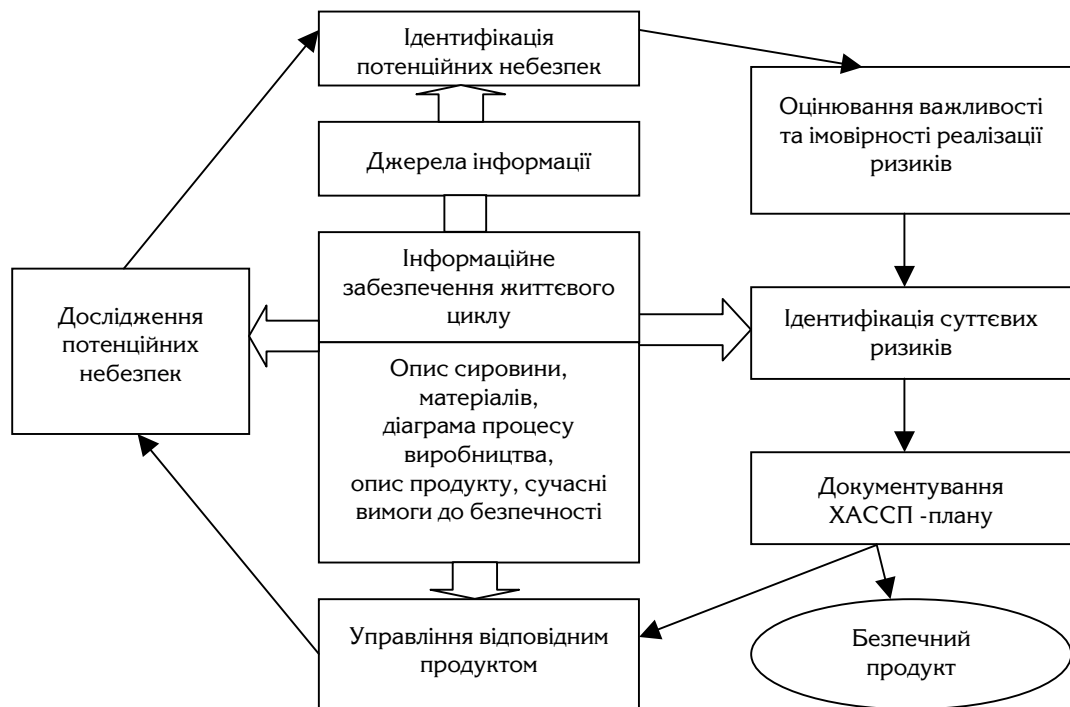

Рис. 2.7.3.

«Життєвий цикл» реалізації принципів ХАССП

Генетично модифікований організм (ГМО) — будь-який організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах, а саме:

- *рекомбінантними методами*, які передбачають формування нових комбінацій генетичного матеріалу шляхом внесення молекул нуклеїнової кислоти (вироблених у будь-який спосіб зовні організму) у будь-який вірус, бактеріальний плазмід або іншу векторну систему та їх включення до організму-господаря, в якому вони зазвичай не зустрічаються, однак здатні на тривале розмноження;
- методами, які передбачають *безпосереднє введення в організм спадкового матеріалу*, підготовленого зовні організму, включаючи мікроін'єкції, макроін'єкції та мікроінкапсуляції;
- *злиття клітин* (у тому числі злиття протоплазми) або методами гібридизації, коли живі клітини з новими комбінаціями генетичного матеріалу формуються шляхом злиття двох або більше клітин у спосіб, який не реалізується за природних обставин.

Директива ЄС 2001/18/ЄС дозволила використання ГМО в агрокультури, фармакології та інших галузях. Директива також містить процедуру отримання загальноєвропейського

дозволу на комерціалізацію ГМО (введення на ринок). У 2002 р. норму рівня дозволеного генетичного забруднення продуктів харчування в законодавстві ЄС зменшено з 1 % до 0,5 %. Генетично модифіковані організми (ГМО) містяться не тільки в низці овочевих культур, але й у ковбасах, сосисках, м'ясних консервах, пельменях, сирі, йогуртах, кашах, цукерках, шоколаді й навіть дитячому харчуванні, тобто у звичайних повсякденних продуктах. Відрізнити їх за кольором або смаком неможливо.

Результати впровадження нових технологій вражають. У 2001 р. ГМ-агрокультури вирощувалися вже у 15 країнах світу на площі 52,6 млн. га (площа більша, ніж територія Великої Британії). Обсяг реалізації тільки насіння модифікованих агрокультур досяг 3,5 млрд. доларів США. В останні роки світовий обсяг інвестицій у біотехнологію щороку складає 15 млрд. доларів США. Контролюють технології створення ГМ-рослин такі відомі транснаціональні компанії з капіталом у мільярди доларів США, як Дюпон, Монсанта, Адванта тощо. Досвід передачі технологій в галузі генної інженерії характерний для деяких міжнародних організацій, у тому числі Міжнародної служби по впровадженню досягнень агробіотехнології (ISAAA).

Комерційний прибуток від продукування трансгенних культур за останні п'ять років збільшився у 30 разів. Згідно із положеннями Картахенського протоколу з біологічної безпеки планується прийняття єдиних для Євросоюзу правил обігу генетично модифікованих продуктів. Угоди в рамках Світової організації торгівлі, зокрема із санітарного і фітосанітарного контролю (SPS) та про інтелектуальну власність у сфері торгівлі (TRIPS), містять пункти про біобезпеку. Відмічено, що для забезпечення сталого розвитку торгівлі угоди повинні бути взаємодоповнюючими. Проте, СОТ не розглядає соціально-економічні загрози, пов'язані із ГМО: наприклад, те, що їх розповсюдження може спричинити зникнення традиційних культур та ін. Наслідки ж споживання харчових продуктів із ГМІ практично не прогнозовані.

Запровадження ефективної системи управління безпечністю харчових продуктів — актуальне й для нашої держави. Адже однією з основних проблем сучасного вітчизняного продовольчого ринку є підміна традиційних товарів продуктами-сурогатами та фальсифікація продукції. В тому числі все активніше завойовують український ринок сільськогосподарські продукти і взагалі продукти харчування, виготовлені за новітніми технологіями з використанням генної інженерії, в основному імпортного виробництва. Статистика свідчить, що в Україні внаслідок насичення ринку неякісними, фальсифікованими, небезпечними для здоров'я і життя товарами гине 75 тис. людей на рік, з них 13% — він неякісних і фальсифікованих алкогольних напоїв.

Для нашої країни, безперечно, найбільш прийнятним засобом створення гарантій безпеки харчових продуктів є впровадження сучасної концепції системи ХАССП (НАССР), яка може застосовуватися на всіх ланках харчового ланцюга — від збирання врожаю і до місць споживання. Базуючись на сучасних науково обґрунтованих вимогах, ця система забезпечує превентивний підхід і дає можливість ефективно управляти безпекою харчових продуктів.

Доцільно зауважити, що концептуальні пріоритети розвитку системи продовольчої безпеки в Україні знаходяться в стадії гармонізації з міжнародними в аспекті основного стратегічного курсу нашої країни на вступ до ЄС, реалізації державної політики, спрямованої на запровадження інноваційної структурної перебудови та зростання економіки.

Безперечно, що механічне копіювання європейських вимог на українське підгрунття неможливо через значні невідповідності, які склалися історично.

В Україні правові засади безпечності харчових продуктів декларує Конституція України, у ст. 42 якої записано, що «держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції». Законодавча база складається із **Законів України**: «Про захист прав споживачів» від 15.12.93 р. № 1023-ХП (в редакції від 01.12.2005 р. № 3161-IV), «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 06.09.2005 р. № 2809-IV, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підтвердження якості та безпечності харчових продуктів і продовольчої сировини» від 08.09.2005 р. № 2863-IV, «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007 р. № 1103-V, «Про дитяче харчування» від 14.09.2006 р. № 142-V; а також санітарних правил і норм, медико-біологічних вимог, низки стандартів, чисельних нормативних актів щодо нагляду за ринками.

В **Указі Президента України** «Про заходи щодо розвитку продовольчого ринку та сприяння експорту сільськогосподарської продукції та продовольчої сировини» від 07.08.2001 р. № 601/2001 наголошено на необхідності «здійснювати заходи щодо впровадження на підприємствах, що виробляють продовольчі товари, міжнародних систем забезпечення безпеки харчових продуктів та продовольчої сировини»; «...вжити заходів щодо подальшої гармонізації системи сертифікації сільськогосподарської продукції в Україні та норм, що регламентують санітарний, ветеринарний та фітосанітарний контроль, з міжнародними стандартами та вимогами».

На виконання цих та інших законодавчих та нормативних документів набув чинності національний стандарт **ДСТУ 4161:2003 «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги»** відповідно до наказу Держспоживстандарту України № 53 від 07.04.2003 р. Цей стандарт реалізує вимоги Директиви Ради ЄС 93/43 «Про гігієну харчових продуктів та Кодексу Аліментаріус» від 14.06.93 р. і містить вимоги до систем управління з метою підвищення якості, безпечності та конкурентоспроможності вітчизняної харчової продукції, що забезпечує захист інтересів і здоров'я споживачів, сприяє розширенню ринків збуту у вітчизняному та світовому економічному просторі, підвищує авторитет підприємства та імідж України в цілому.

Актуальним є й прийняття **стандарту ДСТУ ISO 15161:2004 «Настанови щодо застосування ДСТУ ISO 9001:2001 у виробництві харчових продуктів та напоїв»**, яким запроваджено системи управління безпечністю харчових продуктів та системою ХАССП.

У 2007 р. Держспоживстандартом України було затверджено **ДСТУ ISO 22000:2007 «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга»** гармонізований зі стандартом ISO 22000:2005 «Системи менеджменту безпечності харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга».

Порядок і вимоги до проведення обов'язкової сертифікації харчових продуктів у Державній системі сертифікації продукції УкрСЕПРО (далі — Система) встановлюються **«Правилами обов'язкової сертифікації харчових продуктів»** (далі — Правила), затверджених Наказом Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України від 02.06.97 р. № 322.

Вимоги Правил є обов'язковими для органів сертифікації харчових продуктів (далі — органи сертифікації), що акредитовані в Системі, а також для підприємств незалежно від форм власності, в тому числі іноземних, які виробляють або постачають продукцію в Україну.

Сертифікація харчових продуктів в Системі передбачає підтвердження третьою стороною показників, характеристик і властивостей продукції, процесів і послуг на підставі випробувань, атестації виробництва та сертифікації систем якості. Право на проведення робіт із сертифікації продукції, послуг надається виключно лабораторіям (центрам) будь-якої форми власності та аудиторам, що акредитовані в Системі та занесені до її Реєстру.

Система встановлює відповідальність:

- виробника за невідповідність сертифікованої продукції, послуг вимогам нормативних документів і порушення правил Системи;
- продавця чи постачальника — за відсутність сертифікатів або знаків відповідності на продукцію, що реалізується;
- випробувальної лабораторії (центру) — за достовірність та об'єктивність результатів випробувань сертифікованої продукції чи послуг.

Знак відповідності, технічні вимоги до нього, порядок та правила його застосування встановлені ДСТУ 2296-93. Основою інформаційного забезпечення Системи є її Реєстр, який ведеться згідно з вимогами ДСТУ 3415-95 і публікується в інформаційних виданнях Держспоживстандарту України.

Сертифікації підлягає продукція, яка:

- вироблена в Україні;
- ввозиться в Україну і позначена виробником як відповідна діючим в Україні нормативним документам;
- ввозиться в Україну і не позначена виробником як відповідна діючим в Україні нормативним документам, але може бути ідентифікована як така, що повинна відповідати чинному в Україні нормативному документу на аналогічну продукцію;
- ввозиться в Україну і не позначена виробником як відповідна діючим в Україні нормативним документам і яка не може бути ідентифікована як така, що має відповідати чинному в Україні нормативному документу.

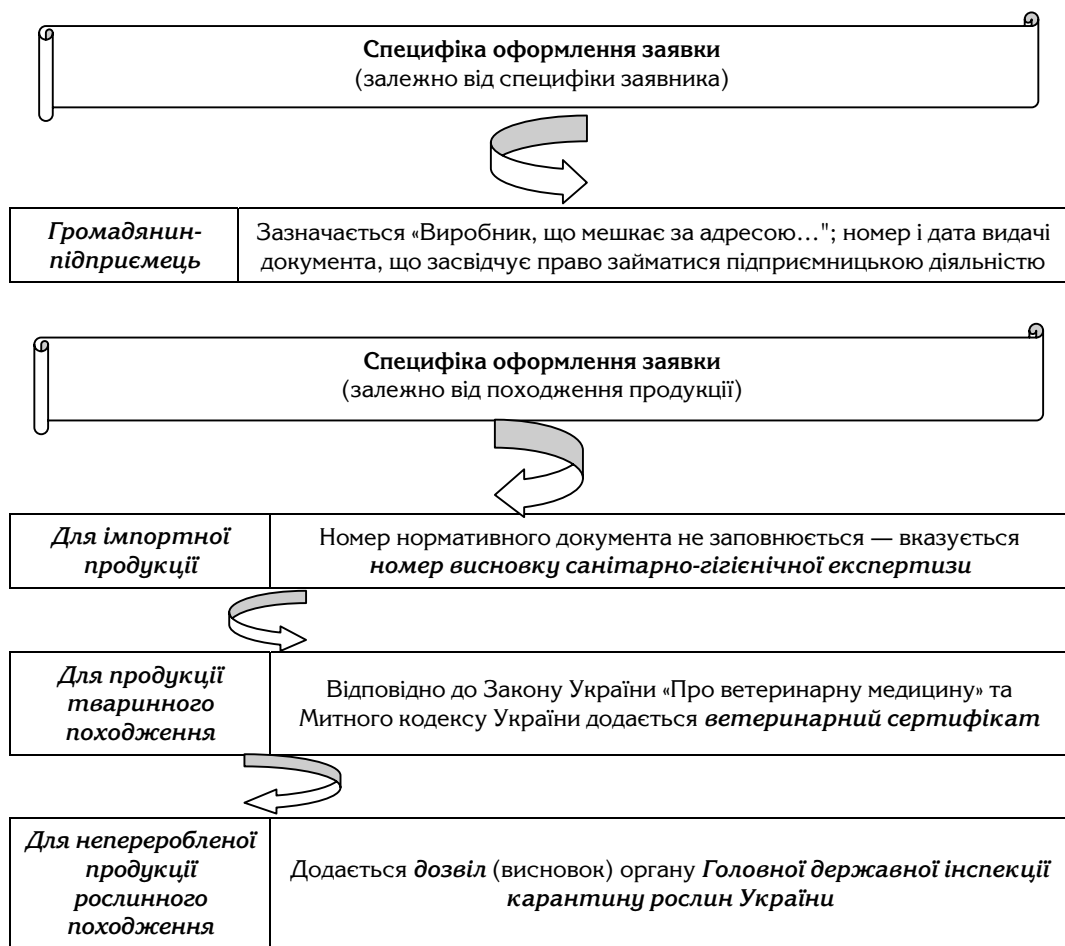
У визначених законодавством випадках для сертифікації у Системі продукції рослинного та тваринного походження, що ввозиться в Україну або вивозиться з неї, повинен бути дозвіл Державного департаменту ветеринарної медицини Міністерства сільського господарства і продовольства України та (або) Головної державної інспекції карантину рослин України.

Обов'язкова сертифікація продукції у Системі проводиться на відповідність обов'язковим вимогам чинних в Україні нормативних документів щодо безпеки життя, здоров'я людей та охорони довкілля. Порядок обов'язкової сертифікації конкретного виду імпоротної продукції у Системі встановлює орган сертифікації відповідно до Правил, а також «Порядку ввезення на митну територію України продукції, що імпортується та підлягає в Україні обов'язковій сертифікації», затвердженого наказом Державної митної служби України і Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 10.05.94 р. № 107/126, і «Порядку проведення робіт з сертифікації продукції

іноземних виробництв за схемами з обмеженням, атестацією та сертифікацією систем якості», затвердженого наказом Державного комітету України з стандартизації, метрології та сертифікації від 02.08.96 р. № 329.

Порядок одержання сертифіката відповідності продукції висвітлений в параграфі 2.5.

Подання заявки на проведення сертифікації харчової продукції. Для проведення обов'язкової сертифікації харчової продукції підприємства, установи, організації і громадяни — суб'єкти господарської діяльності, у тому числі іноземні, — незалежно від форм власності (далі — заявник), подають в акредитований орган сертифікації заявку на проведення сертифікації продукції в Системі УкрСЕПРО (див. рис. 2.7.4).

Рис. 2.7.4.
Подання заявки на сертифікацію

Інформація про акредитовані органи сертифікації продукції і (послуг) міститься в довідкових матеріалах, що складаються на підставі даних Реєстру Системи і публікуються Держспоживстандартом України.

У разі відсутності при поданні заявки акредитованого в Системі органу сертифікації продукції заявка подається безпосередньо до Держспоживстандарту України.

Якщо існує декілька акредитованих органів сертифікації конкретного виду продукції, заявник має право подати заявку в будь-який з них.

Усі документи, що направляються разом із заявкою до органу сертифікації, оформляються державною мовою. При сертифікації імпортованої продукції документи складаються мовою оригіналу з завіреним автентичним перекладом українською або російською мовою.

Взаємини між заявником і органом сертифікації регулюються договорами, укладеними між ними.

Аналіз документації харчової продукції. Подану заявку розглядає орган сертифікації, який розглядає та приймає рішення за заявкою із зазначенням схеми (моделі) сертифікації. Орган сертифікації надсилає заявнику та випробувальній лабораторії рішення за заявкою. Термін розгляду заявки та прийняття рішення за нею не повинен перевищувати 15 днів від дня її реєстрації. Копія підписаного рішення за заявкою зберігається у справі про сертифікацію. Сертифікат видається на термін до п'яти років, з урахуванням терміну дії сертифіката на систему якості.

Обстеження виробництва харчової продукції проводиться комісією, що призначається органом сертифікації, до складу якої входять спеціалісти з виробництва конкретного виду продукції чи послуг. Склад комісії та програма її роботи затверджуються керівництвом органу сертифікації.

За результатами атестації харчової продукції видаються рекомендації про періодичність випробувань, кількість зразків і проб, необхідних для сертифікації, способи і правила їх відбору. Результати атестації оформляються атестатом виробництва, що реєструється в Реєстрі Системи і направляється заявнику, а його копія у територіальний орган Держспоживстандарту.

Сертифікація систем якості проводиться з ініціативи заявника чи за рішенням органу сертифікації, якщо це передбачене схемою сертифікації, органами, акредитованими в Системі на право проведення таких робіт. Результати сертифікації системи якості оформляються сертифікатом системи якості, що видається заявнику, а копія направляється в орган сертифікації.

Сертифікат якості — це супровідний документ, що засвідчує якість виробленої продукції, товару, який постачається, наданих послуг і містить показники якості, технічні характеристики.

За наявності сертифіката на систему якості, що поширюється на виробництво продукції, надання послуг, заявлених на сертифікацію, заявник додає до заявки копію цього сертифіката. Перевірка в такому разі здійснюється для підтвердження того, що продукція, яка випускається підприємством, чи надані послуги відповідають обов'язковим вимогам нормативних документів.

Орган сертифікації після одержання заявки і копії сертифіката системи якості подає в орган сертифікації системи якості запит щодо документального підтвердження задовільного функціонування на підприємстві системи якості. Після одержання документів з позитивною відповіддю і їх аналізом орган сертифікації визначає схему сертифікації продукції, що передбачає сертифікацію системи якості.

Якщо за результатами розгляду заявки отримані позитивні результати аналізу, то приймається рішення про схему проведення сертифікації.

Правила вибору схеми (моделі) сертифікації продукції:

- а) Схема (модель) сертифікації заявленої харчової продукції визначається органом сертифікації за узгодженням із заявником до початку робіт із сертифікації. Вибір схеми (моделі) залежить від виду продукції, її кількості, стану виробництва та інших вихідних даних.
- б) Для сертифікації харчової продукції вітчизняного виробництва та імпортової застосовуються такі схеми (моделі) (табл. 2.7.1).
  - 1 — сертифікація кожної партії;
  - 2 — сертифікація з обстеженням виробництва;
  - 3 — сертифікація з атестацією виробництва;
  - 4 — сертифікація з оцінкою сертифікованої системи якості.
- в) Схеми (моделі) сертифікації з атестацією виробництва або з оцінкою сертифікованої системи якості застосовуються лише за бажанням виробника (включаючи іноземного) продукції, що випускається серійно, одержати сертифікат на термін дії з правом самостійно застосовувати його до кожної випущеної партії продукції.

Схема 1. Сертифікація партії харчової продукції проводиться шляхом випробування зразків, відібраних з цієї партії в порядку та у кількості, що встановлені органом сертифікації відповідно до вимог нормативних документів.

На підставі позитивних результатів випробувань видається сертифікат відповідності на партію (із вказівкою обсягу сертифікованої партії) з терміном дії *до одного року*, але не перевищуючи терміну придатності продукції (якщо він установлений). У сертифікаті відповідності, що видається на партію харчової продукції, зазначаються відомості про розмір партії, дату виготовлення продукції, номер і дату підписання договору (контракту), за яким ця партія завезена в Україну.

Після видачі сертифіката технічний нагляд за продукцією не здійснюється.

Схема 2 використовується для одержання сертифіката відповідності на харчову продукцію, що випускається серійно. Сертифікат відповідності при цьому видається на підставі позитивних результатів випробування зразків харчової продукції і проведення обстеження виробництва.

Якщо продукція, виготовлена серійно, сертифікована за цією схемою, то орган сертифікації відповідно до затвердженої програми технічного контролю здійснює технічний нагляд, контрольні випробування продукції, що відбирається з місць виробництва чи торгівлі.

Сертифікат відповідності за цією схемою видається терміном дії *до двох років*.

Схема 3. Сертифікація харчової продукції, що випускається серійно із проведенням атестації виробництва передбачає:

- випробування зразків продукції;
- атестацію виробництва;
- технічний нагляд (контрольні випробування, контроль атестованого виробництва).

При використанні такої схеми сертифікат відповідності видається на термін *до трьох років*, але не більше терміну дії атестата виробництва.

Таблиця 2.7.1

Схеми (моделі) сертифікації харчової продукції в системі УкрСЕПРО

Серій- ність продукції (послуг), що сер- тифіку- ється	Обов'язковість проведення робіт щодо харчової продукції, яка сертифікується					Документи, що видаються органом сертифікації продукції (послуг)
	обсте- ження її вироб- ництва	атестації її вироб- ництва	серти- фікації системи якості її вироб- ництва	її випро- бувань з метою сертифікації	технічного нагляду за її виробництвом	
Партія продукції	Не прово- диться	Прово- диться, якщо ви- рішено органом сертифікації та заявником	Не прово- диться	Проводиться на зразках, що відібрані в порядку і в кількості, які встановлені органом сертифікації	Проводиться тільки за наяв- ності угоди між заявником та органом сертифі- кації щодо атес- тації виробництва в порядку, визначеному орга- ном сертифікації	Сертифікат відповідності на партію продукції (послуг, виробів) з наведенням розміру сертифікованої партії
Продук- ція, що випус- кається серійно	Прово- диться	Не прово- диться	Не прово- диться	Проводиться на зразках, відібраних у порядку та в кількості, що встановлені органом сертифікації	Проводиться в порядку, що визнаний органом сертифікації	Сертифікат з терміном дії, що встановлюється ліцензійною угодою (до одного року)
Продук- ція, що випуска- ється серійно	Не прово- диться	Прово- диться	Не прово- диться	Проводиться на зразках, відібраних у порядку та в кількості, що встановлені органом сер- тифікації	Проводиться в порядку, що визнаний органом сертифікації	Сертифікат з терміном дії, що встановлюється ліцензійною угодою з ураху- ванням терміну дії атестата виробництва (до двох років)
Продук- ція, що випус- кається серійно	Не прово- диться	Не прово- диться	Прово- диться органом серти- фікації якості	Проводиться на зразках, відібраних у порядку та в кількості, що встановлені органом сертифікації	Проводиться у порядку, що визнаний органом сертифікації	Сертифікат з терміном дії, що встановлюється ліцензійною угодою з ураху- ванням терміну дії сертифіката на систему якості (до трьох років)

Схема 4. Сертифікація харчової продукції, що випускається серійно із сертифікацією системи якості виробництва передбачає:

- випробування зразків;
- сертифікацію системи якості, а якщо вона вже сертифікована, то оцінку системи якості;
- технічний нагляд і контроль за відповідністю системи якості установленим вимогам і дієвістю системи якості.

Сертифікат видається на термін *до п'яти років*, з урахуванням терміну дії сертифіката на систему якості.

Відбирання, ідентифікація та випробування зразків харчової продукції проводиться органом сертифікації або, за його дорученням, іншою, не залежною від виробника організацією.

Кількість зразків харчової продукції для випробувань (кількість упаковок, загальна маса, точкова маса, кількість і розміщення точок відбору) встановлюється органом сертифікації відповідно до вимог міжнародних та (або) державних стандартів на цю продукцію. За відсутності стандартів правила відбору зразків (їх кількість) встановлюються органом сертифікації залежно від обсягів випуску (партії).

Відбирання зразків представником органу сертифікації проводиться виключно в присутності представника виробника (постачальника) і оформляється актом відбору зразків із зазначенням таких відомостей:

- місце і дата відбору зразків;
- назва продукції;
- назва виробника продукції;
- розмір партії продукції;
- дата виготовлення або граничні дати виготовлення партії;
- характеристика продукції в споживчій упаковці;
- термін та умови зберігання продукції;
- кількість зразків для випробувань та зразків-свідків для зберігання.

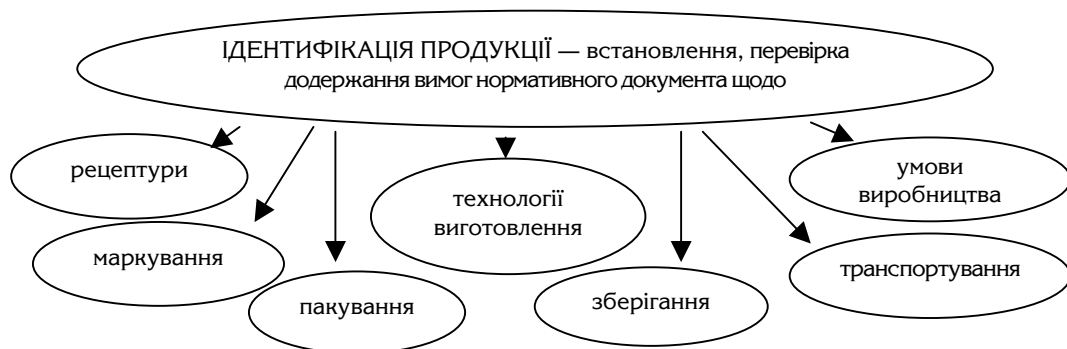
Акт оформляється в трьох примірниках і підписується особою, що проводила відбір, та представником підприємства-виробника або постачальника. Один примірник залишається у виробника, другий (разом із зразками-свідками) надсилається в орган сертифікації для зберігання, третій (разом із зразками для випробувань) — в акредитовану випробувальну лабораторію, яка зазначена в рішенні за заявкою.

Відібрані зразки для випробувань та зберігання маркують і пломбують.

Підприємство-виробник (постачальник) передає відібрані для випробувань та зберігання зразки продукції у випробувальну лабораторію та в орган сертифікації за свої кошти.

Ідентифікація харчової продукції проводиться органом сертифікації за результатами аналізу інформації, що наведена на етикетці чи в маркуванні, візуального огляду продукції, визначення (у разі необхідності) в акредитованих випробувальних лабораторіях органолептичних та фізико-хімічних показників продукції та звірення їх із вимогами чинних в Україні нормативних документів на аналогічну продукцію за загальною назвою (рис. 2.7.5).

Рис. 2.7.5.
Методи ідентифікації харчової продукції

Ідентифікація харчової продукції, в тому числі імпоротної, проводиться з урахуванням таких вимог:

- продукція повинна мати етикетки або чітке маркування, де в доступній для сприйняття формі державною мовою зазначаються: загальна назва; маса (об'єм); склад, який включає перелік використаних в процесі виготовлення інших продуктів харчування, харчових добавок, барвників тощо; калорійність (якщо це передбачено для даного продукту); дату виготовлення; термін придатності до споживання (крім продукції, термін придатності якої не обмежений); умови зберігання; найменування та адреса виробника; інша інформація, передбачена чинними в Україні нормативними документами, що поширюються на цю продукцію;
- не підлягає ідентифікації продукція без етикеток або чіткого маркування, без належної інформації, з наявними ознаками пошкодження упаковок і така, для якої термін придатності до споживання не означений або вичерпаний;
- у разі неможливості ідентифікувати імпорتنу продукцію за результатами звірення (за загальною назвою) її органолептичних і фізико-хімічних показників з вимогами чинних в Україні нормативних документів на аналогічну продукцію можливість прийняття цієї продукції на обов'язкову сертифікацію вирішується на підставі висновку державної санітарно-гігієнічної експертизи;
- за результатами ідентифікації представник органу сертифікації разом із заявником чи уповноваженою особою заявника складають акт ідентифікації.

Зразки харчової продукції, що не пройшли ідентифікації, на сертифікацію не приймаються!!!

Загальні відомості про відібрані зразки харчової продукції (дата, назва продукції, кількість, заявник та його адреса, прізвище особи, що відбрала зразки тощо) заносяться в спеціальний «Журнал обліку зразків», який ведеться в лабораторії. У разі необхідності зразки позначаються номерами, етикетками або іншим чином, про що робиться запис у журналі.

Частина зразків харчової продукції, що використана для ідентифікації, підлягає списанню або поверненню заявнику.

Випробувальна лабораторія повинна забезпечувати умови зберігання зразків харчової продукції для випробувань, а також зразків-свідків згідно з вимогами нормативного документа на продукцію протягом усього терміну зберігання.

Списання або повернення заявнику використаних для ідентифікації зразків харчової продукції скріплюється підписами заявника або його представника і відповідальної особи лабораторії в графі про списання у «Журналі обліку зразків». Залишок зразків продукції приймається випробувальною лабораторією на відповідальне зберігання до закінчення випробувань і, залежно від їх результатів, або повертається під розписку заявнику, або зберігається випробувальною лабораторією як зразок-свідок сертифікованої продукції. Термін зберігання зразка-свідка не перевищувати терміну придатності продукції до споживання.

Випробування зразків харчової продукції проводять виключно акредитовані в Системі випробувальні лабораторії, які визначені органом сертифікації в рішенні за заявкою.

Самостійне прийняття випробувальною лабораторією рішень про проведення випробувань зразків з метою сертифікації харчової продукції не допускається.

Зразки харчової продукції випробовуються на відповідність усім вимогам чинних в Україні нормативних документів, що зазначені в рішенні за заявкою, в тому числі на відповідність обов'язковим вимогам.

Використані зразки харчової продукції, що в повному обсязі випробувані за показниками безпеки, списують або повертають заявнику.

За результатами випробувань випробувальна лабораторія подає до органу сертифікації протокол випробувань харчової продукції. Протокол повинен бути підписаний виконавцями робіт і затверджений керівником випробувальної лабораторії. Якщо випробування проводилось у випробувальній лабораторії, що акредитована в Системі тільки на технічну компетентність, протокол випробувань повинен бути підписаний також представником органу сертифікації, який (за дорученням органу сертифікації) брав участь у випробуваннях.

Протокол випробувань повинен містити:

- посилання на позначення та назву чинних нормативних документів на методи випробувань;
- графу «Вимоги нормативного документа до продукції», в якій записують конкретну норму, визначену нормативним документом;
- графу «Результати вимірювань (випробувань)», в якій записують числовий результат вимірювань.

Записи на зразок «Відповідає», «В нормі» чи «Не виявлено» не допускаються для показників, що підлягають вимірюванню. Якщо результат вимірювань (випробувань) нижчий від межі чутливості застосованого приладу чи методу вимірювань (випробувань), в зазначеній графі робиться запис: «Менше ніж...» і наводиться визначене числове значення межі чутливості приладу або методу вимірювань (випробувань).

Пломбування зразка-свідка сертифікованої харчової продукції виконує відповідальна особа органу сертифікації або, за рішенням органу, відповідальна особа випробувальної

лабораторії, що проводила випробування з метою сертифікації на підставі позитивного рішення органу сертифікації щодо можливості видачі сертифіката відповідності на харчову продукцію за заявкою.

Пломбування зразка-свідка виконується за методом, що виключає підміну, заміну чи доступ до продукції без руйнування пломби випробувальної лабораторії.

Видача сертифіката відповідності на харчову продукцію та занесення її до Реєстру Державної системи сертифікації здійснюється винятково органом з сертифікації продукції, який розглядав результати робіт із сертифікації харчової продукції за заявкою. За позитивними висновками розгляду результатів робіт із сертифікації заявнику видається оригінал сертифіката відповідності (рис. 2.7.6).

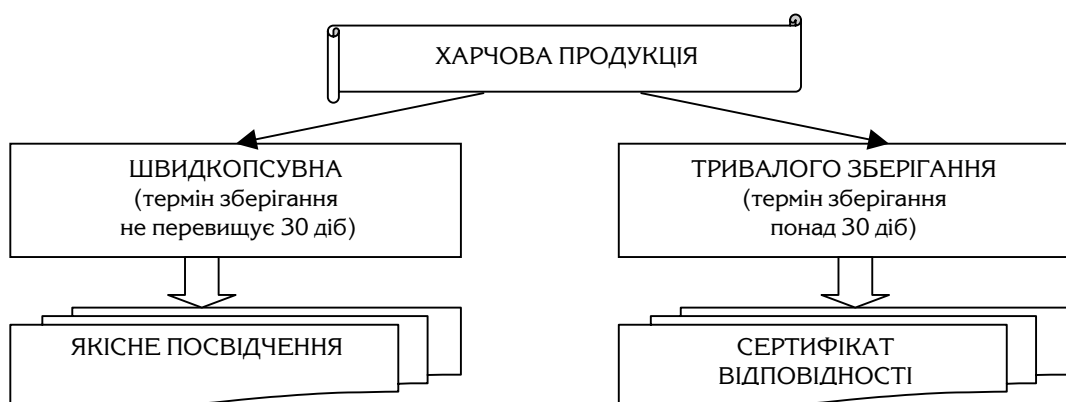
Заповнення реквізитів, передбачених сертифікатом відповідності, є обов'язковим. У разі коли заходи, передбачені в реквізитах і сертифікатів відповідності, не проводилися, в реквізиті робиться запис: «Не проводилось», «Не маркується», «Не наноситься».

У сертифікаті відповідності, що видається на партію продукції, зазначаються відомості про розмір партії, дата виготовлення продукції та номер і дата підписання договору (контракту), за яким ця партія ввезена в Україну.

На зворотному боці форми (бланка) сертифіката відповідності в реквізиті «Випробувань, що проведені випробувальною лабораторією» для вітчизняної продукції зазначаються також відомості щодо назви державної санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України, яка дала дозвіл виробнику на виготовлення і реалізацію продукції в Україні з зазначенням реєстраційного номера, дати його видачі та прізвища, ініціалів і посади особи, уповноваженої Міністерством охорони здоров'я України.

Реєстраційний номер сертифіката відповідності в Реєстрі Системи визначає уповноважена особа органу сертифікації.

Копія виданого сертифіката відповідності харчової продукції зберігається органом сертифікації у справі про сертифікацію продукції заявника. Другий примірник копії подається до Держспоживстандарту України.

Рис. 2.7.6.

Видача сертифіката відповідності на харчову продукцію

Визнання іноземних сертифікатів, що підтверджують відповідність імпортованої харчової продукції вимогам чинних в Україні нормативних документів. Визнанню в Системі підлягають сертифікати, видані уповноваженими органами інших держав (далі — іноземний сертифікат), шляхом укладання угод про визнання результатів сертифікації продукції або ухвалення рішення про визнання згідно з ДСТУ 3417-96 «Система сертифікації УкрСЕПРО. Процедура визнання результатів сертифікації продукції, що імпортується».

Свідченням про визнання іноземних сертифікатів є сертифікат відповідності або свідоцтво про визнання.

Технічний нагляд за сертифікованою харчовою продукцією під час її виробництва, як вже сказано, полягає у проведенні періодичних контрольних випробувань зразків продукції, що відбираються у виробника чи в торговельних організаціях. Залежно від схеми (моделі) сертифікації застосовуються одночасно і такі види технічного нагляду:

- періодичний технічний нагляд за станом виробництва або за атестованим виробництвом сертифікованої продукції;
- періодична оцінка ефективності функціонування сертифікованої системи якості у виробника.

За результатами технічного нагляду виконавець складає і подає до органу сертифікації звіт, в якому зазначаються можливі причини невідповідностей визначеним вимогам (за наявності) та пропонуються коригувальні заходи.

Орган сертифікації може прийняти рішення про проведення додаткових випробувань чи перевірок залежно від інформації про стан сертифікованої продукції, яка надходить від споживачів і органів контролю.

Орган сертифікації може тимчасово припинити або зупинити дію сертифіката відповідності у разі:

- виявлення невідповідності харчової продукції вимогам, що встановлені під час сертифікації;
- порушення вимог технології виготовлення, правил приймання, методів контролю та випробувань, маркування харчової продукції тощо;
- внесення виробником змін до нормативних документів, методів випробувань, складу тощо, які можуть вплинути на відповідність сертифікованої харчової продукції визначеним вимогам, без попереднього узгодження з органом сертифікації;
- порушення умов договору заявником.

Орган сертифікації продукції в триденний термін надсилає письмову інформацію про прийняте рішення щодо призупинення або припинення дії сертифіката відповідності до Держспоживстандарту України, його територіального органу та заявника. Рішення про тимчасове припинення дії сертифіката відповідності може бути скасоване у тому разі, якщо проведенням коригувальних заходів виробник може усунути невідповідності та причини зникнення в місячний термін і підтвердити відповідність продукції визначеним вимогам без проведення випробувань в акредитованій випробувальній лабораторії.

За інших обставин дія сертифіката відповідності зупиняється. Коригувальні заходи проводяться виробником продукції зразу ж після одержання рішення органу сертифікації. Контроль за виконанням коригувальних заходів здійснює орган сертифікації, що видав сертифікат відповідності.

Усі витрати щодо проведення коригувальних заходів та контролю за їх виконанням несе виробник сертифікованої продукції. Коригувальні заходи вважаються успішно виконаними, якщо:

- продукція після їх виконання відповідає вимогам нормативних документів;
- внесено зміни до виробничого процесу, що виключають виготовлення продукції, яка вимагатиме повторного проведення коригувальних заходів;
- невідповідна продукція вилучена зі складів, оптових баз, закладів торгівлі, у споживачів, доопрацьована або знищена чи проведені інші дії, які забезпечують належну ефективність вжитих заходів.

Повідомлення про успішне виконання коригувальних заходів із рекомендацією про відновлення дії сертифіката відповідності надсилається організацією, що контролює, в орган сертифікації, яким прийнято рішення про проведення коригувальних заходів.

Інформацію про результати сертифікації харчової продукції надає орган з сертифікації, який веде облік виданих ним сертифікатів і направляє їх копії до Держспоживстандарту України, який на підставі реєстру системи сертифікації УкрСЕПРО видає довідники, що містять інформацію щодо сертифікованої продукції.

Отже, як ми могли впевнитись, в Україні діє відпрацьована система сертифікації харчової продукції. Проте, сучасний етап розвитку товарного ринку свідчить про те, що до цього часу в країні не створено ефективну систему нагляду і контролю, яка б гарантувала споживачам придбання лише якісних товарів, а також систему інформування громадян про їх права і реальний стан справ на споживчому ринку. І це вимагає подальшого удосконалення процедури визначення безпечності харчових продуктів. В цьому плані, на наш погляд, потребують поліпшення декілька принципових факторів:

1. Потребує перебудови система сертифікації, зокрема слід посилити роль добровільної сертифікації, яка є основою прозорості відношення виробника до споживача. Адже на будь-якому ринку, локальному чи глобальному, довіра споживача — це вирішальний чинник. Стандарти можуть стати засобом забезпечення цієї довіри на тлі зростання соціальної відповідальності, корпоративної етики, які демонструють транснаціональні компанії.
3. Для України характерна відсутність єдиної системи в галузі наукових досліджень щодо визначення безпечності продовольства. Це значно знижує рівень довіри до українських товарів.
2. Актуальним є потреба у розширенні переліку показників, удосконалення методик їх визначення. Наприклад, у Німеччині визначають близько 100 показників безпечності питної води, а в Україні їх приблизно 50. Активне запровадження в процедури визначення рівня безпечності продовольства в усьому світі нових результатів наукових досліджень, отриманих у певній країні, повинно мати перманентний характер.
3. Ускладнює ситуацію дублювання функцій державними організаціями, що здійснюють нагляд за якістю та безпекою товарів (органи Держспоживстандарту, митної служби, Міністерство екології, Санітарно-епідеміологічна служба, Державна служба ветеринарної медицини, інспекція карантину рослин та ін.). Відсутнє чітке розмежування функцій нагляду та контролю. Основними проблемами, що потребують негайного

вирішення, є розроблення єдиної загальнодержавної стратегії формування безпеки продовольства та раціоналізація загальної системи її державного контролю.

4. На жаль, спроби поліпшити ситуацію через прийняття нової редакції Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (від 08.09.2005 р. № 2863-IV) не виправили, а значно ускладнили ситуацію. Адже в законі фактично не відображені принципи формування безпечності харчових продуктів згідно з вимогами міжнародних документів, зокрема «Codex Alimentarius». Не створено засад для наукової діяльності щодо безпечності товарів. Натомість закон створює дискримінаційні умови для вітчизняного виробника, вимагаючи періодичного отримання експлуатаційного дозволу на здійснення своєї діяльності. Така кількість фіскальних органів та їхня розкоординованість є абсурдними для Європи; цей підхід створює новий бар'єр для розвитку конкурентних відносин. Незважаючи на те, що закон спростив процедуру імпорту в Україну продовольчої сировини, він не лише не змінив ситуації стосовно вітчизняного товаровиробника, а практично значно погіршив її, не виконавши свого основного завдання.
5. Існують суттєві термінологічні розбіжності у вітчизняній законодавчо-нормативній документації. Так, ЄС оперує єдиною парою антонімів — «безпечна» та «дефектна» продукція. Натомість в українській законодавчій базі близькими за значенням, але не узгодженими є терміни «якість», «безпека», «небезпечна», «нестандартна», «неякісна», «некомплектна» продукція (чи товар), а також «дефект», «недолік», «істотний недолік». Це не лише ускладнює ситуацію, а й унеможлиблює вирішення спорів між виробниками та споживачами в разі придбання ними неякісної продукції, провокує появу фальсифікатів. Створення єдиного термінологічного апарату є лише одним засобом поліпшення ситуації. Зокрема, два нових Закони («Про безпечність та якість харчових продуктів» від 06.09.2005 р. № 2809-IV та «Про м'ясо та м'ясні продукти» від 22.02.2006 р.) навіть не повністю кореспондують один з одним. В одному, наприклад, йдеться про безпеку харчових продуктів, а іншому — про безпечність. Низка інших термінів обох згаданих Законів не відповідають ані стандартизованим визначенням «Рекомендованого міжнародного зводу правил харчової гігієни» (рекомендаціям CAC/RCP 1-1969 (Rev.4-2003)) ані Угоді SPS «Про застосування санітарних та фітосанітарних заходів».
6. Доцільно якнайшвидше прийняти національні версії стандартів серії ISO 22000, докорінно поліпшити систему санітарії та гігієни на виробництві харчових продуктів, створити єдиний орган з контролю за їх безпечністю, запровадити ефективну систему підготовки та підвищення кваліфікації інженерно-технічного складу підприємств галузі тощо.
7. Прийняття Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007 р. № 1103-V аж ніяк не вирішує проблему, адже наукові розробки щодо створення ГМО в Україні на сьогодні знаходяться в критичному становищі внаслідок відсутності підтримки наукових структур з боку держави та відтоку вчених (значна кількість спеціалістів в сфері біотехнології останнім часом покинула Україну для

роботи за кордоном). В державі не існує достатньої кількості випробувальних лабораторій, які б на 100 % могла б діагностувати наявність у продуктах вмонтованих генів. На наш погляд, на кожний компонент, що входить до складу продуктів харчування, слід мати повну інформацію аж до описів патентів, використаних під час конструювання ГМО, дані про наявність диких родичів на території держави, про країни, де ці агрокультури вже випробувалися, повні дані токсикологічних випробувань тощо. Без такої інформації ввезення ГМ-продуктів являє собою загрозу національній безпеці.

2.8. Сертифікація послуг

Ключові слова та поняття: види послуг, виробничі послуги, готельні послуги, громадське харчування, групи та підгрупи однорідних послуг, екологічні параметри, критерії оцінки якості послуг, матеріальні послуги, нематеріальні послуги, методи перевірки послуг, обслуговування, пасажирські і вантажні перевезення, побутове обслуговування населення, очікування споживачів, об'єкт обслуговування, побутові послуги, послуги торгівлі, порядок сертифікації послуг, послуги, послуги харчування, професійна майстерність виконавця, процес надання послуги, сервіс, сервісні послуги, властивості послуг, сертифікація послуг, соціально-побутові послуги, суб'єкт обслуговування, сфера обслуговування, схеми сертифікації послуг, туризм

У процесі ринкової взаємодії виробники, посередники, споживачі вступають у різноманітні взаємовідносини, результатом яких можуть бути не лише дії, пов'язані з речовими взаємовідносинами (купівля-продаж товару), але й з комплексом операцій, які супроводжують або обумовлюють цю взаємодію й опосередковуються різними послугами.

Послуги посідають значне місце у сучасному житті людей. За традицією ЮНЕСКО ООН кожне десятиліття відмічає актуальним для людства девізом. Період з 1990–2000 рр. було присвячено розвитку сфери послуг. За даними ЮНЕСКО тут зайнято близько 70 % світового працездатного населення. Частка послуг у світовій торгівлі становить понад 25 %; за прогнозами експертів до 2010 р. обсяг торгівлі послугами перевищить обсяг торгівлі товарами. На сьогоднішній день найбільшими експортерами послуг є США і західноєвропейські країни, однак азійські країни (Китай, Таїланд) за щорічним приростом експорту послуг посідають перше місце в світі (переважно за рахунок телекомунікацій і передачі інформації). Завдяки можливостям електронного зв'язку постійно розширюються послуги по кредитуванню під заставу, страхуванню, обміну валют, брокерським операціям тощо. В Україні частка послуг у внутрішньому валовому продукті становить 18,7 % (у Росії наближається до 30 %).

В економічній літературі існує велика кількість визначень поняття «послуга». Проте жодне з них не одержало загального визнання у зв'язку з неоднорідністю послуг. Тому в більшості теоретичних досліджень і даних статистики послуги класифікуються виходячи з

локальних задач дослідження, мети статистичного уявлення про діяльність сфери послуг чи її окремих елементів.

В законі «Про захист прав споживачів» категорія **«послуга»** класифікується як *«діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб»*.

Тобто послугу можна розглядати як результат економічної діяльності, яка не створює товару, але продається та купується під час торговельних операцій.

Група однорідних послуг — сукупність послуг, що характеризуються загальним цільовим або функціональним призначенням.

Підгрупа однорідних послуг — частина групи однорідних послуг, що характеризуються загальним функціональним призначенням і визначеними споживачами властивостями.

Вид послуг — складова підгрупи однорідних послуг, що характеризуються загальними конструктивними, технологічними рішеннями або іншими ознаками.

Класифікація вітчизняних послуг почалась у 1970-х рр. з послуг виробництва й охопила понад 1500 видів послуг. Проте вона не є вичерпною, тому що не містить нових видів послуг. Загальноприйнятим було класифікувати послуги залежно від призначення: матеріальні, нематеріальні (або соціально-культурні), виробничі.

Під *матеріальною послугою* розуміють діяльність виконавця щодо задоволення матеріальних потреб споживача. Її результатом є, як правило, перетворена продукція (наприклад, приготовлена їжа, побудований будинок, технічно обслужений автомобіль, комунальні ресурси і под.). Матеріальні послуги впливають на споживчі властивості предмета.

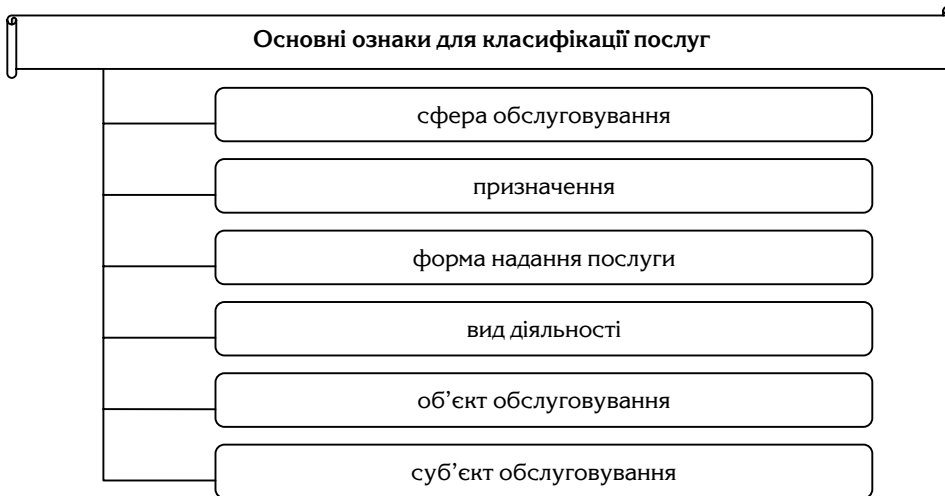
Нематеріальна (або соціально-культурна) послуга — це діяльність виконавця щодо задоволення соціально-культурних потреб споживача: фізичних, етичних, інтелектуальних і духовних. Об'єктом такої послуги є власне споживач (наприклад, пацієнт клініки; відпочиваючий санаторію; відвідувач ресторану; турист; пасажир; студент і аспірант; глядач; відвідувач музею і ін.).

Виробнича послуга — це діяльність виконавця щодо задоволення потреб підприємств і організацій (наприклад, роботи з налагодження і техобслуговування обладнання, засобів вимірювань і випробувань; дослідно-конструкторські та технологічні роботи і т.д.).

Сьогодні з метою визначення груп та підгруп однорідних послуг, видів послуг, до яких встановлюються вимоги у нормативних документах з стандартизації, проводять класифікацію існуючих послуг на підставі певних ознак, що враховують специфіку послуг та процесів обслуговування.

Така класифікація дозволяє упорядкувати всю існуючу систему різноманітних послуг, передбачити виникнення можливих нових видів послуг, визначити об'єкти стандартизації у сфері послуг із врахуванням їх взаємозв'язків і встановити структуру та склад нормативних документів, які повинні бути розроблені для взаємопов'язаної регламентації вимог, узгоджених як за об'єктами регламентації, так і за конкретними вимогами до аналогічних об'єктів стандартизації для всіх категорій та видів нормативних документів з стандартизації у сфері послуг (рис. 2.8.1).

Рис. 2.8.1.

Основні ознаки для класифікації послуг

За сферою обслуговування, відповідно до сучасного стану економіки, послуги поділяються на три великі групи:

- послуги виробничо-економічної інфраструктури;
- послуги ринкової інфраструктури;
- послуги соціально-побутової інфраструктури.

Належність окремих підгруп послуг до вказаних вище груп наведено у табл. 2.8.1.

За призначенням послуги поділяються на групи:

- науково-технічні;
- виробничі;
- фінансово-економічні;
- інформаційні;
- консультаційні;
- побутові;
- культурно-розважальні;
- культурно-просвітницькі;
- комунальні тощо.

За формою надання послуги поділяють так:

- послуги, які потребують безпосереднього контакту виконавця із споживачем;
- послуги, які не потребують безпосереднього контакту виконавця із споживачем;
- комбіновані послуги (послуги, виконання яких можливе як за першим, так і за другим варіантами).

За видом діяльності виділяють групи, підгрупи, види послуг, наприклад послуги технічного обслуговування та ремонту, будівельні послуги, послуги з охорони здоров'я та ін.

Таблиця 2.8.1

Приналежність окремих підгруп послуг до класифікаційних груп

Класифікаційна група послуг	Підгрупа послуг
Послуги виробничо-економічної інфраструктури	Транспортні послуги
	Послуги зв'язку
	Будівельні послуги
	Послуги енергозабезпечення, газо- та водопостачання
	Послуги матеріально-технічного постачання, зберігання та консервації
	Послуги з утилізації, захоронення та знищення відходів тощо
Послуги ринкової інфраструктури	Фінансово-банківські послуги
	Послуги страхування
	Посередницькі послуги
	Консультаційні послуги тощо
Послуги соціально-побутової інфраструктури	Побутові послуги
	Комунальні послуги
	Послуги торгівлі
	Послуги освіти
	Медичне обслуговування
	Санаторно-оздоровчі послуги
	Санітарно-епідеміологічні послуги
	Туристично-екскурсійні послуги
	Юридичне обслуговування
	Послуги у сфері культури тощо

За об'єктом обслуговування виділяють конкретні послуги, наприклад технічне обслуговування та ремонт електропобутових приладів, ремонт квартир, приймання та доставлення телеграм, профілактичний огляд і диспансеризація робітників підприємства тощо.

Деталізація у цій кваліфікаційній групі залежить від деталізації об'єкта обслуговування. Рівень деталізації визначається певними потребами, а також необхідністю встановлення специфічних вимог як до послуги, пов'язаної з конкретним об'єктом (суб'єктом), так і до обслуговування.

За суб'єктами обслуговування виділяють:

- послуги для підприємств;
- послуги для населення (колективу громадян або окремих громадян).

На рис.2.8.2 представлені загальні характеристики, що визначають вимоги до послуг та процесів їх надання.

Рис. 2.8.2.

Обов'язкові вимоги до послуг та процесів їх надання

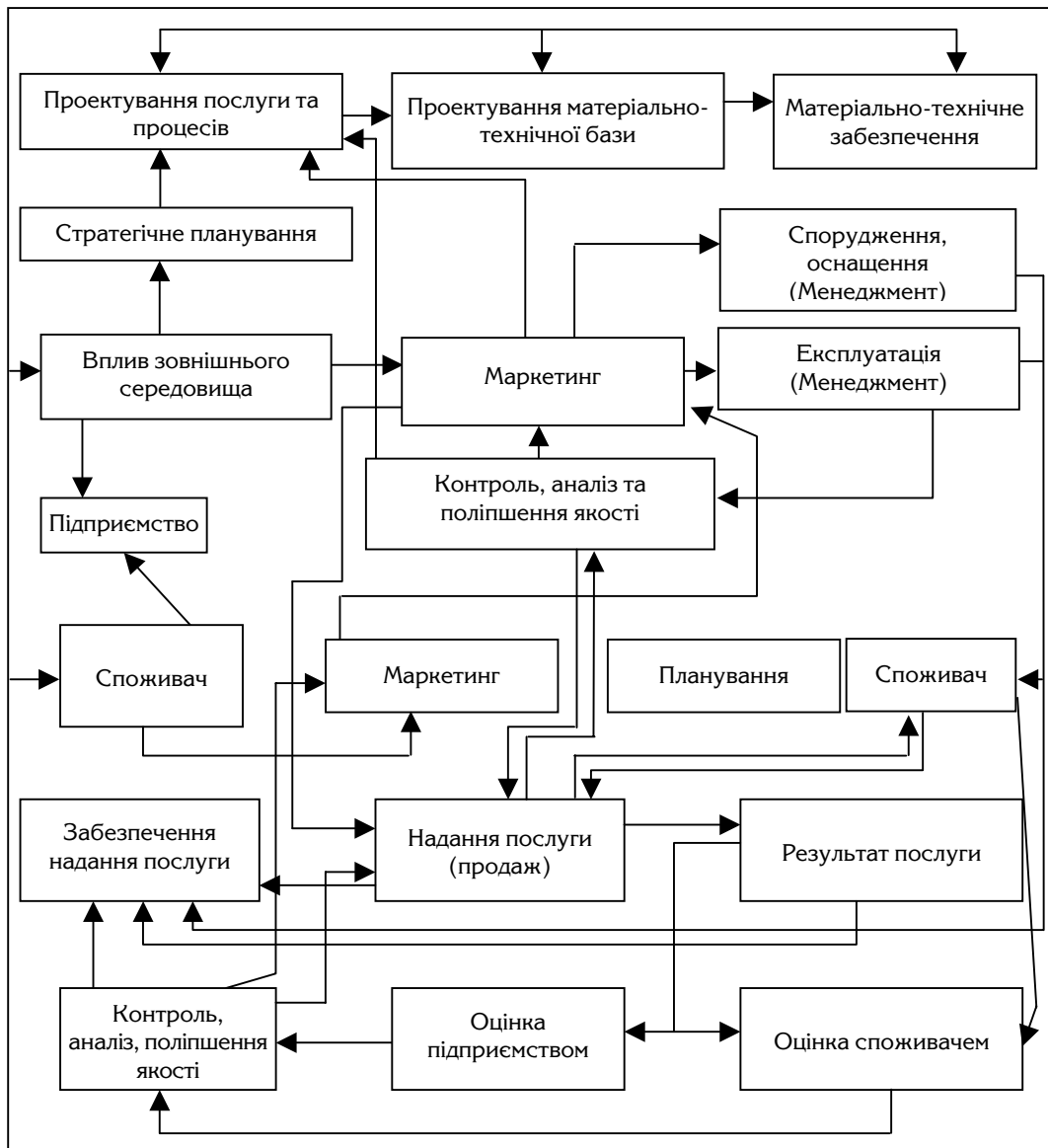
Перелічені обов'язкові вимоги встановлюють у нормативній документації за необхідністю залежно від особливостей послуг.

Вимоги безпеки для життя, здоров'я і майна споживача під час надання йому послуги містять вимоги електробезпеки, пожежної безпеки, вибухобезпеки, ядерної і радіаційної безпеки, безпеки впливу хімічних і забруднювальних речовин, до засобів захисту і заходів убезпечення під час надання певних послуг.

За необхідності встановлюються класи небезпеки, допустимі і граничні рівні небезпечних і шкідливих чинників, які впливають на ступінь безпеки для життя, здоров'я та майна споживачів під час їх обслуговування або користування ними певними послугами.

Вимоги безпеки повинні визначатися певними показниками та включати всі види та норми допустимої небезпеки і встановлюватися таким чином, щоб убезпечити послугу або процес її надання.

Життєвий цикл послуги представлений на рис. 2.8.3.

Рис. 2.8.3.
Життєвий цикл послуги

В Європі та світі винайдено досить дієві механізми щодо урізноманітнення видів послуг та підвищення їх якості. Не останню роль тут відіграють стандартизація та сертифікація. Стандартизація у сфері послуг — це спосіб забезпечити захист інтересів споживачів у аспектах безпеки для життя і здоров'я людини та екології. Стандарти на послуги слугують стимулом для конкуруючих в цій області фірм по поліпшенню якості і вдосконалення асортименту послуг при умові здатності забезпечити їх базовий рівень.

Слід зазначити, що як об'єкт стандартизації, послуга являє певну трудність, оскільки не всі її характеристики можуть бути виражені кількісно. Основні підходи до стандартизації послуг представлені в табл. 2.8.2.

Таблиця 2.8.2

Основні підходи до стандартизації послуг

Критерій	Зміст
Мета стандартизації послуг	<ul style="list-style-type: none"> • реалізація єдиної технічної політики у сфері стандартизації послуг; • захист прав та інтересів споживачів послуг; • забезпечення якості і конкурентоспроможності послуг та обслуговування; • раціональне використання всіх видів ресурсів, підвищення техніко-економічних показників діяльності у сфері послуг; • впровадження і використання сучасних виробничих та інформаційних технологій під час обслуговування
Основні принципи стандартизації послуг	<ul style="list-style-type: none"> • врахування світового досвіду, засвоєння нових безвідходних технологій, безпечних для навколишнього природного середовища, здоров'я та життя людини; • встановлення вимог щодо якості послуги та обслуговування; • навчання фахівців управління якістю послуг та обслуговування на рівні міжнародних вимог; • підготовка та впровадження комплексу нормативних документів з питань стандартизації послуг, гармонізованих з міжнародними, регіональними і, в разі необхідності, з національними нормативними документами; • взаємозв'язок і узгодженість нормативних документів з питань стандартизації послуг усіх рівнів та категорій; • придатність нормативних документів з питань стандартизації послуг для їх сертифікації; • відкритість інформації про чинні стандарти і програми робіт з стандартизації послуг, виходячи з вимог чинного законодавства; • відповідність структури і складу нормативного забезпечення діяльності у сфері послуг та обслуговування складу та взаємозв'язкам об'єктів стандартизації цієї сфери, раціональність, однозначність, несуперечливість та обґрунтованість вимог нормативних документів, можливість їх перевірки; • постійне вдосконалення та оновлювальність нормативних документів з стандартизації послуг

Закінчення табл. 2.8.2

Критерій	Зміст
Основні завдання стандартизації послуг	<ul style="list-style-type: none"> • класифікація послуг; • встановлення об'єктів стандартизації у сфері послуг та обслуговування; • встановлення основних вимог до груп та підгруп однорідних послуг, видів послуг, окремих послуг та до процесів обслуговування, а також до їх складових; • встановлення вимог до організації робіт і управління у сфері послуг; • встановлення номенклатури показників якості для груп та підгруп однорідних послуг, видів послуг, окремих послуг, процесів обслуговування, методів і засобів їх контролю; • уніфікація нормативних документів з стандартизації у сфері послуг в частині структури, складу та змісту певних категорій та видів цих документів; • встановлення термінів та визначень у сфері послуг
Об'єкти стандартизації у сфері послуг	<ul style="list-style-type: none"> • організаційно-технічні і загально-технічні методи і засоби; • процеси надання послуг і обслуговування з урахуванням їх здійснення; • групи та підгрупи однорідних послуг, види послуг і конкретні послуги; • вимоги до послуг і обслуговування

У світовій практиці стандартизація повністю охоплює готельне господарство, туризм, пасажирські і вантажні перевезення, зв'язок, освіту, банківську справу. Міжнародна організація з стандартизації (ISO), Міжнародна електротехнічна комісія (IEC), Міжнародна спілка електрозв'язку (ITU) свою діяльність з стандартизації зв'язують з новими розробками COT у сфері торгівлі послугами. Зокрема, ISO розробляє міжнародні стандарти для послуг банків і хімічисток.

У деяких сферах послуг діють регіональні і міжнародні організації, що працюють над стандартизацією та атестацією (по суті, аналогічну сертифікації) послуг в своїх областях. Скажімо, Міжнародний європейський технічний центр хімічного чищення та фарбування здійснює атестацію англійських, голландських, бельгійських і швейцарських підприємств хімічистки. Ця процедура носить добровільний характер, але у споживачів атестоване підприємство викликає більше довіри. Сертифікація послуг з безпеки носить обов'язковий характер у тих же випадках, що вже розглянуті вище для продукції.

До міжнародних організацій з оцінення відповідності у сфері обслуговування належать: Всесвітня організація туризму, Європейська федерація автотуризму, Асоціація мінародного повітряного транспорту, Міжнародна асоціація соціального страхування, Міжнародний союз залізниць, Міжнародний союз електрозв'язку, Міжнародний союз телекомунікацій, Міжнародна комісія з правил приймання (сертифікації) електрообладнання, Всесвітній поштовий союз, Всесвітня організація охорони здоров'я та ін.

Важливу роль у контролі та забезпечення якості та безпечності послуг відіграють такі міжнародні структури, як Консьюмерський Інтернаціонал (CI), Світова організація торгівлі (WTO). Європейська організація з якості (EOQ), Європейський фонд управління якістю (EFQM) тощо.

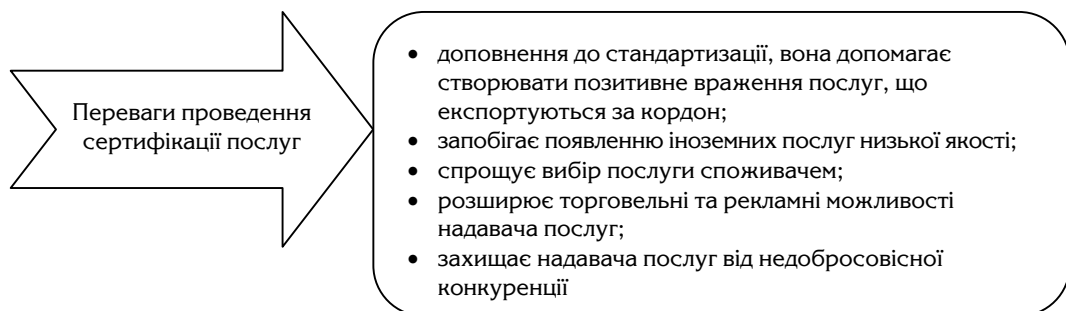
Вельми актуальна стандартизація послуг з обслуговування після продажу. Вона повинна уніфікувати підхід до виробників, постачальників послуг і операторів. Крім того, стандарти на послуги допоможуть споживачам порівнювати послуги, що пропонуються, і вибирати їх згідно зі своїми запитами.

У 1995 р. набрала чинності Генеральна угода про торгівлю послугами (GATS), яка торкається практично всіх видів послуг, що є предметом міжнародної торгівлі. Світова організація торгівлі, яка розробила цю угоду, відносить його положення до широкого спектра обслуговуючих галузей економіки: банківська справа, страхування, туризм, архітектура та проектування, телекомунікації, бухгалтерський облік, консультування з різних питань, транспорт і багато інших послуг. СОТ визначає обслуговуючий сектор економіки як найважливіший для тих країн, які втрачають свої переваги у виробничій сфері, а в промислово розвинених країнах цей сектор забезпечує понад дві третини валового внутрішнього продукту і зайнятості населення.

Генеральна угода про торгівлю послугами направлена на лібералізацію і усунення бар'єрів, перешкоджаючих сервісним фірмам передусім в отриманні ліцензій, що обмежує іноземні інвестиції. Угода надає право виходу на іноземний ринок і тимчасової присутності там приватних постачальників послуг. Країни-члени СОТ отримують всі права і переваги по торгівлі послугами, обумовлені в GATS, а споживачі послуг мають вигоди від більш прийнятних цін і розширення асортименту послуг, що пропонуються.

Країни, що підписали угоду, повинні виконувати певні обов'язки. Передусім це торкається стандартизації послуг і гармонізації національних стандартів, щоб нормативні документи не стали перешкодою для підвищення якості послуг і не перетворилися б у технічні бар'єри. На відміну від кодексів GATS по стандартизації, дана угода не містить міжнародних правил по стандартизації послуг, але встановлює зобов'язання.

Сертифікацію послуг проводять переважно при врахуванні їх відповідності вимогам, визначеним у стандартах якості. Споживачі можуть зажадати додаткових гарантій від компаній, що надають послуги, особливо коли це стосується практики подання заявок у міжнародних торгах. Переваги проведення сертифікації послуг очевидні (див. рис. 2.8.4).

Рис. 2.8.4.

Переваги проведення сертифікації послуг

Проведення робіт із сертифікації послуг потребує вирішити проблеми, створені відсутністю нормативних документів щодо послуг, невизначеністю класифікацій, термінологій та розмитістю понять і визначень, що використовуються при наданні послуг. На даному етапі розвитку людства послуги — фінансово відчутний об'єкт виготовлення та споживання, у визначенні якого дещо розмита межа з визначенням продукції. Тому, визнаючи труднощі в установленні такої різниці та потребу охарактеризувати даний об'єкт сертифікації на відповідність, було вирішено використовувати міжнародні стандарти серії ISO 9000 для об'єднаного визначення якості надання послуг. У цьому плані досягненням світового досвіду з оцінки послуг можна вважати прийняття ISO міжнародного стандарту **ISO 9004-2 «Провідні вказівки по послугах»**, що є методичною основою для національної стандартизації і сертифікації послуг.

Звичайно, для більш повного визначення якості надання послуг та встановлення їх відповідності якомусь номінальному рівню (з безпеки, вартості, комфортності споживання тощо) вимагається розроблення більшої кількості стандартів у галузі надання послуг, починаючи з техніко-економічного обґрунтування впровадження конкретної послуги та закінчуючи ідентифікацією потреб споживача. Під час розроблення стандартів для галузі послуг необхідно враховувати низку моментів, а саме:

- нематеріальність послуг, що ускладнює розроблення специфікацій;
- обов'язковість залучення клієнтів до процесу розроблення стандартів;
- врахування впливу людського чинника на результати діяльності.

Стандарт у сфері послуг має базуватися саме на тому, що потрібно споживачеві, а не на тому, чим володіє постачальник. Проте, не зважаючи на велику кількість споживачів або користувачів та відмінність у їх потребах, виявилось, що можна виділити п'ять категорій якості послуг на основі їхньої значимості для споживача (рис. 2.8.5).

Ці показники щодо якості послуг використовуються, в першу чергу, під час проведення сертифікації. Комплексний механізм управління якістю послуги представлений на рис. 2.8.6.

Об'єктивна оцінка якості і показників послуг ще до користування ними можлива при повному встановленні нормативних вимог на ці послуги. Звичайно, кожна країна, навіть області, мають свою специфіку надання послуг. Тому дуже важливим завданням є збалансування культурних, історичних та соціальних особливостей з потребою гармонізувати весь процес стандартизації та визначити якості, характеристики і показники послуг, що можуть служити основою проведення оцінки робіт.

Труднощі проведення робіт з сертифікації послуг визначаються розбіжністю понять щодо визначення послуг як конкретної продукції, що підлягає сертифікації, а також визначення меж самої послуги, в якій споживачі мають потребу. Тому під час проведення робіт з сертифікації послуг спочатку перевіряють, чи послуга реально визначена, а потім визначають рівень наданої послуги та оцінюють відповідність критеріям.

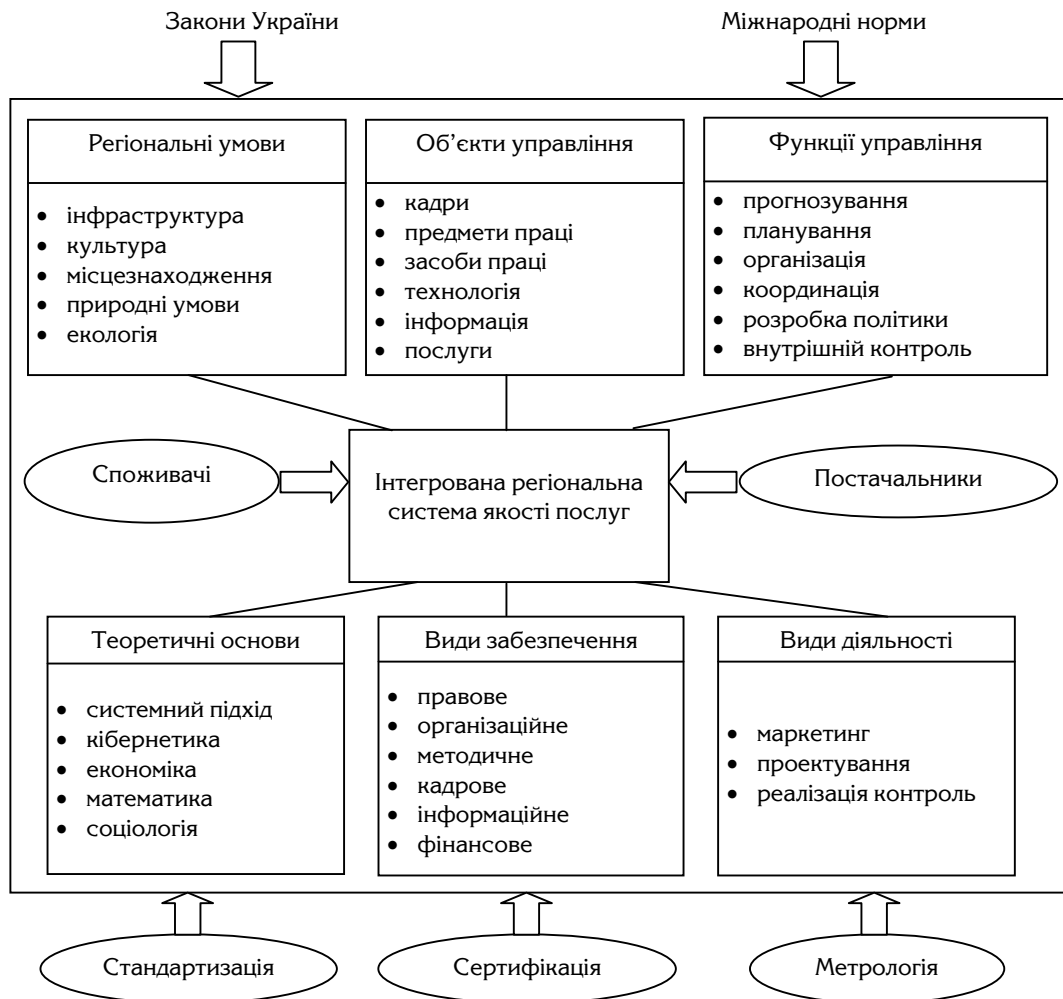

Рис. 2.8.5.

Основні категорії якості послуг на основі їхньої значимості для споживача

Найлегше оцінюються критерії та риси якості послуг, які піддаються об'єктивному та кваліметричному опису. Вони становлять так звані «тверді» елементи процесу оцінювання послуг. До них належать:

- обладнання і управління процесом праці підприємства (слово «управління» вжите тут акцентовано), кількість працівників, продуктивність праці;
- час очікування на послугу та її виконання;
- стан гігієни і безпеки, солідність надання послуги, охорона людей і майна;
- доступність і вигода, естетика оточення й обладнання, професіоналізм, компетентність, докладність і точність виконання замовлення.

Рис. 2.8.6.
Механізм управління якістю послуги

Найчастіше в літературі критерієм оцінки якості послуг є об'єднання цих «твердих» визначальних параметрів якості та суб'єктивних складових якості, які залежать від індивідуального відчуття й емоцій експерта-споживача послуг або його кваліфікаційного рівня. Наприклад, до критеріїв оцінки послуг належить набір таких послуг, які задовольняють клієнта як значимістю, так і вигодою їх отримання (табл. 2.8.3).

Таблиця 2.8.3

Критерії оцінки якості послуг

Критерій	Що визначається
Матеріальна інфраструктура послуг	Технічна якість; стан споруд; наявність вказівок, вивісок, позначень; робота довідково-інформаційної служби
Професіоналізм	Можливість надання необхідної послуги в потрібний час
Відповідальність	Бажання допомогти споживачеві своєчасно вирішити проблему
Компетентність	Вміння і досвід у наданні послуг
Довіра	Вироблення у споживача впевненості в тому, що необхідна послуга буде надана
Упередженість	Упередженість і респектабельність надання послуг
Безпека	Відсутність елементів ризику при наданні послуг, особиста безпека споживача та його майна
Доступність	Необмежений доступ споживачів до послуг
Комунікабельність	Здатність порозумітися та представити необхідну інформацію на мові, зрозумілій споживачеві
Розуміння споживача та його потреб	Тактовне знайомство зі споживачем та його потребами, бажаннями, врахування можливостей їх виконання

У різних системах сертифікації використовують різноманітні бальні оцінки з нарахуваннями за критеріями оцінки якості, проте загальна схема визначення відповідності залишається однаковою. Останнім часом в експертів-аудиторів домінує підхід, який акцентує увагу на споживчих характеристиках оцінки якості відповідно до вимог стандарту ISO 9004-2: 2000 (п.п. 6.3.2 і 6.3.3), згідно з якими визначають оцінку якості послуги, враховуючи точку зору і задоволення потреб як надавача, так і споживача послуги. Стандарт вказує теж на потребу порівняння цих оцінок з метою узгодження двох мірок якості, хоча більш вагомішою оцінкою визначеного рівня якості послуги є саме оцінка споживача.

Вимога стандарту вказує, що оцінка задоволення споживача повинна визначати ступінь, згідно з яким надання послуги, номенклатура послуг чи процес їх виконання задовольняє потреби споживача.

Кваліметричний метод оцінювання якості послуг SERVQUAL —

визнаний як універсальне знаряддя для досліджень відповідності якості всіх видів послуг, хоча конкретно був рекомендований і використаний для верифікації п'яти видів послуг – банківських, маклерських, сервісного обслуговування та телекомунікацій. Вважається, що оцінка якості послуг може бути охарактеризована і визначена межами інтересів споживача та можливостями надавача послуг

Метод SERVQUAL сформований у вигляді анкети, яка виконується по-різному, залежно від її призначення (для споживачів і надавачів послуг), та складається з двох розділів.

Перший розділ (оцінки споживача) складається з трьох частин:

- частина перша — призначена для визначення очікувань споживачів і містить 22 стандартних питання;
- друга частина — призначена для оцінки загальної якості послуги споживачем, рівень оцінки визначається за семибальною шкалою;
- третя частина — споживач зазначає важливість оцінки деталізованих критеріїв якості послуг, оцінюючи їх балами, загальна кількість яких може становити 100.

Другий розділ оцінює надавачів послуг за такими критеріями, як матеріальна основа послуг, професіоналізм у наданні послуг, відповідальність надавача, які, у свою чергу, базуються на двох інших критеріях: компетентності та розумінні споживача (табл. 2.8.4).

Сертифікація послуг вміщує не тільки оцінку якості обслуговування, а також багато процедур, які зустрічаються під час сертифікації систем управління якістю. Насамперед, це перегляд елементів управління процесу надання послуги, контроль документів та даних, дії з коригування і запобігання зривів у роботі, контроль якості записів, внутрішній аудит якості і навчання персоналу — усі процедури та вимоги до них, згідно з вимогами стандартів ISO серії 9000.

Таблиця 2.8.4

*Перелік критеріїв оцінки якості послуг
за допомогою методу SERVQUAL*

Критерій	Що визначається
Матеріальна основа послуг	<ul style="list-style-type: none"> • технічна якість; • стан споруд; • наявність вказівок, вивісок, позначень; • робота довідково-інформаційної служби
Професіоналізм	<ul style="list-style-type: none"> • можливість надання необхідної послуги в потрібний час
Відповідальність надавачів послуг	<ul style="list-style-type: none"> • бажання допомогти споживачеві своєчасно вирішити проблему
Упевненість обслуговуючого персоналу	<ul style="list-style-type: none"> • довіра; • упевненість; • компетенція; • рівень охорони праці у надавачів послуг
Можливість отримання послуги	<ul style="list-style-type: none"> • доступність; • комунікабельність персоналу; • розуміння споживачів

В Україні сферу послуг регламентує достатньо солідна **законодавчо-нормативна база**:

- **закони України:** «Про захист прав споживачів» від 15.12.93 р. № 1023-ХП (в редакції від 01.12.2005 р. № 3161-IV), «Про туризм» від 15.09.95 р. № 324/95-ВР (в редакції від 18.11.2003 р. № 1282-IV), «Про автомобільний транспорт» 09.04.2001 р. № 2344-III (в редакції від 23.02.2006 р. № 3492-IV), «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р. № 966-IV, «Про телекомунікації» від 18 лист. 2003 р. № 679-ХІІ, «Про житлово-комунальні послуги» від 24.06.2004 р. № 1875-IV та ін.;
- **постанови Кабінету міністрів:** «Порядок проведення контрольної перевірки правильності розрахунку із споживачами за надані послуги і реалізовані товари» 02.04.94 р. № 215, «Правила побутового обслуговування населення» від 16.05.94 р. № 313 (в редакції 2006 р.), «Про затвердження Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті» від 14.08.96 р. № 959 (в редакції від 04.06.2003 р. № 871), «Правила надання послуг пасажирського автомобільного транспорту» від 18.02.97 р. № 176 (в редакції від 29.01.2003 р. № 141), «Порядок обслуговування громадян залізничним транспортом» від 19.03.97 р. № 252, «Правила надання населенню послуг з перевезень міським електротранспортом» від 22.04.97 р. № 386, «Правила з надання послуг з водопостачання та водовідведення» від 30.12.98 р. № 1497, «Порядок гарантійного обслуговування або гарантійної заміни технічно складних побутових товарів» від 22.02.99 р. № 251 та ін.;
- **накази та розпорядження Мінекономіки:** «Правила роботи закладів ресторанного господарства» від 03.07.95 № 129, «Правила роботи підприємств громадського харчування» № 129 від 03.07.95 р. № 129, «Про затвердження Переліку окремих форм діяльності у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, специфіка яких дозволяє здійснювати розрахунки із споживачами без застосування електронних контрольно-касових апаратів з використанням товарно-касових книг» від 13.06.96 № 73, «Інструкція про Книгу відгуків і пропозицій на підприємствах роздрібно торгівлі та громадського харчування» від 24.06.96 р. № 349 та ін.;
- **накази та розпорядження Міністерства транспорту та зв'язку:** «Правила перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні» від 14.10.97 р. № 363, «Інструкція про застосування електронних таксометрів, які внесені до Державного реєстру електронних контрольно-касових апаратів і комп'ютерних систем, при розрахунках за послуги таксі та видачі пасажиром чеків» від 13.08.98 р. № 320 та ін.;
- **чисельні нормативні акти щодо кожного виду послуг, санітарні правила та норми і таке ін.**

Поетапне введення обов'язкової сертифікації послуг було розпочато Держстандартом України з 1993 р. відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.93 № 46-93 та Закону України «Про захист прав споживачів» від 15.12.93 р. № 1023-ХП.

У 1996 р. вперше введений в дію *ДСТУ ISO 9004-2-96 «Управління якістю та елементи системи якості. Настанови щодо послуг»* Цей стандарт був розроблений на підставі міжнародних норми забезпечення та контролю якості наданих послуг, які входять до міжнародної системи контролю якості товарів та послуг.

Нині введено в дію наступні системи сертифікації в сфері послуг:

- система сертифікації послуг з технічного обслуговування і ремонту автотранспортних засобів (з 1 липня 1998 р.);
- система сертифікації готельних послуг (з 1 жовтня 1999 р.);
- система сертифікації послуг громадського харчування (з 1 жовтня 1999 р.);
- система сертифікації послуг з перевезення пасажирів автомобільним транспортом (з 1 жовтня 1999 р.).

Основою нормативної бази сертифікації послуг служать міжнародні, регіональні і національні стандарти, затверджені санітарно-гігієнічні норми і правила, а також нормативні документи, прийняті у відповідному порядку органами державного управління для конкретних видів послуг. При цьому нормативні документи для обов'язкової сертифікації повинні враховувати:

- встановлені норми безпеки для життя і здоров'я споживачів і їхнього майна;
- екологічні параметри для відповідного регіону;
- вимоги до методів перевірки послуги, технологічного процесу виконання, майстерності виконавця і до системи забезпечення якості.

Основні принципи систем сертифікації послуг ті ж, що і для систем сертифікації продукції: обов'язковість і добровільність, умова наявності третьої сторони, акредитація органів з сертифікації, видача сертифіката відповідності й ін. Однак Проте, особливості об'єктів сертифікації обумовили і розбіжності в системах.

Поза сферою обов'язкової сертифікації залишаються у зв'язку з відсутністю нормативної бази на даний період такі потенційно небезпечні послуги: медичні послуги, послуги ринків, послуги з ремонту та технічного обслуговування побутової радіоелектронної апаратури, електропобутових машин і приладів, послуги хімічного чищення та фарбування.

Сертифікація робіт та послуг здійснюється в тій же послідовності, що і сертифікація продукції. Порядок одержання сертифіката відповідності продукції висвітлений в параграфі 2.5.

Схема сертифікації послуг вибирається залежно від виду наданих послуг, значимості послуг для суспільства чи держави, наявності елементів потенційної загрози життю і здоров'ю споживачів послуг, наявності та вміння використати нормативно-технічну документацію, яка обумовлює якість надання послуг (наприклад, шляхом включення в процедуру певного набору дій, пов'язаних з оцінкою якості праці персоналу підприємства, що проводить обслуговування):

- перевірка результатів послуги;
- сертифікація якості обслуговування;
- атестація персоналу, що проводить обслуговування;
- атестація способів (технології) представлення послуг;
- сертифікація всього підприємства, що надає послуги;
- інспекційний контроль.

Пояснимо застосування окремих схем, звернувши особливу увагу на специфічні схеми 1, 2, 4 (див табл. 2.8.5).

Схему 1 застосовують для робіт і послуг, якість і безпека яких обумовлені майстерністю виконавця (наприклад, екскурсовода, педагога, перукаря, масажистки і т.д.). При оцінці і контролі майстерності застосовують насамперед специфічний вид стандарту на послугу — вимоги до обслуговуючого персоналу.

Таблиця 2.8.5
Схеми сертифікації послуг

Номер схеми	Оцінка виконання робіт, надання послуг	Перевірка (випробування) результатів робіт і послуг	Інспекційний контроль сертифікованих робіт і послуг
1	Оцінка майстерності виконавця робіт і послуг	Перевірка (випробування) результату робіт і послуг	Контроль майстерності виконавця робіт і послуг
2	Оцінка процесу виконання робіт, надання послуг	Перевірка (випробування) результатів робіт і послуг	Контроль процесу виконання робіт, надання послуг
3	Аналіз стану виробництва	Перевірка (випробування) результатів робіт і послуг	Аналіз стану виробництва
4	Оцінка організації (підприємства)	Перевірка (випробування) результатів робіт і послуг	Контроль відповідності установленим вимогам
5	Оцінка системи якості	Перевірка (випробування) результатів робіт і послуг	Контроль системи якості
6	Оцінка системи якості	Розгляд декларації про відповідність доданим документам	Контроль якості виконання робіт, надання послуг
7	Оцінка системи якості	Розгляд декларації про відповідність доданим документам	Контроль системи якості

За *схемою 2* оцінюють процес виконання робіт, надання послуг, опираючись на наступні критерії:

- повноту й актуалізацію (своєчасне відновлення) документації, що установлює вимоги до процесу (нормативні і технічні документи);
- метрологічне, методичне, організаційне, програмне, інформаційне, правове й інше забезпечення процесу виконання робіт, надання послуг;
- безпека і стабільність процесу;
- професіоналізм обслуговуючого і робочого персоналу;
- безпека реалізованих товарів

Схему 3 застосовують при сертифікації виробничих послуг.

За *схемою 4* оцінюють організацію (підприємство) — виконавця робіт і послуг на відповідність установленим вимогам державних стандартів. При цьому оцінюють не тільки процес виконання робіт і надання послуг за критеріями схеми 2, але і правильність присвоєння підприємству визначеної категорії (зірковість готелю, розряд ательє, тип підприємства торгівлі, громадського харчування, клас ресторану чи бару), використо-вуючи другий специфічний вид стандарту на послугу — класифікацію

підприємств. За даною схемою проводять також атестацію організації (підприємства) на відповідність матеріально-технічної бази, умов обслуговування вимогам НД з безпеки. Схему 4 рекомендується застосовувати при сертифікації великих підприємств сфери послуг.

Схему 5 рекомендується застосовувати при сертифікації найбільш небезпечних робіт і послуг (медичних, по перевезенню пасажирів тощо). Оцінка системи якості за схемою 5 (а також схемою 7) проводиться за стандартами ISO серії 9000 експертами з сертифікації систем якості.

Схеми 6 і 7 засновані на використанні декларації про відповідність із доданими до неї документами, що підтверджують відповідність робіт і послуг установленим вимогам, тобто керівник підприємства (чи індивідуальний підприємець) заявляє, що об'єкт обов'язкової сертифікації відповідає установленим вимогам.

Схему 6 застосовують при сертифікації робіт і послуг невеликих підприємств, що зарекомендували себе в нашій країні і за кордоном як виконавці робіт і послуг високого рівня якості.

Схему 7 застосовують при наявності у виконавця системи якості. Оцінка виконання робіт, надання послуг буде полягати в обстеженні підприємства з метою підтвердження відповідності робіт і послуг вимогам стандартів системи якості.

При добровільній сертифікації застосовують схеми 1–5. Схеми 6 і 7, що передбачають декларацію про відповідність, при добровільній сертифікації не застосовують.

Як і при сертифікації продукції, у всіх схемах можуть бути використані додаткові документи, що підтверджують відповідність установленим вимогам і отримані поза самою процедурою сертифікації. Мова йде про результати соціологічних обстежень, експертні оцінки, протоколи випробувань продукції як результату послуги, висновки органів виконавчої влади і т.д. Ці документи можуть служити підставою для скорочення робіт з оцінки, перевірки й інспекційного контролю робіт і послуг.

Система сертифікації звичайно оперує з такими класифікаційними угрупованнями послуг, як матеріальні (трансформація властивостей товару, виконання індивідуального замовлення й ін.) і нематеріальні (весь блок соціально-культурних послуг).

Для сертифікації *матеріальних видів послуг* у схему звичайно включають:

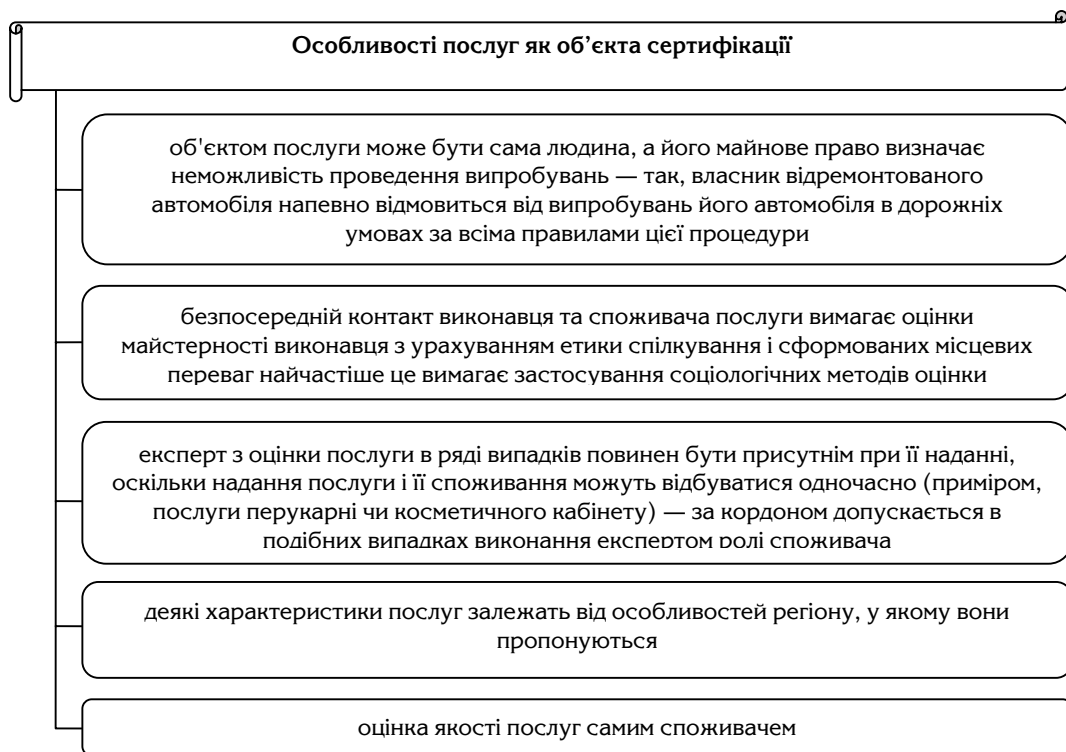
- атестацію професійної майстерності виконавця послуги й інспекційний контроль (для підприємців і малих підприємств);
- атестацію процесу надання послуги і вибіркову перевірку результату послуги при періодичному інспекційному контролі;
- атестацію процесу надання й інспекційний контроль;
- сертифікацію систем якості обслуговування й інспекційний контроль.

Для сертифікації *нематеріальних послуг*, як правило, застосовують наступні схеми:

- сертифікацію підприємства в цілому і наступний інспекційний контроль;
- сертифікацію системи забезпечення якості обслуговування і наступний інспекційний контроль за її роботою.

Вибір схеми сертифікації, а також організаційно-методичні заходи щодо сертифікації послуг здійснюються у відповідності з «Правилами сертифікації робіт і послуг». Особливості послуг як об'єкта сертифікації відзначені на рис. 2.8.7.

Рис. 2.8.7.
Особливості послуг як об'єкта сертифікації

Під час перевірки результатів робіт і послуг найбільш широко використовуються соціологічні й експертні методи. Наприклад, для оцінки якості обслуговування в магазині, підприємстві громадського харчування проводиться опитування відвідувачів. У ремонтних підприємствах за допомогою книги замовлень, що містить прізвища і телефони замовників, зв'язуються з клієнтами і з'ясовують їхні відгуки про якість ремонту й обслуговування. Експертні методи необхідні для тих випадків, коли кваліфікована оцінка результатів робіт і послуг неможлива без участі групи досвідчених фахівців-експертів: дегустація блюд і кулінарних виробів у підприємствах громадського харчування; оцінка якості зачісок, зроблених майстрами перукарні; якість занять і рівень знань у сфері освіти.

Для оцінки матеріальних послуг (наприклад, якості речі, що пройшла хімічистку, параметрів відремонтованого апарата) широко використовуються інструментальні методи.

Одна з особливостей системи сертифікації робіт і послуг: у структурі системи сертифікації нематеріальних послуг і окремих матеріальних послуг (наприклад, послуг роздрібної торгівлі) може бути відсутня така ланка, як випробувальна лабораторія, оскільки перевірка результатів може не передбачати випробування. У необхідних випадках орган сертифікації може залучати атестовані випробувальні лабораторії.

Відповідно до встановлених правил, сертифікаційні перевірки послуг (ідентично сертифікаційним випробуванням продукції) виконують експерти-аудитори, зареєстровані в Державному реєстрі Системи сертифікації. Перевірки звичайно проводяться на місці виробництва послуги. При позитивних результатах перевірок орган з сертифікації оформляє сертифікат відповідності, а при негативних — заявнику видається рішення про відмовлення. Заявник також може одержати ліцензію на застосування знака відповідності і проставляти його на ярликах, документації, квитанціях тощо, а також використовувати в рекламних цілях протягом терміну дії сертифіката (не більш трьох років).

Правила сертифікації послуг припускають інспекційний контроль за дотриманням вимог до сертифікованих послуг, що покладений на орган з сертифікації, який залучає територіальні органи Держспоживстандарту, санітарно-епідеміологічні служби, транспортні й інші інспекції, союзи (товариства) споживачів.

У ряді випадків практикується, для проведення інспекційного контролю нематеріальних послуг, опитування споживачів шляхом анкетування, особистих інтерв'ю і таке ін. Цим займаються соціологічні центри, місцеві органи управління, служби маркетингу, а також самі виконавці послуг.

Доцільно визначити особливості проведення сертифікації окремих видів послуг в Україні.

2.8.1. Сертифікація готельних послуг

Туристична та готельна індустрія відіграє важливе значення в економіці будь-якої держави. На її частку припадає 3,8 % всесвітнього національного прибутку, 7 % — загального обсягу інвестицій, майже 11 % — світових споживчих витрат, 5 % — усіх податкових надходжень, більш ніж 8 % — вартості світового товарного експорту, практично третина світової торгівлі послугами. За даними Всесвітньої організації туризму у світі налічується 11,6 млн. готельних місць. У 1946 р. було створено *Міжнародну готельну асоціацію*, членами якої нині є понад 4,5 тис. національних готельних асоціацій, міжнародних «готельних ланцюгів» та індивідуальних готелів. У 1981 р. було прийнято міжнародні готельні правила, що регулюють взаємовідносини клієнта та готелю.

Основними міжнародними організаціями, які сертифікують послуги гостинності є: Міжнародна організація із стандартизації (ISO), Європейський Комітет з оцінювання та сертифікації систем якості (EQS), Європейська мережа оцінювання та сертифікації систем якості (EQNET), Європейська організація з випробувань та сертифікації (EOTC).

Доцільно зауважити, що засоби розміщення характеризуються великою різноманітністю за видами і типами. У залежності від призначення вони поділяються на такі: готелі, мотелі, ротелі, ботелі, кемпінги, флайтелі, флігелі, туристичні котеджі, шале, бунгало, туристичні бази, гірські притулки, оздоровчі заклади, заклади відпочинку. Готелі та мотелі належать до основних засобів розміщення, а решта — до додаткових¹.

---

¹ *Ротель* — це різновид засобів розміщення, пересувний готель, призначений для подорожуючих на автомашинах з трейлером; *трейлер* — портативний фургон, в якому розміщується економічний за

Готельна послуга — діяльність підприємства щодо надання споживачеві місця для короткотермінового проживання.

Готель — підприємство, призначене для тимчасового проживання.

Мотель — готель, розташований поблизу автомобільних шляхів. Відмінною особливістю мотелів є наявність автостоянок або гаража для автомобілів.

Мотель — готель, розташований поблизу автомобільних шляхів.

Категорія готелю, мотелю — класифікаційне угруповання, що характеризується певним комплексом вимог. Категорію позначають символом — * (зірка). Кількість зірок збільшується відповідно до підвищення рівня якості обслуговування. Готелі класифікуються за п'ятьма категоріями, мотелі — за чотирма. Вищу категорію готелю позначають — *****, нижчу — *, вищу категорію мотелю — ****, нижчу — *.

Основними принципами якості у сфері готельних послуг є:

- *відповідність очікуванням споживачів*: послуга повинна відповідати вимогам та очікуванням покупців. У цьому випадку якість тлумачиться як «відповідність призначенню»;
- *відповідність специфікаціям*: послуга, придбана покупцем, повинна відповідати технічним специфікаціям (законодавчим, нормативно-технічним вимогам) та характеристикам послуг кращих аналогів;
- *відсутність помилок*: стосовно реалізованої послуги це означає задоволення специфікацій відносно виробничого процесу (дотримання виробничих процесів) — вирішує проблему скорочення втрат;
- *цінність за гроші*: здебільшого поліпшення якості послуг призводить до зростання витрат підприємства та ціни на послуги;
- *перевищення очікувань споживачів*: послуга може надаватись якісно, якщо кожний наступний досвід щодо послуги кращий за попередній.

Проблеми туристичного та готельного бізнесу в Україні знаходяться у віданні кількох державних структур: Міністерства культури та туризму України. Комітету з питань молодіжної політики, фізкультури, спорту і туризму, Державної туристичної адміністрації України, Національної Рада з туризму, Державної служби з туризму та курортів Міністерства культури та туризму України, Державного комітету по житлово-комунальному господарству України, інших державних комітетів міністерств та відомств різних галузей економіки. За ініціативи Держспоживстандарту України і Держкоммолодьспорттуризму України у 1999 р. було створено підкомітет «Послуги туристичні» у складі ТК-118 «Послуги торгівлі, ресторанного господарства, туристичні та виставкові».

Діяльність готельних господарств в Україні регулюються вказаними нижче нормативними документами:

- Закон України «Про туризм» від 15.09.95 р. № 324/95-ВР (в редакції від 18.11.2003 р. № 1282-IV);
- Державна програма розвитку туризму в Україні на 2002–2010 рр., затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 р. № 583;

площею житловий номер, невелика кухня, санітарний вузол; *ботелі* — невеликі готелі на воді, які розташовані на березі річок, озер; *флайтель* — курорт на воді, основу якого становлять плавучі корпуси суден; *флітелі* — готелі для любителів авіаційного спорту; *лотель* — готельне підприємство, призначене для заняття кінним спортом і туризмом, на якому створюють пункти прокату коней і таке ін.

- Наказ Державної туристичної адміністрації України «Правила користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг» від 16.03.2004 р. № 19;
- Наказ Держкомітету по житлово-комунальному господарству України та Держкомітету по туризму України «Про затвердження правил користування готелями та надання готельних послуг в Україні від 10.09.96 р. « № 77/44;
- Наказ Держкомітету по житлово-комунальному господарству України та Держкомітету по туризму України «Про затвердження форм документів сурової звітності та первинного обліку у готелях та Порядку використання та заповнення форм документів сурової звітності та первинного обліку у готелях України» від 30.12.97 р. № 63/53.
- ДСТУ 4268-2003. Послуги туристичні. Засоби розміщення туристів. Загальні вимоги;
- ДСТУ 4527:2006 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення». За змістом він є модифікованою версією європейського стандарту ISO/FDIS 18513:2003 «Послуги туристичні. Готелі та інші типи розміщення туристів. Термінологія».

Сертифікація готельних послуг проводиться відповідно до «Правил обов'язкової сертифікації готельних послуг», затверджених наказом Держстандарту України від 27.01.99 р. № 37.

Об'єктами обов'язкової сертифікації в Системі УкрСЕПРО за цими Правилами є готельні послуги, що надаються суб'єктами туристичної діяльності (готелі, мотелі, туристичні бази, гірські притулки, кемпінги, оздоровчі заклади, заклади відпочинку, місця для короткотермінового проживання в інших приміщеннях), процес надання послуг.

Обов'язкова сертифікація готельних послуг у Системі УкрСЕПРО здійснюється на відповідність обов'язковим вимогам нормативних документів, чинних в Україні, щодо безпеки для життя та здоров'я людей, захисту їхнього майна та охорони навколишнього середовища.

Добровільна сертифікація готельних послуг у Системі здійснюється на відповідність вимогам, що не зараховані актами законодавства та нормативними документами до обов'язкових вимог. При цьому сертифікація на відповідність усім обов'язковим вимогам виконується неодмінно.

Форми документів на проведення сертифікації готельних послуг представлені в дод. Ж–И.

Порядок проведення обов'язкової сертифікації традиційний (див. параграф 2.5), він, зокрема, передбачає:

- 1) подання заявки на обов'язкову сертифікацію;
- 2) розгляд та прийняття рішення за заявкою і визначення схеми сертифікації;
- 3) проведення випробувань (перевірок) з метою обов'язкової сертифікації;
- 4) аналіз одержаних результатів і прийняття рішення про можливість видачі сертифіката відповідності та укладення ліцензійної угоди;
- 5) реєстрацію сертифіката відповідності у Реєстрі Системи, видачу сертифіката відповідності і підписання ліцензійної угоди;
- 6) технічний нагляд за наданням обов'язкових сертифікованих послуг сертифікованою системою якості надання послуг;
- 7) інформування про результати обов'язкової сертифікації готельних послуг.

Схеми, що використовуються під час обов'язкової сертифікації готельних послуг визначає орган із сертифікації готельних послуг (ОС ГП). При цьому враховуються особливості надання готельної послуги, її перевірки та пропозиції заявника. Схеми обов'язкової сертифікації готельних послуг наведено в табл. 2.8.6.

У разі проведення добровільної сертифікації готельних послуг вибір схеми сертифікації може здійснювати заявник, за узгодженням з ОС ГП.

Під час обов'язкової сертифікації готельних послуг за всіма схемами сертифікації встановлюють наявність документів, що підтверджують здійснення нагляду органами санепіднагляду, пожежного нагляду, технічного нагляду, інших органів державного нагляду в межах їхньої компетенції в установленому порядку. Потрібно перевірити наявність договорів з цими органами, актів, висновків останньої перевірки, датованих терміном не пізніше ніж півроку до дня початку сертифікаційних випробувань (перевірок). За наявності цих документів (та усунення виявлених у них недоліків) комісія може приступати до робіт з обов'язкової сертифікації. У такому разі не потрібне додаткове обстеження вищезазначеними наглядовими організаціями підприємства, що надає готельні послуги.

У Системі функції організаційно-методичного центру з сертифікації готельних послуг виконує орган з сертифікації, який призначається наказом Держспоживстандарту України за погодженням з Держкоммолодьспортуризмом України.

Таблиця 2.8.6

Схеми обов'язкової сертифікації готельних послуг

Номер схеми сертифікації	Обов'язковість проведення робіт щодо послуги, яка сертифікується з:					Документи, що видаються органом з сертифікації послуг
	оцінювання процесу надання послуги	атестації підприємства	сертифікації системи якості	перевірки результату послуги (вибірково)	технічного нагляду	
1	Проводиться	Не проводиться	Не проводиться	Проводиться	Проводиться	Сертифікат відповідності з терміном дії, встановленим угодою (не більше 1 року)
2	Не проводиться	Проводиться	Не проводиться	Проводиться	Проводиться	Сертифікат відповідності з терміном дії, встановленим угодою (не більше 3 років)
3	Не проводиться	Не проводиться	Проводиться	Проводиться	Проводиться	Сертифікат відповідності з терміном дії, встановленим угодою з урахуванням терміну дії сертифіката на систему якості (не більше 5 років)

Основні функції організаційно-методичного центру з сертифікації готельних послуг:

- організація та участь у розробленні організаційно-методичних документів щодо проведення обов'язкової сертифікації готельних послуг, методів визначення та оцінювання показників якості готельних послуг;
- вивчення, узагальнення та поширення вітчизняного та зарубіжного досвіду з сертифікації готельних послуг;
- підготовка пропозицій щодо вдосконалення порядку та проведення робіт з обов'язкової сертифікації готельних послуг;
- забезпечення на договірних засадах ОС ГП нормативною та організаційно-методичною документацією щодо готельних послуг; проведення за дорученням Держспоживстандарту експертизи документів щодо акредитації органів з сертифікації та випробувальних (соціологічних) лабораторій (центрів), галузь акредитації яких включає готельні послуги та участь у їх акредитації;
- участь у формуванні програм підготовки аудиторів і кандидатів в аудитори готельних послуг.

Держкоммолодьспорттуризм України на підставі Закону України «Про туризм» від 15.09.95 р. № 324/95-ВР (в редакції від 18.11.2003 р. № 1282-IV) та Указу Президента України «Про положення про Державний комітет України по туризму» від 29.12.98 № 1400/98:

- розробляє та подає пропозиції щодо номенклатури готельних послуг, що підлягають обов'язковій сертифікації;
- розробляє нормативні документи в галузі готельних послуг;
- бере участь у роботі Комісії з апеляцій Держспоживстандарту України щодо питань сертифікації, згідно з наказом Держспоживстандарту України «Щодо створення Комісії з апеляцій Держспоживстандарту України» від 12.09.97 № 577;
- бере участь у роботі комісій з акредитації органів з сертифікації та випробувальних (соціологічних) лабораторій (центрів) з готельних послуг, а також у здійсненні інспекційного контролю за їх діяльністю.

Для проведення обов'язкової сертифікації готельних послуг у Системі заявник подає заявку до будь-якого з акредитованих ОС ГП, а за відсутності інформації про його наявність — до Держспоживстандарту України, який направляє заявку до акредитованого ОС ГП.

ОС ГП розглядає заявку та направляє заявникові опитувальну анкету з пропозицією заповнити її для проведення попереднього аналізу (опитувальна анкета може бути представлена одночасно із заявкою). Анкета для попереднього аналізу оформляється як додаток до заявки і є додатковим матеріалом для прийняття рішення щодо заявки.

ОС ГП для прийняття рішення за заявкою, якщо не дотримуються вимоги нормативних документів, може визначити додатковий перелік документів, що мають додаватися до заявки.

Після отримання заповненої опитувальної анкети ОС ГП здійснює:

- експертизу правильності заповнення реквізитів заявки;
- прийняття рішення за заявкою;
- вибір схеми сертифікації з урахуванням специфіки готельної послуги і пропозиції заявника;

- вибір, у разі потреби, акредитованої в Системі випробувальної (соціологічної) лабораторії, яка проводитиме перевірку виконання вимог безпеки і якості готельних послуг під час обслуговування та соціологічну (або експертну) оцінку безпеки, якості послуг і умов обслуговування;
  - вибір організації, яка проводитиме технічний нагляд за сертифікованою послугою;
  - визначення методики випробувань (перевірки) результатів готельних послуг і порядку робіт з обов'язкової сертифікації згідно з обраною схемою сертифікації;
  - визначення переліку потрібної технічної і технологічної документації на послугу та процеси обслуговування, яку повинен мати заявник для проведення сертифікації;
  - підготовку проекту договору на виконання робіт із сертифікації.
- Під час проведення випробувань (перевірок) готельних послуг проводиться:
- повне або вибіркове обстеження членами комісії приміщень, у яких надаються готельні послуги; обсяг вибірки встановлюється головою комісії і повинен забезпечувати впевненість у фактичному стані;
  - перевірка наявності скарг, претензій та заходів щодо них;
  - перевірка відповідності кваліфікації персоналу вимогам посадових інструкцій, затверджених у встановленому порядку;
  - оцінювання процесу надання послуг, атестація підприємства або сертифікація системи якості;
  - проведення вибіркового випробування результату послуги шляхом соціологічного (або експертного) оцінювання; аналізу результатів соціологічних досліджень за методиками соціологічного опитування із залученням, у разі потреби, акредитованої випробувальної (соціологічної) лабораторії або аналізу інформації органів захисту прав споживачів, претензій і скарг споживачів послуг.
- Оцінювання процесу надання послуг передбачає перевірку:
- номенклатури заявлених послуг;
  - наявності матеріально-технічної бази, потрібної для надання послуг, та її стану (відповідність обов'язковим вимогам нормативних документів);
  - відповідності санітарно-гігієнічного та санітарно-технічного стану приміщень обов'язковим вимогам нормативних документів;
  - наявності нормативної документації;
  - виконання умов нормативних та організаційно-методичних документів, що встановлюють вимоги до послуг та процесу їх надання;
  - наявності кваліфікованого персоналу, знання ним інструкцій та правил обслуговування згідно зі сферою діяльності.

Схема з оцінюванням процесу надання послуг рекомендується для готелів, які не відповідають вимогам найнижчої категорії — * (одна зірка), та для інших місць короткотермінового проживання.

Термін дії сертифіката відповідності, виданий за схемою, що передбачає оцінювання процесу надання послуг, не може бути більше одного року.

Сертифікат відповідності, виданий за схемою, що передбачає атестацію підприємства, має термін дії до трьох років.

Термін дії сертифіката відповідності, виданий за схемою, що передбачає сертифікацію системи якості, не може бути більше п'яти років.

2.8.2. Сертифікація послуг автомобільного транспорту

Сертифікація послуг автомобільного транспорту проводиться відповідно до «Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні», затверджених наказом Держспоживстандартом України від 01.02.2005 р. № 28, а також «Правил обов'язкової сертифікації послуг автомобільного транспорту», затверджених наказом Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації та Міністерством транспорту України від 19.03.99 р. № 119/156.

«Правила сертифікації послуг автомобільного транспорту» встановлюють порядок і вимоги до проведення сертифікації послуг автомобільного транспорту в Українській державній системі сертифікації продукції, процесів та послуг — Системі сертифікації УкрСЕПРО.

Правила є обов'язковими для органів із сертифікації послуг автомобільного транспорту (ОС), а також підприємств, установ, організацій та громадян — суб'єктів господарювання, які надають послуги автомобільного транспорту, незалежно від форм власності.

Сертифікацію послуг автотранспорту у Системі УкрСЕПРО проводять ОС, що акредитовані в установленому законом порядку. Організаційно-методичним є Державний автотранспортний науково-дослідний і проектний інститут (ДержавтотрансНДІпроект). Так, ДержавтотрансНДІпроект виконує функції щодо:

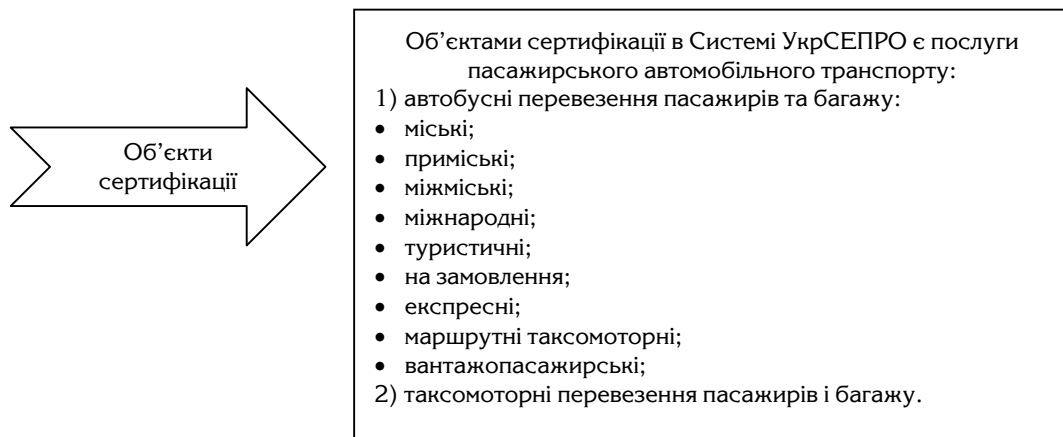
- розробки нормативно-методичної документації стосовно сертифікації послуг;
- вивчення та поширення вітчизняного і зарубіжного досвіду із сертифікації послуг;
- організації розробки методичних документів щодо акредитації із сертифікації автотранспортних послуг;
- надання практичної допомоги органам із сертифікації автотранспортних послуг у підготовці їх до акредитації;
- участі в акредитації органів із сертифікації автотранспортних послуг;
- планування за дорученням Держспоживстандарту та Мінтрансу України робіт, спрямованих на розвиток матеріальної і методичної бази органів із сертифікації автотранспортних послуг;
- узагальнення і подання до Держспоживстандарту України та Мінтрансу пропозицій — щодо розширення та перегляду номенклатури послуг, що підлягають сертифікації.

Об'єкти сертифікації представлені на рис. 2.8.9.

Сертифікація послуг у Системі проводиться на їх відповідність вимогам нормативних документів щодо безпеки життя, здоров'я людей, захисту їх майна та охорони довкілля.

Форми документів на проведення сертифікації послуг автомобільного транспорту представлені в дод. К—Л.

Рис. 2.8.9.

Послуги пасажирського автомобільного транспорту як об'єкти сертифікації

Порядок сертифікації послуг автомобільного транспорту традиційний (див. параграф 2.5), він передбачає:

- 1) подачу заявки на сертифікацію та документів до неї;
- 2) розгляд заявки та документів;
- 3) прийняття рішення за заявкою на проведення сертифікації послуг;
- 4) укладення договору на проведення сертифікації;
- 5) обстеження виробництва перевізника;
- 6) перевірку (випробування) дорожніх транспортних засобів (ДТЗ) на відповідність вимогам певного виду послуг;
- 7) видачу сертифіката відповідності;
- 8) технічний нагляд за наданням послуг.

Перевізник може одержати сертифікат відповідності на послуги лише за наявності в нього умов для забезпечення вимог нормативних документів, на відповідність яким проводиться сертифікація, а саме:

- забезпечення нормативною і технічною документацією, що встановлює вимоги щодо безпеки перевезення пасажирів;
- забезпечення належними ДТЗ відповідного технічного стану;
- забезпечення медичного контролю та інструктажу водіїв;
- належного кваліфікаційного рівня з питань безпеки перевезень перевізників, водіїв та осіб, діяльність яких пов'язана з наданням транспортних послуг.

Перевізник подає заявку та відомості про надання послуг до ОС або в ОС ОМЦ за місцем реєстрації.

Оцінка перевізника щодо надання послуг проводиться згідно з вимогами Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту. Установлюються відповідність

фактичного стану надання послуг вимогам нормативної документації та можливість перевізника надавати послуги у відповідності з її вимогами.

За результатами оцінки перевізника щодо надання послуг визначаються періодичність та обсяг проведення технічного нагляду за наданням сертифікованих послуг.

Оцінка перевізника щодо надання послуг проводиться комісією, яку очолює експерт-аудитор. Склад комісії експертів та програма її роботи затверджується керівником ОС.

Порядок виконання робіт з оцінки перевізника щодо надання послуг передбачає такі етапи:

- розробку програми оцінки перевізника щодо надання послуг;
- перевірку наявності документації щодо встановлення вимог з безпеки перевезення пасажирів;
- перевірку забезпечення перевезень ДТЗ належного класу;
- аналіз документування у перевізника щодо періодичності та якості технічного стану ДТЗ;
- перевірку можливості забезпечення медичного контролю та інструктажу водіїв;
- наявність резерву ДТЗ для заміни на маршрутах у разі виходу їх з ладу;
- перевірку осіб, діяльність яких пов'язана з безпечним наданням послуг.

Оцінка перевізника щодо надання послуг оформляється актом у двох примірниках, один з яких надається перевізнику.

Перевірка (випробування) ДТЗ на відповідність вимогам певного виду послуг проводиться згідно з сертифікатом випробувань шляхом ідентифікації, а в разі їх відсутності — за лабораторними випробуваннями.

За позитивними результатами оцінки перевізника щодо надання послуг та позитивними результатами перевірки (випробувань) ДТЗ на відповідність установленим вимогам ОС приймає рішення про видачу сертифіката відповідності на послуги, термін дії якого до двох років.

У разі невідповідності послуг вимогам, установленим для виду перевезень, за яким здійснювалась сертифікація, ОС приймає рішення про відмову у видачі сертифіката відповідності з обґрунтуванням прийнятого рішення.

Технічний нагляд виконується за програмою, яка затверджується керівником ОС і включає:

- перевірку наявності документації щодо встановлення вимог з безпеки перевезення пасажирів;
- перевірку забезпечення перевезень ДТЗ належного класу та технічного стану;
- аналіз документування у перевізника щодо періодичності та якості технічного стану ДТЗ;
- перевірку можливості забезпечення медичного контролю та інструктажу водіїв;
- перевірку кваліфікаційного рівня персоналу перевізників, водіїв та осіб, діяльність яких пов'язана з безпечним наданням послуг автомобільного транспорту.

За результатами технічного нагляду ОС може припинити або зупинити дію сертифіката відповідності у разі:

- установлення відсутності умов щодо забезпечення безпеки послуги;
- установлення невідповідності послуги вимогам нормативних документів;
- негативної оцінки технічного нагляду;
- невиконання перевізником умов, передбачених Правилами.

2.8.3. Сертифікація послуг з ремонту та технічного обслуговування дорожніх транспортних засобів та їх складових

Сертифікація послуг з технічного обслуговування та ремонту дорожніх транспортних засобів та їх складових проводиться відповідно до «Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні», затверджених наказом Держспоживстандарту України від 01.02.2005 р. № 28, а також «Правил обов'язкової сертифікації послуг з ремонту та технічного обслуговування дорожніх транспортних засобів та їх складових», затверджених наказом Держспоживстандарту України від 28.08.97 р. № 520 (в редакції від 25.01.2002 р. № 48).

Об'єктами обов'язкової сертифікації в Системі за цими Правилами є послуги з ремонту та технічного обслуговування автомобілів, автобусів, мотоциклів, мопедів, причепів, напівпричепів та їх складових, що виконуються на території України.

Сертифікацію послуг з технічного обслуговування та ремонту дорожніх транспортних засобів та їх складових у Системі УкрСЕПРО проводять ОС, що акредитовані в установленому законом порядку. Організаційно-методичним центром є Державний автотранспортний науково-дослідний і проектний інститут (ДержавтотрансНДІпроект).

Обов'язкова сертифікація послуг у Системі УкрСЕПРО проводиться на відповідність обов'язковим вимогам чинних в Україні нормативних документів щодо безпеки життя, здоров'я людей, захисту їх майна та охорони навколишнього природного середовища. Під «відповідністю послуг» розуміється їхня відповідність чинним вимогам безпеки до технічного стану ДТЗ, які встановлені такими законодавчими і нормативними документами:

- Конституцією України (ст.ст. 3, 42, 92, част. 5);
- Законами України «Про транспорт» (ст.ст. 2, 3, 10, 12, 16), «Про дорожній рух» (ст.ст. 10, 12, 16, 29, 33, 35, 36, 37, 49, 53), «Про автомобільний транспорт» (ст.ст. 23, 26, 29, 43, 60, 66), «Про охорону атмосферного повітря» (ст.ст. 13, 17), «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст.ст. 54–57);
- Декретом Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» (ст. 5, част. 2);
- «Правилами проведення державного технічного огляду автомобілів, автобусів, мототранспорту та причепів», затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 26.02.93 р. № 141 (пункти 11, 12, 14, 15, 19, 21);
- «Правилами державної реєстрації та обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок моделей, причепів, напівпричепів та мотоколясок», затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.98 р. № 1388 зі змінами і доповненнями (пункти 14, 38);
- «Інструкцією про проведення державної реєстрації, перереєстрації та обліку транспортних засобів, оформлення і видачі реєстраційних документів, номерних знаків на них та здійснення перевірок реєстраційно-екзаменаційних підрозділів Державтоін-

спекції МВС України», затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 10.04.2002 р. № 335 (пункти 3.6.1, 4.5.1);

- «Правилами дорожнього руху», затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306;
- «Положенням про технічне обслуговування і ремонт дорожніх транспортних засобів автомобільного транспорту» (пункт 1.2, розділи 2 і 3), затвердженим наказом Мінтрансу від 30.03.98 р. № 102;
- «Правилами пожежної безпеки для підприємств і організацій автомобільного транспорту України» (НАПБ В.03.054-95/510), затвердженими наказом Мінтрансу від 21.12. 98 р. № 527 (розд. 9 і 16);
- стандартами України, обов'язковими для виконання згідно з пунктом 4 розділу 6 Закону України «Про стандартизацію» (ДСТУ 3649-98 тощо);
- галузевими стандартами;
- нормативними документами виробника (технічними умовами);
- технічними вимогами виробника ДТЗ, що наводяться в експлуатаційній, ремонтній, сервісній документації, а також в іншому інформаційному забезпеченні Виконавця послуг, наданому виробником ДТЗ.

Послуги підприємства-виробника можуть бути сертифіковані в Системі лише за наявності у нього умов для виконання вимог нормативних документів, на відповідність яким проводиться сертифікація:

- забезпеченість нормативною і технічною документацією, що встановлює вимоги до ремонту та технічного обслуговування ДТЗ та їх складових;
- забезпеченість технологічним обладнанням та інструментом, що передбачені технічною документацією;
- наявність засобів вимірювання та випробувального обладнання, що передбачені нормативною і технічною документацією;
- виконання вимог Декрету Кабінету Міністрів України «Про забезпечення єдності вимірювань» від 26.04.93 р. № 40–93;
- достатність кваліфікації, знань та досвіду персоналу, який виконує роботи та контролює їх якість;
- використання для ремонту та технічного обслуговування складових частин та матеріалів, якість і безпека яких підтверджені відповідними сертифікатами.

Порядок проведення обов'язкової сертифікації послуг у Системі УкрСЕПРО традиційний (див. параграф 2.5) і передбачає:

- 1) подання заявки на сертифікацію;
- 2) розгляд заявки та прийняття рішення за нею із зазначенням схеми сертифікації;
- 3) обстеження (атестацію) виробництва послуг або оцінку системи якості згідно із зазначеною схемою сертифікації;
- 4) відбір та ідентифікацію зразків ДТЗ та їх складових, що вийшли з ремонту;
- 5) перевірку (випробування) зразків ДТЗ та їх складових, що вийшли з ремонту;
- 6) аналіз одержаних результатів робіт із сертифікації і прийняття рішення про можливість видачі сертифіката відповідності та укладення ліцензійної угоди;

- 7) реєстрацію та видачу сертифіката відповідності;
- 8) технічний нагляд за сертифікованими послугами;
- 9) інформацію про результати робіт із сертифікації послуг.

Схема, що використовується під час сертифікації послуг (табл. 2.8.7), визначається органом з сертифікації (ОС ДТЗ) з урахуванням особливостей надання послуг та побажань заявника.

Обстеження виробництва проводиться комісією, яку очолює аудитор із сертифікації послуг. Порядок виконання робіт із обстеження виробництва встановлюється ОС ДТЗ. Передбачаються такі етапи:

- розробка програми обстеження виробництва;
- експертиза технічної документації;
- перевірка виробництва;
- оформлення акта обстеження виробництва.

Експертиза технічної документації передбачає:

- оцінку достатності контрольних операцій і випробувань, передбачених технічною документацією, для встановлення повної відповідності відремонтованої продукції вимогам стандартів та іншої нормативної документації, що на неї поширюється;
- перевірку правильності вибору засобів вимірювань та випробувального обладнання;
- перевірку відповідності показників і характеристик відремонтованої продукції, встановлених технічною документацією, вимогам стандартів та інших нормативних документів, що поширюються на відремонтовану продукцію і технологічні процеси її ремонту;
- перевірку наявності порядку оформлення замовлень та виконання договорів на ремонт та технічне обслуговування ДТЗ та їх складових.

Таблиця 2.8.7

Схеми сертифікації послуг з ремонту та технічного обслуговування дорожніх транспортних засобів та їх складових

Номер схеми сертифікації	Обстеження виробничого процесу, надання послуг	Атестація виробничого процесу, надання послуг згідно з ДСТУ 3414	Сертифікація системи якості ремонту та технічного обслуговування згідно з ДСТУ 3419	Вибіркова перевірка (випробування) відремонтованого транспортного засобу та (або) їх складових	Періодичність технічного нагляду за сертифікованими послугами	Термін дії сертифіката відповідності
1	Проводиться	Не проводиться	Не проводиться	Проводиться	Згідно з рішенням ОС	Від 1 до 2 років
2	Не проводиться	Проводиться	Не проводиться	Проводиться	Згідно з рішенням ОС	До 3-х років
3	Не проводиться	Не проводиться	Проводиться	Проводиться	Згідно з рішенням ОС	До 3-х років

За результатами експертизи технічної документації комісія приймає рішення про можливість проведення перевірки виробництва.

Перевірка виробництва проводиться з метою оцінки стану виконання вимог, які наведені в нормативній і технічній документації.

На підставі позитивних висновків за результатами обстеження виробництва та позитивних результатів перевірки (випробувань) зразків ДТЗ та їх складових, заявникові видається сертифікат відповідності на послуги.

У загальному випадку при використанні схеми сертифікації з обстеженням виробництва сертифікат відповідності має термін дії один рік.

В обґрунтованих випадках (при акредитації на підприємстві, що надає послуги, випробувальній лабораторії, при впровадженні Настанови з якості, яка відповідає вимогам ДСТУ ISO 9004-2 тощо) ОС ДТЗ може прийняти рішення про видачу сертифіката відповідності з терміном дії до двох років.

Сертифікат відповідності, виданий за схемою, що передбачає атестацію виробництва, має термін дії до трьох років.

2.8.4. Сертифікація послуг громадського харчування

Сферу послуг громадського харчування регламентують такі основоположні Закони України: «Про туризм» від 15.09.95 р. № 324/95-ВР (в редакції від 18.11.2003 р. № 1282-IV), «Про захист прав споживачів» від 15.12.93 р. № 1023-ХП (в редакції від 01.12.2005 р. № 3161-IV), «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 06.09.2005 р. № 2809-IV, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підтвердження якості та безпечності харчових продуктів і продовольчої сировини» від 08.09.2005 р. № 2863-IV, «Про м'ясо та м'ясні продукти» від 22.02.2006 р., «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007 р. № 1103-V.; а також санітарні правила і норми, медико-біологічні вимоги, низка стандартів, інші нормативні акти.

Громадське харчування — це сукупність підприємств різних організаційно-правових форм господарювання і власності, громадян-підприємців, які займаються виробництвом, реалізацією та організацією споживання кулінарної продукції, борошняних кондитерських та булочних виробів.

Послуга громадського харчування — результат діяльності підприємств та громадян-підприємців з задоволення потреб споживача в харчуванні та проведенні дозвілля.

Сертифікація послуг громадського харчування проводиться відповідно до «Правил обов'язкової сертифікації послуг харчування», затверджених наказом Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 27.01.99 р. № 37.

Правила *обов'язкової сертифікації послуг громадського харчування* встановлюють порядок, процедури та вимоги щодо проведення обов'язкової сертифікації послуг харчування,

що надаються суб'єктами туристичної діяльності згідно з статтею 15 Закону України «Про туризм», в Українській державній системі сертифікації продукції — Системі сертифікації УкрСЕПРО.

Об'єктами обов'язкової сертифікації у Системі є послуги громадського харчування, результати послуг громадського харчування, процес надання послуг громадського харчування, системи якості.

Обов'язкову сертифікацію послуг громадського харчування здійснюють органи з сертифікації послуг громадського харчування (ОС ПХ), які акредитовані в установленому порядку на проведення обов'язкової сертифікації послуг громадського харчування в Системі та зареєстровані в Реєстрі Системи.

Форми документів на проведення сертифікації послуг громадського харчування представлені в дод. М–Н.

Основні функції організаційно-методичного центру з сертифікації послуг громадського харчування такі:

- організація та координація діяльності органів з сертифікації, випробувальних (соціологічних) лабораторій у сфері послуг громадського харчування;
- організація та участь у розробленні організаційно-методичних документів щодо проведення обов'язкової сертифікації послуг громадського харчування, методів визначення та оцінювання показників якості послуг;
- вивчення, узагальнення та поширення вітчизняного та зарубіжного досвіду зі сертифікації послуг громадського харчування, підготовка пропозицій для Держспоживстандарту України щодо вдосконалення порядку та методів проведення робіт у цій сфері;
- забезпечення на договірних засадах органів з сертифікації послуг громадського харчування і випробувальних (соціологічних) лабораторій нормативною та організаційно-методичною документацією щодо послуг громадського харчування та їх сертифікації;
- проведення експертизи документів, потрібних для акредитації органів з сертифікації та випробувальних (соціологічних) лабораторій, галузь акредитації яких включає послуги громадського харчування, а також участь у їх акредитації.

Обов'язкова сертифікація послуг громадського харчування в Системі УкрСЕПРО здійснюється на відповідність обов'язковим вимогам чинних в Україні нормативних документів щодо безпеки життя та здоров'я людей, збереження їхнього майна, охорони навколишнього природного середовища.

Під час обов'язкової сертифікації послуг громадського харчування перевіряються вимоги безпеки і екологічності послуг та умов обслуговування, використовуються методи, які дають змогу:

- повно й достовірно підтвердити відповідність послуги громадського харчування вимогам, які спрямовані на забезпечення безпеки для життя і здоров'я громадян, їх майна, охорони навколишнього природного середовища, що встановлені в нормативних документах для цієї послуги, а також іншим вимогам, які згідно з законодавчими актами повинні підтверджуватися при обов'язковій сертифікації;
- провести ідентифікацію послуг громадського харчування, а також кулінарної продукції;
- перевірити належність підприємства до класифікаційного угруповання

Добровільна сертифікація послуг громадського харчування в Системі УкрСЕПРО здійснюється на відповідність вимогам, що не віднесені актами законодавства та нормативними документами до обов'язкових або інших документів, які узгоджені між ОС ПХ та заявником. При цьому сертифікація на відповідність усім обов'язковим вимогам виконується неодмінно.

Харчова продукція, сировина, напівфабрикати вітчизняного та імпортного виробництва, які використовуються в процесі надання послуг громадського харчування та підлягають обов'язковій сертифікації в Україні, повинні мати сертифікат відповідності.

Порядок проведення сертифікації послуг громадського харчування традиційний (див. параграф 2.5), він передбачає:

- 1) подання заявки на сертифікацію послуг громадського харчування;
- 2) розгляд та прийняття рішення за заявкою з зазначенням схеми сертифікації;
- 3) відбір, ідентифікацію та випробування зразків кулінарної продукції (вибіркова перевірка послуги);
- 4) обстеження процесу надання послуги згідно з зазначеною схемою сертифікації;
- 5) атестацію виробництва згідно з зазначеною схемою сертифікації;
- 6) сертифікацію системи якості згідно з зазначеною схемою сертифікації;
- 7) аналіз одержаних результатів з метою прийняття рішення щодо можливості видачі сертифіката відповідності;
- 8) оформлення сертифіката відповідності та реєстрація сертифіката відповідності в Реєстрі Системи та видачу його заявнику за позитивними результатами обов'язкової сертифікації послуг громадського харчування;
- 9) технічний нагляд за стабільністю надання сертифікованої послуги громадського харчування;
- 10) інформування щодо результатів обов'язкової сертифікації послуг громадського харчування.

Заявник подає заявку до будь-якого з акредитованих у Системі органів з сертифікації послуг громадського харчування, а за відсутності інформації про його наявність — до Держспоживстандарту України.

Заявник разом із заявкою подає в ОС ПХ заповнену опитувальну анкету, а також вихідну документацію для проведення оцінки підприємства. Перелік запитань опитувальної анкети може уточнюватись у процесі розгляду заявки.

Схема сертифікації заявлених послуг громадського харчування визначається виконавчою групою ОС ПХ за узгодженням із заявником до початку робіт з обов'язкової сертифікації послуг і залежить від виду надання послуги харчування, номенклатури та кількості виробленої кулінарної продукції, типу підприємства харчування та інших вихідних даних.

Рекомендовані схеми сертифікації послуг громадського харчування наведено в табл. 2.8.8.

Термін дії сертифіката відповідності при сертифікації послуг харчування за *Схемою 1* не повинен перевищувати одного року.

У передбачених випадках (у разі впровадження на підприємстві Настанови з якості, яка відповідає вимогам ДСТУ ISO 9004-2-96 «Управління якістю та елементи системи якості. Частина 2. Настанови щодо послуг» тощо) сертифікат відповідності може мати термін дії до двох років.

Термін дії сертифіката відповідності при сертифікації послуг харчування за *Схемою 2* встановлюється з урахуванням терміну дії атестата виробництва і не повинен перевищувати трьох років.

Таблиця 2.8.8.*Схеми сертифікації послуг громадського харчування*

Номер схеми	Обстеження процесу надання послуги	Атестація виробництва якості	Сертифікація системи кулінарної продукції	Вибіркова перевірка (випробування результату послуги)	Технічний нагляд за стабільністю надання сертифікованої послуги
1	Проводиться	Не проводиться	Не проводиться	Проводиться	Проводиться
2	Не проводиться	Проводиться	Не проводиться	Проводиться	Проводиться
3	Не проводиться	Не проводиться	Проводиться	Проводиться	Проводиться

Термін дії сертифіката відповідності при сертифікації послуг харчування за *Схемою 3* встановлюється з урахуванням терміну дії сертифіката системи якості і не повинен перевищувати п'яти років.

Усі схеми сертифікації послуг харчування передбачають перевірку наявності висновків органів санепіднагляду, ветеринарних свідоцтв для продуктів тваринництва, карантинного дозволу на сировину і родукцію рослинного походження, пожежного нагляду стосовно відповідності підприємств харчування санітарно-гігієнічним вимогам та вимогам протипожежної безпеки, а також наявності сертифікатів відповідності на використані харчові продукти та продовольчу сировину, що використовуються для виготовлення кулінарної продукції.

Для оцінки якості послуги харчування перевіряється дотримання вимог щодо:

- умов виробництва кулінарної продукції, зберігання, реалізації та організації споживання, у тому числі сировини та продовольчих товарів, які використовуються для виробництва кулінарної продукції;
- умов обслуговування;
- умов матеріально-технічного оснащення;
- рівня професійної підготовки та кваліфікації обслуговуючого персоналу.

Для випробування якості кулінарної продукції проводять органолептичну оцінку кулінарної продукції, контроль маркування, пакування, транспортування та зберігання. За результатами органолептичного контролю складають протокол.

Зразки-свідки кулінарної продукції не відбираються.

2.9. Сертифікація систем якості

Ключові слова та поняття: ініціатива виробника, інспекційний контроль, опитувальна анкета, орган сертифікації систем якості, остаточна перевірка та оцінка систем якості, передсертифікаційний етап, попередня (заочна) оцінка системи якості, порядок сертифікації систем якості, програма (план) перевірки, процедура перевірки, сертифікат на систему якості

підприємства, сертифікація систем якості, системи якості нормативної документації, схема сертифікації системи якості, термін дії сертифіката

Сертифікація систем якості виробництва продукції в системі УкрСЕПРО проводиться з метою засвідчення відповідності системи управління якістю вимогам ДСТУ ISO серії 9000 і забезпечення впевненості у тому, що виробник здатний постійно випускати продукцію, яка відповідає вимогам нормативних документів, а продукція незадовільної якості своєчасно виявляється, і, за необхідності, виробник має можливість вжити і вживає заходи для випуску продукції належної якості. Впроваджені вперше у 1987 р. в практику світової діяльності міжнародні стандарти ISO серії 9000 стали необхідною і бажаною нормою взаємовідносин на ринках усіх країн світу.

Сертифікація систем якості — перевірка, оцінка та посвідчення акредитованим органом сертифікації систем якості того, що система якості підприємства, яка перевіряється, відповідає вимогам державного або міжнародного стандарту з системи якості.

Сертифікат на систему якості підприємства — документ, виданий згідно з правилами системи сертифікації, який посвідчує, що система якості перевірюваного підприємства відповідає вимогам державного або міжнародного стандарту з системи якості. Сертифікат на систему якості видається на певний вид або групу продукції.

За окремих обставин згідно з вимогами контрактів із зарубіжними фірмами сертифікація систем якості може виконуватись на відповідність національним стандартам інших країн.

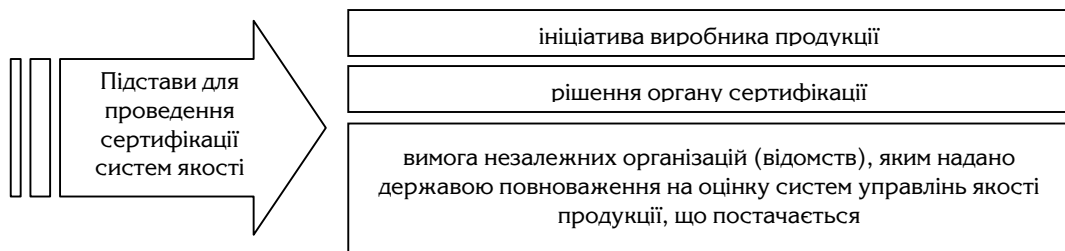
Наявність сертифіката на систему якості виробника, яка підтверджує її відповідність ISO серії 9000, стала обов'язковою умовою при укладанні контрактів на постачання продукції, оскільки є своєрідним гарантом якості товарів.

Як сказано, починаючи з 1993 р., в Україні активно розробляють і впроваджують у практику державні стандарти, гармонізовані з відповідними їм міжнародними стандартами. Сьогодні в Україні діє більшість нормативних документів, що охоплюють основні положення міжнародних стандартів ISO серії 9000.

Сертифікація систем якості проводиться згідно з ДСТУ 3419-96 та ДСТУ EN45012-97 за активної участі підприємства-заявника. Підстави для проведення сертифікації систем якості представлені на рис 2.9.1.

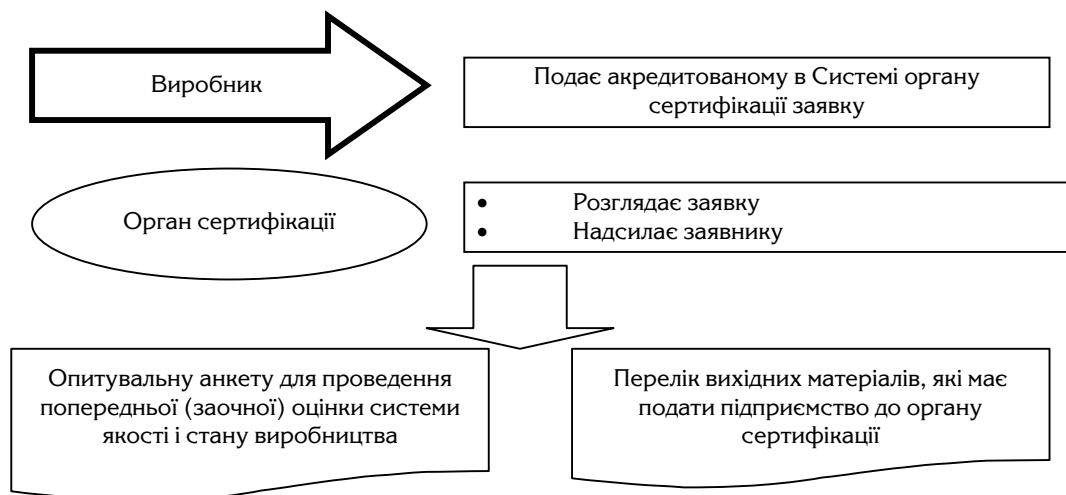
Форми документів на проведення сертифікації систем якості представлені в дод. П–С.

Загальний порядок сертифікації систем якості наданий на рис. 2.9.2.

Рис. 2.9.1.

Підстави для проведення сертифікації систем якості

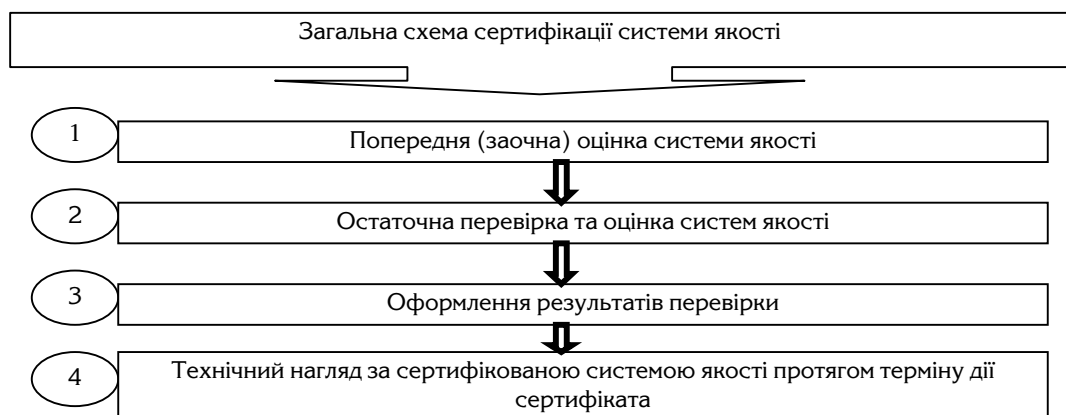
Рис. 2.9.2.

Загальний порядок сертифікації систем якості

Об'єктами оцінок при сертифікації систем якості є:

- діяльність з управління і забезпечення якості відповідно до вимог ДСТУ ISO 9001 (ДСТУ ISO 9002, ДСТУ ISO 9003) та іншої додаткової документації;
- стан виробництва з погляду можливості забезпечення стабільної якості продукції, яка підлягає сертифікації;
- якість продукції на підставі аналізу інформації з різних джерел.

Сертифікація систем якості здійснюється у чотири етапи (рис. 2.9.3):

Рис. 2.9.3.

Загальна схема сертифікації системи якості

Попередня (заочна) оцінка системи якості запроваджується з метою визначення доцільності продовження робіт із сертифікації систем якості підприємства. Вона Здійснюється Комісією органу з сертифікації з включенням не менше одного **аудитора**, атестованого у Системі. Орган призначає **головного аудитора**. Під час попередньої оцінки системи якості проводиться:

- аналіз документів та вихідних даних матеріалів (опитної анкети та інше), наданих підприємством;
- збір та аналіз додаткових відомостей про якість продукції (дані територіальних органів Держстандарту, товариств споживачів, окремих споживачів тощо).

При позитивному рішенні Орган надсилає заявнику:

- висновок і проект господарчого договору на проведення остаточної перевірки й оцінки системи якості;
- Програму остаточної перевірки системи якості;
- методики перевірки і оцінки стану виробництва.

При негативному рішенні Орган надсилає заявнику Орган у своєму висновку наводить причини, усі невідповідності.

Якщо всі невідповідності швидко будуть усунені, підприємство може подати заявку на повторну попередню оцінку.

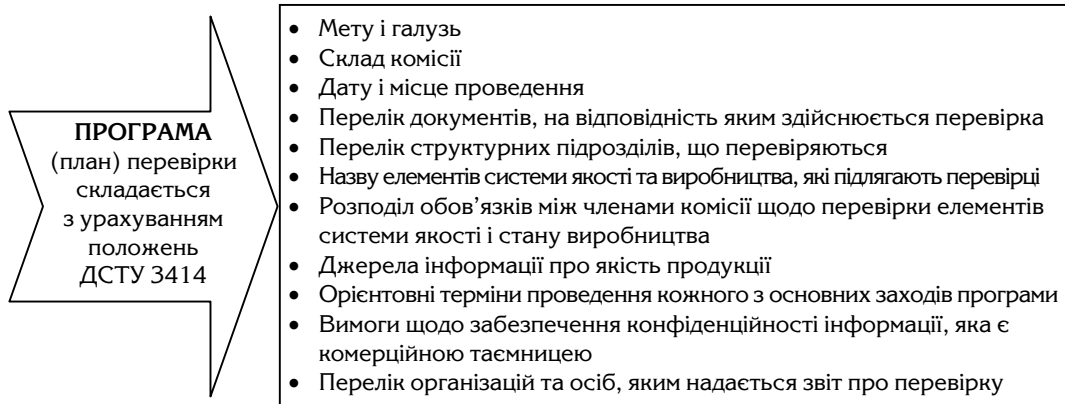
У разі необхідності головний аудитор може направляти свого представника для *неофіційного відвідування* підприємства.

Специфіка *остаточної перевірки та оцінки системи якості виробництва* у тому, що вона здійснюється комісією, що проводила попередню оцінку або іншою комісією, до якої входять експерти, що виконували попередню оцінку. До складу КОМІСІЇ обов'язково включають *експерта-фахівця* з розробки та (або) технології виробництва відповідної продукції.

Програма (план) перевірки та оцінки системи якості виробництва представлена на рис. 2.9.4.

Робочі документи для реалізації програми (розробляються аудитором під керівництвом Головного аудитора):

- переліки контрольних питань, які використовуються для оцінки елементів системи якості;
- форми для реєстрації спостережень під час перевірки;
- форми для документування допоміжних даних, які підтверджують висновки аудиторів.

Рис. 2.9.4.

Програма (план) перевірки та оцінки системи якості виробництва

Загальна процедура перевірки надана в табл. 2.9.1.

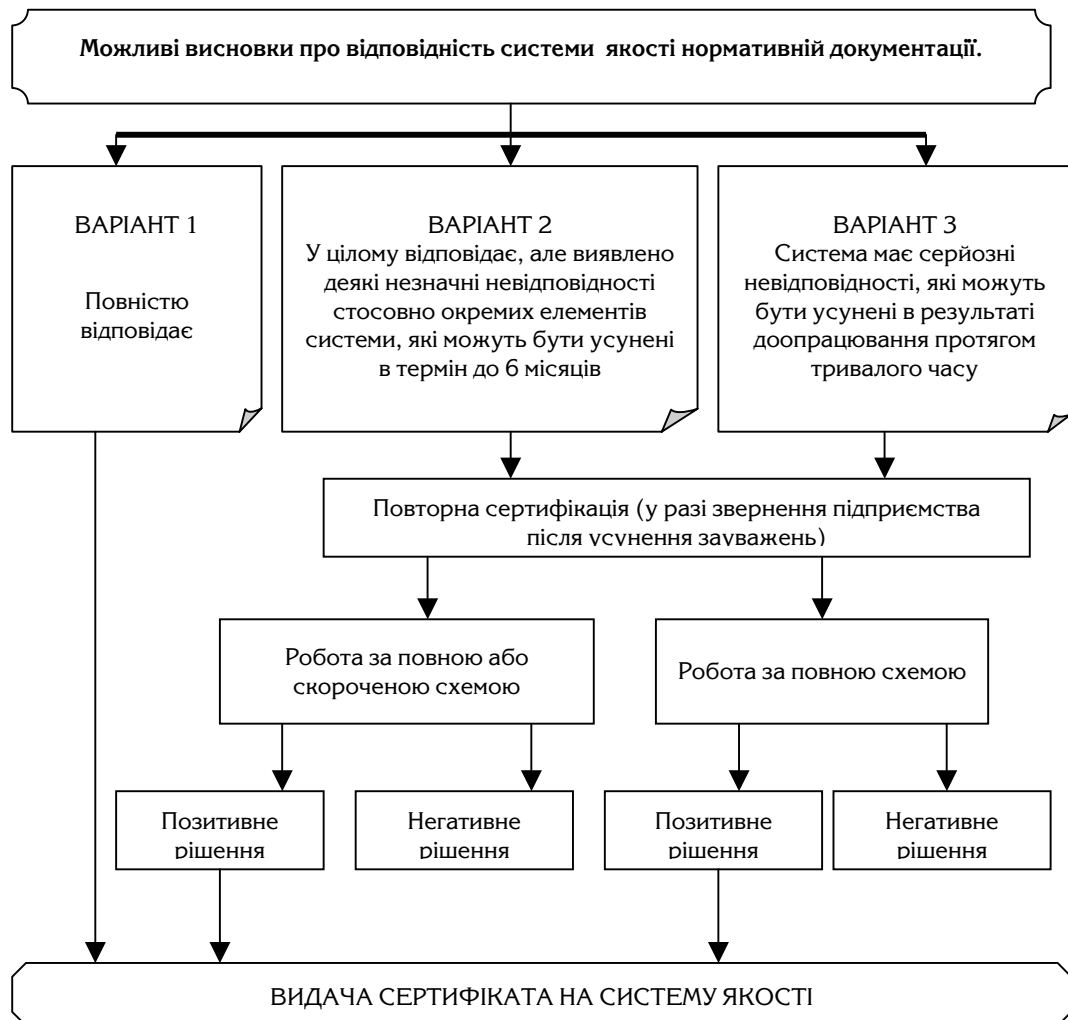
Таблиця 2.9 .1

Загальна процедура перевірки та оцінки системи якості виробництва

Етапи	Зміст
Проведення попередньої наради	<p>Організатор — підприємство та Головний аудитор. Учасники — члени Комісії, персонал підприємства Питання, які вирішуються:</p> <ul style="list-style-type: none"> • інформування про мету, завдання, програму, методи, процедуру перевірки; • встановлення офіційних способів спілкування між аудиторами та персоналом підприємства; • графік перевірок <p>Результат — протокол наради та розподіл обов’язків між аудиторами (додаток до протоколу)</p>
Проведення обстеження	<p>Оцінка здатності виробництва забезпечувати стабільний випуск продукції необхідного рівня якості:</p> <ul style="list-style-type: none"> • аналіз відповідної інформації; • спостереження за станом виробництва. <p>Аналіз фактичного матеріалу (чи невідповідності) елементів системи якості підприємства-заявника стандарту на систему якості. Результат — попередні висновки про відповідність (невідповідність):</p> <ul style="list-style-type: none"> • системи якості в цілому вимогам нормативних документів на систему якості; • виробництва вимогам стабільного забезпечення потрібного рівня якості продукції
Проведення заключної наради з керівництвом підприємства	<p>Мета:</p> <ul style="list-style-type: none"> • надати керівництву зауваження, складені за результатами перевірки та оцінки; • зробити попередні висновки щодо можливості (неможливості) видачі сертифіката відповідності системи якості підприємства вимогам нормативних документів. <p>Результат — протокол, який підписується всіма членами комісії !Забезпечується конфіденційність результатів перевірки</p>
Підготовка звіту	<p><i>Готує комісія</i> Кожний аудитор подає звіт про стан тих елементів системи, які він перевіряв. Підписують усі члени Комісії:</p> <ul style="list-style-type: none"> • загальні відомості про підприємство та Орган з сертифікації; • підстави для проведення перевірки; • перелік документів, на відповідність яким здійснювалась перевірка; • програма перевірки; • характеристика фактичного стану об’єктів перевірки; • зауваження щодо невідповідності; • висновки Комісії; • висновок про можливість (неможливість) видачі сертифіката. <p>Термін підготовки — місяць після заключної наради</p>

Під час оформлення результатів перевірки системи якості виробництва робляться висновки щодо відповідності системи якості нормативній документації (див. рис. 2.9.5).

Термін дії сертифіката на систему якості не перевищує 3 роки. Не продовжується. Реєструється згідно з вимогами ДСТУ 3415-96. Для отримання сертифіката на новий термін за 3 місяці до закінчення терміну дії підприємство надсилає до Органу з сертифікації систем якості заявку.

Рис. 2.9.5.

Можливі висновки про відповідність системи якості нормативній документації.

Для того, щоб зрозуміти особливості загальної процедури перевірки та оцінки системи якості, доцільно зробити аналіз процесу сертифікації окремого виду продукції (послуг). Пропонуємо зробити це на прикладі **сертифікації системи якості готельних послуг**. (Перелік інформаційних документів підприємства готельного господарства на систему якості надано в дод. 15).

Так, етап підготовки та сертифікації системи якості готельних послуг пов'язаний з вибором органу із сертифікації системи якості, оформленням договору на проведення сертифікації, проведенням передсертифікаційного аудиту системи якості, підготовкою персоналу до взаємодії з внутрішніми аудиторами.

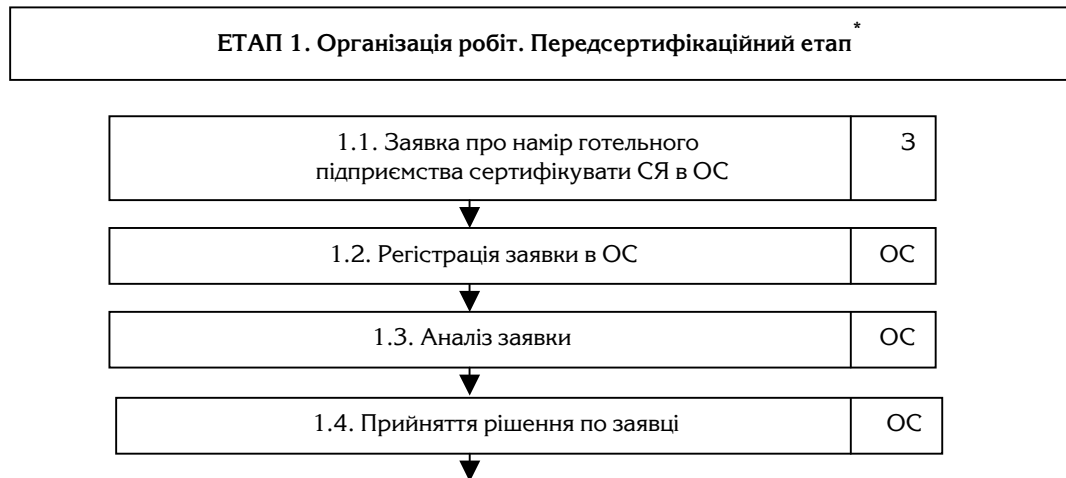
Відповідно до законодавчих та нормативно-технічних документів України, які регламентують загальний порядок сертифікації систем якості, авторами запропоновано типову схему послідовності процедур щодо підготовки та проведення сертифікації системи якості готельних послуг (рис. 2.9.6).

Відповідно до нормативно-технічних документів України можна виділити 4 основні етапи проведення сертифікації системи якості послуг, у т.ч. готельних:

- 1) передсертифікаційний етап;
- 2) попередня оцінка системи якості;
- 3) перевірка та оцінка системи якості на підприємстві готельного господарства;
- 4) інспекційний контроль сертифікованої системи якості.

Після проведення готельним підприємством внутрішньої оцінки системи якості та отримання позитивного результату щодо функціонування системи якості підприємству готельного господарства можна рекомендувати подавати заявку до органу сертифікації. В Україні це Національний орган сертифікації, який сертифікує послуги готельні, є УкрСЕПРО.

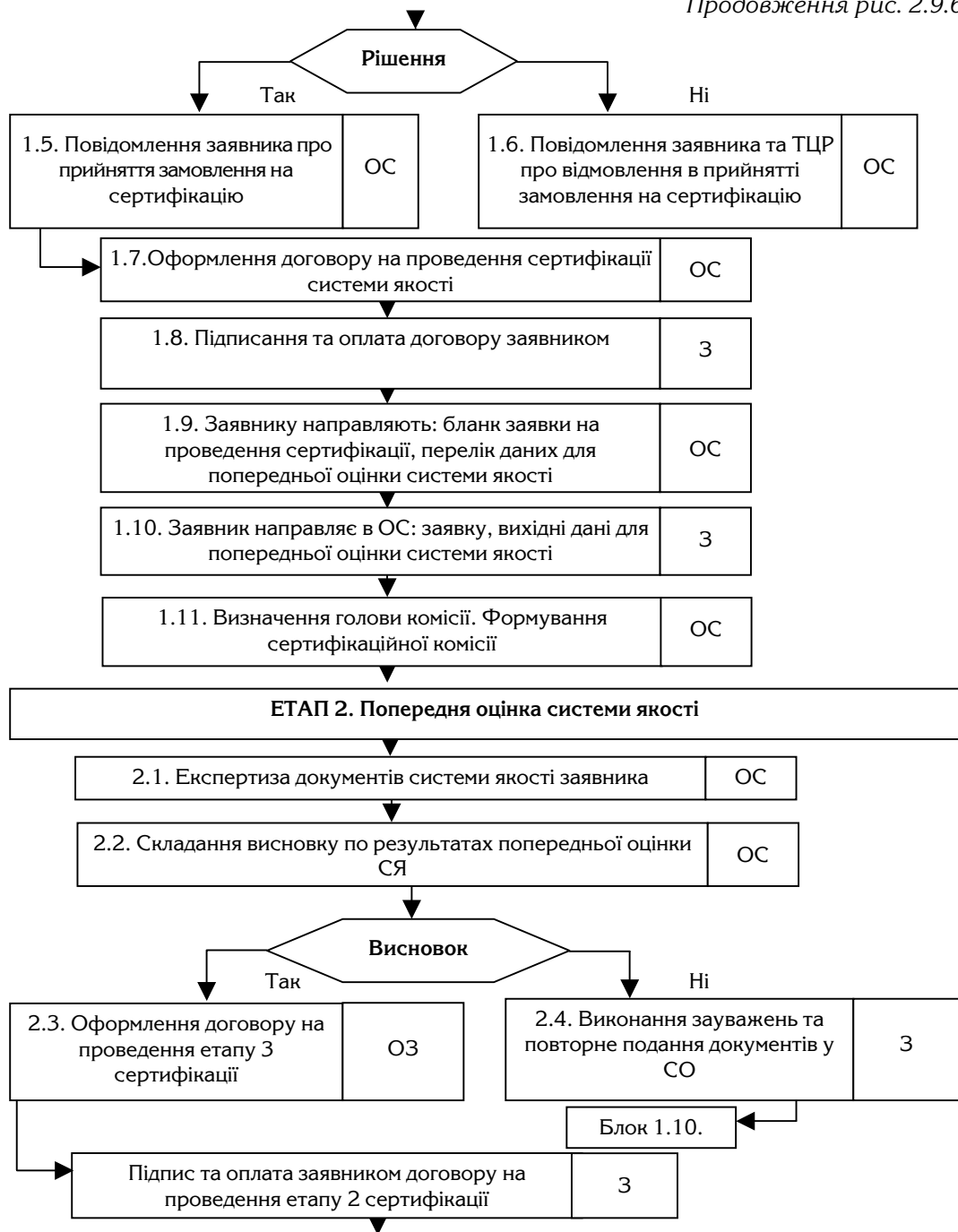
Рис. 2.9.6:

* З – заявник;
СЯ – система якості;

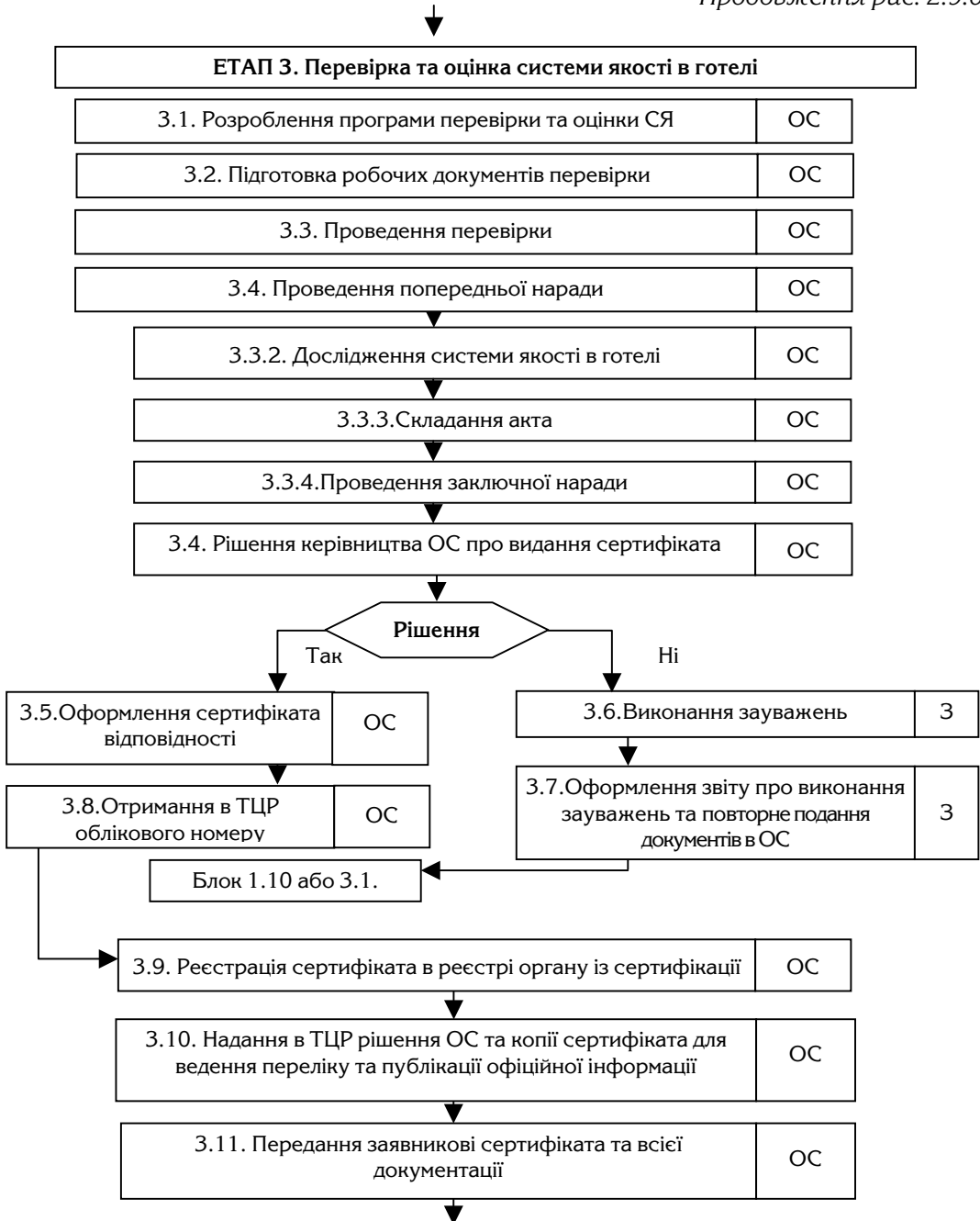
ОС – орган із сертифікації;
ТУР – технічний центр Регістру

Продовження рис. 2.9.6

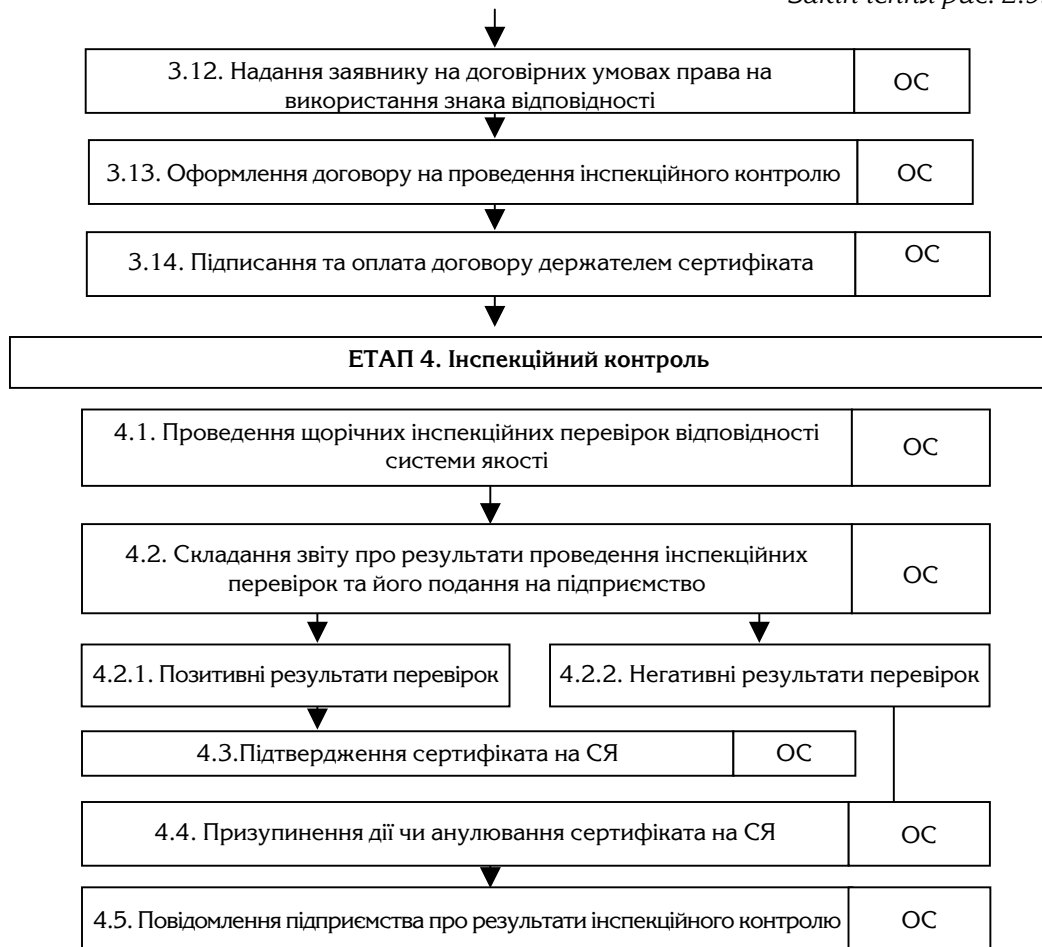

Продовження рис. 2.9.6

Закінчення рис. 2.9.6

Рис. 2.9.6.

Типова схема послідовності проведення процедур сертифікації систем якості на підприємствах готельного господарства

Вибір органу із сертифікації визначається завданнями, які стоять перед готельним підприємством. Основне завдання готелів — підтвердження відповідності системи якості одному із стандартів ISO (9001, 9002, 9003) чи ідентичних національних стандартів та внаслідок цього підвищення довіри до підприємства, його здатності надавати якісні готельні послуги та обслуговувати вітчизняних і зарубіжних туристів. Передсертифікаційний етап пов'язаний із поданням готелем заявки в обраний орган сертифікації, її реєстрацією в органі сертифікації та обговоренні умов роботи сертифікаційного органу (на основі договору, укладеного між готелем та органом сертифікації). Після чого орган із сертифікації:

формує комісію; обирає голову комісії та розподіляє обов'язки між її членами; надає готельному підприємству перелік документів, необхідних для проведення попередньої оцінки системи якості, за якими здійснює попередню оцінку системи шляхом проведення експертизи документів на систему якості.

Метою попередньої оцінки системи якості готельного підприємства є визначення готовності підприємства до сертифікації системи якості та доцільності подальшого проведення робіт із сертифікації. При отриманні позитивного результату по даному етапу сертифікації надається висновок щодо можливості проведення третього етапу сертифікації. Перед його початком слід скласти програму перевірки, розподілити обов'язки між комісією, підготувати робочі документи, погодити з готелем програму перевірки. Сертифікаційний аудит системи якості включає проведення наради (ознайомлення працівників готелю з цілями, обсягами роботи щодо проведення зовнішнього аудиту, методами і процедурами, що будуть використовуватись при цьому, погодження календарного плану сертифікації), перевірку процесів забезпечення якості за елементами системи якості, складання акта перевірки. Аудит здійснюється шляхом збору та аналізу фактичних даних та реєстрації спостережень у ході перевірки. Збір даних у готельному підприємстві відбувається під час:

- опитування персоналу;
- аналізу документів, що використовують;
- аналізу процесу надання послуги;
- аналізу діяльності функціональних підрозділів та служб;
- аналізу роботи персоналу;
- вивчення та оцінки заходів, які проводяться для поліпшення якості.

Результати перевірки, висновки та рекомендації оформлюють у вигляді акта про результати перевірки системи якості, на основі якого на заключній нараді членами комісії із сертифікації надається висновок про відповідність системи якості вимогам стандартів та видається сертифікат відповідності. Орган із сертифікації після видачі сертифіката упродовж усього терміну його дії проводить інспекційний контроль сертифікованої системи якості.

Висновки

1 *Складовою частиною діяльності, що стосується технічного регулювання, стали системи сертифікації продукції та акредитації випробувальних центрів та лабораторій.*

Сертифікація — визнаний у світі спосіб незалежної оцінки відповідності продукції, процесів і послуг встановленим вимогам. Застосування сертифікації створює передумови для успішного розв'язання низки важливих соціальних й економічних проблем і завдань.

Основною метою сертифікації є, насамперед, мінімізація ризиків, яким піддається споживач (саме мінімізація, оскільки нульового ризику не існує). По-друге, сертифікація має допомогти у відстеженні пересування продукції, аби в разі заподіяння шкоди споживачеві або довкіл्लю

можна було б через орган з сертифікації знайти безпосереднього виробника пред'явити йому позов.

Сертифікація служить основою державного регулювання безпеки товарів та послуг. Її основною функцією є захист людини, її майна і природного середовища від негативних наслідків сучасного науково-технічного розвитку, від несумлінних виробників і продавців, а також створення умов для чесної конкурентної боротьби. Складовими частинами системи регулювання безпеки і якості товарів і послуг є: система видачі дозволів (ліцензій) на право ведення підприємницької діяльності, нормативи безпеки і якості, стандартизація, метрологія, методи випробування виробів, процедура оцінки і підтвердження відповідності виробу, технології або послуги вимогам нормативних документів.

2

Стандартизація та процедура оцінювання відповідності (сертифікація) тісно пов'язані між собою. Остання може проводитись лише за наявності нормативних документів, на відповідність якому оцінюється продукція, процес чи послуга. Мають бути застандартизовані методи контролю та випробування, а також сама процедура оцінювання відповідності, що забезпечує достовірність, повторюваність та відтворюваність результатів.

Основними міжнародними організаціями, які сертифікують якість продукції (послуг), крім ISO, є також Європейський Комітет з оцінювання та сертифікації систем якості (EQS), Європейська мережа оцінювання та сертифікації систем якості (EQNET), Європейська організація з випробувань та сертифікації (EOTC) та ін.

3

Історики знаходять зародки сертифікації ще в давній період. У Західній Європі сертифікація зародилась у XVIII–XIX ст. із середовища ринку на добровільних засадах. Провідні економічні країни почали розвивати процеси сертифікації у 1920–1930 рр.

Сьогодні сертифікація продукції (процесів, робіт, послуг) здійснюється в рамках існуючих міжнародних і національних систем сертифікації. Головними міжнародними організаціями, які сертифікують якість продукції (процесів, робіт, послуг) є Міжнародна організація із стандартизації (ISO), Європейський Комітет з оцінювання та сертифікації систем якості (EQS), Європейська мережа оцінювання та сертифікації систем якості (EQNET), Європейська організація з випробувань та сертифікації (EOTC) та ін.

На початку 1970-х років ISO для розробки способів взаємного визнання національних і регіональних систем сертифікації та міжнародних знаків відповідності продукції вимогам стандартів і технічних регламентів, насамперед, у галузі забезпечення безпеки споживачів, захисту навколишнього середовища і охорони здоров'я населення, було створено Комітет

Ради ISO з сертифікації — CERTIKO. Цим комітетом підготовлено зведення принципів сертифікації, що отримало назву «Кодекс принципів ISO/IEC по системах сертифікації третьою стороною на відповідність стандартам». Кодекс виходить з необхідності застосування міжнародних стандартів у національних системах сертифікації.

4

Сертифікація може мати обов'язковий і добровільний характер. Останнім часом обов'язкова сертифікація часто називається сертифікацією в законодавчо регульованій сфері, а добровільна сертифікація — в законодавчо нерегульованій сфері.

Обов'язкову сертифікацію проводять на відповідність щодо вимог чинних національних законодавчих актів та обов'язкових вимог нормативних документів, міжнародних і національних стандартів інших держав. Перелік продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації, затверджується Головним національним органом з оцінки відповідності.

Добровільну сертифікацію проводять на відповідність до вимог, які не віднесені до обов'язкових, тобто в тих випадках, коли суворе дотримання вимог стандартів або іншої нормативної документації на продукцію, процеси або послуги державою не передбачено, тобто коли стандарти або норми не стосуються вимог безпеки і мають добровільний характер для товаровиробника. Якщо для зазначеної продукції встановлені обов'язкові вимоги, то їх завжди включають до вимог добровільної сертифікації.

Запровадження оптимальних схем, засобів, методів і методик здійснення сертифікації пов'язане з наданням споживачеві гарантій щодо відповідності товарів, які купуються, вимогам конкретних стандартів.

5

Як відомо, важливою функцією сертифікації є захист національного ринку від закордонних несумлінних конкурентів. Сформовані протягом десятиліть ці розходження в національних стандартах і процедурах проведення сертифікації або є результатом національних традицій в організації виробництва і торгівлі, які значною мірою склалися об'єктивно, або створюються спеціально з метою утруднення імпорту товарів іноземних конкурентів. Перетворення сертифікації на засіб протекціонізму стало технічною перешкодою в торгівлі між країнами-членами Європейського Союзу Це і заважало реалізації ідеї створення простору без внутрішніх кордонів, у якому забезпечується вільне переміщення товарів та послуг.

Значний внесок у справу лібералізації зовнішньої торгівлі шляхом усунення митних бар'єрів і зниження тарифів, а також використання нетарифних засобів регулювання торгівлі зробили ряд організацій, у тому числі міжнародні організації з стандартизації та сертифікації. Зокрема, учасники Світової Організації Торгівлі (WTO), створеної на базі

Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) здійснюють спеціальні заходи для гармонізації національних стандартів по процедурах сертифікації, щоб виключити перешкоди для міжнародної торгівлі. Серед таких заходів — Угода по технічних бар'єрах у торгівлі, (т. зв. «Кодекс ГАТТ/ВТО», 1993 р.). Загальний принцип Угоди: для продукції, що імпортується, повинен створюватися не менш сприятливий режим, ніж для товарів внутрішнього виробництва. Країнам-учасникам рекомендується розширювати коло партнерів по визнанню результатів оцінки відповідності з підписанням угоди про взаємне визнання результатів оцінки відповідності.

6

Національна система сертифікації в Україні стала створюватися з прийняттям незалежності. З 1993 р. в країні створено декілька систем обов'язкової і добровільної сертифікації, об'єктом діяльності яких є закріплена за ними номенклатура товарів або послуг. Найвизначнішою системою сертифікації серед них є національна **Система сертифікації УкрСЕПРО**, створена Держстандартом і керована його правонаступником — Держспоживстандартом України.

Роботи з сертифікації в Україні забезпечують 118 органів з сертифікації (ОС) та близько 700 випробувальних лабораторій (центрів), акредитованих в системі Української державної системи сертифікації продукції (УкрСЕПРО) та занесених до Реєстру Системи.

Провідною організацією в Україні з питань науково-методичного керування розробленням, впровадженням і забезпеченням функціонування систем стандартизації, оцінення відповідності, кодифікації продукції та їх інформаційного забезпечення є Український науково-дослідний інститут стандартизації, сертифікації та інформатики (УкрНДІССІ), акредитований у системі УкрСЕПРО як орган з сертифікації продукції та систем управління якістю. Загальна кількість стандартів, що входить сьогодні до Головного фонду нормативних документів УкрНДІССІ, налічує 130 тис. документів.

7

Загальні вимоги до порядку проведення сертифікації продукції (процесів, робіт, послуг) в Українській державній системі сертифікації, а також до технічного нагляду, за сертифікованою продукцією та послугами встановлені ДСТУ 3413–96. Вимоги є обов'язковими для підприємств, установ, організацій і громадян — суб'єктів господарської діяльності, у тому числі іноземних, незалежно від форм власності.

Порядок проведення сертифікації продукції (процесів, робіт послуг) вміщує декілька етапів:

- подання заявки на сертифікацію;
- аналіз наданої документації і ухвалення рішення за заявкою із зазначенням схеми (моделі) сертифікації;
- обстеження виробництва;

- атестація виробництва продукції, що сертифікується, сертифікація системи якості, якщо це передбачено схемою сертифікації;
- відбірання, ідентифікація зразків продукції та їх випробування;
- аналіз отриманих результатів і ухвалення рішення про можливість видачі сертифіката відповідності;
- видача сертифіката відповідності, надання ліцензії і занесення сертифікованої продукції чи послуг до Реєстру державної системи сертифікації;
- технічний нагляд за сертифікованою продукцією під час її;
- інформація про результати сертифікації продукції.

8 Схема (модель) сертифікації заявленої продукції чи послуг визначається органом з сертифікації за узгодженням із заявником до початку робіт із сертифікації. Вибір схеми залежить від виду продукції та послуг, її кількості, стану виробництва та інших вихідних даних.

Для сертифікації продукції (послуг) вітчизняного виробництва та імпоротної можуть застосовуватися такі схеми сертифікації:

- 1) сертифікація одиничних виробів;
  - 2) сертифікація партії продукції;
  - 3) сертифікація з проведенням періодичного технічного контролю;
  - 4) сертифікація з обстеженням виробництва;
  - 5) сертифікація з атестацією виробництва;
- сертифікація з оцінкою системи якості.

Сертифікат відповідності видається винятково органом з сертифікації продукції. Він може видаватися на одиничний виріб, на партію чи на продукцію, виготовлену підприємством серійно протягом терміну, установленого ліцензійним договором, із правом маркірувати знаком відповідності кожну одиницю продукції (послуг).

9 З кінця 1990-х рр. в Україні встановлено порядок впровадження **модульного підходу оцінки відповідності**. Мета цього заходу — розвиток добровільної сертифікації продукції (процесів, робіт, послуг), подальша гармонізація правил сертифікації з європейськими правилами і процедурами оцінення відповідності продукції (процесів, робіт, послуг) вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на них. Підставою стала Постанова Кабінету Міністрів України від 07.12.1998 р. № 1931 «Про заходи щодо реалізації Програми діяльності Кабінету Міністрів України» щодо поетапного впровадження модульного підходу оцінки відповідності з урахуванням вимог Директиви Європейського Співтовариства від 22.07.1993 р. № 93/465/ЕЕС щодо модулів для різних фаз процедур оцінювання відповідності і правил надання і використання маркуванням знаком відповідності «СЕ», призначених для використання в директивах з технічної гармонізації. Порядок впровадження модульного підходу оцінки відповідності

з урахуванням вимог Директив Європейського Союзу було затверджено Наказом Держспоживстандарту України від 10.01.99 р. № 2.

10

Кожний вид продукції (товар, процес, робота, послуга), представлений на сертифікацію, відбирається і досліджується органом з сертифікації за певною визначеною схемою (типіві випробування зразків продукції, які відібрані в торгівлі або підприємстві виробника, дослідження системи, якості продукції на виробництві та ін.).

Важливим засобом сертифікації непродовольчих товарів є оцінення відповідності груп однорідної продукції. Методологічною основою обов'язкової сертифікації визначених груп однорідної продукції є директиви ЄС, передусім, Директива Ради ЄС 2001/95/ЄС про загальну безпеку продукції, а також відповідні закони України та інші нормативні документи.

11

У сучасному світі така інтегральна категорія, як продовольча безпека, стає синонімом безпеки не тільки безпосередньо споживача харчових продуктів, а й економічної безпеки держави та перспективи виживання людства в цілому.

Система управління безпечністю харчових продуктів — це насамперед запобіжна система, яка передбачає проведення систематичної ідентифікації, оцінювання та контролю небезпечних чинників (біологічних, хімічних, фізичних, генно-інженерних) у критичних точках технологічного процесу. Система управління безпечністю харчових продуктів базується на безумовному використанні організацією-виробником вимог чинних нормативних документів.

Для України найбільш прийнятним засобом створення гарантій безпеки харчових продуктів є впровадження сучасної концепції системи ХАССП (НАССР), яка може застосовуватися на всіх ланках харчового ланцюга — від збирання врожаю і до місць споживання. Базуючись на сучасних науково обґрунтованих вимогах, ця система забезпечує превентивний підхід і дає можливість ефективно управляти безпекою харчових продуктів.

Порядок і вимоги до проведення обов'язкової сертифікації харчових продуктів у Державній системі сертифікації продукції УкрСЕПРО (далі — Система) встановлюються «Правилами обов'язкової сертифікації харчових продуктів» (далі — Правила), затверджених Наказом Держстандарту України від 02.06.97 р. № 322.

12

В Європі та світі винайдено досить дієві механізми щодо урізноманітнення видів послуг та підвищення їх якості. Не останню роль тут відіграють стандартизація та сертифікація. У світовій практиці стандартизація повністю охоплює готельне господарство, туризм, пасажирські і

вантажні перевезення, зв'язок, освіту, банківську справу. Сертифікацію послуг проводять переважно при врахуванні їх відповідності вимогам, визначеним у стандартах якості.

Поетапне введення обов'язкової сертифікації послуг було розпочато Держстандартом України з 1993 р. Нині введено в дію наступні системи сертифікації в сфері послуг:

- система сертифікації послуг з технічного обслуговування і ремонту автотранспортних засобів (з 1 липня 1998 р.);
- система сертифікації готельних послуг (з 1 жовтня 1999 р.);
- система сертифікації послуг громадського харчування (з 1 жовтня 1999 р.);
- система сертифікації послуг з перевезення пасажирів автомобільним транспортом (з 1 жовтня 1999 р.).

Основою нормативної бази сертифікації послуг служать Закони України, міжнародні, регіональні і національні стандарти, затверджені санітарно-гігієнічні норми і правила, а також нормативні документи, прийняті у відповідному порядку органами державного управління для конкретних видів послуг.

13

Сертифікація систем якості виробництва продукції в системі УкрСЕПРО проводиться з метою засвідчення відповідності системи управління якістю вимогам ДСТУ ISO серії 9000 і забезпечення впевненості у тому, що виробник здатний постійно випускати продукцію, яка відповідає вимогам нормативних документів, а продукція незадовільної якості своєчасно виявляється, і, за необхідності, виробник має можливість вжити і вживає заходи для випуску продукції належної якості. Впроваджені вперше у 1987 р. в практику світової діяльності міжнародні стандарти ISO серії 9000 стали необхідною і бажаною нормою взаємовідносин на ринках усіх країн світу.

Сертифікація систем якості — це перевірка, оцінка та посвідчення акредитованим органом сертифікації систем якості того, що система якості підприємства, яка перевіряється, відповідає вимогам державного або міжнародного стандарту з системи якості.

Сертифікат на систему якості підприємства — документ, виданий згідно з правилами системи сертифікації, який посвідчує, що система якості перевірюваного підприємства відповідає вимогам державного або міжнародного стандарту з системи якості. Сертифікат на систему якості видається на певний вид або групу продукції.

Загальна схема сертифікації системи якості вміщує такі основні етапи:

- 1) попередня (заочна) оцінка системи якості;
- 2) остаточна перевірка та оцінка систем якості;
- 3) оформлення результатів перевірки;
- 4) технічний нагляд за сертифікованою системою якості протягом терміну дії сертифіката.

Питання та завдання для самоконтролю

1. *Яка роль сертифікації у системі підвищення якості продукції та послуг?*
2. *Дайте визначення сертифікації. Яка організація формує міжнародні вимоги до термінів і визначень у галузі сертифікації?*
3. *Порівняйте сутність понять «сертифікація» та «підтвердження відповідності».*
4. *Що таке «система сертифікації»?*
5. *Які існують види сертифікації?*
6. *Визначте призначення добровільної сертифікації та охарактеризуйте її об'єкти.*
7. *Встановіть відмінності добровільної сертифікації від обов'язкової.*
8. *Охарактеризуйте історичну динаміку створення національних та міжнародних організацій з оцінювання відповідності та акредитації?*
9. *Визначте організаційну структуру та основні напрями діяльності Міжнародної організації із стандартизації (ISO).*
10. *Що таке технічні бар'єри в торгівлі та які шляхи їх усунення? Які міжнародні організації працюють у цьому напрямку?*
11. *Розкрийте історичну динаміку створення національної системи сертифікації в Україні.*
12. *Поясніть структуру законодавчої та нормативної бази сертифікації.*
13. *Поясніть завдання Державного Комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики» (Держспоживстандарту) в галузі сертифікації.*
14. *Розкрийте повноваження центральних органів виконавчої влади в системі оцінювання відповідності України.*
15. *Яку роботу виконують територіальні центри зі стандартизації, метрології та сертифікації продукції (послуг)?*
16. *Наведіть приклади участі України у роботі міжнародних та регіональних організацій з оцінювання відповідності.*
17. *Зробіть аналіз структурної схеми сертифікації в системі УкрСЕПРО. Та визначте його функції.*
18. *Визначте основні функції учасників сертифікації в системі УкрСЕПРО.*
19. *Що таке акредитація і яка її мета? На яких принципах базується діяльність з акредитації в Україні?*
20. *Яке призначення випробувальних лабораторій?*
21. *Охарактеризуйте загальні вимоги до порядку проведення сертифікації продукції (процесів, робіт, послуг) в системі УкрСЕПРО*
22. *Поясніть, від чого залежить схема (модель) сертифікації заявленої продукції чи послуг. Які схеми сертифікації Ви знаєте?*

23. *Що таке сертифікат відповідності, свідоцтво щодо його визнання та державний Реєстр системи УкрСЕПРО?*
24. *Що таке атестат виробництва, сертифікат відповідності і ліцензійна угода між замовником і Держспоживстандартом України?*
25. *Розкрийте особливості сертифікації груп однорідної продукції.*
26. *Розкрийте особливості сертифікації продовольчих товарів.*
27. *За якими показниками проводиться ідентифікація продукції?*
28. *Охарактеризуйте особливості сертифікації продуктів рослинного та тваринного походження, товарів дитячого харчування.*
29. *Обґрунтуйте особливості послуг як об'єкта сертифікації. Охарактеризуйте можливі схеми сертифікації послуг.*
30. *З якою метою проводять сертифікацію систем якості виробництва?*
31. *Яка специфіка етапів загальної процедури перевірки системи якості?*
32. *Визначте пріоритети в діяльності УкрНДІССІ та УкрНДНЦ.*
33. *Охарактеризуйте доробки вітчизняної метрології. Які вітчизняні метрологічні структури Ви знаєте?*

ДОДАТКИ

Додаток А

ФОРМА ТИТУЛЬНОГО АРКУША ТУ

ДКПП _____	УКНД _____ ЗАРЕЄСТРОВАНО (назва органу державної реєстрації) (реєстраційний №, дата реєстрації)
ПОГОДЖЕНО (посада керівника, назва організації)	ПРИЙНЯТО (посада керівника, назва організації)
(особистий підпис, печатка)	(особистий підпис, печатка)
(розшифрування підпису)	(розшифрування підпису)
(дата або номер погоджувального документа й дата)	(дата)
(назва продукції, процесу, послуги)	

ТЕХНІЧНІ УМОВИ

(позначення технічних умов)	
(Уперше чи На зміну _____) Дата надання чинності _____ Чинний до _____	
ПОГОДЖЕНО (посада керівника, назва організації)	РОЗРОБЛЕНО (посада керівника, назва організації)
(особистий підпис, печатка)	(особистий підпис, печатка)
(розшифрування підпису)	(розшифрування підпису)
(дата або номер погоджувального документа й дата)	(дата)
ПОГОДЖЕНО (посада керівника, назва організації)	(посади та особисті підписи відповідальних осіб та виконавців)
(особистий підпис, печатка)	
(розшифрування підпису)	
(дата)	(дата або номер погоджувального док.)

Додаток Б

ФОРМА ЗАЯВКИ НА ПРОВЕДЕННЯ СЕРТИФІКАЦІЇ

Назва органу із сертифікації
продукції, адреса

ЗАЯВКА

на проведення сертифікації продукції в Системі УкрСЕПРО

1. _____
(назва підприємства-виготовлювача, постачальника (далі – заявник), адреса, код ЄДРПОУ*)
в особі _____

(прізвище, ім'я, по батькові керівника і його посада)

заявляє, що _____

(назва продукції, код ОКП, код

ТН ВЕД для імпортової продукції)

виготовлена у вигляді партії в кількості _____,

(шт., т. м³)

що випускається серійно** за _____

(найменування і позначення

нормативного документа виготовлювача)

відповідає вимогам _____

(позначення і назва

нормативних документів)

і просить провести сертифікацію цієї продукції на відповідність
вимогам зазначених нормативних документів за правилами Системи
сертифікації УкрСЕПРО.

2. Іспит з метою сертифікації прошу провести в _____

(назва акредитованої у Системі сертифікації УкрСЕПРО

іспитової лабораторії та її адреса. При відсутності

зведенень цей пункт не заповнюється)

3. Заявник зобов'язується:

- виконувати всі умови сертифікації;
- забезпечувати стабільність показників (характеристик) про-
дукції, підтверджених сертифікатом відповідності;
- оплачувати всі витрати з проведення сертифікації.

4. Додаткові відомості _____

Керівник підприємства _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Головний бухгалтер _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Печатка _____

Дата _____

* Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України

** Записується необхідне

Додаток В

ДСТУ 3498-96

Форми бланків документів

А.1 БЛАНК СЕРТИФІКАТА ВІДПОВІДНОСТІ (форма 1)

ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ
З ПИТАНЬ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА СПОЖИВЧОЇ ПОЛІТИКИ
(ДЕРЖСПОЖИВСТАНДАРТ УКРАЇНИ)

Серія ГА

№ 000000

Система сертифікації УкрСЕПРО
СЕРТИФІКАТ ВІДПОВІДНОСТІ

Зареєстрований у Реєстрі
Системи сертифікації УкрСЕПРО
«___» _____ 200 р.
№ _____
Дійсний до «___» _____ 200 р.

ВИДАНИЙ _____
назва підприємства-виробника (постачальника), його адреса

_____ код ЄДРПОУ
ЦЕЙ СЕРТИФІКАТ ПОСВІДЧУЄ, ЩО ІДЕНТИФІКОВАНА НАЛЕЖНИМ ЧИНОМ
ПРОДУКЦІЯ _____
назва продукції, тип, вид, марка і т. ін.

_____ код ТН ЗЕД _____ код ОКП
ВИПРОБУВАНА І ВІДПОВІДАЄ ВСІМ ОБОВ'ЯЗКОВИМ ВИМОГАМ, ЩО ВСТА-
НОВЛЕНІ В _____
позначення та назви нормативних документів (за необхідності наводяться пункти)
СЕРТИФІКАТ ПОШИРЮЄТЬСЯ НА _____
наводиться необхідне: виріб, зав. № _____;

_____
партію в кількості __ (шт., кг, м², і т. ін.) зав. № _____; час випуску продукції з виробництва

Контроль відповідності сертифікованої продукції вимогам нормативних документів під час випуску з виробництва здійснюється шляхом _____

_____ наводиться необхідне: періодичних випробувань зразків (проб) продукції; технічного нагляду за
_____ виробництвом сертифікованої продукції, атестованим виробництвом,

_____ сертифікованою системою якості
СЕРТИФІКАТ ВИДАНИЙ _____
назва органу з сертифікації,

_____ що видав сертифікат, його адреса, номер атестата акредитації і дата реєстрації
ВВЕЗЕННЯ В УКРАЇНУ ДОЗВОЛЯЄТЬСЯ (для продукції, що ввозиться в Україну).

Керівник
органу з сертифікації продукції _____
«___» _____ 200 р. _____ підпис _____ ініціали, прізвище

Печатка

До уваги постачальників, покупців та контролюючих органів.
Копія сертифіката не дійсна без оригіналу підпису і печатки органу, що його
видав, або центру стандартизації, метрології та сертифікації
Держспоживстандарту України (ЦСМС)

ЗВОРОТНИЙ БІК ФОРМИ 1

1. Виданий на підставі:

– випробувань, що проведені випробувальною(ними) лабораторією(ями)

Назва акредитованої випробувальної лабораторії (АВЛ), адреса	Номер протоколу випробувань, дата його затвердження	Реєстраційний номер АВЛ у Реєстрі Системи УкрСЕПРО

– обстеження виробництва _____

№ акта обстеження, дата реєстрації

– атестації виробництва _____

№ атестата, дата реєстрації, термін дії

– сертифікації системи якості _____

№ сертифіката, дата реєстрації, термін дії

2. Маркування продукції здійснюється знаком відповідності згідно з ДСТУ 2296-93, що наноситься на кожний виріб відповідно до вимог _____

позначення нормативного документа на продукцію

Місце знаходження знака відповідності _____

опис місця знаходження знака на продукції

3. Виробник (постачальник) повинен забезпечувати відповідність продукції вимогам нормативних документів, наведених у цьому сертифікаті. За умови порушення вимог сертифікат може бути анульований рішенням органу з сертифікації або Держспоживстандарту України.

Печатка

Додаток Г
ДСТУ 3498-96

А.2 БЛАНК СЕРТИФІКАТА ВІДПОВІДНОСТІ (форма 2)

**ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ
З ПИТАНЬ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА СПОЖИВЧОЇ ПОЛІТИКИ
(ДЕРЖСПОЖИВТАНДАРТ УКРАЇНИ)**

Серія ЄА

№ 000000

Система сертифікації УкрСЕПРО
СЕРТИФІКАТ ВІДПОВІДНОСТІ

Зареєстрований у Реєстрі
Системи сертифікації УкрСЕПРО
«___» _____ 200 р.

№ _____
Дійсний до «___» _____ 200 р.

ВИДАНИЙ _____
назва підприємства-виробника (постачальника), його адреса

_____ код ЄДРПОУ
ЦЕЙ СЕРТИФІКАТ ПОСВІДЧУЄ, ЩО ІДЕНТИФІКОВАНА НАЛЕЖНИМ ЧИНОМ
ПРОДУКЦІЯ _____
назва продукції, тип, вид, марка і т. ін.

_____ код ТН ЗЕД _____ код ОКП
ВИПРОБУВАНА І ВІДПОВІДАЄ ВСІМ ВИМОГАМ, ЩО ВСТАНОВЛЕНІ В _____

_____
позначення та назви нормативних документів (за необхідності наводяться пункти)
СЕРТИФІКАТ ПОШИРЮЄТЬСЯ НА _____
наводиться необхідне: виріб, зав. № _____;

_____
партію в кількості ____ (шт., кг, м², і т. ін.) зав. № _____; час випуску продукції з виробництва

Контроль відповідності сертифікованої продукції вимогам нормативних документів під час випуску з виробництва здійснюється шляхом _____

_____ наводиться необхідне: періодичних випробувань зразків (проб) продукції; технічного нагляду за
_____ виробництвом сертифікованої продукції, атестованим виробництвом,

_____ сертифікованою системою якості
СЕРТИФІКАТ ВИДАНИЙ _____
назва органу з сертифікації,

_____ що видав сертифікат, його адреса, номер атестата акредитації і дата реєстрації
ВВЕЗЕННЯ В УКРАЇНУ ДОЗВОЛЯЄТЬСЯ (для продукції, що ввозиться в Україну).

Керівник _____
органу з сертифікації продукції _____
«___» _____ 200 р. _____ підпис _____ ініціали, прізвище

Печатка

До уваги постачальників, покупців та контролюючих органів.
Копія сертифіката не дійсна без оригіналу підпису і печатки органу, що його видав, або центру стандартизації, метрології та сертифікації
Держспоживстандарту України (ЦСМС)

ЗВОРОТНИЙ БІК ФОРМИ 2

1. Виданий на підставі:

– випробувань, що проведені випробувальною(ними) лабораторією(ями)

Назва акредитованої випробувальної лабораторії (АВЛ), адреса	Номер протоколу випробувань, дата його затвердження	Реєстраційний номер АВЛ у Реєстрі Системи УкрСЕПРО

- обстеження виробництва _____
№ акта обстеження, дата реєстрації
- атестації виробництва _____
№ атестата, дата реєстрації, термін дії
- сертифікації системи якості _____
№ сертифіката, дата реєстрації, термін дії

2. Маркування продукції здійснюється знаком відповідності згідно з ДСТУ 2296-93, що наноситься на кожний виріб відповідно до вимог _____

_____

позначення нормативного документа на продукцію

Місце знаходження знака відповідності _____

_____

опис місця знаходження знака на продукції

3. Виробник (постачальник) повинен забезпечувати відповідність продукції вимогам нормативних документів, наведених у цьому сертифікаті. За умови порушення вимог сертифікат може бути анульований рішенням органу з сертифікації або Держспоживстандарту України.

Печатка

Додаток Д

ДСТУ 3498–96

А.3 БЛАНК СЕРТИФІКАТА ВІДПОВІДНОСТІ (форма 3)

ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ
З ПИТАНЬ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА СПОЖИВЧОЇ ПОЛІТИКИ
(ДЕРЖСПОЖИВСТАНДАРТ УКРАЇНИ)

Серія ЗА

№ 000000

Система сертифікації УкрСЕПРО
СЕРТИФІКАТ ВІДПОВІДНОСТІ

Зареєстрований у Реєстрі
Системи сертифікації УкрСЕПРО

«___» _____ 200 р.

№ _____

Дійсний до «___» _____ 200 р.

ВИДАНИЙ _____

назва підприємства-виробника (постачальника), його адреса

код ЄДРПОУ

ЦЕЙ СЕРТИФІКАТ ПОСВІДЧУЄ, ЩО ІДЕНТИФІКОВАНА НАЛЕЖНИМ ЧИНОМ
ПРОДУКЦІЯ _____

назва продукції, тип, вид, марка і т. ін.

код ТН ЗЕД

код ОКП

ВИПРОБУВАНА І ВІДПОВІДАЄ ВИМОГАМ _____ ,

перелічуються окремі вимоги

ЩО ВСТАНОВЛЕНІ В _____

позначення та назви нормативних документів (за необхідності наводяться пункти)

СЕРТИФІКАТ ПОШИРЮЄТЬСЯ НА _____

наводиться необхідне: виріб, зав. № _____;

партію в кількості __ (шт., кг, м², і т. ін.) зав. № _____; час випуску продукції з виробництва

Контроль відповідності сертифікованої продукції вимогам нормативних документів під час випуску з виробництва здійснюється шляхом _____

наводиться необхідне: періодичних випробувань зразків (проб) продукції; технічного нагляду за виробниц-

твом сертифікованої продукції, атестованим виробництвом, сертифікованою системою якості
СЕРТИФІКАТ ВИДАНИЙ _____

назва органу з сертифікації,

що видав сертифікат, його адреса, номер атестата акредитації і дата реєстрації
ВВЕЗЕННЯ В УКРАЇНУ ДОЗВОЛЯЄТЬСЯ (для продукції, що ввозиться в Україну).

Керівник

органу з сертифікації продукції _____

«___» _____ 200 р.

підпис

ініціали, прізвище

Печатка

До уваги постачальників, покупців та контролюючих органів.

**Копія сертифіката не дійсна без оригіналу підпису і печатки органу, що його
видав, або центру стандартизації, метрології та сертифікації
Держспоживстандарту України (ЦСМС)**

ЗВОРОТНИЙ БІК ФОРМИ 3

1. Виданий на підставі:

– випробувань, що проведені випробувальною(ними) лабораторією(ями)

Назва акредитованої випробувальної лабораторії (АВЛ), адреса	Номер протоколу випробувань, дата його затвердження	Реєстраційний номер АВЛ у Реєстрі Системи УкрСЕПРО

– обстеження виробництва _____

№ акта обстеження, дата реєстрації

– атестації виробництва _____

№ атестата, дата реєстрації, термін дії

– сертифікації системи якості _____

№ сертифіката, дата реєстрації, термін дії

2. Виробник (постачальник) повинен забезпечувати відповідність продукції вимогам нормативних документів, наведених у цьому сертифікаті. За умови порушення вимог сертифікат може бути анульований рішенням органу з сертифікації або Держстандарту України.

Печатка

Додаток Е

ДСТУ 3498–96

А 4 ФОРМА БЛАНКА СВІДОЦТВА ПРО ВИЗНАННЯ

ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА СПОЖИВЧОЇ ПОЛІТИКИ (ДЕРЖСПОЖИВСТАНДАРТ УКРАЇНИ)

Серія АА

№ 000000

Система сертифікації УкрСЕПРО
СВІДОЦТВО ПРО ВИЗНАННЯ

Зареєстрований у Реєстрі
Системи сертифікації УкрСЕПРО
«___» _____ 200 р.
№ _____
Дійсний до «___» _____ 200 р.

ВИДАНЕ _____
заявник (виробник, постачальник, отримувач), його адреса

НА ПРОДУКЦІЮ _____
Назва, тип. Вид, марка

_____ ,
партія в кількості (шт.; кг; м²; і т. ін.) _____ *код ТНЗЕД*
ЯКА ВІДПОВІДАЄ _____
позначення та назви нормативних документів, чинних в Україні, із зазначенням пунктів

НА ПІДСТАВІ _____
назва сертифіката (документа), що засвідчує відповідність, його реєстраційний

_____ *номер та дата видачі*
ВИДАНОГО _____
назва органу, що видав документ, який засвідчує відповідність

ВІДПОВІДНО ДО _____
міжнародна регіональна двостороння угода або інший документ,
_____ *номер, дата*

СВІДОЦТВО ВИДАНЕ _____
назва органу з сертифікації, що видав свідоцтво про визнання, його адреса,

_____ *номер атестата акредитації органу з сертифікації*
ВВЕЗЕННЯ В УКРАЇНУ ДОЗВОЛЯЄТЬСЯ

Керівник органу
з сертифікації продукції _____
«___» _____ 200 р. _____ підпис _____ ініціали, прізвище

Печатка

До уваги постачальників, покупців та контролюючих органів.
Копія свідоцтва про визнання не дійсна без оригіналу підпису і печатки органу,
що його видав, або центру стандартизації, метрології та сертифікації
Держспоживстандарту України (ЦСМС)

Додаток Ж

ФОРМА ЗАЯВКИ НА ПРОВЕДЕННЯ СЕРТИФІКАЦІЇ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

Назва органу з сертифікації, адреса

Заявка

**на проведення обов'язкової сертифікації готельних
послуг і надання категорії в Системі УкрСЕПРО**

1. _____
(назва підприємства - виконавця послуги (надалі - заявник),
_____ поштова адреса, код за ЄДРПОУ*)
в особі _____
(прізвище, ім'я, по батькові керівника та його посада)
заявляє, що _____,
(назва послуг, код за ДКПП)
надаються за _____,
(назва та позначення документації виконавця)
відповідають вимогам _____,
(позначення та назва нормативних документів)
і просить провести сертифікацію цих послуг на відповідність
вимогам нормативних документів за правилами Системи
УкрСЕПРО та надати категорію _____

2. Випробування (перевірки) з метою сертифікації прошу про-
вести в _____

(назва акредитованої в Системі УкрСЕПРО випробувальної лабораторії
_____ та її адреса)

У разі відсутності відомостей, цей пункт не наводиться

3. Заявник зобов'язується:
виконувати всі умови сертифікації;
забезпечувати стабільність показників (характеристик) послуг,
що підтверджені сертифікатом відповідності;
сплатити всі витрати за проведення сертифікації.
4. Додаткові відомості _____

Керівник підприємства _____	_____	_____
	(підпис)	(ініціали та прізвище)
Головний бухгалтер _____	_____	_____
	(підпис)	(ініціали та прізвище)
Печатка _____	Дата _____	

* Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України.

Додаток И

ФОРМА ОПИТУВАЛЬНОЇ АНКЕТИ

Назва органу з сертифікації, адреса

Опитувальна анкета

попереднього аналізу для проведення обов'язкової сертифікації готельних послуг та надання категорії (додаток до заявки на проведення сертифікації)

1. Назва _____
2. Форма власності _____
3. Відомча належність _____
4. Адреса _____
Телефон _____ Телекс _____ Факс _____
5. Прізвище, ім'я, по батькові керівника _____
6. Категорія готелю на момент подання заявки _____
7. Загальні відомості про підприємство, що надає готельні послуги
  - 7.1. Рік введення до експлуатації _____
  - 7.2. Рік реконструкції _____
  - 7.3. Кількість корпусів _____
  - 7.4. Кількість поверхів _____
  - 7.5. Сезонність експлуатації _____
  - 7.6. Загальна кількість обслуговуючого персоналу _____
8. Відстань від:
центру міста _____
залізничного вокзалу _____
аеропорту _____
9. Номерний фонд _____

Однокімнатні номери:

Номери	Кількість номерів	Кількість місць
одномісні		
двомісні		
тримісні		
чотиримісні		
зі санвузлом (туалетом)		
без санвузла (туалету)		
Разом		

Багатокімнатні номери (апартаменти) та номери, які можна об'єднати:

	Багатокімнатні номери (апартаменти)		Номери, які можна об'єднати	
	кількість номерів	кількість місць	кількість номерів	кількість місць
з двох та більше кімнат				
з трьох та більше кімнат				
Усього				

Разом у готелі: номерів –
місць –

10. Перелік документів, потрібних для сертифікації готельних послуг, зазначте – «так» (є), «ні» (немає)

10.1. Акти приймання в експлуатацію, перевірки працездатності, обстеження установок пожежегасіння, пожежної, охоронної та охоронно-пожежної сигналізації _____

10.2. Акти перевірки протипожежного стану приміщень, підприємств, що надають готельні послуги _____

10.3. Угода на технічне обслуговування автоматичних установок пожежегасіння, охоронної та охоронно-пожежної сигналізації _____

10.4. Акт Держтехнагляду _____

10.5. Акт приймання ліфтів _____

10.6. Угода на технічне обслуговування ліфтів з підтвердженням її виконання _____

10.7. Журнал перевірки технічного стану ліфтів _____

10.8. Акт перевірки (договір) Котлонагляду _____

10.9. Акт перевірки санітарно-гігієнічного стану, підприємств, що надають готельні послуги _____

10.10. Угода на проведення дезінфекції, дезінсекції і дератизації з підтвердженням її виконання _____

10.11. Наявність санітарних книжок та журналу медичного огляду персоналу підприємств з надання готельних послуг, який безпосередньо займається обслуговуванням мешканців (має контакт з мешканцями) _____

10.12. Журнали, що підтверджують проведення інструктажу (навчання) і перевірки знань з техніки безпеки робітників технічної групи _____

10.13. Перелік мийних засобів, що застосовують для санітарного оброблення номерного фонду із зазначенням ДСТУ (ГОСТ) (для вітчизняної продукції) та наявності санітарно-гігієнічного висновку (для імпоротної продукції) _____

10.14. Договір на охорону підприємств, що надають готельні послуги _____

(за наявності власної служби охорони – посадові інструкції її співробітників) _____

10.15. План дій персоналу за надзвичайних ситуацій _____

10.16. Сертифікат на послуги харчування, якщо підприємство, що надає готельні послуги, має підприємство харчування _____

Посада відповідальної особи
від адміністрації Заявника _____

підпис прізвище, ініціали

«__» _____ 200_ р

Додаток К

ФОРМА ЗАЯВКИ НА СЕРТИФІКАЦІЮ ПОСЛУГ ХАРЧУВАННЯ

Заявка на проведення обов'язкової сертифікації послуг харчування в Системі УкрСЕПРО

1. _____
(назва підприємства виробника послуг (надалі-заявник), адреса, код за ЄДРПОУ*)

в особі _____
(прізвище, ім'я та по батькові керівника та його посада)

заявляє, що послуги _____
(назва виду послуги, код за КВЕД)

надаються відповідно до вимог _____,
(позначення та назва нормативних документів)

і просить провести сертифікацію цих послуг на відповідність вимогам зазначених нормативних документів за правилами Системи сертифікації УкрСЕПРО.

2. Випробування з метою сертифікації прошу провести в _____
_____
(назва акредитованої в Системі УкрСЕПРО випробувальної лабораторії та її адреса)

3. Заявник зобов'язується:

- виконувати всі умови обов'язкової сертифікації;
- забезпечувати стабільність показників (характеристик) надання послуг, що підтверджені сертифікатом відповідності;
- сплатити всі витрати за проведення обов'язкової сертифікації.

4. Додаткові відомості _____

Керівник підприємства _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Головний бухгалтер _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Печатка _____
(дата)

* Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України.

Додаток Л

ФОРМА ОПИТУВАЛЬНОЇ АНКЕТИ ПРИ СЕРТИФІКАЦІЇ ПОСЛУГ ХАРЧУВАННЯ

Назва органу з сертифікації, адреса

**Опитувальна анкета
(додаток до заявки на проведення сертифікації
послуг харчування)**

1. Назва підприємства, його тип, клас, адреса, телефон _____
2. Код підприємства за ЄДРПОУ _____
3. Прізвище, ім'я та по батькові керівника підприємства _____
4. Назва сертифікованої послуги, код за КВЕД _____
5. Позначення і назва нормативних документів, на відповідність яким повинна бути проведена сертифікація _____
6. Інформація щодо системи контролю якості надання послуг:
  - 6.1. Наявність системи якості _____.
  - 6.2. Наявність документів, які відображають вимоги до:
    - прийняття (вхідного контролю) сировини, напівфабрикатів, матеріалів, покупних комплектувальних виробів тощо _____;
    - обов'язкової наявності сертифікатів відповідності на продукцію, яка підлягає обов'язковій сертифікації в Україні _____;
    - контролю процесу обслуговування замовників _____;
    - контролю процесу виробництва _____;
    - контролю якості надання послуги (продукції, що підготовлена до реалізації _____;
    - контролю санітарного стану, технічного оснащення та персоналу _____.
  - 6.3. Наявність нормативних, технологічних, методичних документів, які відображають методи контролю результатів надання послуг _____.
  - 6.4. Чи ведеться на підприємстві облік, зберігання та внесення змін у наявну нормативну та технологічну документацію _____.
7. Метрологічне забезпечення виробництва:
  - 7.1. Наявність обліку засобів вимірювання _____.
  - 7.2. Наявність та ведення графіків повірки засобів вимірювання _____.
  - 7.3. Забезпеченість технологічних процесів засобами вимірювань у відповідності до засобів вимірювань згідно з наявною технологічною документацією _____.
  - 7.4. Наявність паспортів, атестатів, свідоцтв, клейм, які підтверджують своєчасність повірок чи атестації засобів вимірювань _____.

8. Інформація стосовно кваліфікації основного персоналу:

8.1. Відповідність кваліфікації основного персоналу типу і класу підприємства _____.

8.2. Наявність контролю професійного рівня виконавців _____.

8.3. Наявність планів заходів щодо підвищення кваліфікації та навчання кадрів _____.

9. Чи відповідають асортимент та якість наданих послуг типу і класу підприємства _____.

10. Чи відповідає технічне оснащення підприємства асортименту наданих послуг _____.

11. Кількість претензій замовників до якості виконаних послуг на протязі року _____.

12. Кількість перевірок підприємства державними організаціями протягом року _____.

Примітка. Інформація у пп.6-10 подається словами «так» чи «ні».

Вихідна документація, яка подається заявником для проведення попередньої оцінки підприємства під час сертифікації послуг:

1. Устав підприємства.

2. Перелік наявних на підприємстві чинних нормативних (ГОСТ, ОСТ, ДСТУ, ГСТУ, ТУ, СНИП, СанПиН, методичних інструкцій, положень тощо) і технологічних документів, які відображають вимоги безпеки послуг харчування, а також методи контролю та перевірок результатів надання послуг харчування.

3. Узгоджений перелік послуг харчування, що надаються.

4. Обґрунтування типу і класу підприємства (за потреби підтвердження або присвоєння).

5. Опис діючої на підприємстві структури відповідальності за якість надання послуг харчування.

6. Коротка характеристика підприємства (включаючи структурну схему та опис сполучень між структурними підрозділами).

7. Висновки органів санітарно-епідеміологічного, технічного та пожежного нагляду (у межах їх компетенції).

Керівник підприємства _____
(підпис, дата) (ініціали, прізвище)

Додаток М

ФОРМА ЗАЯВКИ НА ПРОВЕДЕННЯ СЕРТИФІКАЦІЇ ПОСЛУГ ПАСАЖИРСЬКОГО АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

№ _____ від _____ . Керівнику органу з сертифікації
дата _____

назва _____

кому, прізвище, ініціали _____

адреса _____

Заявка на проведення сертифікації послуг автомобільного транспорту в Системі сертифікації УкрСЕПРО

1. _____
(найменування перевізника,

поштові та фінансові реквізити, код за ЄДРПОУ)

заявляє, що послуги з перевезення _____
(назва послуги)

відповідають вимогам _____,
(назва та позначення нормативних документів)

і просить провести сертифікацію цих послуг у Системі сертифікації УкрСЕПРО на відповідність вимогам нормативних документів.

2. Заявник зобов'язується:

- виконувати Правила сертифікації послуг автомобільного транспорту;
- сприяти проведенню сертифікації послуг автомобільного транспорту згідно з схемою сертифікації, що встановлена рішенням органу з сертифікації;
- сплатити всі витрати на проведення сертифікації;
- забезпечити умови та фінансувати проведення робіт з нагляду за сертифікованими послугами.

3. До заявки додаються:

- копія наказу про затвердження осіб, які відповідають за безпеку перевезень (їх телефон, телефакс);
- загальна характеристика перевізника (чисельність персоналу в структурних підрозділах, які здійснюють надання послуг; перелік послуг, що надаються);
- копії документів, що засвідчують рівень освіти і кваліфікації перевізника, водіїв та осіб, діяльність яких пов'язана з наданням послуг;
- підтвердження права володіння ДТЗ або розпоряджатися ним;
- дані про кількість ДТЗ та їх технічна характеристика (марка, місткість, рік випуску);
- забезпеченість належного технічного стану ДТЗ (технічний огляд);
- забезпеченість медичним контролем та інструктажем водіїв.

Керівник підприємства _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

«__» _____ р.

Головний бухгалтер _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

«__» _____ р.
М.П.

Додаток Н

АКТ ОЦІНКИ ПЕРЕВІЗНИКА ЩОДО НАДАННЯ ПОСЛУГ

Реєстраційний номер _____
№ _____ (назва та адреса органу
із сертифікації послуг)

**Акт
оцінки перевізника щодо надання послуг**

від _____ р.

На _____
(найменування перевізника, адреса, код за ОКПО)

комісії у складі _____
(посада, прізвище, ініціали представника органу з сертифікації)

за участю _____
(посада, прізвище, ініціали представника перевізника)

проведена перевірка умов надання послуг з перевезення _____
у відповідності з нормативною документацією _____

про:

- наявність нормативної документації щодо встановлення вимог з безпеки перевезення: _____;
- забезпеченість перевезень ДТЗ належного класу: _____;
- наявність документів щодо перевірки технічного стану ДТЗ: _____;
- забезпеченість медичним контролем та інструктажем водіїв: _____;
- наявність резерву ДТЗ для заміни на маршрутах у разі виходу їх з ладу _____;
- забезпеченість кваліфікаційного рівня перевізника, водіїв та осіб, діяльність яких пов'язана з безпечним наданням транспортних послуг автомобільного транспорту: _____.

Висновок _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

_____ (підпис) (ініціали та прізвище)

Перевізник _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Додаток П

ДСТУ 3419-96

Форма сертифіката на систему якості
 ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ
 З ПИТАНЬ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА СПОЖИВЧОЇ ПОЛІТИКИ
 (ДЕРЖСПОЖИВТАНДАРТ УКРАЇНИ)

Система сертифікації УкрСЕПРО**СЕРТИФІКАТ НА СИСТЕМУ ЯКОСТІ**

Зареєстрований у Реєстрі Системи
 сертифікації УкрСЕПРО

«___» _____ 200 р.

№ _____

Дійсний до «___» _____ 200 р.

ЦИМ СЕРТИФІКАТОМ ПОСВІДЧУЄТЬСЯ, ЩО СИСТЕМА ЯКОСТІ СТОСОВНО
 ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ _____,

назва продукції, тип, вид, марка, код ОКП – і/або код ТН ЗЕД

яка випускається _____

назва підприємства-виробника, адреса

код ЄДРПОУ

згідно з _____

позначення та назва нормативного документа на продукцію

на продукцію

відповідає вимогам _____

позначення стандарту

на систему якості

Контроль відповідності сертифікованої системи якості вимогам
 зазначеного стандарту здійснюється шляхом технічного нагляду,
 періодичність і процедури якого регламентуються програмою.

СЕРТИФІКАТ ВИДАНИЙ _____

назва органу з сертифікації,

що видав сертифікат, його адреса,

номер атестата акредитації органу з сертифікації

на підставі результатів перевірки та оцінки системи якості

Керівник
 органу з сертифікації
 систем якості

підпис

ініціали, прізвище

Печатка

Додаток Р

ОПИТНА АНКЕТА*

для проведення попереднього обстеження
системи якості підприємства-заявника

1. Назва і реквізити підприємства-заявника.
2. Назва продукції, щодо якої здійснюються роботи з сертифікації системи якості.
3. Керівний склад
  - 3.1. Прізвища, ініціали і посади відповідальних керівників підприємства.
  - 3.2. Прізвище, ініціали і посада особи, відповідальної за систему якості підприємства.
4. Система якості   Так/Ні   Подання детальної інформації
(у разі необхідності)
  - 4.1. Чи розроблено систему якості стосовно визначеної продукції?
  - 4.2. Чи сформульована політика у сфері якості?
  - 4.3. Чи розроблена «Настанова з якості»?
  - 4.4. Чи визначені відповідальність і повноваження персоналу у сфері забезпечення якості вибраної продукції?
  - 4.5. Чи передбачено періодичне здійснення аналізу системи якості з боку керівництва?
  - 4.6. Чи передбачено періодичне здійснення аналізу контрактів з постачальниками та споживачами?
  - 4.7. Чи регламентовані процедури управління процесами проектування?
  - 4.8. Чи регламентовані процедури роботи з документами?
  - 4.9. Чи регламентовано порядок визначення вимог до якості продукції, що закуповується, і порядок перевірки такої продукції?
  - 4.10. Чи регламентовано порядок забезпечення ідентифікації продукції?
  - 4.11. Чи прийняті певні процедури управління виробничими процесами?
  - 4.12. Чи регламентовані процедури здійснення контролю та випробувань?
  - 4.13. Чи прийнятий певний порядок дій з невідповідною продукцією?
  - 4.14. Чи прийняті певні процедури, які забезпечують здійснення коригувальних дій?
  - 4.15. Чи передбачений певний порядок вантажно-розвантажувальних робіт, зберігання, пакування та постачання, який гарантує збереження продукції?
  - 4.16. Чи регламентовані процедури реєстрації даних про якість продукції?
  - 4.17. Чи прийняті певні процедури внутрішніх перевірок системи якості?
  - 4.18. Чи прийняті певні процедури здійснення робіт з навчання, підготовки та перепідготовки персоналу?

посада керівника підприємства
«___» _____ 200__ р.

підпис

ініціали, прізвище

* Відповіді готуються лише з тих запитань, які впливають з моделі системи якості (згідно з ДСТУ ISO 9001, ДСТУ ISO 9002, ДСТУ ISO 9003), що використовується на підприємстві

Додаток С**Перелік інформаційних документів підприємства готельного господарства на систему якості**

Найменування документів	
Інформаційно-повідомлювальні документи: 1. Інформаційно-повідомлювальні документи: 2. Претензії та рекламації з якості. 3. Відомості про неякісне обслуговування. 4. Відомості про відгуки та пропозиції споживачів. 5. Відомості про порушення дисципліни праці, посадових інструкцій. 6. Відомості про зміни у внутрішніх стандартах. 7. Відомості про дозволені відхилення у внутрішніх стандартах готелю. 8. Відомості про рівень якості послуг. 9. Документація на послуги. 10. Заявки на навчання кадрів і підвищення кваліфікації. 11. Узагальнені заявки про матеріально-технічне забезпечення. 12. Документи на вхідний контроль закуплених матеріально-технічних засобів. 13. Відомості про вхідний контроль. 14. Претензійні документи постачальникам. 15. Заявки на техніку, обладнання, меблі інше оснащення житлових і нежитлових приміщень.	
Інформаційно-контрольні документи: 1. Акти про неякісне надання послуг. 2. Картки контролю рівня якості. 3. Протоколи контролю якості.	
Інформаційно-облікові звітні документи: 1. Таблиці показників якості роботи. 2. Звіти про реалізацію заходів щодо забезпечення та підвищення якості послуг. 3. Довідки про штрафні санкції за скаргами споживачів. 4. Звіти про якість роботи служб і підрозділів підприємства. 5. Комплексний звіт підприємства про якість послуг.	
Інформаційно-аналітичні та планові документи 1. Всі види програм і планів робіт у галузі якості послуг. 2. План вдосконалення матеріально-технічної бази підприємства. 3. Графіки проведення всіх видів контролю якості послуг. 4. Плани та графіки навчання, атестації, проведення тренінгів працівників. 5. Плани матеріально-технічного забезпечення підприємства. 6. Договори з діловими партнерами. 7. Плани ремонту, реконструкції номерного фонду та інших підрозділів.	
Інформаційно-розпорядчі документи 1. Накази по підприємству та структурних підрозділах підприємства. 2. Розпорядження. 3. Заборони.	

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС

Офіційні документи та матеріали

1. Угода про технічні бар'єри у торгівлі // Результати уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів: Тексти офіційних документів. — К., 1998. — С. 131–152.
2. Конституція України: Прийнята на 5 сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. — К., 1996. — 119 с.
3. Зелена книга. Про політику адаптації національного законодавства у сфері технічного регулювання та споживчої політики до європейських вимог. — К., 2006. — 80 с.
4. Біла книга. Про політику адаптації вітчизняного законодавства в галузі норм і стандартів до європейських вимог. — К., 2006. — 64 с.
5. Про охорону навколишнього середовища: Закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII.
6. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2132-XII.
7. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25 черв. 1992 р. № 2498-ХП.
8. Про інформацію: Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII (в ред. Закону України від 23 черв. 2005 р. № 2707-IV).
9. Про охорону навколишнього середовища: Закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII (зі змін. від 27 лист. 2003 р. № 1344-IV).
10. Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення: Закон України від 8 квіт. 1993 р. № 30—93.
11. Про стандартизацію і сертифікацію: Закон України від 10 трав. 1993 р. № 46-93.
12. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 лист. 1993 р. № 3660-XII.
13. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 черв. 1993 р. № 3322.
14. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3688-XII.
15. Про захист прав споживачів: Закон України від 15 груд. 1993 р. № 1023-ХП (в ред. Закону України від 1 груд. 2005 р. № 3161-IV).

16. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3689-XII.
17. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24 лют. 1994 р. № 4004-XII (зі змін. від 7 лют. 2002 р. № 3037-III).
18. Про транспорт: Закон України від 10 лист. 1994 р. № 233/94-ВР (в ред. Закону України від 21 груд. 2000 р. № 2171-III).
19. Про ратифікацію Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими спільнотами та їх державами-членами від 14.06.1994 р.: Закон України від 10 лист. 1994 р. № 237/94-ВР.
20. Про туризм: Закон України від 15 вер. 1995 р. № 324/95-ВР (в ред. Закону України від 18 лист. 2003 р. № 1282-IV).
21. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України від 19 груд. 1995 р. № 481/95-ВР.
22. Про рекламу: Закон України від 3 лип. 1996 р. № 270/96-ВР (зі змін. від 21 груд. 2005 р. № 3253-IV).
23. Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини: Закон України від 23 груд. 1997 р. № 771/97-ВР.
24. Про метрологію та метрологічну діяльність: Закон України від 11 лют. 1998 р. № 113/98-ВР (в ред. від 15 черв. 2004 р. № 1765-IV).
25. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 черв. 2000 р.
26. Про автомобільний транспорт: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2344-III (в ред. від 23 лют. 2006 р. № 3492-IV).
27. Про підтвердження відповідності: Закон України від 17 трав. 2001 р. № 2406-III.
28. Про акредитацію органів з оцінки відповідності: Закон України від 17 трав. 2001 р. № 2407-III.
29. Про стандартизацію: Закон України від 17 трав. 2001 р. № 2408-III.
30. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2658.
31. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 бер. 2004 р.
32. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон України від 6 верес. 2005 р. № 2809-IV.
33. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підтвердження якості та безпечності харчових продуктів і продовольчої сировини: Закон України від 8 вер. 2005 р. № 2863-IV.
34. Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності: Закон України від 1 груд. 2005 р. № 3164-IV (в ред. від 31 трав. 2007 р. № 1107-V (1107-16)).
35. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 трав. 2007 р. № 1103-V.
36. Про дитяче харчування: Закон України від 14 вер. 2006 р. № 142-V.

37. Положення про порядок вилучення неякісних товарів, документів та інших предметів, що свідчать про порушення прав споживачів: Постанова Верховної Ради України від 25 січ. 1995 р. № 26/95-ВР.
38. Положення про порядок припинення (заборони) господарюючими суб'єктами відвантаження, реалізації (продажу) і виробництва товарів, виконання робіт і надання послуг, що не відповідають вимогам нормативних документів: Постанова Верховної Ради України від 25 січ. 1995 р. № 26/95-ВР.
39. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 черв. 1998 р. № 615/98.
40. Про деякі заходи з регулювання підприємницької діяльності: Указ Президента України від 23 лип. 1998 р. № 817/98.
41. Про вдосконалення державного контролю за якістю та безпекою продуктів харчування, лікарських засобів та виробів медичного призначення: Указ Президента України від 1 лют. 1999 р. № 109/99.
42. Положення про Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України: Указ Президента України від 26 лип. 2000 р. № 926/2000.
43. Програма інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14 вер. 2000 р. № 1972/2000.
44. Про заходи щодо підвищення якості вітчизняної продукції: Указ Президента України від 23 лют. 2001 р. № 113/2001.
45. Про заходи щодо розвитку продовольчого ринку та сприяння експорту сільськогосподарської продукції та продовольчої сировини: Указ Президента України від 7 серп. 2001 р. № 601/2001.
46. Про посилення державного захисту прав споживачів: Указ Президента України від 12 січ. 2002 р. № 16/2002.
47. Про Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики: Указ Президента України від 1 жовт. 2002 р. № 887/2002.
48. Положення про Державний комітет з питань технічного регулювання та споживчої політики: Указ Президента України від 18 бер. 2003 р. № 225/2003.
49. Про заходи щодо вдосконалення діяльності у сфері технічного регулювання та споживчої політики: Указ Президента України від 13 лип. 2005 р. № 1105/2005.
50. Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення: Декрет Кабінету Міністрів України від 8 квіт. 1993 р. № 30–93.
51. Про стандартизацію і сертифікацію: Декрет Кабінету Міністрів України від 10 трав. 1993 р. № 46-93.
52. Про Асоціацію товарної нумерації України «ЕАН-УКРАЇНА»: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 груд. 1994 р. № 821.
53. Положення про гігієнічну реклаमाцію небезпечних факторів: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 черв. 1995 р. № 420.
54. Про впровадження штрихового кодування товарів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 трав. 1996 р. № 574.
55. Про верифікацію сертифікатів про походження товарів з України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 лип. 1996 р. № 846.

56. *Правила надання послуг пасажирського автомобільного транспорту: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лют. 1997 р. № 176 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів від 29 січ. 2003 р. № 141).*
57. *Про заходи щодо поетапного впровадження в Україні вимог Директив Європейського Союзу, санітарних, екологічних, ветеринарних, фінансових норм та міжнародних і європейських стандартів: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 бер. 1997 р. № 244.*
58. *Порядок митного оформлення імпортованих товарів (продукції), що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 лист. 1997 р. № 1211.*
59. *Про затвердження переліку харчових добавок, дозволених для використання у харчових продуктах: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січ. 1999 р. № 12.*
60. *Про внесення змін до «Порядку митного оформлення імпортованих товарів (продукції), що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні»: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лист. 2000 р. № 1672.*
61. *Державна програма розвитку туризму в Україні на 2002–2010 рр.: Постанова Кабінету Міністрів України № 583 від 29 квіт. 2002 р.*
62. *Порядок проведення інспектування, огляду, аналізу, обстеження та знезараження підкарантинних матеріалів і об'єктів та їх переліку: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 трав. 2004 р. № 672.*
63. *Про внесення змін до Положення про виробництво, зберігання, продаж марок акцизного збору з голографічними захисними елементами і маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 трав. 2005 р. № 394.*
64. *План заходів щодо нейтралізації можливих негативних наслідків у зв'язку із вступом України до СОТ та забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 січ. 2006 р. № 10-р.*
65. *Державна програма розвитку еталонної бази на 2006–2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 бер. 2006 р. № 228.*
66. *Державна програма стандартизації на 2006–2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 бер. 2006 р. № 229.*
67. *Концепція розвитку технічного регулювання та споживчої політики на 2006–2010 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 трав. 2006 р. № 267-р.*
68. *Програма запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 трав. 2006 р. № 614.*
69. *Порядок провадження торговельної діяльності та правила торговельного обслуговування населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 черв. 2006 р. № 833.*
70. *Питання Ради стандартизації та технічного регулювання: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лип. 2006 р. № 1016.*

71. Порядок відшкодування суб'єктом господарювання витрат, пов'язаних з проведенням експертизи (випробування) зразків продукції: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовт. 2007 р. № 1279.
72. Порядок координації робіт із стандартизації, які виконуються центральними органами виконавчої влади за кошти державного бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 лют. 2009 р. № 77.
73. Тимчасовий порядок запровадження у сфері торговельної діяльності копій сертифікатів відповідності та копій свідоцтв про визнання відповідності на бланках, захищених голографічними елементами: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Держспоживстандарту та СБУ від 12 груд. 2003 № 366/231/520.
74. Правила роботи закладів ресторанного господарства: Наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 3 лип. 1995 № 129.
75. Правила роздрібної торгівлі транспортними засобами і номерними агрегатами: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 18 груд. 1995 р. № 168 (зі змін. і доповн. від 31 лип. 2002 р. № 228 та від 8 лип. 2003 р. № 174).
76. Правила роботи закладів (підприємств) громадського харчування: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 24 лип. 2002 р. № 219.
77. Правила роздрібної торгівлі непродовольчими товарами: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 11 бер. 2004 № 98 (в редакції від 19 квіт. 2007 р. № 104).
78. Про спрямування і координацію Міністром економіки України діяльності Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики: Наказ Міністерства економіки України від 3 квіт. 2006 р. № 118.
79. Про проведення державної санітарно-гігієнічної експертизи щодо розробки виробництва і застосування продукції, яка може негативно впливати на здоров'я людини: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20 жовт. 1995 р. № 190.
80. Правила перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні: Наказ Міністерства транспорту України від 14 жовт. 1997 р. № 363.
81. Порядок ввезення на митну територію України продукції, що імпортується та підлягає в Україні обов'язковій сертифікації: Наказ Державної митної служби України і Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 10 трав. 1994 р. № 107/126.
82. Про введення обов'язкової сертифікації продукції в Україні: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 30 серп. 1993 р. № 95.
83. Правила обов'язкової сертифікації дитячих іграшок: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 30 черв. 1993 № 95.

84. *Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 30 черв. 1993 р. № 95 (в ред. від 1 лют. 2005 р. № 28).*
85. *Правила обов'язкової сертифікації дорожніх транспортних засобів, їх складових та приладдя: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 17 січ. 1997 р. № 23 (Правила доповнено додатком 9 згідно з Наказом Держспоживстандарту від 25 січ. 2002 р. № 48).*
86. *Правила обов'язкової сертифікації послуг з ремонту та технічного обслуговування дорожніх транспортних засобів та їх складових: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 28 серп. 1997 р. № 520.*
87. *Правила обов'язкової сертифікації будівельних матеріалів, виробів та конструкцій: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 11 квіт. 1997 р. № 192.*
88. *Правила обов'язкової сертифікації харчових продуктів: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 2 черв. 1997 р. № 322.*
89. *Правила обов'язкової сертифікації засобів обчислювальної техніки: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 25 черв. 1997 р. № 366.*
90. *Правила обов'язкової сертифікації послуг з ремонту та технічного обслуговування дорожніх транспортних засобів та їх складових: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 28 серп. 1997 р. № 520.*
91. *Правила обов'язкової сертифікації електро побутового та аналогічного обладнання і комплектуючих: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 12 верес. 1997 р. № 567.*
92. *Порядок впровадження модульного підходу оцінки відповідності з урахуванням вимог Директив Європейського Союзу: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 10 січ. 1999 р. № 2.*
93. *Правила обов'язкової сертифікації готельних послуг: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 27 січ. 1999 р. № 37.*
94. *Правила обов'язкової сертифікації послуг харчування: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 27 січ. 1999 р. № 37.*
95. *Інструкція про порядок здійснення державного метрологічного нагляду за забезпеченням єдності вимірювань: Наказ Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України від 17 трав. 2000 р. № 315.*
96. *Типове положення про технічний комітет стандартизації: Наказ Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України від 20 трав. 2002 р. № 298.*

97. Перелік. продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні: Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт України) від 1 лют. 2005 р. № 28.
98. Програма перегляду чинних в Україні міждержавних стандартів (ГОСТ), розроблених до 1992 року, та приведення їх у відповідність до Угоди про технічні бар'єри у торгівлі Світової організації торгівлі: Наказ Держспоживстандарту України від 13 бер. 2006 р. № 77.
99. Щодо виконання умов використання Держспоживстандартом України нормативної бази Європейського комітету з стандартизації (CEN): Наказ Держспоживстандарту України від 25 квіт. 2006 р. № 127.
100. Порядок взаємодії митних органів з Центральним митним управлінням лабораторних досліджень та експертної роботи при проведенні митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів: Наказ Державної митної служби України від 5 серп. 2004 р. № 576.
101. Правила фітосанітарного контролю на державному кордоні України: Наказ Головної державної інспекції з карантину рослин України від 25 верес. 1996 р. № 72.
102. Правила користування готелями та надання готельних послуг в Україні: Наказ Державного комітету України по житлово-комунальному господарству та Державного комітету України по туризму від 10 верес. 1996 р. № 77/44.
103. Правила користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг: Наказ Державної туристичної адміністрації України від 16 бер. 2004 р. № 19.

Нормативні документи і матеріали

1. Сертифікація в Україні. Нормативні акти: У 3-х ч. — К.: Держстандарт України, 1998–2002. — 811 с.
2. ДК 016-97. Державний класифікатор продукції та послуг України від 30. 12.1997. — К.: Держстандарт України, 1998.
3. ДК 009-96. Державний класифікатор видів економічної діяльності від 22.10.96. — К.: Держстандарт України, 1996.
4. ДК 004–2003. Український класифікатор нормативних документів. К.: Держспоживстандарт України, 2003.
5. ДСТУ 2296-93. Національний знак відповідності. Форма, розміри, технічні вимоги та правила застосування.
6. ДСТУ 2925-94. Якість продукції. Оцінювання якості. Терміни та визначення.
7. ДСТУ 3021-95. Випробування і контроль якості продукції. Терміни та визначення.
8. ДСТУ 3144-95. Коди та кодування інформації. Штрихове кодування. Терміни та визначення.

9. ДСТУ 3145-95. Коди та кодування інформації. Штрихове кодування. Загальні вимоги.
10. ДСТУ 3147-95. Коди та кодування інформації. Штрихове кодування. Формат та розташування штрихових позначок ЕАМ на тарі та упаковці товарної продукції. Загальні вимоги.
11. ДСТУ 3148-95. Коди та кодування інформації. Штрихове кодування. Система електронного обміну документами на постачання продукції. Загальні вимоги.
12. ДСТУ 3356-96. Коди та кодування інформації. Штрихове кодування. Маркування об'єктів ідентифікації. Порядок присвоєння, реєстрації, перегляду та скасування кодів ЕАМ на продукцію.
13. ДСТУ 3359-96. Коди та кодування інформації. Штрихове кодування. Маркування об'єктів ідентифікації. Якість друку штрих-кодових позначок. Загальні технічні вимоги та методи контролю.
14. ДСТУ 1.0:2003. Національна стандартизація. Основні положення.
15. ДСТУ 1.1:2001. Національна стандартизація. Стандартизація та суміжні види діяльності. Терміни та визначення основних питань.
16. ДСТУ 1.2:2003. Національна стандартизація. Правила розроблення національних нормативних документів.
17. ДСТУ 1.3:2003. Національна стандартизація. Правила розроблення, побудови, викладання, погодження, прийняття та позначення технічних умов.
18. ДСТУ 1.5:2003. Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів.
19. ДСТУ 1.6. Національна стандартизація. Правила реєстрації нормативних документів.
20. ДСТУ 1.7:2001. Національна стандартизація. Правила і методи прийняття та застосування міжнародних і регіональних стандартів.
21. ДСТУ 1.8. Національна стандартизація. Правила розроблення програми робіт зі стандартизації.
22. ДСТУ 1.9. Національна стандартизація. Правила розроблення та впровадження міждержавних стандартів.
23. ДСТУ 1.10. Національна стандартизація. Державні класифікатори соціально-економічної інформації. Основні положення, правила розроблення, ведення та скасування.
24. ДСТУ 1.11. Національна стандартизація. Правила проведення експертизи проектів національних нормативних документів.
25. ДСТУ 1.12. Національна стандартизація. Правила ведення справ нормативних документів.
26. ДСТУ 1.13:2001. Національна стандартизація. Правила надавання повідомлень торговим партнерам України.
27. ДСТУ 3230-95. Управління якістю та забезпечення якості. Терміни та визначення.
28. ДСТУ 3250-95. Порядок розроблення плану державної стандартизації.
29. ДСТУ 2462-94. Сертифікація. Основні поняття. Терміни та визначення.

30. ДСТУ 3410-2004. Система сертифікації УкрСЕПРО. Основні положення.
31. ДСТУ 3411-2004. Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до органів з сертифікації та порядок їх акредитації.
32. ДСТУ 3412-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до випробувальних лабораторій та порядок їх акредитації.
33. ДСТУ 3413-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок проведення сертифікації продукції.
34. ДСТУ 3414-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Атестація виробництва. Порядок здійснення.
35. ДСТУ 3415-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Реєстр системи.
36. ДСТУ 3416-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок реєстрації об'єктів добровільної сертифікації.
37. ДСТУ 3417-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Процедура визнання результатів сертифікації продукції, що імпортується.
38. ДСТУ 3418-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до аудиторів та порядок їх атестації.
39. ДСТУ 3419-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Сертифікація систем якості. Порядок проведення.
40. ДСТУ 3420-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до органів сертифікації систем якості та порядок їх акредитації.
41. ДСТУ 3498-96. Система сертифікації УкрСЕПРО. Бланки документів. Форма та опис.
42. ДСТУ 2296-93. Національний знак відповідності. Форма, розміри, технічні вимоги та правила застосування.
43. ДСТУ 3514-97. Статистичні методи контролю та регулювання. Терміни та визначення.
44. ДСТУ 4161-2003. Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги.
45. ДСТУ ISO 22 000:2007. Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга.
46. ДСТУ 2708-99. Метрологія. Повірка засобів вимірювальної техніки. Організація та порядок проведення.
47. ДСТУ ISO/IEC Guide 59:2000. Кодекс усталених правил стандартизації.
48. ДСТУ ISO 9000:2000. Системи управління якістю. Основні положення та словник.
49. ДСТУ ISO 9001:2000. Системи управління якістю. Вимоги.
50. ДСТУ ISO 9001:2008. Системи управління якістю. Вимоги.
51. ДСТУ ISO 13425:2004. Застосування статистичних методів. Настанови щодо вибору статистичних методів у стандартизації (ISO/TR 13425:2003, IDT).
52. ДСТУ 4268-2003. Послуги туристичні. Засоби розміщення туристів. Загальні вимоги.
53. ДСТУ 4527:2006. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення.

54. ДСТУ ISO/IEC Guide 59-2000. Кодекс ustalених правил стандартизації.
55. ДСТУ ISO/IEC 17025-2001. Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій.
56. EN 45004: 1995. Загальні критерії для роботи органів різних типів, що виконують перевірки як третя сторона // Інформ. бюл. з міжнар. стандартизації. — 1997. — № 4. — С. 317-330 (або ДСТУ EN 45004-98 «Загальні вимоги до органів контролю різного типу»).
57. Каталог стандартів ISO // Режим доступу: http://www.iso.org/iso_catalogue.htm
58. ISO 9001:2008. Системи управління якістю. Вимоги.
59. ISO 9004-2. Провідні вказівки по послугах.
60. ISO 14001:2004. Системи управління довкіллям. Вимоги і настанови із застосуванням.
61. ISO/IEC Guide 2:2004. Стандартизація та споріднені види діяльності. Загальний словник.
62. ISO 22000:2005 Системи менеджменту безпеки харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга.
63. ISO/TS 22003. Системи менеджменту безпеки харчових продуктів. Вимоги до органів, що здійснюють аудит і сертифікацію систем менеджменту безпеки харчових продуктів.
64. ISO/TS 22004:2005. Системи менеджменту безпеки харчових продуктів. Настанова із застосування ISO 22000:2005.
65. OHSAS 18001:1999. Менеджмент безпеки і охорони праці персоналу. Вимоги.
66. SA 8000:2001. Соціальний захист.
67. ISO/IEC 17025:2005 (друга редакція 2005-05-15). Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій».
68. ISO/IEC Guide 59:1994. Кодекс ustalених правил стандартизації.
69. ISO/FDIS 18513:2003. Послуги туристичні. Готелі та інші типи розміщення туристів. Термінологія.
70. МИ 1317-86. Методические указания. Государственная система обеспечения единства измерений. Результаты и характеристики погрешности измерений. Формы представления. Способы использования при испытаниях образцов продукции и контроле их параметров.
71. МИ 1552-86. Методические указания. Государственная система обеспечения единства измерений. Измерения прямые однократные. Оценивание погрешности результатов измерений.
72. ГОСТ 28681.4-95. Туристско-экскурсионное обслуживание. Классификация гостиниц.
73. ГОСТ 8.010-99. Государственная система обеспечения единства измерений. Методики выполнения измерений. Основные положения.
74. ГОСТ 1.1-2002. Межгосударственная система стандартизации. Термины и определения.
75. ГОСТ ИСО 9000-2001. Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь.

76. Директива Ради 76/768/ЄЕС про косметичні засоби.
77. Директиви Ради 84/450/ЄЕС від 10 верес. 1984 р. стосовно реклами, що вводить в оману.
78. Директива Ради 85/374/ЄЕС від 25 лип. 1985 р. щодо зближення законів, підзаконних та адміністративних актів держав-членів стосовно відповідальності за неякісну продукцію.
79. Директива Ради 88/378/ЄЕС від 3 трав. 1988 р. про забезпечення безпеки дитячих іграшок.
80. Директива Ради 90/314/ЄС щодо організованих туристичних мандрівок, турів і комплексних турне.
81. Директива Ради 93/43/ЄЕС від 14 черв. 1993 р. про гігієну харчових продуктів та Кодекс Аліментаріус.
82. Директива ЄС 93/465/ЄЕС від 22 лип. 1993 р. щодо модулів для різних фаз процедур оцінювання відповідності і правил надання і використання маркування знаком відповідності «СЕ».
83. Директива Ради 96/26/ЄС від 29 квіт. 1996 р. про допуск до роботи компаній, що займаються автомобільними вантажними і пасажирськими перевезеннями, а також про взаємне визнання дипломів, сертифікатів та інших свідоцтв професійної кваліфікації для надання підтримки таким підприємствам у здійсненні своїх прав на свободу проведення національних і міжнародних перевезень.
84. Директива Ради 96/74/ЄС про найменування текстильної продукції.
85. Директива Ради 97/55/ЄС про оманливу рекламу з доповненнями, внесеними Директивою про порівняльну рекламу 84/450/ЄЕС.
86. Директива Ради 98/27/ЄС про судові заборони з метою захисту споживачів.
87. Директива Ради 98/76/ЄС від 1 жовт. 1998 р. про доповнення до Директиви 96/26/ЄЕС про дозвіл на діяльність вантажних і пасажирських перевізників, а також про взаємне визнання дипломів, сертифікатів та інших свідоцтв про кваліфікацію з метою полегшити таким операторам право на вільне здійснення національних і міжнародних перевезень.
88. Директива Ради 99/44/ЄС від 25 трав. 1999 р. про деякі особливості продажу споживчих товарів і пов'язаних з ними гарантій.
89. Директива Ради 2000/13/ЄС про харчову продукцію.
90. Директива Ради 2001/83/ЄС про медичну продукцію для застосування людьми.
91. Директива Ради 2001/95/ЄС про загальну безпеку продукції.
92. Директива ЄС 2001/18/ЄС від 17 серп. 2002 р. про навмисне вивільнення генетично модифікованих організмів у довкілля.
93. Директива Ради 2004/22/ЄС про вимірювальні прилади.

Науково-педагогічна література

1. Анищенко І., Рудик Т. Безпечність харчових продуктів на основі принципів НАССР: проблеми та шляхи вирішення // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 1. — С. 35–38.

2. Белобрагин В.Я. Стандарты ИСО серии 9001, ИСО 14001 — второе дыхание? // Стандарты и качество. — 2006. — № 11. — С. 70–75.
3. Бурдина В. Стандартизация как средство управления качеством // Стандарты и качество. — 2007. — № 1. — С. 20–22.
4. Величко О. Гармонізація національних стандартів: основні завдання та проблеми діяльності ТК // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2006. — № 6. — С. 17–20.
5. Величко О., Проненко С. Сучасний стан гармонізації національних стандартів України з документами і рекомендаціями OIML // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 4. — С. 18–23.
6. Версан В.Г. Стандарт ИСО 9001: Его роль в стандартах ИСО 9000 версии 2008 года // Стандарты и качество. — 2006. — № 7. — С. 66–68.
7. Віткін Л. Аналіз досвіду застосування Угоди про технічні бар'єри в торгівлі СОТ // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 3. — С. 9–17.
8. Віткін Л., Євдокімов С., Полякова І. Міжнародне співробітництво в галузі технічного регулювання // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2006. — № 4. — С. 19–29.
9. Вяткін О., Лаврентьєва М. Системи управління якістю в органах виконавчої влади. Практичний досвід // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 3. — С. 54–56.
10. Внесок ISO у захист навколишнього середовища // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 4. — С. 51.
11. Голінка І. Розвиток стандартизації на міжнародному, регіональному та національному рівнях // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 1. — С. 11–17.
12. Гордієнко Т., Тетера В. Діяльність українських ТК та їх організаційно-методичне забезпечення // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2006. — № 2. — С. 15–21.
13. Грищенко Ф. Українські ТК: Оцінювання участі у міжнародній та європейській стандартизації // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2007. — № 1. — С. 31–32.
14. Захист прав споживачів: Соціально-правовий аспект / А.А. Мазаракі, О.М. Язвінська, Л.В. Ніколаєва та ін. За заг. ред. Л.В. Ніколаєва. — К., 2002. — 312 с.
15. Захожай В.Б., Салухіна Н.Г., Язвінська О.М., Чорний А.Ю. Управління якістю: Підр. — К.: МАУП, 2009.
16. Іваненко Л.М., Язвінська О.М. Реалізація прав споживачів на придбання товару належної якості // Право України. — 2003. — № 8. — С. 73–77.
17. ИСО исполняется 60 лет // Мир стандартов. — 2007. — № 1. — С. 59–60.
18. Казуакі Міягішіма. Комісія «Кодекс Аліментаріус» // Стандартизація. Сертифікація. Якість — 2006. — № 4. — С. 44–47.
19. Калита П. Загальнолюдські цінності, соціально спрямований бізнес і системне управління // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2008. — № 2. — С. 53–57.

20. Калита Т.П. Системы управления качеством: По стандарту ИСО 9001 или по предприятию? // Стандарты и качество. — 2006. — № 2. — С. 70–72.
21. Коломієць Т.М., Притульська Н.В., Романенко О.Л. Експертиза товарів: Підр.: У 2 ч. — 2-ге вид., допов. та переробл. — К.: Київ. нац. торг. — екон. ун-т, 2007. — Ч. 1. — 370 с.
22. Королько С., Шаповал В., Юзків Я. Планування робіт з національної стандартизації // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 4. — С. 10–17.
23. Корчевна Л., Новіков В., Никитюк О. Щодо якості влади у рамках концепції «сталого розвитку» та «соціальної відповідальності» // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 1. — С. 63–65.
24. Коршунов Д.А. Шлях до технічного регулювання // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2006. — № 4. — С. 30–32.
25. Коршунов Д.А. Ще раз про якість // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2008. — № 2. — С. 58–561
26. Лосюк Л. Основні тенденції розвитку сучасних концепцій СУЯ // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 4. — С. 3–9.
27. Лукьянова В.Ю. Проблемы реформы технического регулирования // Стандарты и качество. — 2006. — № 12. — С. 24–107.
28. Мазур Г., Дзюба Т. Харчові продукти: системи управління безпечністю // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 1. — С. 58–60.
29. Маленька О. Державна метрологічна система: Розвиток нормативної бази // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2008. — № 2. — С. 29–31.
30. Маслак А., Комліченко Є. Актуальність введення функцій маркетингу в органах із сертифікації // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2006. — № 2. — С. 41–45.
31. Мельник Ю.Ф., Новіков В.М., Школьник Л.С. Основи управління безпечністю харчових продуктів: Навч. посіб. Ч.1. — К., 2007. — 297 с.
32. Мережко Н.В. Сертифікація товарів і послуг: Підр. — К., 2002. — 298 с.
33. Новіков В., Нікітюк О. Тенденції розвитку вимог до лабораторій згідно з ISO/IES 17025:2005 // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2006. — № 1. — С. 30–32.
34. Новіков В., Нікітюк О. Система управління безпечністю харчових продуктів: Застосування методології «життєвих циклів» // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2008. — № 2. — С. 50–52.
35. Основные тенденции технического регулирования в Европейском Союзе // Мир стандартов. — 2006. — № 9. — С. 88–95.
36. Пиндер А., Киссинджер-Мэтрэй Д. Главный фокус: сектор услуг и стандарты находят общий язык // Стандарты и качество. — 2006. — № 4. — С. 49–51.
37. Полякова І., Бояркін В. СЕН: оновлена стратегія // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2008. — № 1. — С. 14–20.
38. Притульська Н.В. Сучасні проблеми продовольчої безпеки України в умовах глобалізації // Товари і ринки. — 2006. — № 1. — С. 119–127.

39. Реформування національної системи технічного регулювання // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 3. — С. 3.
40. Розенталь О.М. Реформа технического регулирования как государственная политика и бизнес-проект // Методы оценки соответствия. — 2006. — № 8.
41. Сасевич І. Вступ України до СОТ: Здобутки Держспоживстандарту у 2006 році // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2007. — № 1. — С. 6–9.
42. Салухіна Н.Г., Башкатова О.І. Організація і технологія інспектування: Навч. посіб. — К., 2003. — 213 с.
43. Салухіна Н. Г., Язвінська О.М., Башкатова О.І. Захист прав споживачів: Навч. посіб. — К., 2007. — 382 с.
44. Самойленко А.А. Сертифікація послуг: Навч. посіб. — К., 2003. — 144 с.
45. Самойленко А.А. Сертифікація продовольчих товарів: Навч. посіб. — К., 2006. — 212 с.
46. Седдон Д. Стандарты ИСО серии 9000: болезнь экономики? // Деловое совершенство. — 2005. — № 4. — С. 8–13.
47. Сидоренко О.В. Методологічні та прикладні аспекти оцінювання якості та конкурентоспроможності товарів // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2005. — № 1. — С. 63–67.
48. Ситніченко В., Стояків Є., Кісельова Г. Сучасні системи менеджменту як інструмент виходу з кризи // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 3. — С. 57–61.
49. Солин А.Л. Как выполнить требования стандартов ИСО к обеспечению удовлетворенности потребителей // Стандарты и качество. — 2006. — № 4. — С. 80–83.
50. Стандарт ISO 22000 гарантирует безопасность пищевых продуктов // ISO 9000+ISO 14000. — 2006. — № 3. — С. 2–5.
51. Тетера В., Нелепов А., Цициліано О. Гармонізація нормативної бази на основі сучасних міжнародних та європейських стандартів // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2008. — № 3. — С. 40–46.
52. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія. — К., 2006. — 537с.
53. Ткаченко Т.І., Гаврилюк С.П. Економіка готельного господарства і туризму: Навч. посіб. — К., 2006. — 179 с.
54. Ткаченко Т.І., Мельниченко С.В., Новак М.В. Управління якістю готельних послуг: Монографія. — К., 2006. — 234 с.
55. Трейер В. Услуги — современный подход // Стандарты и качество. — 2006. — № 7. — С.84–86.
56. XXXIV засідання МДР // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 1. — С. 3–7.
57. Філіпчук Г., Юзьків Я. Система технічного регулювання в Україні потребує подальшого вдосконалення // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2006. — № 3. — С. 6–16.
58. Філіпчук Г., Цициліано О., Дерев'янко В. Історичне коріння стандартизації // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2006. — № 2. — С. 29–32.

59. ХАССП — идти в ногу со временем // Пищевая промышленность. — 2003. — № 10. — С. 86–87.
60. Хакан Мюрбі. Міжнародні стандарти ISO на підтримку процесів сталого розвитку // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 3. — С. 4–5.
61. Цициліано О.Д., Зіміна Г.К., Креативність та стандартизація як основа конкурентоспроможності організації // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2007. — № 1. — С. 66–71.
62. Чилилов А. Туристические услуги: Методология технического регулирования // Стандарты и качество. — 2006. — № 4. — С.34– 35.
63. Шаповал В. Планування стандартизації: завдання та проблеми // Стандартизація. Сертифікація. Якість. — 2006. — № 2. — С. 6–14.
64. Шмаков А.Г., Борисенко В.А., Барышников С.А. Термин «ремонт» требует уточнения // Стандарты и качество. — 2006. — № 7. — С. 44–45.
65. Юзьків Я., Тетера В. Роль стандартизації у підвищенні якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції, процесів і послуг // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2006. — № 5. — С. 16–20.
66. Юзьків Я., Цициліано О. Узагальнена оцінка ситуації у сфері стандартизації та суміжних видів діяльності // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2008. — № 3. — С. 25–39.
67. Язвінська О.М. Історія консюмеризму: Навч. посіб. — 2-ге доп. і перероб. вид. — К., 2003. — 364 с.
68. Язвінська О.М. Консьюмерське сприйняття сучасної філософії якості // Вісник Національного транспортного університету. — Вип. 15. — Част 2. — К.: НТУ, 2008. — 420 с. — С. — 344–351.
69. Язвінська О.М. Консьюмерський контроль за дотриманням правил торгівлі транспортними засобами і номерними агрегатами // Управління проектами. Системний аналіз і логістика: Наук. журн. — 2006. — № 3. — С. 323–329.
70. Язвинская Е.Н. Право на інформацію — основополагающее право потребителей на надлежащее качество товара // Мат-лы межд. симп. «Человек и христианское мировоззрение: Свобода, равенство и справедливость — их сущность и основания». — Вып. 13. — Симферополь, 2008 г. — 200 с. — С. 137–140.
71. Язвінська О.М. Система захисту прав споживачів в економічно високорозвинутих країнах // Юрид.Україна — 2004. — № 2. — С. 55–62.
72. Язвінська О.М. Споживчий Інтернаціонал // Політика і час. — 2003. — № 5. — С. 61–69.
73. Язвінська О.М. Формування системи захисту прав споживачів в Україні // Юрид. вісн.України. — 2003. — № 49. — С. 10; № 51. — С. 12.
74. Язвінська О.М. Чи потрібне маркування генетично модифікованих продуктів? // Юрид. вісн. України. — 2004. — № 4. — С. 9–10.

Internet-ресурси

1. Офіційний веб-сайт Держспоживстандарту України // <http://www.dssu.gov.ua/control/uk/index>
2. <http://www.anec.org/>

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Надія Григорівна САЛУХІНА
Олена Миколаївна ЯЗВІНСЬКА

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТА СЕРТИФІКАЦІЯ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ

ПІДРУЧНИК

Оригінал-макет підготовлено видавництвом
«Центр учбової літератури»

Підписано до друку 30.10.2009. Формат 70х100 1/16.
Друк офсетний. Гарнітура PetersburgC.
Умовн. друк. арк. 19,53.
Наклад 600 прим.

Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23
м. Київ, 04176
тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63
8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК № 2458 від 30.03.2006